สัญญาเลขที่ RDG51S0015

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย

“การหนุนเสริมเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น แก่เจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐและเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง”

โดย

นางสาวสุทิน สีสุข และคณะ

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

สัญญาเลขที่ RDG51S0015

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย

“การหนุนเสริมเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น แก่เจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐและเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง”

โดย

นางสาวสุทิน สีสุข และคณะ

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

คำนำ

การดำเนินงานวิจัยโครงการหนุนเสริมเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นแก่เจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐและเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง เกิดขึ้นได้โดยผู้ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดตรัง (สกว.ตรัง) เล็งเห็นว่าแนวคิดยุติธรรมชุมชน (Community Justice) ที่กระทรวงยุติธรรมนำมาเป็นนโยบายขับเคลื่อนผ่านหน่วยงานในกระทรวงเพื่อปรับรูปแบบการทำงานของบุคลากรกระทรวงยุติธรรม และให้ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเป็นเจ้าของตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมวางแผน และร่วมรับผลประโยชน์ เป็นแนวคิดที่สามารถช่วยเปลี่ยนแปลงและแก้ไขสภาพปัญหาทางสังคมของประเทศไทยที่กำลังประสบอยู่ได้เป็นอย่างดี ทั้งเรื่องระบบการทำงานของเจ้าหน้าที่ภาครัฐ ความไม่เป็นธรรมทางสังคม ความเหลื่อมล้ำทางสังคม ปัญหาความขัดแย้ง เป็นต้น

เป็นผลต่อเนื่องจากการดำเนินงานร่วมกันตั้งแต่ปี 2547 ระหว่างกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กับ สกว.ตรัง ที่มีโครงการผ่านมาทางศูนย์อาชญาวิทยา คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ด้วยความที่ สกว. เป็นหน่วยงานที่แตกต่างจากสถาบันการศึกษาซึ่งทำในพื้นที่นำร่องจังหวัดอื่นๆ จึงมีการนำกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นแทรกระหว่างการทำงานมาโดยตลอด ช่วงปีแรกๆ ที่ปรึกษาได้พยายามค้น คัดคนที่เป็นผู้นำชุมชนในท้องถิ่นที่มีจิตสาธารณะ (ทำงานเพื่อชุมชน) ทำความเข้าใจแล้วให้ขยายคนต่อในชุมชนและขยายพื้นที่ชุมชนอื่นๆ จนกระทั่งปี 2551 ได้เปิดศูนย์ยุติธรรมชุมชนระดับตำบลขึ้น จากนั้นก็พัฒนาโจทย์วิจัยของชุมชนที่มาจากปัญหาการทำงานยุติธรรมชุมชนในพื้นที่ พัฒนาทีมวิจัยซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้นำฝ่ายปกครองท้องถิ่น ฝ่ายปกครององค์การบริหารส่วนตำบล และแกนนำกลุ่มอื่นๆในชุมชน จนได้โครงการวิจัยในระดับชุมชน 10 พื้นที่ตำบล และหนุนเสริมด้วยโครงการวิจัยระดับกรมคุ้มครองสิทธิฯ และ สกว. ขึ้นมา ด้วยการหนุนงบประมาณร่วมกัน

โครงการของพี่เลี้ยง สกว.ตรัง ดำเนินการตั้งแต่เดือนพฤษภาคม 2551-ตุลาคม 2552 ซึ่งยังไม่แล้วเสร็จตามแผนที่กำหนดไว้ในโครงการ เนื่องจากการทำงานด้านชุมชนต้องใส่ใจบริบทอื่นทุกๆ ด้านเพราะทุกอย่างเกี่ยวโยงสัมพันธ์กันหมด ไม่ว่าเรื่องการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมประเพณี ศาสนา ฯลฯ ทุกอย่างส่งผลให้การทำงานล้าช้าออกไปแต่สิ่งที่ได้เรียนรู้กลับยิ่งเพิ่มขึ้นตามมา แต่ถึงอย่างไรการหนุนเสริมกิจกรรมที่เหลือก็ยังคงต้องรีบดำเนินการต่อไป โดยมีกิจกรรมที่ยังไม่ได้ดำเนินการอีก 4 กิจกรรมหลักๆ คือ 1)การเตรียมความพร้อมก่อนนำเสนอเวทีระดับจังหวัด 2)การนำเสนอเวทีระดับจังหวัด 3)การถอดบทเรียน 4)อบรมพัฒนาศักยภาพของทีมวิจัยชุมชน

แม้ชื่อของโครงการพี่เลี้ยงจะเรียกว่า “หนุนเสริม” แต่ในการทำงานเราทำด้วยกัน ทำงานพร้อมกัน และต่างก็ทำตามศักยภาพของตนเองที่มี ทุกคนต่างก็ทำเพื่อสังคม ทั้งผู้เชี่ยวชาญเพลินใจ เหรียญนาค อาจารย์ไพสิฐ พาณิชย์กุล คุณมานพ ช่วยอินทร์ อาจารย์สมเจตนา มุนีโมไนย อาจารย์ชัยวัฒน์ ถิระพันธุ์ เจ้าหน้าที่อีกหลายท่านจาก สกว. ตรังและสำนักงานภาค พี่เลี้ยงของกรมฯ 2 คน

เจ้าหน้าที่ของสำนักงานยุติธรรมจังหวัดตรัง เจ้าหน้าที่ของสำนักงานคุมประพฤติจังหวัดตรัง ทำงานแบบเรียนรู้จากปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไปพร้อมๆ กับพื้นที่นำร่อง 10 พื้นที่ การหนุนเสริมของทุกคนเป็นการเรียนรู้แบบเป็นไปโดยธรรมชาติ ทุกคนที่ทำวิจัยต่างก็ทำเพื่อให้ผู้อื่น ดังนั้นถ้าผู้ใดเปิดใจ ผลที่เกิด สิ่งที่ได้รับก็จะมาและรับรู้ได้เองโดยอัตโนมัติ และที่สำคัญคือการได้รู้สิ่งที่อยู่ภายใน

กรอบคิดของการดำเนินงานคือให้ชุมชนค้นหาข้อมูลความรู้ซึ่งเป็นศักยภาพที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นทางด้านการจัดการปัญหาความขัดแย้ง มาศึกษาวิเคราะห์แล้วสร้างการเรียนรู้ร่วมกับผู้เกี่ยวข้องทุกๆฝ่าย ด้วยการออกแบบกิจกรรมที่เป็นการปฏิบัติการสร้างการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม โดยผู้เข้าร่วมกระบวนการวิจัยมีบทบาทต่างๆ กัน ทั้งการหนุนเสริมการทำกิจกรรม การให้ความรู้ การช่วยเหลือ เป็นต้น การทำงานวิจัยด้วยการปฏิบัติการและเรียนรู้จากการทำจริงเป็นองค์ประกอบสำคัญของกระบวนการสร้างการเปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของงานวิจัยเพื่อตอบโจทย์ที่เป็นการเข้าไปเปลี่ยนแปลงความคิดหรือเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรม ที่เรียกว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Action Research)

ผลที่เกิดขึ้นจากการจัดทำโครงการนี้คือการที่ทำให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง อันได้แก่เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐ ภาคประชาสังคม ชุมชน และทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องได้เรียนรู้บทบาทของตนเองร่วมกันภายใต้นโยบายยุติธรรมชุมชน ผู้เชี่ยวชาญฯเข้าใจภารกิจของกรมฯ นำภารกิจมาสู่การปฏิบัติแบบแนวราบไม่สั่งการ บูรณาการหน่วยงานภายในจังหวัด พี่เลี้ยงของกรมฯ 2 คนสามารถเรียนรู้ปรับตัวทำงานกับชุมชนด้วยรูปแบบการหนุนเสริมไม่ใช่สั่งการ และสร้างชุมชนให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ผ่านเครื่องมือที่เรียกว่างานวิจัยเพื่อท้องถิ่น นักวิชาการได้ถอดบทเรียนชุดยุติธรรมชุมชนตรัง ซึ่งพบว่าการวิจัยครั้งนี้เป็นการจัดการทางสังคมเพื่อสร้างสังคมแห่งความเป็นธรรม สังคมแห่งความสุข ชุมชนวิจัยทั้ง 10 พื้นที่เมื่อผ่านกระบวนการทำวิจัย เปลี่ยนแปลงความคิด เกิดการพัฒนาศักยภาพ เกิดความรู้ จัดระบบการทำงาน จากการเรียนรู้ความรู้ภายใน (Tacit Knowledge) ซึ่งเป็นความรู้ที่ฝังแน่นอยู่ในตัวรวมกับความรู้ภายนอก(Explicit Knowledge) ที่เป็นความรู้จากหน่วยงาน นักวิชาการ นอกจากนี้ยังทำให้เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐเรียนรู้ว่าควรเสริมความรู้ด้านใดให้กับชุมชน ที่จะทำให้ชุมชนเกิดการพัฒนาศักยภาพ

โครงการวิจัยในครั้งนี้เป็นเพียงแค่การเริ่มต้นนำนโยบายที่ดีสู่ฐานรากคือการปฏิบัติจากชุมชน และส่งต่อมายังการทำงานของเจ้าหน้าที่ภาครัฐ ซึ่งยังไม่ได้ทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง แต่เป็นการเริ่มต้นให้ชุมชนศึกษาวิจัยศักยภาพการทำงานด้วยตนเองตลอดทุกกระบวนการ จนเกิดความรู้ เกิดปัญญา โดยมีเจ้าหน้าที่ภาครัฐซึ่งถือว่าเป็นผู้ดูแลเพื่อสร้างความเป็นธรรมให้กับประชาชนได้เรียนรู้วิธีการทำงานไปพร้อมๆ กับชุมชน และค้นพบว่าการทำดีร่วมกันหลายๆ ส่วน สร้างความสุขอันยิ่งใหญ่ทุกคนเกิดความมุ่งมั่น เกิดความมั่นใจ พร้อมจะเรียนรู้ต่อไป และคาดว่าปัญหาที่ภาครัฐพยายามแก้ไข

และให้ความช่วยเหลือแก่ประชาชน คงได้รับการดำเนินการต่อภายใต้หลักคิด “ยุติธรรมชุมชน” ไม่ว่ายุติธรรมชุมชนจะมีความหมายเช่นไร แต่ผลที่เกิดน่าจะเป็นคำตอบได้ดีที่สุด

สำหรับรายงานวิจัยของพี่เลี้ยง สกว.ตรังเล่มนี้อาจจะไม่ได้ถูกต้องสมบูรณ์สวยงามนัก เนื่องจากพี่เลี้ยงเรียนและมีประสบการณ์ทำงานทางด้านวิทยาศาสตร์ ส่วนทางด้านสังคมนั้นก็เรียนรู้มาจากการใช้ชีวิตจริง ภาษาทางด้านสังคมศาสตร์ก็ไม่ได้แตกฉาน ดังนั้นในรายงานอาจจะมีคำบางคำที่อาจจะไม่ราบรื่นหรือไม่ได้ถูกต้องตามหลักการหรือทฤษฎี ก็ต้องขออภัยไว้ด้วย แต่สิ่งที่นำมาเขียนในรายงานคือสิ่งที่ได้มาจากการปฏิบัติ สิ่งที่เห็น สิ่งที่คิด ความรู้สึก ผลจากการถอดบทเรียนของหลายๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ผลจากการช่วยกันสรุปงาน และข้อมูลจากแหล่งความรู้ต่างๆ ซึ่งก็ไม่มั่นใจว่าจะถูกต้องจริงแท้มากน้อยเพียงใด แต่ทุกอย่างก็สามารถเปลี่ยนแปลงและแก้ไขได้ตลอด

นอกจากรายงานฉบับนี้แล้วหากจะให้เห็นภาพรวมที่ชัดเจน ควรได้อ่านรายงานผลจากทุกระดับ ตั้งแต่นักวิชาการ กรมคุ้มครองสิทธิฯ และชุมชน ซึ่งมีการจัดทำเป็นรายงาน/เอกสารเผยแพร่ออกมาในทุกระดับต่อไป

ส่วนงานยุติธรรมชุมชนตรังยังต้องช่วยกันก่อ ปั้น เสริม และตกแต่งจากช่างมีฝีมือหลายๆ สาขาร่วมกัน เพื่อให้ผลงานออกมาสวยงาม และเป็นรากฐานในการสร้างสังคมแห่งความเป็นธรรมและสังคมแห่งความสุขด้วยกันต่อไป หวังว่าการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในครั้งนี้จะเป็นแรงขับเคลื่อนแรงหนึ่งในการสร้างพลังผลักดันให้ประเทศ ให้โลกของเราเกิดความสันติสุข

นางสาวสุทิน สีสุข
หัวหน้าโครงการวิจัยฯ
ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดตรัง

สารบัญ

บทที่	หน้า
บทที่ 1 บทนำ	1
บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรม	
- ที่มาและแนวคิดงานยุติธรรมชุมชน	6
- ความหมายยุติธรรมชุมชน	8
- หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานยุติธรรมชุมชน	9
- การสร้างเครือข่ายยุติธรรมชุมชน	10
- แนวคิดงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น	13
- ขั้นตอนของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น	15
- ความเป็นมาของการก่อเกิดโครงการหนุนเสริมเพื่อสร้างกระบวนการการเรียนรู้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นแก่เจ้าหน้าที่หน่ายงานรัฐและเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง	16
บทที่ 3 วิธีการและผลการดำเนินงานวิจัย	
- พัฒนาคน/พัฒนาพื้นที่ภายหลังเปิดศูนย์ยุติธรรมชุมชน	20
- การพัฒนาคน/พัฒนาโจทย์/พัฒนาโครงการของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ	22
- พัฒนาโจทย์และเป้าหมายการดำเนินงานยุติธรรมชุมชนกับเครือข่ายยุติธรรมชุมชน 11 พื้นที่ตำบล	29
- พัฒนาโครงการระดับพื้นที่ 11 พื้นที่	32
- เวทีเตรียมความพร้อมทีมวิจัย ชี้แจงการบริหารโครงการ	39
- ลงพื้นที่ติดตามหนุนเสริมการทำกิจกรรมของพื้นที่วิจัย 10 ตำบล	41
- เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสรุปบทเรียนระหว่างทางของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง	58
- เวทีสร้างการเรียนรู้ระดับหมู่บ้าน	61
- เวทีสร้างการเรียนรู้ระดับตำบล	64
- อบรมเพิ่มทักษะความรู้	65
- ร่วมกิจกรรมและประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	67
- การบริหารจัดการ โครงการของพี่เลี้ยง สกว.ตรัง	70

สารบัญ (ต่อ)

บทที่ **หน้า**

บทที่ 4 สรุปและวิจารณ์ผลการวิจัย

- การวิเคราะห์ผลที่เกิดขึ้นจากการทำงานวิจัยประเด็นยุติธรรมชุมชน จังหวัดตรังเมื่อเทียบกับวัตถุประสงค์ 72
- สร้างการเรียนรู้กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นให้แก่ทีมวิจัยของกรมคุ้มครองสิทธิฯ 72
- ผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของเจ้าหน้าที่ภาครัฐ 79
- สร้างพื้นที่รูปธรรมที่เป็นต้นแบบการใช้กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในการทำงานยุติธรรมชุมชนกับชุมชน 81
- ผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง 99
- ทำให้เกิดกลไกการทำงานชุมชนของเจ้าหน้าที่ภาครัฐ 107
- สรุปองค์ความรู้การทำงานหนุนเสริมเครือข่ายยุติธรรมชุมชน 111
- ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะของการหนุนเสริมเจ้าหน้าที่ภาครัฐ 120
- ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะของการหนุนเสริมเครือข่ายยุติธรรมชุมชน จ.ตรัง 121
- พี่เลี้ยง สกว.ตรัง เกิดการเรียนรู้ สู่การเปลี่ยนแปลง 123
- สิ่งที่ต้องดำเนินการต่อในโครงการปีที่ 2 125

บรรณานุกรม 128

ภาคผนวก

- รายงานเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง 131
- ประมวลภาพการทำกิจกรรม 196
- ตัวอย่างประกาศรับสมัครงาน 217
- ตัวอย่างวิธีการเขียนรายงานวิจัย 218
- ตัวอย่างบันทึกเรื่องการแก้ไขปัญหาเยาวชนติดยาเสพติด 223
- ตัวอย่างกำหนดการเวทีเสวนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน 229
- ตัวอย่างผลการวิเคราะห์ข้อมูลการจัดการปัญหาความขัดแย้งระดับตำบล 231

สารบัญตาราง

ตาราง		หน้า
ตารางที่ 1	แสดงผลการถอดบทเรียนเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง 11 พื้นที่ตำบล วันที่ 7-8 มิถุนายน 2551 ณ คาบาน่ารีสอร์ท ต.เกาะสุกร อ.ปะเหลียน จ.ตรัง	30
ตารางที่ 2	แสดงการแบ่งกลุ่มประเด็นปัญหา จากข้อมูลการจัดการปัญหาความขัดแย้งตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน(2551) ที่เก็บบันทึกโดยเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง 10 พื้นที่ตำบล	52

สารบัญแผนผัง

แผนผัง		หน้า
แผนผังที่ 1	แสดงผู้เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานโครงการวิจัยประเด็นยุติธรรมชุมชน จังหวัดตรัง ประจำปี 2551-2552	5
แผนผังที่ 2	แสดงลักษณะโครงการความร่วมมือระหว่างกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กับ สกว. เพื่อสร้างความเข้มแข็งกลไกเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง	22
แผนผังที่ 3	แสดงประเภทการจัดการปัญหาความขัดแย้งที่รวบรวมได้จาก 10 พื้นที่ ตำบล	54
แผนผังที่ 4	แสดงผลที่เกิดขึ้นจากงานวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมของโครงการ ยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง	80
แผนผังที่ 5	แสดงกรอบคิดของโครงการยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง	112
แผนผังที่ 6	รูปแบบโครงการความร่วมมือของการดำเนินงานวิจัยยุติธรรมชุมชน จังหวัดตรัง	113
แผนผังที่ 7	แสดงกระบวนการของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (ที่มา: สินธุ์ สโลบล)	116
แผนผังที่ 8	แสดงแนวทางการพัฒนาเพื่อการทำงานความร่วมมือของหน่วยงาน และเครือข่ายยุติธรรมชุมชนในระดับจังหวัด	126

บทที่ 1
บทนำ

โครงการ

การหนุนเสริมเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นแก่เจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐและเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง

หลักการและเหตุผล

กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพเป็นหน่วยงานหนึ่งในกระทรวงยุติธรรมที่ได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบการศึกษาหารูปแบบการหนุนเสริมให้เกิดกลไกการทำงานการจัดการความขัดแย้งในระดับพื้นที่ให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืนเพื่อให้เกิดผลที่เป็นรูปธรรม ตามยุทธศาสตร์ที่ว่า “ยุติธรรมถ้วนหน้าประชามีส่วนร่วม” ที่ผ่านมากรมคุ้มครองสิทธิฯร่วมมือกับศูนย์อาชญาวิทยา คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จัดทำโครงการนำร่องเพื่อหารูปแบบการจัดการความขัดแย้งของชุมชนและผลักดันให้เกิดกลไกการจัดการความขัดแย้งในพื้นที่ดังกล่าว โดยการจัดทำเป็นโครงการนำร่องใน 13 จังหวัดทุกภาคทั่วประเทศตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546 เป็นต้นมา ภาคเหนือได้แก่จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน เชียงราย ภาคอีสานจังหวัดขอนแก่น สกลนคร สุรินทร์ ภาคกลางจังหวัดฉะเชิงเทรา อ่างทอง ลพบุรี ภาคใต้จังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส และจังหวัดตรัง และในแต่ละจังหวัดยังได้ดำเนินโครงการภายใต้ความร่วมมือของสถาบันอุดมศึกษาในภูมิภาคเป็นที่ปรึกษาในระดับจังหวัด

ในส่วนของจังหวัดตรังดำเนินโครงการภายใต้ความร่วมมือกับศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดตรังเป็นที่ปรึกษา ได้ดำเนินโครงการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 ภายใต้การจัดทำโครงการศึกษาและพัฒนาระบบการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในโครงการนำร่อง(ต่อเนื่อง)รวมทั้งศึกษาเปรียบเทียบและขยายสู่ชุมชนใหม่ ในพื้นที่ตำบลปากแจ่มเป็น 1 พื้นที่นำร่อง จากนั้นในปี พ.ศ. 2548 ก็ดำเนินการภายใต้โครงการเสริมสร้างและพัฒนาเครือข่ายชุมชนนำร่องด้านการระงับข้อพิพาท ใน 9 พื้นที่ และต่อมาในปี 2549 ดำเนินการภายใต้โครงการเสริมสร้างและพัฒนาเครือข่ายชุมชนนำร่องด้านการระงับข้อพิพาทโดยขยายพื้นที่เป็น 20 พื้นที่ ในปี พ.ศ. 2550 ดำเนินการภายใต้โครงการส่งเสริมการจัดการความขัดแย้งของชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนใน 20 พื้นที่ตำบล

การดำเนินงานตลอด 4 ปีที่ผ่านมาจังหวัดตรังได้ดำเนินการจัดเวทีให้ความรู้แก่ประชาชน คัดเลือกแกนนำเข้าอบรม คัดเลือกแกนประสานงานในระดับพื้นที่ตำบลเพื่อเป็นผู้ประสานงาน เรียนรู้การจัดการความขัดแย้งจากกรณีศึกษา (Best Practice) จัดอบรมให้กับสมาชิกเครือข่ายยุติธรรมชุมชน คัดเลือกสมาชิกเครือข่ายยุติธรรมชุมชนเข้าอบรมเป็นแกนประสานงานระดับตำบลและจังหวัดเพื่อทำหน้าที่ประสานงานกับระดับชุมชน สำนักงานยุติธรรมจังหวัด หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และองค์การบริหาร

ส่วนตำบล (อบต.) จนเกิดเป็นเครือข่ายยุติธรรมชุมชนในระดับจังหวัดและระดับพื้นที่ และเกิดกลไกการทำงานในระดับพื้นที่ตำบลภายใต้การดำเนินการเป็น “ศูนย์ยุติธรรมชุมชน” ขึ้น จำนวน 12 พื้นที่ตำบล โดยมีตัวแทนคณะกรรมการศูนย์จากทุกหมู่บ้าน

อย่างไรก็ตามแม้จะเกิดเครือข่ายที่เป็นรูปธรรมและมีศูนย์ยุติธรรมในระดับตำบลแล้วก็ตาม แต่จากการทำงานร่วมกันระหว่างกรมคุ้มครองสิทธิฯ สกว.ตรัง และชุมชน พบว่าวิธีการดำเนินโครงการดังกล่าวในแต่ละครั้งทางกรมคุ้มครองสิทธิฯเป็นผู้กำหนดเป้าหมาย วิธีการ และงบประมาณ โดยเน้นการอบรมให้ความรู้ทั้งในเรื่องสิทธิเสรีภาพ กฎหมายเบื้องต้น วิธีการไกล่เกลี่ย และศึกษาจากกรณีศึกษาที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้าง แต่การทำงานก็ยังเน้นการทำในเชิงปริมาณ การทำงานไม่ต่อเนื่อง การหนุนเสริมในเรื่องงบประมาณยังยึดติดกับระบบราชการ ชาวบ้านยังมีความรู้สึกว่ารัฐต้องเป็นผู้มาทำให้ จากปัญหาดังกล่าวในพื้นที่จังหวัดตรังจึงได้ข้อสรุปว่าถ้าจะทำให้เกิดกลไกในพื้นที่ที่เป็นรูปธรรมและมีความเข้มแข็งได้น่าจะทำอย่างไรให้เรื่องการจัดการปัญหาความขัดแย้ง การปกป้องและดูแลสิทธิกันเองของชุมชนเป็นเรื่องของชุมชนเองโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องคอยให้การหนุนเสริม จึงได้ปรับวิธีการทำงานให้เครือข่ายเข้ามามีส่วนร่วมและต่อเนื่องตลอด จึงได้ผลักดันให้เกิดเป็นเครือข่ายขึ้นในระดับตำบล และจังหวัดเพื่อกำหนดแนวทางและวิธีการทำงานร่วมกันโดยมีผู้ช่วยนักวิจัยเป็นผู้รับผิดชอบ จนสามารถผลักดันให้เกิดความร่วมมือในระดับพื้นที่จนสามารถเปิดเป็นศูนย์ประสานงานเครือข่ายยุติธรรมชุมชนขึ้น 12 แห่งภายใต้ความร่วมมือของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ให้การสนับสนุนใช้ที่ทำการของ อบต.เป็นศูนย์ประสานงาน และจัดทำแผนการดำเนินกิจกรรมของศูนย์ฯ เข้าสู่แผนงบประมาณของ อบต. อีกด้วย

ที่ผ่านมาอธิบดีฯ รองอธิบดีฯ รวมทั้งผู้เชี่ยวชาญและคณะจากกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพได้มีโอกาสลงพื้นที่เปิดศูนย์ปะสานงานเครือข่ายยุติธรรมชุมชนในพื้นที่จังหวัดตรังจำนวน 10 แห่ง ทำให้ได้เรียนรู้การทำงานในพื้นที่ ปัญหาอุปสรรค และข้อจำกัดต่าง ๆ จนได้ข้อสรุปร่วมกันว่าถ้าจะทำงานให้เกิดกลไกการจัดการความขัดแย้งและระงับข้อพิพาทที่มีความเข้มแข็งและยั่งยืนต่อไปอย่างแท้จริงได้นั้นจะต้องให้เครือข่ายสร้างการเรียนรู้จากกรณีที่เกิดขึ้นในพื้นที่มาเป็นบทเรียนให้กับเครือข่ายและคนในชุมชน รวมทั้งเรียนรู้กระบวนการขั้นตอนการดำเนินคดีความที่ดำเนินการทางศาลว่ามีขั้นตอนเป็นอย่างไร เกี่ยวข้องกับใครบ้าง เสียเวลาเสียเงินทองเท่าไร ในขั้นตอนไหน เมื่อคดีถึงที่สุดแล้วเป็นอย่างไร เปรียบเทียบให้เห็นทั้งในแง่เศรษฐกิจและสังคม พร้อมทั้งเติมเต็มความรู้จากภายนอกและอื่น ๆ ตามความเหมาะสม ทั้งนี้เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับเครือข่าย จนเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จนสามารถขับเคลื่อนงานในพื้นที่ได้ในอนาคต และที่สำคัญจะต้องมีพี่เลี้ยงคอยสนับสนุนการทำงานอย่างต่อเนื่องและเข้าใจ จนเกิดเป็นรูปธรรมเพื่อนำไปขยายการทำงานในพื้นที่อื่นต่อไป

ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดตรัง จึงได้ร่วมกับกรมคุ้มครองสิทธิฯ ซึ่งมีเป้าหมายสร้างชุมชนที่เข้มแข็งและมีความยั่งยืน ได้เล็งเห็นปัญหาเหล่านี้เช่นกันจึงได้ดำเนินการเพื่อศึกษาหาข้อมูล องค์ความรู้ บทเรียนและพยายามหารูปแบบกลไกการจัดการให้เกิดเครือข่ายยุติธรรมเพื่อ

เป็นต้นแบบ โดยเลือกพื้นที่ในจังหวัดตรังที่ดำเนินการเปิดศูนย์ยุติธรรมชุมชนแล้วจำนวน 10 พื้นที่ที่มีความพร้อมในการดำเนินโครงการเป็นพื้นที่ศึกษา แต่การดำเนินงานของกรมคุ้มครองสิทธิฯ ซึ่งเป็นระบบราชการนั้นไม่สามารถขับเคลื่อนงานที่สร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนได้ด้วยตนเอง ดังนั้นทาง สกว.ตรังจึงจำเป็นที่จะต้องมีพี่เลี้ยงคอยหนุนเสริมเพื่อสร้างการเรียนรู้กระบวนการทำงานวิจัยท้องถิ่นให้กับเจ้าหน้าที่วิจัยของกรมที่เป็นผู้ปฏิบัติงานในระดับชุมชนจำนวน 3 คน เพื่อให้เจ้าหน้าที่วิจัยของกรมคุ้มครองสิทธิฯเกิดกลไกการทำงานกับชุมชนได้ และสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับภารกิจของหน่วยงานได้อย่างเหมาะสม รวมทั้งต้องสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมให้กับชุมชนเพื่อความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน ให้ชุมชนเห็นคุณค่าของการจัดการปัญหาด้วยชุมชนเองผ่านกลไก “พี่เลี้ยง” ซึ่งการดำเนินงานโครงการนี้ทำให้พี่เลี้ยงได้องค์ความรู้การหนุนเสริมเจ้าหน้าที่ภาครัฐที่เหมาะสมที่สามารถเป็นรูปแบบการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐเพื่อการขยายผลต่อไปได้

โจทย์วิจัย

จะใช้กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นสร้างการเรียนรู้ให้เกิดการประยุกต์ใช้งานยุติธรรมชุมชนกับหน่วยงานภาครัฐและชุมชนได้อย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อสร้างการเรียนรู้กระบวนการงานวิจัยท้องถิ่นให้แก่ทีมวิจัยของกรมคุ้มครองสิทธิฯ
2. เพื่อสร้างพื้นที่รูปธรรมที่เป็นต้นแบบการใช้กระบวนการวิจัยในการทำงานยุติธรรมชุมชนกับชุมชน
3. เพื่อทำให้เกิดกลไกการทำงานชุมชน ของเจ้าหน้าที่ภาครัฐได้
4. เพื่อสรุปองค์ความรู้การทำงานหนุนเสริมเครือข่ายยุติธรรมชุมชน

พื้นที่เป้าหมาย

10 พื้นที่ระดับตำบลในจังหวัดตรัง ดำเนินการวิจัยศึกษากรณีการจัดการความขัดแย้งโดยชุมชนมีส่วนร่วม

ระยะเวลาดำเนินการ

16 เดือน ตั้งแต่ 1 พฤษภาคม 2551 – 31 สิงหาคม 2552

บทบาทของพี่เลี้ยง

1. พัฒนาโครงการระดับตำบล 10 พื้นที่
2. หนุนเสริมกระบวนการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นแก่เจ้าหน้าที่วิจัยของกรมฯ และชุมชน
3. สังเคราะห์ความรู้จากการหนุนเสริมการทำงาน

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทีมวิจัยของกรมคุ้มครองสิทธิฯ เกิดการเรียนรู้กระบวนการทำงานวิจัยท้องถิ่นร่วมกับชุมชน
2. ได้พื้นที่รูปธรรมที่เป็นต้นแบบการใช้กระบวนการวิจัยในการทำงานยุติธรรมชุมชนที่สามารถสร้างความเข้มแข็งได้
3. ได้รูปแบบกลไกการจัดกระบวนการทำงานของผู้ปฏิบัติงาน
4. ได้องค์ความรู้การทำงานหนุนเสริมการทำงานยุติธรรมชุมชน

แผนการดำเนินงาน

1. พัฒนาโครงการพื้นที่ 10 พื้นที่ๆ ละ 3 ครั้ง
2. เวทีพัฒนาโครงการรวม 10 พื้นที่ 1 ครั้ง
3. เวทีประชุมทีมวิจัยเพื่อเตรียมความพร้อม ชี้แจงการบริหารโครงการ และวางแผนเก็บข้อมูลของแต่ละพื้นที่ๆละ 1 ครั้ง
4. ลงพื้นที่ติดตามโครงการ 10 พื้นที่ เดือนละ 1 ครั้ง
5. เวทีสรุปบทเรียนระหว่างทาง 3 ครั้ง
6. เวทีระดับหมู่บ้าน
7. เวทีระดับตำบล
8. เวทีถอดบทเรียนและเตรียมนำเสนอระดับจังหวัด
9. เวทีนำเสนอระดับจังหวัด
10. ศึกษาดูงาน 1 ครั้ง
11. อบรมเพิ่มทักษะความรู้ 3 ครั้ง
12. ร่วมเวทีของกรมคุ้มครองสิทธิฯ 3 ครั้ง

แผนผังที่ 1 แสดงผู้เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานโครงการวิจัยประเด็นยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง ประจำปี 2551-2552

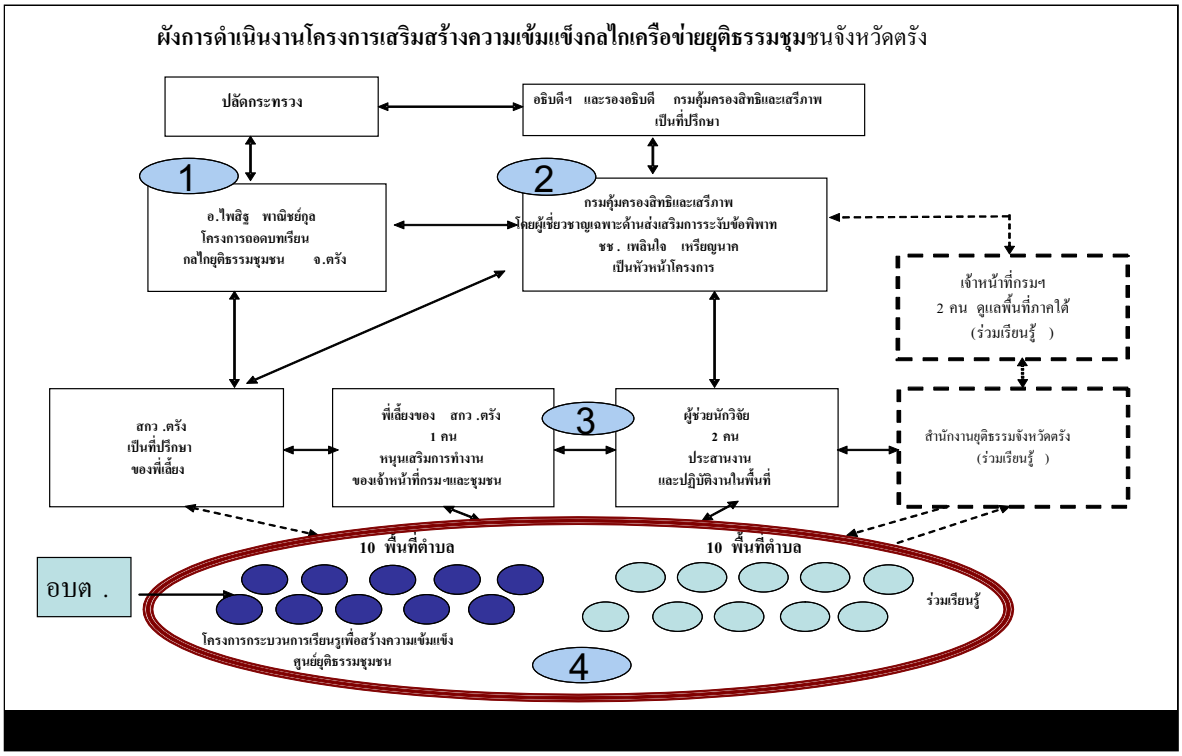

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

ที่มาและแนวคิดงานยุติธรรมชุมชน

“ยุติธรรมชุมชน” อาจจะเป็นสิ่งที่อยู่ในสังคมไทยมานานแล้ว เพียงแต่ไม่ได้ถูกเรียกว่ายุติธรรมชุมชน เพราะเมื่อคนอยู่รวมกันเป็นสังคม พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดขึ้น เป็นธรรมดาที่ปัญหาหรือความขัดแย้งย่อมจะเกิดขึ้นได้ อันเนื่องจากความคิดเห็นที่แตกต่างไม่ตรงกัน ความต้องใช้ทรัพยากรร่วมกัน หรือจะด้วยกิเลส ความต้องการ อำนาจที่มีอยู่ภายในตัวมนุษย์ แต่ด้วยความสลับซับซ้อนทางสมองของมนุษย์ที่สามารถจัดระบบการเรียนรู้ได้ดี อีกทั้งความมีจริยธรรมและศีลธรรมอันดีภายในจิตใจ การคิดหากระบวนการเพื่อมาจัดการปัญหาก็เกิดขึ้นเพื่อให้สังคมดำรงอยู่อย่างสงบสุขสมานฉันท์ เพียงแต่กระบวนการเหล่านั้นไม่ได้ถูกนำเสนอหรือทำให้เกิดคุณค่า เป็นความรู้และใช้ประโยชน์ต่อ

ดังนั้นหากมีการนำความรู้ทางด้านการจัดการความยุติธรรมที่ใช้กันอยู่ในชุมชนมาวิเคราะห์และจัดการเป็นองค์ความรู้เสริมกับความรู้ใหม่เพื่อประยุกต์ใช้กับชุมชนนั้นๆภายใต้สภาพสังคมที่มีความเปลี่ยนแปลงพัฒนาการไม่หยุดนิ่งอยู่ตลอดเวลา น่าจะเป็นหนทางหนึ่งที่จะทำให้เกิดความสงบสุขได้เป็นอย่างดี เพราะคนในชุมชนด้วยกันเองรู้จักและเข้าใจสภาพปัญหาของชุมชนตนเองดี ดังนั้นการจัดการเชิงป้องกัน/แก้ไขทั้งเรื่องความขัดแย้ง การถูกเอารัดเอาเปรียบ การไม่รู้สิทธิและเสรีภาพในกระบวนการยุติธรรม การขาดโอกาสทางสังคม ความเหลื่อมล้ำทางสังคม ก็คงจะไม่ใช่เรื่องที่เกินกำลังของชุมชนที่จะจัดการได้ หากชุมชนมีกระบวนการในการสร้างความรู้

วันชัย(ww.probation.go.th) ได้นำเสนอว่า **ยุติธรรมชุมชน หรือ Community Justice** เป็นแนวความคิดใหม่สำหรับประเทศไทยในปัจจุบันซึ่งคุ้นเคยกับระบบ **การอำนวยความยุติธรรมให้แก่ประชาชนโดยรัฐฝ่ายเดียว**มาเป็นเวลานานกว่าร้อยปี นับตั้งแต่ได้มีการเปลี่ยนระบบกฎหมายจากระบบกฎหมายพระธรรมศาสตร์ซึ่งใช้มาแต่เดิมตั้งแต่สมัยต้นกรุงศรีอยุธยา หรือที่เรียกกันจนติดปากว่ากฎหมายตราสามดวงในยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์มาเป็นระบบกฎหมายแบบยุโรปที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน แนวความคิดหนึ่งที่ติดมากับระบบกฎหมายยุโรปด้วยก็คือ ความคิดที่ว่ากฎหมายโดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎหมายอาญา เป็นเรื่องของการใช้อำนาจรัฐต่อประชาชนและเป็นเรื่องที่รัฐเป็นผู้อำนวยความยุติธรรมแก่ประชาชนฝ่ายเดียว ประชาชนเป็นเพียงผู้มาร้องขอ รอรับ หรือได้รับผลจากกระบวนการยุติธรรมที่รัฐเป็นผู้จัดการและจัดให้เท่านั้น ประชาชนไม่มีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรมแต่อย่างใด หลังจากแนวคิดนี้อยู่มาเป็นเวลานานกว่าร้อยปี ทำให้ทุกฝ่ายยอมรับและเชื่อแนวความคิดดังกล่าวความคิดในลักษณะนี้ทำให้เกิดความเคยชิน เป็นความเคยชินทั้งฝ่ายรัฐและฝ่ายประชาชน

สมชาติ (2549) ได้นำเสนอไว้ว่าประเทศใดที่ใช้นโยบายควบคุมอาชญากรรมแบบสุดโต่ง มุ่งควบคุมอาชญากรรมโดยไม่ใส่ใจการพัฒนา **"คุณภาพชีวิตของชุมชน"** ซึ่งถือว่าเป็น **"ความยุติธรรมทางสังคม"** ที่มีความสำคัญคู่ขนานกับ "ยุติธรรมทางอาญา" โดยถือว่ารัฐเท่านั้นเป็นมืออาชีพ ในท้ายที่สุดประเทศนั้นก็จะไม่สามารถจัดการกับปัญหาอาชญากรรมใดๆ และไม่สามารถทำให้คุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนดีขึ้นได้ อย่างเช่นประเทศสหรัฐอเมริกาที่ในปี พ.ศ. 2510 เกิดกระแสเรียกร้องและกดดันจนรัฐต่างๆพยายามปรับนโยบายหลายรูปแบบ เช่น เปลี่ยนมาใช้นโยบายปราบอาชญากรรมอย่างรุนแรงแต่ก็ล้มเหลว จนเมื่อมีการหันมาให้ความสำคัญกับ "กระบวนทัศน์การมีส่วนร่วมของชุมชน" (Community Participation Paradigm) ในรูปแบบ "ยุติธรรมชุมชน" โดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของรัฐและกระบวนการยุติธรรมมากขึ้น จนทำให้กระแสกดดันต่อรัฐลดลง ที่สำคัญอย่างยิ่งคือเกิดความไว้ใจซึ่งกันและกัน ความเคลื่อนไหวของ "กระบวนทัศน์การมีส่วนร่วมของชุมชน" ในประเทศไทย เมื่อ 20 กว่าปีที่ผ่านมาเป็นประสบการณ์ใหม่ที่ทุกภาคส่วนให้ความสนใจ ปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นผลมาจากการรณรงค์เกี่ยวกับประชาธิปไตยมาอย่างยาวนาน จนกลายเป็นบทบัญญัติสำคัญในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ซึ่งเรียกกันว่าเป็นรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน มีบทบัญญัติหลายข้อที่ทำให้ปรัชญาของรัฐธรรมนูญเปลี่ยนจาก "ประชาธิปไตยแบบตัวแทน" (Representative Democracy) เป็น "ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม" (Participatory Democracy) รัฐธรรมนูญฉบับนี้วางหลักการพื้นฐานในการเปลี่ยนแปลงประเทศหลายประการ จากระบบราชการแบบดั้งเดิมที่เป็นต้นตอของการละเมิดสิทธิในทางการเมืองและคอรัปชั่น มาเป็นระบบการปกครองที่ชุมชนมีส่วนร่วมมากขึ้นในการตัดสินใจอนาคตของตนเอง และได้กำหนดให้มีการเปลี่ยนแปลงระบบการบริหารราชการและระบบยุติธรรมซึ่งต้องส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม คุ้มครองเสรีภาพส่วนบุคคลการละเมิดสิทธิมนุษยชนโดยภาครัฐ ส่งเสริมความเป็นอิสระของศาล และสร้างกลไกเพื่อให้กระบวนการบริหารราชการมีความโปร่งใส ส่งเสริมการกระจายอำนาจให้แก่ท้องถิ่น และแก่ชุมชนในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา

จากรายงานแผนประสานความร่วมมือด้านการสนับสนุนกระบวนการยุติธรรมทางเลือก (พ.ศ. 2551-2554) ปรับปรุงตามมติการประชุมเพื่อจัดทำแผนประสานความร่วมมือด้านการสนับสนุนกระบวนการยุติธรรมทางเลือก วันที่ 28 เมษายน 2551 เวลา 08.30 - 15.00 น. ณ ห้องออคิด โรงแรมรามาการ์เด้นส์ ถนนวิภาวดีรังสิต กรุงเทพมหานคร พบว่าสถานการณ์ข้อพิพาทของไทยทั้งทางแพ่งและทางอาญาที่เข้าสู่กระบวนการยุติธรรมยังมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น ซึ่งจะเห็นได้จากจำนวนคดีรับใหม่ของศาลชั้นต้นโดยในปี พ.ศ. 2550 คดีแพ่งรับใหม่เพิ่มจากปีพ.ศ. 2549ร้อยละ 19 และคดีอาญารับใหม่เพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2549 ร้อยละ 6.16 ดังนั้น จึงมีแนวคิดการพัฒนากระบวนการยุติธรรมทางเลือกอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เป็นกลไกที่สำคัญในการส่งเสริมการลดปริมาณคดีที่ขึ้นสู่ศาลและสนับสนุนให้การระงับปัญหาอาชญากรรม และข้อพิพาทที่เกิดขึ้นมีความรวดเร็ว และเป็นธรรม จากสถานการณ์ข้างต้น กระบวนการยุติธรรมทางเลือกจึงได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการพัฒนาระบบงานยุติธรรม ทั้งนี้ **กระบวนการยุติธรรมทางเลือก (ยุติธรรมชุมชน)** หมายถึงกระบวนการในการแสวงหาความยุติธรรมที่มี

กระบวนการรูปแบบการปฏิบัตินอกเหนือจากกระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก ใช้แนวคิดการหันเหคดีออกจากศาล กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ การใช้ชุมชนเป็นฐานและการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเพื่อประโยชน์ต่อผู้กระทำผิด ผู้เสียหาย และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องต่างๆ มีความมุ่งหวังเพื่อลดจำนวนการเป็นคดีความระหว่างผู้กระทำผิด และผู้เสียหาย และลดการพึ่งพาองค์กรกระบวนการยุติธรรมภาครัฐมาให้ชุมชนสร้างมาตรการควบคุมสมาชิกของชุมชนด้วยชุมชน

ความหมายยุติธรรมชุมชน

วันชัย (www.probation.go.th) กล่าวว่าความหมายของยุติธรรมชุมชนของแต่ละคนมีความแตกต่างกันไป บางท่านเห็นว่าเป็นการควบคุมอาชญากรรมโดยชุมชนร่วมมือกับตำรวจในการป้องกันและลดปัญหาอาชญากรรม บางท่านอาจมองว่า เป็นการประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานในกระทรวงยุติธรรมและ/หรือศาลกับชุมชน โดยตระหนักว่าปัญหาอาชญากรรมเป็นประเด็นของปัญหาสังคม ซึ่งกระบวนการยุติธรรมทั้งระบบต้องให้ความสำคัญเข้ามาทำงานร่วมกับชุมชนมากขึ้น บางท่านอาจมองว่าเป็นการลงโทษหรือแก้ไขผู้กระทำผิดโดยอาศัยความร่วมมือจากชุมชน โดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน ในขณะที่บางส่วนมองไปที่**บทบาทของการจัดการยุติธรรมแบบสมานฉันท์โดยชุมชนเป็นหลัก** แม้ว่ามุมมองต่อคำว่ายุติธรรมชุมชนหลายฝ่ายจะเข้าใจและมองยุติธรรมชุมชนแตกต่างกันไป แต่มีรากฐานสำคัญยิ่งสิ่งหนึ่งที่ทุกกลุ่มความคิดเห็นเหมือนกัน คือ การทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมกับชุมชน ซึ่งหากให้นิยามของคำว่ายุติธรรมชุมชนแล้ว คำนิยามควรจะประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการคือ

1. เป็นกิจกรรมด้านการป้องกันและควบคุมปัญหาอาชญากรรมในชุมชน
2. เป็นการดำเนินการโดยชุมชนเพื่อชุมชน
3. รัฐมีหน้าที่เป็นหุ้นส่วนร่วมกับชุมชน

ซึ่งเป้าหมายหลักของยุติธรรมชุมชน คือ การเสริมสร้างความปลอดภัยในสังคมและดูแลคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน โดยชุมชนเป็นตัวแกนหลักทำงานร่วมกันกับภาครัฐอย่างมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นรูปธรรมชัดเจน 3 ประการที่จะทำให้เกิดกระบวนการการทำงานร่วมกันอย่างชัดเจนระหว่างชุมชนกับหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมซึ่งเป็นภาครัฐอย่างเป็นหุ้นส่วนที่เท่าเทียมกัน จึงจำเป็นที่ทั้งหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมและประชาชนในชุมชนต้องปรับกระบวนความคิด ปรับทัศนคติต่อกระบวนการยุติธรรมและความยุติธรรมที่เคยถูกบอกถูกสอนมากว่าร้อยปีให้สอดคล้องกับแนวทางใหม่ในแนวทางยุติธรรมชุมชนที่ประชาชนมีส่วนในการเป็นเจ้าของกระบวนการยุติธรรมร่วมกับรัฐ เพราะถือว่าประชาชนเป็นผู้ที่มีส่วนได้เสียในความยุติธรรม (stakeholders) อย่างแท้จริง หน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมของรัฐจึงต้องปรับเปลี่ยนกระบวนการทำงานให้มีลักษณะเป็นการ

ทำงานร่วมกับชุมชนสอดคล้องกับความสภาพความเป็นไปและปัญหาเฉพาะที่สร้างความเดือดร้อนให้แก่คนในชุมชน

เมื่อ**การอำนวยความยุติธรรม การสร้างความเป็นธรรมและความสงบสุขในสังคม** เป็นภารกิจหลักที่สำคัญของกระทรวงยุติธรรมที่จะต้องดำเนินการให้เกิดขึ้นแก่ประชาชนในทุกพื้นที่และทุกระดับ แต่ภารกิจดังกล่าว หากรัฐเป็นผู้ดำเนินการแต่เพียงฝ่ายเดียวคงจะไม่บรรลุผลอย่างยั่งยืนได้ หัวใจสำคัญของความสำเร็จในการดำเนินภารกิจดังกล่าวจึงอยู่ที่คนในชุมชนซึ่งเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดสัมผัส มีส่วนได้ส่วนเสียกับความยุติธรรม

หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานยุติธรรมชุมชน

ที่ผ่านมาหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมได้ดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรมทางเลือกทั้งในระดับชุมชนโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างและพัฒนาเครือข่ายภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการลดข้อพิพาทในระดับพื้นที่ และระดับการดำเนินงานของภาครัฐตามภารกิจหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในแต่ละหน่วยงาน ทั้งนี้สามารถแบ่งการดำเนินการกระบวนการยุติธรรมทางเลือก ออกเป็น 3 ขั้นตอน (รายงานแผนประสานความร่วมมือด้านการสนับสนุนกระบวนการยุติธรรมทางเลือก (พ.ศ. 2551-2554) ปรับปรุงตามมติการประชุมเพื่อจัดทำแผนประสานความร่วมมือด้านการสนับสนุนกระบวนการยุติธรรมทางเลือก เมื่อวันที่ 28 เมษายน 2551 เวลา 08.30 - 15.00 น. ณ ห้องออคิด โรงแรมรามาการ์เด้นส์ ถนนวิภาวดีรังสิต กรุงเทพมหานคร) ได้แก่

1. ขั้นตอนกระบวนการก่อนการพิจารณาคดี
2. ขั้นตอนกระบวนการระหว่างการพิจารณาคดี
3. ขั้นตอนกระบวนการหลังการพิพากษาคดี

โดยมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับงานยุติธรรมชุมชน เช่น กรมการปกครอง สำนักงานศาลยุติธรรม สำนักงานตำรวจแห่งชาติ สำนักงานอัยการสูงสุด สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม กรมคุมประพฤติ กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน สภาทนายความ สำนักงานศาลยุติธรรม กรมราชทัณฑ์ กรมบังคับคดี เป็นต้น

กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพเป็นหน่วยงานหนึ่งที่รับนโยบายนำมาปฏิบัติด้วยเช่นกัน ภารกิจของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ จากคู่มือประชาชนการรับบริการกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม บอกไว้ว่ากรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ซึ่งเป็นกรมหนึ่งสังกัดกระทรวงยุติธรรม มีภารกิจเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพที่ประชาชนพึงได้รับตามกฎหมายโดยการจัดวางระบบและส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้เกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ตลอดจนการดำเนินการให้พยานผู้เสียหาย และจำเลยในคดีอาญาได้รับการคุ้มครอง ช่วยเหลือเยียวยาในเบื้องต้น เพื่อให้ประชาชนได้รับการคุ้มครองและดูแลจากรัฐอย่างทั่วถึงและเท่าเทียมกัน โดยให้มีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

1. จัดระบบการบริหารจัดการ ด้านคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน
2. ส่งเสริมและพัฒนาการด้านคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน
3. ส่งเสริมพัฒนากลไกการระงับข้อพิพาทในสังคม
4. ประสานงานด้านคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพกับภาครัฐและภาคเอกชนทั้งในและต่างประเทศ
5. พัฒนาระบบ มาตรการ และการดำเนินการช่วยเหลือประชาชนที่ตกเป็นเหยื่ออาชญากรรม รวมทั้งจำเลยที่ถูกดำเนินคดีอาญาโดยมิได้กระทำความผิด ตามกฎหมายว่าด้วยค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา
6. ติดตามประเมินผลการดำเนินการด้านคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน
7. ดำเนินการคุ้มครองพยานตามกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองพยานในคดีอาญา
8. ปฏิบัติการอื่นตามที่กฎหมายกำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของกรม หรือตามที่กระทรวงหรือคณะรัฐมนตรีมอบหมาย

การสร้างเครือข่ายยุติธรรมชุมชน

นโยบายของชาตินั้นหนุนเสริมเต็มที่ด้านการดำเนินงานเพื่อส่งเสริมการใช้แนวคิดยุติธรรมชุมชน ดังนั้นการดำเนินการเพื่อสร้างอาสาสมัครยุติธรรมชุมชนของกระทรวงยุติธรรมจึงเกิดขึ้นเมื่อ 4-5 ปีที่ผ่านมาซึ่งมีอยู่มากมายหลากหลายวิธีการ กระบวนการ และเป้าหมายของแต่ละหน่วยงานหรือแต่ละกรมต่างๆ ที่อยู่ในกระทรวงยุติธรรมกับหน่วยงานที่จัดสรรงบประมาณและตัวชี้วัดที่กำหนด อย่างเช่น การจัดอบรม จัดประชุม การวิจัยเชิงปฏิบัติการ เนื่องจากกระทรวงยุติธรรมเข้าโครงการปฏิรูประบบราชการ จึงมีการเปลี่ยนรูปแบบการปฏิบัติงานของราชการ เน้นเป้าหมายเชิงปริมาณ ซึ่งปัญหาที่ปรากฏออกมาคือ เป็นเพียงการอบรม สัมมนา ประชุม ดูงาน ขาดกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ชุมชนไม่รู้สึกเป็นเจ้าของ ขาดการบูรณาการการทำงานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ขาดการติดตามผลการดำเนินงาน การดำเนินงานไม่นำไปสู่ความยั่งยืน

กระทรวงยุติธรรมจึงมีโครงการนำร่องเพื่อหารูปแบบที่เหมาะสมผ่านหน่วยงานต่างๆ ในกระทรวง เช่น **โครงการพลังเครือข่ายยุติธรรมชุมชนแก้ปัญหายาเสพติด ที่กรมคุมประพฤติได้ทดลองใน 8 จังหวัด 18 ชุมชนนำร่อง ระยะเวลาดำเนินงาน 3 ปี โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพ (สสส.)** ซึ่งดร. กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ ดำรงตำแหน่งเป็นรองปลัดกระทรวงยุติธรรมในขณะนั้น สรุปว่าทำให้ค้นพบบริบทใหม่แง่มุมใหม่ที่ถือว่าเป็นบทเรียนอันทรงคุณค่าของเจ้าหน้าที่รัฐในการทำงานร่วมกับภาคประชาชน ที่ต้องเปลี่ยนกระบวนทัศน์ใหม่จากเดิมที่ทำงานตามกฎระเบียบอย่างเคร่งครัด ใช้กฎหมายเป็นตัวตั้ง ทำงานแต่ที่มอบหมาย ทำให้เจ้าหน้าที่ที่ได้ลงไปเรียนรู้สัมผัสปัญหาของประชาชน ร่วมกันคิดร่วมกันหาทางออกของปัญหาต่างๆ โดยใช้พลังชุมชนเป็นตัวขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ส่วนบริบทชุมชนพบว่าเกิดการเรียนรู้อย่างกลมกลืนจากกระบวนการที่

โครงการและเจ้าหน้าที่ของรัฐนำไปดำเนินการจนกระทั่งสามารจัดการปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม ไม่ว่าจะเป็นการไกล่เกลี่ยระงับข้อขัดแย้ง การเฝ้าระวังปัญหายาเสพติด และโดยเฉพาะการแก้ปัญหายาเสพติดที่เป็นผลผลิตสำคัญของโครงการ พบว่าผู้นำชุมชนสามารถเข้าถึงบุคคลในครอบครัว และค้นหารากเหง้าของปัญหาที่ทำให้สมาชิกเกี่ยวข้องกับยาเสพติดซึ่งถือเป็นการแก้ไขปัญหาแบบยั่งยืน ผลผลิตที่สำคัญอีกอย่างของโครงการคือได้รูปแบบ วิธีการ และกระบวนการในการทำงานที่ถือเป็นกลยุทธ์ที่เป็นทางลัดให้คนที่สนใจการทำงานร่วมกับชุมชน โดยได้เรียนรู้ว่ามี 4 ประการคือ ร่วมกับกลุ่มเด็ก ใช้วัฒนธรรมท้องถิ่น ร่วมกับพหุพาคี และสร้างศูนย์การเรียนรู้ในชุมชน และได้ผลลัพธ์ที่ไม่คาดคิดคือการนำผลผลิตที่ได้รับเป็นฐานในการผลักดันนโยบายหลักของกระทรวงยุติธรรมในยุทธศาสตร์ “ยุติธรรมถ้วนหน้า ประชามีส่วนร่วม”

จากรูปธรรมความสำเร็จทำให้กระทรวงยุติธรรมนำแนวคิดมาเป็นภารกิจหลักของกระทรวงฯ และได้กำหนดให้สำนักงานยุติธรรมจังหวัดซึ่งมีอยู่ทั่วประเทศใน 77 แห่ง รับผิดชอบในภารกิจการนำภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในรูปแบบของเครือข่ายยุติธรรมชุมชน ความพยายามในการเชื่อมงานในภารกิจยุติธรรมจังหวัดกับยุติธรรมชุมชนเข้าด้วยกันรวมถึงการนำภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริงโดยมิใช่การสั่งการจากภาครัฐเป็นเรื่องที่ไม่สามารถทำได้โดยง่าย จึงได้ดำเนินการในลักษณะโครงการทดลองหรือนำร่องตั้งแต่เดือนมิถุนายน 2549 ถึงเดือน กรกฎาคม 2550 ภายใต้แผนงาน **“โครงการนำร่องพัฒนาระบบงานยุติธรรมชุมชน”** โดยทดลองดำเนินการในพื้นที่ 17 จังหวัด 36 ชุมชนที่มีศักยภาพ ความพร้อม และทุนทางสังคม ได้แก่ กรุงเทพฯ ปทุมธานี ระยอง ฉะเชิงเทรา สุรินทร์ ชัยภูมิ ขอนแก่น มหาสารคาม เชียงใหม่ ลำพูน น่าน พิษณุโลก กำแพงเพชร ราชบุรี ประจวบคีรีขันธ์ สุราษฎร์ธานี และตรัง ชุมชนนำร่องทั้ง 36 แห่งผ่านกระบวนการติดอาวุธทางปัญญา และเกิดโมเดล เป็นรูปธรรมของความสำเร็จที่แตกต่างหลากหลายไปตามสภาพสังคม วัฒนธรรม และการเรียนรู้ของผู้คน โดยอยู่ภายใต้หลักการของยุติธรรมชุมชนที่มีองค์ประกอบสำคัญ 4 ประการ (คณะทำงานโครงการนำร่องพัฒนาระบบงานยุติธรรมชุมชน กระทรวงยุติธรรม, 2550)

1. เป็นการดำเนินงานในระดับชุมชน โดยเป็นความร่วมมือระหว่างชุมชนด้วยกันเอง หรือระหว่างชุมชนกับรัฐในรูปแบบ “หุ้นส่วน”
2. เป็นการเปิดพื้นที่และโอกาสให้ประชาชนและชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างความยุติธรรมและความเป็นธรรม รวมถึงความสงบเรียบร้อยในชุมชนร่วมกับภาครัฐ
3. เป็นการทำงานที่เป็นมาตรการเชิงรุกเพื่อสร้างสันติสุขให้ชุมชน และป้องกันชุมชนให้ปลอดภัยจากภยันตรายต่างๆ หรือเป็นกิจกรรมที่ผสมผสานกับกระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก
4. มีรูปแบบที่ยืดหยุ่น หลากหลาย โดยมีพื้นฐานจากการสร้างความเป็นธรรมทางสังคมมากกว่าความยุติธรรมหรือความเป็นธรรมทางกฎหมาย

พื้นที่จังหวัดตรังมีเครือข่ายยุติธรรมชุมชนที่มาจากภารกิจของหน่วยงานในกระทรวงยุติธรรมจำนวนมาก อย่างเช่น กระทรวงยุติธรรม กรมคุมประพฤติ กรมคุ้มครองสิทธิฯ วัฒนธรรมจังหวัด พัฒนาสังคม มหาวิทยาลัย สำนักงานยุติธรรมจังหวัด ฯลฯ

<u>กระทรวงยุติธรรม</u> ดำเนินการผ่านสำนักงานยุติธรรมจังหวัดและสถาบันการศึกษา สร้างเครือข่ายอาสาสมัครยุติธรรมชุมชน เพื่อเปิดศูนย์ระดับหมู่บ้าน และดำเนินการตามภารกิจของกระทรวงยุติธรรม

<u>กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ</u> ดำเนินการผ่านสถาบันการศึกษา สกว.ตรัง และวัฒนธรรมจังหวัด สร้างเครือข่ายอาสาสมัครคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ เพื่อดูแลปกป้องสิทธิและเสรีภาพ และส่งเสริมการจัดการปัญหาความขัดแย้งโดยชุมชนมีส่วนร่วม

<u>กรมคุมประพฤติ</u> ดำเนินการ โดยสำนักงานคุมประพฤติจังหวัดตรัง สร้างเครือข่ายอาสาสมัครคุมประพฤติ เพื่อดูแลผู้กระทำผิดภายหลังผ่านกระบวนการยุติธรรม และขับเคลื่อนงานศูนย์ยุติธรรมชุมชนระดับตำบล

ชื่อที่ใช้เรียกอาสาสมัครก็แตกต่างกันไป เช่นอาสมัครยุติธรรมชุมชน อาสาสมัครคุมประพฤติ อาสาสมัครคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ อาสาสมัครที่อบรมเอาไว้จำนวนมากนั้นก็ได้ตามเป้าหมายตัวชี้วัด แต่อาสาสมัครฯบางพื้นที่เกิดความสับสนคิดแยกส่วนภารกิจของหน่วยงานในกระทรวงยุติธรรม และอาสาสมัครก็ไม่ได้ทำหน้าที่อย่างเต็มที่ในชุมชน เพียงแค่มาประชุมอบรมแล้วก็จบกัน เมื่อมีนโยบายส่งเสริมงานยุติธรรมชุมชนหน่วยงานภาครัฐก็ตอบสนองนโยบายโดยการวางยุทธศาสตร์และทำโครงการลงมายังพื้นที่ เมื่อหน่วยงานภาครัฐต่างคนต่างลงทำงานกับชาวบ้านซึ่งเป็นกลุ่มเดียวกัน เป็นผลให้ชาวบ้านซึ่งภาครัฐถือว่าเป็นเจ้าของการจัดการปัญหาอย่างแท้จริงนั้น เกิดความสับสนคิดแยกส่วนและไม่ได้รู้ว่าแท้ที่จริงชุมชนเองมีศักยภาพอย่างไร

โดยกระทรวงยุติธรรมได้กำหนดบทบาทและภารกิจของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนไว้ 4 ประการคือ

1. การป้องกันควบคุมอาชญากรรมและการกระทำผิด หมายถึงการกระทำเชิงรุกใดๆ อันเป็นการยับยั้งหรือชะลอเวลาหรือสถานการณ์ไม่ให้นำไปสู่การเกิดอาชญากรรมด้วยการควบคุม จัดระเบียบชุมชน เล็งเห็นผลและทำการป้องกันก่อนเกิดปัญหาที่อาจเกิดขึ้นกับบุคคล เวลา และสถานที่เสี่ยงในการกระทำผิดรวมทั้งกลุ่มที่เสี่ยงในการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมในชุมชน
2. การจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ หมายถึง การทำให้ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชนยุติลงหรือบรรเทาความรุนแรงลงด้วยการประสานงานดำเนินการเอง หรือโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องของคนในชุมชนตามรูปแบบวิธีการเชิงสมานฉันท์ หรือวิธีที่ไม่ใช้ความรุนแรง

3. การเยียวยาและเสริมพลัง หมายถึงการลดและเยียวยาความเสียหายหรือความรุนแรงที่เกิดจากอาชญากรรมหรือการกระทำผิด
4. การคืนคนดีสู่สังคม หมายถึง การที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมปรับปรุงแก้ไขนิสัยความประพฤติและจิตใจของผู้กระทำผิด การปรับจากการใช้ยุติธรรมกระแสหลักเป็นการใช้กระบวนการยุติธรรมทางเลือก มาใช้ในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและจิตใจของผู้กระทำผิด ได้แก่ การทำงานบริการสังคมแทนการกักขัง แทนค่าปรับ เป็นต้น

แม้จะมีการกำหนดบทบาทภารกิจของเครือข่ายไว้ แต่ในทางปฏิบัตินั้นก็ยังไม่ได้เกิดรูปธรรมที่แท้จริงในการดำเนินงานยุติธรรมชุมชนโดยชุมชนเอง การดำเนินงานของกรมคุ้มครองสิทธิฯ ซึ่งผ่าน สกว.ตรัง เห็นว่าแนวคิดและกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ได้ศึกษาและใช้ดำเนินการมาเป็นเวลากว่า 10 ปี จนก่อเกิดรูปธรรมในชุมชนท้องถิ่นจำนวนมากทั่วประเทศ น่าจะเป็นเครื่องมืออีกชิ้นหนึ่งที่น่าจะนำมาใช้เพื่อศึกษารูปแบบการใช้กับงานยุติธรรมชุมชนได้ โดยแนวคิดว่าหากภาครัฐหนุนเสริมอย่างถูกต้อง ชุมชนก็สามารถดำเนินการตามบทบาทหน้าที่ได้ เกิดการเรียนรู้บทบาทจากการปฏิบัติการร่วมกัน ด้วยการวิจัยที่เรียกว่า “การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม” หรือ “การวิจัยเพื่อท้องถิ่น”

แนวคิดงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

กลางศตวรรษที่ 20 งานวิจัยเชิงปริมาณเริ่มพบทางตัน ก็เกิดการแตกสายพันธุ์ คือ*การวิจัยเชิงคุณภาพ* หลังจากนั้นก็แตกสายไปอีก มี*การวิจัยเชิงปฏิบัติการ การวิจัยแบบ PAR การวิจัยแบบมีส่วนร่วม* และเกิดแตกสายพันธ์สุดท้ายในช่วง 10 ปีที่รู้จักคือ สายพันธุ์แบบ*งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น* (การนำเสนอผลการสังเคราะห์วิธีวิทยา 10 ปีงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดย รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ ในหนังสืองานวิจัยเพื่อท้องถิ่น 10 ปี คุณค่าและความหมายต่อสังคมไทยและก้าวต่อไปในอนาคต โดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น,2552) **โดยมีเอกลักษณ์ของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ดังนี้**

1. โจทย์และเป้าหมาย คือ สร้างสรรค์ปัญญา ปัญญาคือปัญญาของคนวิจัย ตัวชี้วัดที่สำคัญคือ คนที่ผ่านกระบวนการวิจัยแล้วต้องมีปัญญา แล้วต้องได้ความรู้ออกมา เป็นความรู้เพื่อพัฒนาท้องถิ่น
2. คนทำวิจัย ส่วนใหญ่เป็นชาวบ้าน จริงๆแล้วชาวบ้านเคยมีประสบการณ์งานวิจัยมาก่อน แต่ในฐานะตัวประกอบ แต่งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นชาวบ้านคือพระเอก
3. เหตุผลการทำวิจัย คือได้รับผลประโยชน์ แต่เป็นผลประโยชน์นั้นต่อชาวบ้านเอง หรือถ้าไม่เกิดกับชาวบ้านก็เกิดกับลูกหลาน ไม่ลูกหลานก็เผ่าพันธุ์ตัวเอง
4. กลไกหนุนเสริม มีตัวช่วย 2 ตัวคือตัวโครงสร้างและพี่เลี้ยง ตัวโครงสร้างคือ สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น พี่เลี้ยงหรือโหนดคือคนหรือโครงสร้างที่เข้าไปช่วยชาวบ้าน โดยโครงสร้างของ สกว. มีความยืดหยุ่นสูง

5. คุณค่าหน้าที่ คือ ทำโดยชาวบ้าน เป็นเครื่องมือการขยายโอกาสทางการวิจัยและเป็นเครื่องมือการกระจายปัญญาไปสู่ท้องถิ่น
6. ความเป็นสหวิทยาการและบูรณาการ มีการบูรณาการในสาขาวิชา และเป็นการผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาเก่าและใหม่
7. การทบทวนวรรณกรรมด้วยการจัดการความรู้
8. การใช้ประโยชน์และความเป็นงานวิจัยและพัฒนา เน้นการพัฒนาท้องถิ่น เน้นการใช้ประโยชน์จากงานวิจัย
9. การสร้างสัมมาทิฐิ มีการทำความเข้าใจตลอดเส้นทาง

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น เป็นฝ่ายหนึ่งที่ส่งเสริมงานวิจัยที่เรียกว่างานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ซึ่งมีลักษณะสำคัญคือมีโจทย์ คือ ทำอย่างไรให้ชาวบ้านได้ประโยชน์จากงานวิจัย คือได้ประโยชน์จากผลของงานวิจัยอย่างหนึ่ง และที่สำคัญยิ่งกว่าคือได้ประโยชน์จากกระบวนการวิจัย เริ่มตั้งแต่การเลือกหัวข้อวิจัย การออกแบบวิธีหาข้อมูล การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดไปจนถึงการปฏิบัติการโดยใช้ข้อมูลเพื่อแก้ปัญหา หรือสร้างโอกาสใหม่ๆ ให้กับชาวบ้าน ให้กับชุมชนท้องถิ่น แนวคิดเหล่านี้เป็นที่มาของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ สกว. ได้สนับสนุนตั้งแต่ปี 2541 เป็นต้นมา (เกศสุดา,2552)

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นว่าเป็นงานวิจัยที่เน้นการใช้ข้อมูลประกอบการตัดสินสร้างทางเลือกในการแก้ปัญหา มีกลไกสำคัญคือ “เสริม” และ “หนุน” การทำงานของชุมชนอย่างใกล้ชิดและต่อเนื่อง โดยมีศูนย์ประสานงานระดับจังหวัด (สำหรับจังหวัดตรังเรียกว่าศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดตรัง,สกว.ตรัง) หรือรู้จักกันในชื่อ โหนด (Node) ประกอบด้วยผู้ประสานงานและทีมงานอาสามาทำหน้าที่เป็น “พี่เลี้ยง” คอยอำนวยความสะดวกให้ชุมชน ในการทดลองใช้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือแก้ปัญหาประกอบด้วยสิ่งสำคัญ 3 อย่างคือ โจทย์ต้องมาจากชุมชน ชุมชนต้องเป็นนักวิจัยเอง และต้องมีปฏิบัติการทดลองแก้ปัญหา (กชกร,2552)

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น มีลักษณะของความเป็นงานวิจัยชุมชนหรือวิจัยทางสังคม ซึ่งในสังคมไทยงานวิจัยทางด้านนี้โดยมีจิตสำนึกยังมีน้อยมาก ส่วนที่มีการวิจัยในเฉพาะสาขาอย่างเช่น เศรษฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ รัฐศาสตร์ สังคมวิทยา และมานุษยวิทยา ก็เน้นการปรับปรุงประสิทธิภาพของกลไกทางสังคมทางโครงสร้างต่างๆ ในสังคมเพื่อเสริมสร้างระบบทุนนิยม โดยไม่สนใจปัญหาทางศีลธรรม ทั้งนี้งานวิจัยใดๆ ก็ตามจึงไม่อาจจะพิจารณาแยกต่างหากจากด้านการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ภายนอก กับอุดมการณ์ที่แฝงอยู่เบื้องหลังคือวัฒนธรรมชุมชนได้ (อานัน,2544)

สังคมปัจจุบันเป็นสังคมแห่งการเชื่อมโยงและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การเปลี่ยนแปลงจึงส่งผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อสังคม การทำการวิจัยโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งกลไกเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรังปี 2551-2552 ในครั้งนี้เป็นการศึกษาด้วยวิธีคิดเชิงซ้อน เป็นการศึกษา

สำหรับสังคมที่มีความสลับซับซ้อน เป็นตรรกวิธีที่เน้นการมองของสองสิ่งที่แตกต่างกันคือยุติธรรมกระแสหลักที่มีภาครัฐเป็นผู้ช่วยดูแลความเป็นธรรมให้กับสังคมไทยโดยใช้ กฎหมาย พระราชบัญญัติ กับยุติธรรมชุมชนซึ่งคนในชุมชนเป็นผู้ดูแลความเป็นธรรมทางสังคมด้วยกันเองโดยใช้วัฒนธรรม ความเชื่อ จิตใจ ศีลธรรม จริยธรรม กระบวนการทั้งสองต่างก็มีคุณค่าแตกต่างกัน ดังนั้นจะเรียนรู้เพื่อนำมาปรับใช้ด้วยกันได้อย่างไร และจะนำไปสู่สภาวะใหม่ได้อย่างไร

ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดตรังซึ่งมีประสบการณ์วิจัยชุมชนมาเป็นระยะเวลา 7 ปี จึงได้นำกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นมาใช้ทำการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วน สร้างการเรียนรู้ให้กับชุมชนและเจ้าหน้าที่ภาครัฐที่เกี่ยวข้องเรียนรู้ไปพร้อมๆ กัน

ขั้นตอนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (การนำเสนอผลการสังเคราะห์วิธีวิทยา 10 ปีงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดย รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ ในหนังสืองานวิจัยเพื่อท้องถิ่น 10 ปี คุณค่าและความหมายต่อสังคมไทยและก้าวต่อไปในอนาคต โดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น,2552)

1. การแสวงหานักวิจัย ส่วนใหญ่นักวิจัยมีจิตสาธารณะ มีจิตใจที่ใฝ่รู้ มีความเพียรมหาศาล
2. การพัฒนาโจทย์โครงการ แม้ตลอดเส้นทางของงานวิจัยมีตัวช่วย มีพี่เลี้ยง มีโหนด แต่ไม่สามารถทำแทนได้ มีหน้าที่ช่วยอย่างเดียว หลักการที่อยู่เบื้องหลังวิธีการคือเป็นโจทย์ของชุมชน ทักษะการแก้ไข ทุกคนเข้าร่วม
3. การออกแบบงานวิจัย
4. การทำความเข้าใจ
5. การจัดการข้อมูล
6. การใช้ประโยชน์จากงานวิจัย
7. การขยายผลไปสู่กลุ่มอื่น
8. การถอดบทเรียนหรือการสรุปบทเรียน

ลักษณะของขั้นตอนเป็น**ทวิลักษณ์** ด้านหนึ่งเป็นการแสวงหานักวิจัย การพัฒนาโจทย์ แต่อีกด้านมีลักษณะ**ความยืดหยุ่น** ซึ่งพบได้ 4 ลักษณะ

1. สลับขั้นตอนกันได้
2. สามารถทำได้หลายครั้ง
3. อาจมีบางขั้นตอนถูกยุบยวบ
4. อาจจะมีขั้นแทรก (กิจกรรมเสริม)

ความเป็นมาของการก่อเกิดโครงการหนุนเสริมเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้งานวิจัยท้องถิ่นแก่เจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐและเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง

โครงการหนุนเสริมเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้งานวิจัยท้องถิ่นแก่เจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐและเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรังเกิดขึ้นจากเป้าหมายเพื่อให้เจ้าหน้าที่ภาครัฐที่ทำงานด้านยุติธรรมชุมชนได้เรียนรู้กระบวนการทำงานอย่างเหมาะสม เพื่อสร้างความเข้มแข็งและสร้างการมีส่วนร่วมแก่เครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรังและประชาชนในชุมชน โดยมี สกว. หนุนเสริมงบประมาณร่วมกับกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ

กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพก็เป็นกรมหนึ่งสังกัดกระทรวงยุติธรรม เป็นกรมใหม่ที่เพิ่งเกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2545 จากนั้นในปี 2546 ก็ร่วมกับศูนย์วิจัยและพัฒนาอาชญาวิทยาและกระบวนการยุติธรรม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จัดทำโครงการเสริมสร้างเครือข่ายอาสาสมัครคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ช่วงแรกก็สร้างเครือข่ายอาสาสมัครด้วยการอบรมให้มีจำนวนมาก จัดทำโครงการวิจัยภายใต้ภารกิจของหน่วยงานที่มี 2 ด้าน คือ การส่งเสริมและปกป้องสิทธิและเสรีภาพของประชาชน และด้านการพัฒนากลไกการระงับข้อพิพาทในชุมชน

สำหรับจุดเริ่มต้นการดำเนินงานในจังหวัดตรัง ผ่านมาทางอาจารย์ปิยะ กิจถาวร คณบดีคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ซึ่งอาจารย์เป็นที่ปรึกษาโครงการที่จัดทำนำร่องในสามจังหวัดชายแดนคือ ปัตตานี ยะลา นราธิวาส ในปี 2546 เมื่อสามจังหวัดชายแดนมีปัญหาเรื่องความปลอดภัย อาจารย์เห็นว่าจังหวัดตรังมีศักยภาพจึงติดต่อมายังศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดตรัง เมื่อคุณมานพ ช่วยอินทร์เห็นว่าเป็นงานที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาที่กำลังเกิดขึ้นคือความขัดแย้งเรื่องที่ดิน และเมื่อรับฟังแนวคิดงานยุติธรรมชุมชนแล้ว เห็นว่าตรงกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงตกลงรับโครงการ ร่วมกับศูนย์วิจัยและพัฒนาอาชญาวิทยาและกระบวนการยุติธรรม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม จัดทำโครงการเครือข่ายอาสาสมัครยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรังมาตั้งแต่ปี 2547 เป็นโครงการที่กรมคุ้มครองสิทธิฯ ทำนำร่องกับ 13 จังหวัดทั่วประเทศ ภาคเหนือ ได้แก่ จังหวัดเชียงราย จังหวัดลำพูน จังหวัดเชียงใหม่ ภาคกลาง ได้แก่ จังหวัด อ่างทอง จังหวัดฉะเชิงเทรา จังหวัดลพบุรี ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ จังหวัดขอนแก่น จังหวัดสกลนคร จังหวัดสุรินทร์ ภาคใต้ ได้แก่ จังหวัดนราธิวาส จังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา และจังหวัดตรัง

เมื่อปี 2547 ดำเนินงานภายใต้โครงการศึกษาและพัฒนาระบบการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในโครงการนำร่อง (ต่อเนื่อง) รวมทั้งศึกษาเปรียบเทียบและขยายสู่ชุมชนใหม่ ดำเนินการในพื้นที่ตำบลปากแจ่มเป็น 1 พื้นที่นำร่อง เป็นการอบรมเพื่อสร้างเครือข่ายอาสาสมัครในพื้นที่ตำบลปากแจ่ม และศึกษาการจัดการปัญหาที่ดินเหมืองแร่

ในปี 2548 ดำเนินการภายใต้โครงการเสริมสร้างและพัฒนาเครือข่ายชุมชนนำร่องด้านการระงับข้อพิพาท ใน 9 พื้นที่ เป็นการสร้างอาสาสมัครในพื้นที่ตำบลอื่น ๆ เพิ่มขึ้น และอบรมให้ความรู้เรื่องสิทธิและเสรีภาพเบื้องต้นแก่อาสาสมัคร เพื่อนำไปเผยแพร่ในพื้นที่ต่อ

ในปี 2549 ดำเนินการภายใต้โครงการเสริมสร้างและพัฒนาเครือข่ายชุมชนนำร่องด้านการระงับข้อพิพาทโดยขยายพื้นที่เป็น 20 พื้นที่ เป็นการสร้างเครือข่ายอาสาสมัครเพิ่มขึ้น เป็น 20 พื้นที่ตำบล

เครือข่ายอาสาสมัครฯ ของจังหวัดตรังภายหลังจากเสร็จสิ้นการดำเนินงานโครงการในปี 2549 ที่ปรึกษาโครงการของเครือข่าย เห็นว่าหากยังดำเนินงานตามช่วงปีงบประมาณของกรมฯที่ขาดความต่อเนื่อง จะไม่สามารถทำให้เกิดพลังการขับเคลื่อนงานของเครือข่ายได้ จึงได้จัดให้มีการประชุมพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของเครือข่ายกันอย่างต่อเนื่อง จนสามารถจัดตั้งเป็นเครือข่ายอาสาสมัครยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรังขึ้น โดยได้แต่งตั้งกรรมการระดับจังหวัดซึ่งประกอบด้วยตัวแทนจากแกนนำอาสาสมัคร 20 พื้นที่ ๆ ละ 2 คนเป็นกรรมการ มีการเลือกประธาน รองประธาน เลขานุการ เหรัญญิก และกรรมการ พร้อมทั้งมีการร่างระเบียบของเครือข่ายขึ้นมา โดยมีวาระในช่วงแรกเป็นเวลา 2 ปี และมีวาระในการพบปะพูดคุยกันทุก ๆ 2-3 เดือน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแลกเปลี่ยนการทำงานระหว่างเครือข่าย เพื่อกำหนดทิศทางการทำงานร่วมกันในภาพรวมของจังหวัด แต่ก็ไม่สัมฤทธิ์ผล

ในปี 2550 จากการลงพื้นที่จัดประชุมเวทีชาวบ้าน จึงได้คัดเลือกกรรมการที่มาจากผู้นำฝ่ายปกครองท้องถิ่น ส.อบต. แกนนำกลุ่มและองค์กรในชุมชน ถือว่าเป็นการคัดคนในระดับตำบล โดยให้มีตัวแทนของแต่ละหมู่บ้าน ๆ ละ 2-3 คน เป็นกรรมการ และให้มีประธานทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงาน รวมทั้งยังดำเนินงานภายใต้โครงการส่งเสริมการจัดการความขัดแย้งของชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนใน 20 พื้นที่ตำบลจังหวัดตรัง โดยได้มีการปรับเปลี่ยนพื้นที่ออกบ้างในบางพื้นที่ที่ขาดคนทำงานต่อ และติดต่อประสานงานหาพื้นที่อื่นที่อบรมผ่านโครงการของกรมคุ้มครองสิทธิฯ จนได้พื้นที่ดำเนินการครบ 20 พื้นที่ตามที่กรมคุ้มครองสิทธิฯสนับสนุนงบประมาณลงมา ลักษณะการดำเนินงานในโครงการเป็นการส่งเสริมการจัดการความขัดแย้งของชุมชนโดยชุมชนมีส่วนร่วม การลดปัญหาความขัดแย้งและข้อพิพาทโดยใช้วัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นตัวขับเคลื่อน ซึ่งก็ได้ทำการถอดบทเรียนการจัดการปัญหา 5 เรื่องจากพื้นที่ 5 ตำบลได้แก่

- เรื่องการจัดการปัญหามลพิษจากโรงงานปูนขาว ของตำบลคลองชีล้อม
- เรื่องการจัดการปัญหาสัตว์เลี้ยงของตำบลเกาะสุกร
- เรื่องการจัดการปัญหากองทุนหมู่บ้านของตำบลวังคีรี
- เรื่องการจัดการปัญหาที่ดินทำกินของตำบลละมอ
- เรื่องการจัดการปัญหาเหมืองแร่ของตำบลปากแจ่ม

การดำเนินงานตลอดทั้ง 4 ปีนั้นมีการจ้างผู้ช่วยวิจัยทำงานในพื้นที่ทุกปีงบประมาณ แต่ด้วยความไม่ต่อเนื่องของการจัดสรรงบประมาณของหน่วยงานราชการ ทำให้ต้องมีการเปลี่ยนผู้ช่วยวิจัยอยู่

ทุกปี เมื่อปีงบประมาณใหม่ก็ต้องหาคนมาเรียนรู้งานใหม่ส่วนผู้ช่วยคนปัจจุบันได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการจ้างงานให้สามารถอยู่ได้อย่างต่อเนื่อง เป็นลูกจ้างของกรมคุ้มครองสิทธิฯ ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ 2550 เป็นต้นมาจนถึงเดือนเมษายน 2551 แล้วจึงได้มาเซ็นสัญญาทำโครงการกับ สกว. โดยผ่านการเรียนรู้งานกับ สกว. ตรัง มาตลอด

การทำโครงการที่ผ่านมาก็ดำเนินงานตามภารกิจที่กรมคุ้มครองสิทธิฯ คิดลงมา การเรียนรู้ชุมชนเพื่อการทำงานแบบมีส่วนร่วมจำเป็นจะต้องใช้เวลา เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ดังนั้นตลอดทั้ง 4 ปีจึงเหมือนเป็นจุดเริ่มในการสร้างความเข้าใจและพัฒนาคน พัฒนาพื้นที่ ศึกษาวิเคราะห์บริบทของชุมชน ค้นหาแนวทางการทำงานที่เหมาะสมกับงานยุติธรรมชุมชน

ในปี 2551 เมื่อเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรังเริ่มก่อตัวเป็นรูปธรรมมากขึ้น สอดคล้องกับนโยบายของกรมคุ้มครองสิทธิฯ ที่สนับสนุนการเปิดศูนย์ประสานงานการจัดการความขัดแย้งของชุมชน ระดับจังหวัด 1 ศูนย์ฯ แต่ทาง สกว. ตรังเห็นว่าบริบทของชุมชนมีการดูแลจัดการปัญหาของผู้นำในระดับตำบล ดังนั้นการเปิดศูนย์ฯเพื่อสร้างทีมทำงานในระดับตำบลจะเกิดผลสัมฤทธิ์และประโยชน์มากกว่า จึงได้ประสานทางกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพเพื่อเชิญอธิบดีมาเป็นประธานเปิดศูนย์ประสานงานระดับตำบล 10 ศูนย์ โดยมีหลักการคัดเลือกพื้นที่ที่ได้รับความเห็นชอบจากนายกองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) สนับสนุนในเรื่องสถานที่ เข้าแผนของตำบลเพื่อสนับสนุนการทำงานของเครือข่าย และเป็นพื้นที่ที่ไม่มีความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างนายก อบต. กับกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งประกอบด้วยพื้นที่ดังนี้ ตำบลปากแจ่ม วังคีรี ห้วยยอด นาหมื่นศรี สุโสะ เกาะสุกร ปะเหลียน บางหมาก คลองชีล้อม และเกาะลิบง คณะกรรมการของแต่ละศูนย์ส่วนใหญ่เป็นผู้นำชุมชนทั้งโดยตำแหน่งและโดยธรรมชาติ คัดเลือกมาจากทุกหมู่บ้านๆละ 2-3 คนขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของแต่ละพื้นที่ และมีที่ปรึกษาที่คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือ นอกจากนี้ยังมีอีก 2 ศูนย์ซึ่งเปิดโดยสำนักงานคุมประพฤติจังหวัดตรังเมื่อปี 2550 คือตำบลโคกสะบ้า และนาวง รวมแล้วมีพื้นที่ที่เปิดศูนย์ 12 ศูนย์ เนื่องด้วยจังหวัดตรังเครือข่ายทำงานภายใต้ภารกิจของกระทรวงยุติธรรมกับหลายหน่วยงานเป็นต้นว่ากรมคุ้มครองสิทธิฯ กรมคุมประพฤติ และที่ผ่านทางสำนักงานยุติธรรมจังหวัดโดยตรงอีก เพื่อลดปัญหาเรื่องการสับสนต่อชื่อของศูนย์ฯ ที่ทำงานภารกิจเดียวกัน แต่คนละหน่วยงานเป็นผู้สนับสนุนการเปิด จึงเลือกใช้ชื่อที่เป็นระบบเดียวกันทั้งจังหวัด ว่าศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบล..... แม้จะมีการเปิดศูนย์ฯ จากหลาย ๆ หน่วยงาน แต่จังหวัดตรังเมื่อมีเวทีระดับจังหวัดไม่ว่าจัดโดยกรมคุ้มครองสิทธิฯ หรือของกรมคุมประพฤติเป็นเจ้าภาพก็จะบูรณาการอาสาสมัครที่เป็นทั้งอาสาสมัครของกรมคุ้มครองสิทธิฯที่ผ่านการทำโครงการของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผ่านการอบรมกับวัฒนธรรมจังหวัดหรือพัฒนาชุมชน รวมถึงอาสาสมัครฯของคุมประพฤติและกระทรวงยุติธรรม

เมื่อเปิดศูนย์แล้วทาง สกว. ตรังเองก็ทราบว่าหากด้วยภารกิจของกรมคุ้มครองสิทธิฯที่คิดจากข้างบนลงข้างล่าง มีปัญหาเรื่องระบบงบประมาณและระยะเวลาของระบบราชการไม่เอื้อต่อการทำงานที่ต้องมีความต่อเนื่อง ทำให้กลไกของพื้นที่ไม่สามารถเกิดความเข้มแข็งได้อย่างยั่งยืน จึงได้คิดหา

แนวทางเพื่อนำกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเข้าไปเสริมให้เกิดองค์กรประชาชนที่พัฒนาระบบกลไกการจัดการข้อพิพาท และสร้างการเรียนรู้ให้กับเจ้าหน้าที่ของภาครัฐ โดย สกว.ตรัง ได้นำเสนอแนวคิดกับท่านอธิบดีฯในช่วงที่ท่านลงมาเปิดศูนย์ฯ ก็ได้รับการตอบรับการดำเนินงานความร่วมมือในทันที โดยท่านอธิบดีมอบหมายให้ รองอธิบดีฯ และผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านส่งเสริมการระงับข้อพิพาทเป็นผู้ดำเนินการ จึงทำให้เกิดโครงการความร่วมมือหลายระดับเพื่อเป็นการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน โดยมีการทำงานที่หนุนเสริมซึ่งกันและกัน รวมถึงการหนุนเสริมงบประมาณร่วมกัน

กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ/หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

+

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

+

ชุมชน/ท้องถิ่น/ชาวบ้าน

บทที่ 3
วิธีการและผลการดำเนินงานวิจัย

พัฒนาคน/พัฒนาพื้นที่ภายหลังเปิดศูนย์ยุติธรรมชุมชน

ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดตรัง ทำโครงการกับกรมคุ้มครองสิทธิฯ มาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี 2547 โดยใช้กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นทำการพัฒนาคนและพื้นที่ไปพร้อมๆกัน จนกระทั่งต้นปี 2551 ก็ร่วมกับพื้นที่จัดกิจกรรมตามโครงการสนับสนุนงบประมาณของกรมคุ้มครองสิทธิฯ เปิดที่ทำการศูนย์ยุติธรรมชุมชนระดับตำบลขึ้นในช่วงเดือนกุมภาพันธ์-กรกฎาคม 2551 จำนวน 10 พื้นที่ และอีก 2 พื้นที่คือตำบลนาวงและโคกสะบ้าได้รับการสนับสนุนการเปิดศูนย์ฯโดยสำนักงานคุมประพฤติจังหวัดตรังเมื่อปี พ.ศ. 2550 การเปิดศูนย์ฯ สกว.ตรังได้กำหนดเงื่อนไขการคัดคนและพื้นที่ดังนี้

1. เปิดศูนย์ระดับตำบล ใช้ชื่อศูนย์เหมือนกันทั้งจังหวัดว่า “ศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบล.....” และใส่วงเล็บไว้ว่า (ศูนย์ประสานงานการจัดการความขัดแย้งของชุมชนตำบล.....)
2. เป็นพื้นที่ไม่มีความขัดแย้งทางการเมืองท้องถิ่นระหว่างผู้นำฝ่ายปกครองท้องถิ่น กับองค์การบริหารส่วนตำบล
3. องค์การบริหารส่วนตำบลให้การหนุนเสริมทั้งเรื่องสถานที่ บุคลากร และงบประมาณ
4. กรรมการศูนย์มาจากผู้นำทุกหมู่บ้านในชุมชน โดยผ่านการเห็นชอบของสมาชิกเครือข่ายยุติธรรมชุมชนระดับตำบล

หลังจากแต่ละพื้นที่เปิดศูนย์แล้ว ที่ปรึกษาโครงการก็ดำเนินการลงพื้นที่พัฒนาโครงการต่อเนื่องในทันที โดยพี่เลี้ยง สกว.ตรัง ประสานงานผู้ประสานงานศูนย์ฯ นัดวันเวลาเพื่อจัดประชุมสรุปการทำงานที่ผ่านมา และหาแนวทางการทำงานต่อ เมื่อนัดหมายพื้นที่ได้แล้ว ที่ปรึกษาพร้อมพี่เลี้ยงก็ลงพื้นที่เพื่อพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นถึงสิ่งที่เป็นปัญหาอุปสรรคของการทำงาน และความเป็นไปได้ในการทำงานต่อเนื่องโดยใช้หลักการยุติธรรมชุมชนในการทำงาน

ทุกพื้นที่มีสภาพปัญหาเหมือนกันคือศูนย์ที่เปิดแล้วนั้นทางคณะกรรมการศูนย์ฯ ที่มาจากการคัดสรรกันเองตามเงื่อนไขที่กำหนด ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้นำฝ่ายปกครองท้องถิ่น แกนนำในชุมชน บางคนเป็นกรรมการเพราะรักงานยุติธรรมในลักษณะที่ได้ช่วยเหลือชุมชน กรรมการยังมองเรื่องยุติธรรมชุมชนในด้านของการจัดการข้อพิพาทเป็นหลัก แต่ยังไม่เข้าใจว่าแนวคิดหรือหลักการของยุติธรรมชุมชนคืออะไร ไม่เข้าใจบทบาทของกรรมการศูนย์ฯ ไม่รู้ว่าต้องทำงานต่อไปอย่างไร ไม่มีความมั่นใจ หากไม่มีเจ้าหน้าที่เข้าไปบอกว่าให้ทำก็ไม่ทำ จึงอาจทำให้ศูนย์ฯจะต้องสูญหายไป ไม่เกิดความยั่งยืน

การแลกเปลี่ยนสภาพปัญหา ทำให้มีการเสนอแนวทางการทำงานที่จะทำให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืนของแต่ละพื้นที่โดยภาพรวมเป็นดังนี้

1. **ต้องทำงานโดยสร้างการเรียนรู้ ใช้กระบวนการมีส่วนร่วม และพัฒนาเป็นศูนย์เรียนรู้**
    - โดยจัดตัวแทนหมู่บ้านละ 1-2 คน ที่เป็นกรรมการศูนย์เป็นทีมหลัก จัดทำโครงการที่สร้างการเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการปัญหาความขัดแย้งโดยชุมชนเอง เพื่อจะได้เกิดความเข้าใจว่ายุติธรรมชุมชนนั้นเป็นอย่างไร เป็นโครงการความร่วมมือระหว่าง กรมคุ้มครองสิทธิฯ สกว. และชุมชน โดยเก็บข้อมูลการไกล่เกลี่ยปัญหาความขัดแย้งในชุมชน ข้อมูลคดีที่เข้าสู่กระบวนการศาลและเปรียบเทียบกับคดีที่ยุติในชุมชน นำข้อมูลมาศึกษาเรียนรู้กระบวนการจัดการ สร้างการเรียนรู้ให้กับชุมชน หน่วยงานภาครัฐ ข้อมูลที่นำมาศึกษาเรียนรู้ ได้เป็นตำรา ได้ผู้ให้เรื่องราวเป็นรูปธรรม และได้บทเรียนที่มาจากเรื่องจริง นำเสนอข้อมูลต่อสาธารณะชน ในเวทีระดับหมู่บ้าน ระดับตำบล และระดับจังหวัด
    - ขยายเครือข่ายเพิ่มทุกหมู่บ้าน
2. **จัดทำแผนของศูนย์ฯ**
    - อบรมพัฒนาศักยภาพของกรรมการศูนย์ฯ
    - อบรมให้ความรู้กับชุมชน
    - ศึกษาดูงาน
3. **งานที่ต้องเริ่มดำเนินการทันทีในปัจจุบัน**
    - มีสมุดบันทึกประจำตัวคนละ 1 เล่ม เพื่อจดบันทึกเรื่องราวการไกล่เกลี่ยปัญหาความขัดแย้งทั้งในอดีตและปัจจุบัน แล้วรวบรวมจัดทำสถิติปัญหาที่เกิด
    - มีสมุดประจำศูนย์ฯ 1 เล่ม ใช้บันทึกการทำกิจกรรม
    - จัดประชุมประจำเดือนทุกเดือน โดยกำหนดวันประชุมประจำเดือน

การพัฒนาพื้นที่ในครั้งนี้เพื่อรับทราบสภาพปัญหาและเพื่อให้แนวคิดการทำงานอย่างต่อเนื่องแก่กรรมการศูนย์ฯ ไม่ให้ศูนย์ที่เปิดขึ้นต้องสูญหายเหมือนเช่นศูนย์อื่นๆ ที่เป็นอยู่มากมายในตำบล หากกรรมการศูนย์ฯ มีความตั้งใจและจริงจังในการทำงานยุติธรรมชุมชน ก็จะได้ร่วมกันพูดคุยแลกเปลี่ยนถึงสภาพปัญหา แนวทางการทำงาน และพัฒนาโครงการที่ชัดเจนกันต่อไป

การลงพื้นที่ภายหลังจากเปิดศูนย์ในครั้งนี้เป็นผลให้เห็นว่ามีพื้นที่ใดบ้างที่น่าจะมีความพร้อมทั้งทางด้านคน และความมุ่งมั่นตั้งใจจริง ต่อจากนี้จึงจะได้พัฒนาโครงการกันต่อไป

การพัฒนาคน/พัฒนาโจทย์/พัฒนาโครงการของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ

ประชุมร่วมเพื่อสรุปผลการดำเนินงานยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง หาเจ้าหน้าที่เพื่อทำวิจัย หาโจทย์วิจัย

ที่ปรึกษา พี่เลี้ยง เจ้าหน้าที่ สกว. นักวิชาการ ประชุมร่วมกับผู้บริหารของกรมคุ้มครองสิทธิฯ 2 ครั้ง (เป็นช่วงระยะเวลาเดียวกับที่มีการพัฒนาโจทย์และโครงการในพื้นที่ชุมชน) ครั้งแรกเป็นการหาคนที่จะร่วมทำงานวิจัย และพัฒนาโจทย์ โดยได้ทำการสรุปผลการทำงานยุติธรรมชุมชนของจังหวัดตรังที่ผ่านมา ปัญหาและแนวทางการทำงานต่อ ซึ่งพบว่าการทำงานของกรมคุ้มครองสิทธิฯ ร่วมกับ สกว.ตรังที่ผ่านมาตั้งแต่ปี 2547-2551 นั้นมีพัฒนาการมาโดยตลอดทั้งเรื่องการคัดคน การคัดพื้นที่ การให้ความรู้เรื่องสิทธิและเสรีภาพ กฎหมายเบื้องต้น การทำกิจกรรมระดับตำบล การทำกิจกรรมของเครือข่ายระดับจังหวัด แต่ยังมีปัญหาเรื่องการหนุนเสริมของภาครัฐที่ไม่ต่อเนื่อง มีการทำงานซ้ำซ้อน ขาดการบูรณาการงานและหน่วยงาน ศูนย์ยุติธรรมชุมชนที่เปิดขึ้นก็ไม่สามารถขับเคลื่อนได้ ขาดความเข้มแข็ง ดังนั้นการทำงานยุติธรรมชุมชนในพื้นที่จังหวัดตรังต่อไป ต้องมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำงานหนุนเสริม โดยเน้นกระบวนการที่สร้างการเรียนรู้ในทุกระดับของผู้เกี่ยวข้อง โดย สกว. มีต้นทุนทางด้านการสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้วยงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น กรมคุ้มครองสิทธิมีต้นทุนด้านภารกิจเกี่ยวกับงานยุติธรรมชุมชนชน ของกระทรวงยุติธรรม

แผนผังที่ 2 แสดงลักษณะโครงการความร่วมมือระหว่างกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กับ สกว. เพื่อสร้างความเข้มแข็งกลไกเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง

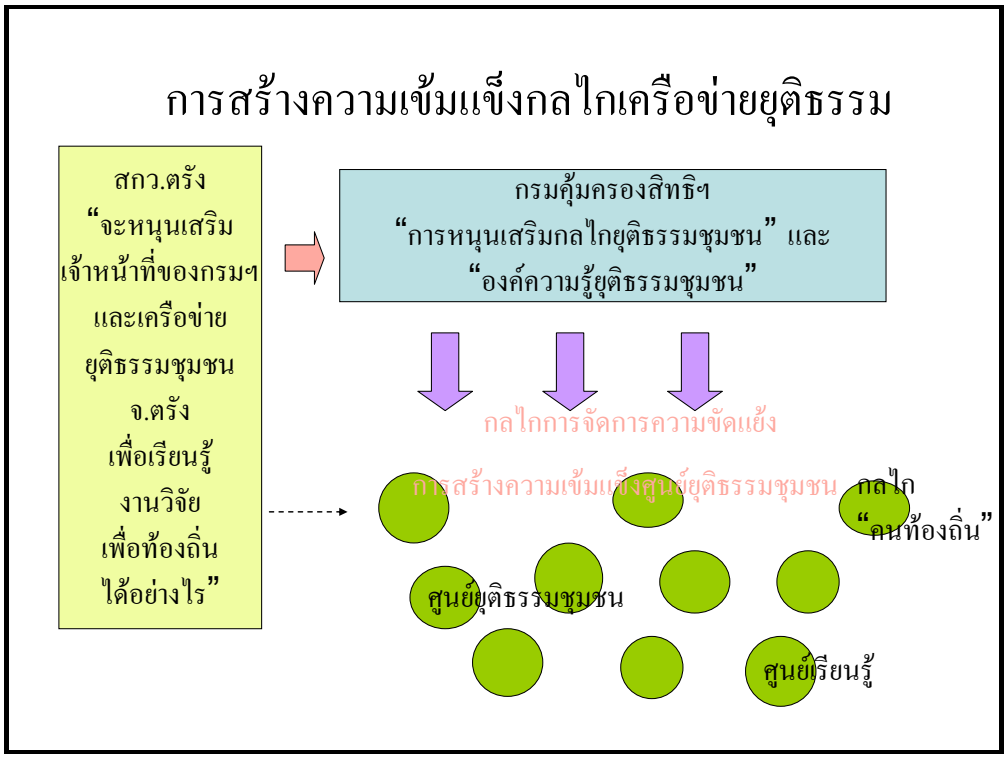

- เป็นการบูรณาการการทำงานของหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานยุติธรรมชุมชนโดย “เน้นพื้นที่”
- ทำให้ชุมชน-องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเห็นความสำคัญและรับลูกต่อในการประสานงานและดูแลงานยุติธรรมชุมชน
- ทีมบริหารโครงการประกอบด้วย สกว. ร่วมกับ กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ

จากการประชุมร่วมกัน 2 ครั้งทำให้ได้รูปแบบการทำงานความร่วมมือของผู้เกี่ยวข้องในประเด็นยุติธรรมชุมชนของจังหวัดตรัง 5 ระดับคือ

1. กรมคุ้มครองสิทธิฯ มีอธิบดีฯ รองอธิบดีฯ ให้ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านส่งเสริมการระงับข้อพิพาท[1] เป็นหัวหน้าโครงการการเสริมสร้างความเข้มแข็งกลไกเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรังโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและเครือข่ายยุติธรรมชุมชน โดยลงมาหนุนเสริมการทำงานในพื้นที่รวมทั้งประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องภายในจังหวัดได้เข้าร่วมเรียนรู้การทำงาน สนับสนุนงบประมาณแก่นักวิชาการ[2] ซึ่งเป็นคณะกรรมการร่างกฎหมายมหาชน ประจำคณะนิติศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยมีภูมิลำเนาเป็นคนจังหวัดตรัง เป็นผู้สังเคราะห์บทเรียนการดำเนินงานวิจัยของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง เพื่อเป็นผู้ผลักดันนโยบายของกรมคุ้มครองสิทธิฯ บูรณาการการทำงานของหน่วยงานภาครัฐ กรมคุ้มครองสิทธิฯยังได้จัดจ้างเจ้าหน้าที่เพื่อเป็นพี่เลี้ยง 2 คน[3] เพื่อเรียนรู้และปฏิบัติงานในพื้นที่ชุมชนทั้ง 10 ตำบลรวมถึงประสานงานกับหน่วยงานภายในจังหวัดที่เกี่ยวข้องและกรมคุ้มครองสิทธิฯยังสนับสนุนงบประมาณในการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างดำเนินงานของเครือข่าย และเวทีระดับจังหวัด

2. สกว.ตรัง มีผู้ประสานงาน[4] และอาจารย์ที่ปรึกษาของโหนดตรัง[5] เป็นที่ปรึกษางานเครือข่ายยุติธรรมชุมชน มีพี่เลี้ยง[6]เป็นผู้หนุนเสริมการเรียนรู้งานวิจัยท้องถิ่นแก่เจ้าหน้าที่ภาครัฐและเครือข่ายยุติธรรมชุมชน ให้เครือข่ายยุติธรรมชุมชน 10 พื้นที่ตำบลเรียนรู้งานวิจัยท้องถิ่นโดยการมีส่วนร่วมและสร้างความเข้มแข็งแก่ศูนย์ฯ สร้างการเรียนรู้งานวิจัยท้องถิ่นแก่เจ้าหน้าที่ภาครัฐทั้งกรมคุ้มครองสิทธิฯ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานยุติธรรมจังหวัดตรัง สำนักงานคุมประพฤติจังหวัดตรัง

---

[1] นางสาวเพลินใจ เหรียญนาค ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านส่งเสริมการระงับข้อพิพาท

[2] อาจารย์ไพสิฐ พาณิชย์กุล อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

[3] นายลอราช บุญศิริ และนางสาวจอมแก้ว เสนี เจ้าหน้าที่ของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ

[4] นายมานพ ช่วยอินทร์ ผู้ประสานงานศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดตรัง

[5] อาจารย์สมเจตนา มุนีโมไนย ที่ปรึกษา สกว.ตรัง นักวิชาการอิสระ

[6] นางสาวสุทิน สีสุข พี่เลี้ยงโครงการของ สกว.

3. สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นสนับสนุนงบประมาณในการทำวิจัยระดับชุมชนทั้ง10 พื้นที่ตำบล และมีผู้ประสานในโครงการความร่วมมือจาก สกว.สำนักงานภาค ช่วยมาหนุนเสริมและติดตามผลการดำเนินงานตามความเหมาะสม

4. พื้นที่ทำการวิจัยตามเขตการปกครองท้องถิ่นเป็นระดับตำบล ทีมวิจัยของพื้นที่เครือข่ายมาจากคนที่เป็นกรรมการศูนย์ฯ บางพื้นที่ก็ไม่ใช่กรรมการศูนย์ฯทุกคน เป็นผู้ที่ผ่านการคัดสรรกันภายในทีมกรรมการว่าพร้อมทำงาน จึงได้จัดเป็นทีมวิจัยขึ้นมา ทีมวิจัยมาจากตัวแทนให้ครอบคลุมครบทุกหมู่บ้านที่ทำโครงการมากที่สุด โดยส่วนใหญ่เป็นผู้นำชุมชนโดยตำแหน่ง อย่างเช่น กำนัน สารวัตรกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน รองนายก อบต. ส.อบต. อาจารย์ ผู้นำศาสนา แกนนำในชุมชน สายตรวจประจำตำบล เป็นต้น นอกจากนี้ยังจัดตั้งที่ปรึกษาโครงการซึ่งเป็นผู้ที่ทีมกรรมการให้การยอมรับ พื้นที่ดำเนินการวิจัยมี 10 พื้นที่ตำบล ได้แก่ ตำบลปากแจ่ม ตำบลนาวง ตำบลวังคีรี ตำบลนาหมื่นศรี ตำบลโคกสะบ้า ตำบลสุโสะ ตำบลเกาะสุกร ตำบลบางหมาก ตำบลคลองชีล้อม และเกาะลิบง

5. หน่วยงานที่เข้าร่วมเรียนรู้ระหว่างทาง ได้แก่ สำนักงานยุติธรรมจังหวัดตรัง สำนักงานคุมประพฤติจังหวัดตรัง เจ้าหน้าที่ของกรมคุ้มครองสิทธิฯในเขตพื้นที่ภาคใต้ องค์การบริหารส่วนตำบล เป็นการเข้ามาร่วมเรียนรู้การทำงานของเครือข่ายยุติธรรมชุมชน

การคัดเลือกเจ้าหน้าที่กรมคุ้มครองสิทธิฯ เพื่อเป็นพี่เลี้ยงในพื้นที่

การคัดเลือกเจ้าหน้าที่กรมคุ้มครองสิทธิฯในตำแหน่งพี่เลี้ยงชุมชน เป็นแนวคิดของที่ปรึกษาในการสร้างเจ้าหน้าที่ภาครัฐแบบใหม่ที่เข้าใจงานชุมชน มีใจทำงานชุมชน โดยผ่านการเรียนรู้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ที่จำเป็นต้องสร้างคนใหม่โดยไม่ดำเนินการผ่านเจ้าหน้าที่ซึ่งทำงานอยู่ในองค์กรแล้วนั้นเนื่องจากเจ้าหน้าที่ของกรมคุ้มครองสิทธิฯ ในระดับจังหวัดมีเพียงคนเดียวซึ่งประจำอยู่ที่สำนักงานยุติธรรมจังหวัด ซึ่งมีงานในหน้าที่มาก โดยทั่วไปผู้ที่อยู่ในระบบเป็นเวลานานการเรียนรู้และยอมรับศักยภาพของชาวบ้านเป็นเรื่องยาก การคัดเลือกคนใหม่ จึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่งเพื่อจะได้ผู้ที่มีใจทำงานกับชุมชน เปิดใจรับการเรียนรู้ในศักยภาพของชาวบ้าน

วิธีการคัดก็ใช้การประกาศรับสมัครงาน โดยระบุคุณสมบัติทั่วไป มีบางข้อที่แตกต่างจากงานทั่วไป เช่น ทำงานโดยไม่ติดกับเวลาราชการ ทำงานกับชุมชนได้ มีมนุษย์สัมพันธ์ดี (ภาคผนวก หน้า 216) หลังประกาศรับสมัครแล้วเมื่อมีผู้สมัครก็เรียกมาสัมภาษณ์พูดคุยแลกเปลี่ยน การสัมภาษณ์เน้นคำถามเพื่อให้รู้แนวคิดทางด้านสังคม และการทำงานกับชุมชน โดยให้เล่าแนวคิดของตนเองต่อสภาพปัญหาในชุมชนหรือสังคมที่เป็นอยู่ เพื่อจะได้รู้มุมมองภายใน ผู้สัมภาษณ์คือที่ปรึกษา กับพี่เลี้ยง สกว. โดยได้อธิบายลักษณะของงานที่จะทำให้ฟัง ถามถึงความชอบหรือความพร้อม เมื่อมีการสัมภาษณ์เรียบร้อยแล้ว จากการตั้งเป้าหมายไว้ว่าควรจะมีผู้ชาย 1 คนและผู้หญิง 1 คน เพื่อจะได้ช่วยกันทำงานได้อย่างหลากหลาย เนื่องจากผู้สมัครไม่มากนัก อีกทั้งเรื่องของเวลาที่ต้องเริ่มทำโครงการ การตัดสินใจเลือกจึงดูจากเรื่องความคิดเป็นหลัก แต่การพูดคุยสัมภาษณ์เพียงไม่นานไม่อาจจะรู้ถึงนิสัยหรือแนวคิดต่อ

งานทางด้านสังคมได้มากนัก เมื่อได้เจ้าหน้าที่ใหม่ 2 คนแล้วจึงให้มาร่วมทดลองทำงานในเวทีถอดบทเรียนเครือข่ายเพื่อพัฒนาโจทย์ร่วมกันก่อน

กรมคุ้มครองสิทธิฯ เขียนโครงการ

กรมคุ้มครองสิทธิฯ เขียนโครงการการหนุนเสริมเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง โดยร่างโครงการร่วมกันระหว่างผู้เชี่ยวชาญเพลินใจ เหรียญนาค กับ สกว.ตรัง ผ่านการนัดพบพูดคุยกันหลายครั้ง และพูดคุยผ่านทางโทรศัพท์และทางอินเตอร์เน็ต จนเกิดเป็นโครงการซึ่งกรมคุ้มครองสิทธิฯ ให้การสนับสนุนดังนี้

- จัดจ้างเจ้าหน้าที่ใหม่จำนวน 2 คนลงปฏิบัติงานในพื้นที่ เพื่อเรียนรู้การทำงานชุมชน โดยเจ้าหน้าที่ 2 คน คัดเลือกโดย สกว.ตรัง
- ผู้เชี่ยวชาญฯ ซึ่งเป็นหัวหน้าโครงการลงพื้นที่เพื่อหนุนเสริมการทำกิจกรรมตามความเหมาะสม
- หนุนเสริมงบประมาณในการจัดเวทีหลักๆ ของเครือข่ายระดับจังหวัด ได้แก่ เวทีแลกเปลี่ยนระหว่างทาง 3 ครั้ง เวทีนำเสนอระดับจังหวัด 1 ครั้ง
- หนุนเสริมงบประมาณแก่นักวิชาการคือ อาจารย์ไพสิฐ พาณิชย์กุล เพื่อถอดบทเรียนการทำงานยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง

ได้โครงการวิจัยที่ตอบสนองต่อทั้งนโยบายของกระทรวง ที่ว่า “ยุติธรรมถ้วนหน้าประชามีส่วนร่วม” ตอบสนองยุทธศาสตร์ของกรมคุ้มครองสิทธิฯ ในเรื่อง “การส่งเสริมพัฒนากลไกการระงับข้อพิพาทในสังคม ” “การส่งเสริมและปกป้องสิทธิและเสรีภาพของประชาชน” และตอบสนองต่อการแก้ไขปัญหาของกรรมการศูนย์และชุมชน ด้วยวิธีการค้นหาศักยภาพการจัดการปัญหาความขัดแย้งของชุมชน เพื่อสร้างการเรียนรู้ และสร้างการยอมรับคุณค่าของการจัดการปัญหาความขัดแย้งด้วยตัวเองให้ชุมชนเกิดการมีส่วนร่วม โดยทีมคณะกรรมการ (ทีมวิจัย) ดำเนินการเก็บข้อมูลการไกล่เกลี่ยและการจัดการปัญหาความขัดแย้งทั้งที่สำเร็จและไม่สำเร็จในชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน เปรียบเทียบกับคดีที่เข้าสู่กระบวนการยุติธรรม ศึกษาเรียนรู้เรื่องราวที่เกิดขึ้นระหว่างทางในชุมชน แล้วนำมาเรียนรู้ร่วมกันกับคนในชุมชนด้วยการจัดเป็นเวทีระดับหมู่บ้านและตำบล เพื่อสร้างความเข้มแข็ง และเกิดรูปแบบการบริหารจัดการศูนย์ที่ยั่งยืน ในขณะที่ทีมวิจัยดำเนินงานเจ้าหน้าที่ภาครัฐก็ร่วมเรียนรู้กระบวนการหนุนเสริมที่เหมาะสมเพื่อให้เกิดกลไกการทำงานในทุกระดับอย่างเหมาะสม

การทำงานวิจัยโดยให้ทุกฝ่ายเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ผ่านการใช้แนวคิดนโยบาย “ยุติธรรมชุมชน” แม้จะไม่ได้นำกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นใช้ในหน่วยงานอย่างเต็มที่ แต่คาดหวังว่าคงจะทำให้เกิดการเรียนรู้เพื่อสร้างรูปแบบการปฏิบัติที่ตรงตามแนวทางนโยบายของกระทรวงยุติธรรม

บทบาทหน้าที่ของผู้เกี่ยวข้องกับโครงการความร่วมมือแต่ละระดับเป็นดังนี้

โครงการที่ 1 โครงการถอดบทเรียน ชุดความรู้ยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง โดยอาจารย์ไพสิฐ พาณิชย์กุล

<u>บทบาท</u>

1. ถอดบทเรียนจากการดำเนินงานยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง
2. สังเคราะห์องค์ความรู้เพื่อขยายผล

<u>กิจกรรม</u>

1. ถอดบทเรียนในเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างทาง 3 ครั้ง
2. เวทีระดับตำบล
3. นำเสนอเวทีระดับจังหวัด 1 ครั้ง
4. สังเคราะห์บทเรียนที่ได้

โครงการที่ 2 โครงการสร้างความเข้มแข็งกลไกเครือข่ายยุติธรรมชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง โดยผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านส่งเสริมการระงับข้อพิพาท และผู้ช่วยวิจัยในพื้นที่จำนวน 2 คน

<u>โจทย์วิจัย</u>

1. แนวทางหนุนเสริมเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับกลไกยุติธรรมชุมชนที่เหมาะสมกับบริบทพื้นที่โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนควรจะเป็นอย่างไร
2. องค์ความรู้ยุติธรรมชุมชนเพื่อการบูรณาการและขยายผลเป็นอย่างไร

<u>วัตถุประสงค์</u>

1. เพื่อศึกษากลไกการจัดการความขัดแย้ง และเครือข่ายยุติธรรมชุมชนในพื้นที่โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน
2. เพื่อพัฒนารูปแบบการหนุนเสริมกลไกยุติธรรมชุมชนที่เหมาะสมกับบริบทพื้นที่โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน และสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง
3. เพื่อถอดองค์ความรู้และสังเคราะห์ความรู้ยุติธรรมชุมชน ให้เกิดการทำงานแบบบูรณาการเพื่อนำไปขยายผลสู่พื้นที่อื่น

<u>บทบาท</u>

1. พัฒนาโครงการระดับพื้นที่
2. ติดตามผลการดำเนินงานโครงการในพื้นที่เป้าหมาย
3. หนุนเสริมการทำงานทั้งในระดับผู้ปฏิบัติงาน และชุมชน
4. ประสานงานในทุกระดับ และบูรณาการ กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
5. จัดเวทีสรุปบทเรียน แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ในทุกพื้นที่
6. สังเคราะห์ความรู้จากการปฏิบัติทุกพื้นที่ สู่การขยายผล

<u>กิจกรรม</u>

1. เวทีประชุมทำความเข้าใจร่วมกันระหว่างทีมบริหารของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพกับทีม สกว. ตรัง
2. เวทีพัฒนาโครงการร่วมกันทั้ง 10 พื้นที่ 1 ครั้ง
3. เวทีประชุมทีมวิจัยเพื่อเตรียมความพร้อม ชี้แจงการบริหารโครงการและวางแผนเก็บข้อมูลของแต่ละพื้นที่ๆละ 1 ครั้ง
4. ลงพื้นที่ติดตามโครงการทั้ง 10 พื้นที่ เดือนละ 1 ครั้ง

5. เวทีสรุปบทเรียนระหว่างทาง 3 ครั้ง
6. เวทีระดับหมู่บ้าน
7. เวทีระดับตำบล
8. เวทีถอดบทเรียนและเตรียมนำเสนอระดับจังหวัด
9. เวทีนำเสนอระดับจังหวัด
10. ศึกษาดูงาน
11. อบรมเพิ่มทักษะความรู้
12. เวทีนำเสนอผลการดำเนินงานแก่กระทรวง

โครงการที่ 3 การหนุนเสริมเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้งานวิจัยท้องถิ่นแก่เจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐและเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง โดยพี่เลี้ยง สกว.ตรัง

<u>โจทย์วิจัย</u>

จะใช้กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นสร้างการเรียนรู้ให้เกิดการประยุกต์ใช้งานยุติธรรมชุมชนกับหน่วยงานภาครัฐและชุมชนได้อย่างไร

<u>บทบาท</u>

1. พัฒนาโครงการระดับตำบล 10 พื้นที่
2. หนุนเสริมกระบวนการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นแก่เจ้าหน้าที่วิจัยของกรมฯ และชุมชน
3. สังเคราะห์ความรู้จากการหนุนเสริมการทำงาน

<u>วัตถุประสงค์</u>

1. เพื่อสร้างการเรียนรู้กระบวนการงานวิจัยท้องถิ่นให้แก่ทีมวิจัยของกรมคุ้มครองสิทธิฯ
2. เพื่อสร้างพื้นที่รูปธรรมที่เป็นต้นแบบการใช้กระบวนการวิจัยในการทำงานยุติธรรมชุมชนกับชุมชน
3. เพื่อทำให้เกิดกลไกการทำงานชุมชนของเจ้าหน้าที่ภาครัฐได้
4. เพื่อสรุปองค์ความรู้การทำงานหนุนเสริมเครือข่ายยุติธรรมชุมชน

<u>กิจกรรม</u>

1. พัฒนาโครงการพื้นที่ 10 พื้นที่ๆ ละ 3 ครั้ง
2. เวทีพัฒนาโครงการรวม 10 พื้นที่ 1 ครั้ง
3. เวทีประชุมทีมวิจัยเพื่อเตรียมความพร้อม ชี้แจงการบริหารโครงการ และวางแผนเก็บข้อมูลของแต่ละพื้นที่ๆละ 1 ครั้ง
4. ลงพื้นที่ติดตามโครงการ 10 พื้นที่ เดือนละ 1 ครั้ง
5. เวทีสรุปบทเรียนระหว่างทาง 3 ครั้ง
6. เวทีระดับหมู่บ้าน
7. เวทีระดับตำบล
8. เวทีถอดบทเรียนและเตรียมนำเสนอระดับจังหวัด
9. เวทีนำเสนอระดับจังหวัด
10. ศึกษาดูงาน 1 ครั้ง
11. อบรมเพิ่มทักษะความรู้ 3 ครั้ง
12. ร่วมเวทีของกรมคุ้มครองสิทธิฯ 3 ครั้ง

โครงการที่ 4 โครงการกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างความเข้มแข็งศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบล.....โดยทีมวิจัยชุมชน 10 พื้นที่ตำบล

<u>โจทย์วิจัย</u>

แนวทางสร้างการเรียนรู้เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ศูนย์ยุติธรรมชุมชนควรจะเป็นอย่างไร

- ปัญหาความขัดแย้งของชุมชนเป็นอย่างไร มีวิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้งอย่างไร ใครเกี่ยวข้องบ้าง
- แนวทางการแก้ปัญหาความขัดแย้งบนวิถีของชุมชนควรจะเป็นอย่างไร

<u>บทบาท</u>

1. เก็บข้อมูลเรื่องราวการจัดการปัญหาความขัดแย้งของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
2. เก็บข้อมูลคดีที่เข้าสู่กระบวนการศาลตั้งแต่ต้นจนจบ
3. เรียนรู้ และสร้างการมีส่วนร่วมให้กับชุมชน ในเรื่องการจัดการปัญหาความขัดแย้ง
4. แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับพื้นที่อื่นๆ

<u>วัตถุประสงค์</u>

1. เพื่อศึกษาการจัดการปัญหาความขัดแย้งในชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและศึกษาเปรียบเทียบกับคดีในพื้นที่ที่เข้าสู่กระบวนการยุติธรรม
2. เพื่อสร้างการเรียนรู้ให้กับชุมชน ผู้ที่เกี่ยวข้อง และหน่วยงานของรัฐ
3. เพื่อให้เกิดกลไกการบริหารจัดการศูนย์ยุติธรรม และชุมชนที่เหมาะสมและยั่งยืน

<u>กิจกรรม</u>

ระยะที่ 1

1. เวทีเตรียมความพร้อมทีมวิจัย
2. เวทีชี้แจงชาวบ้าน
3. ลงพื้นที่เก็บข้อมูลการจัดการปัญหาความขัดแย้งจากผู้ที่เกี่ยวข้อง
4. เวทีเรียบเรียงข้อมูลครั้งที่ 1
5. เวทีสรุปบทเรียนระหว่างทางครั้งที่ 1
6. เวทีประชุมประจำเดือนกรกฎาคม-ธันวาคม 2551

ระยะที่ 2

7. เวทีนำเสนอระดับหมู่บ้าน
8. เวทีเรียบเรียงและสรุปข้อมูลครั้งที่ 2
9. เวทีนำเสนอระดับตำบล
10. เวทีสรุปบทเรียนของตำบลเพื่อเตรียมนำเสนอระดับจังหวัด
11. เวทีสรุปบทเรียนระหว่างทางครั้งที่ 2
12. เวทีนำเสนอระดับจังหวัด 400 คน
13. สรุปบทเรียนระหว่างทาง ครั้งที่ 3
14. เวทีประชุมประจำเดือนมกราคม - เมษายน 2552
15. ศึกษาดูงาน
16. อบรมเพิ่มทักษะความรู้
17. ทำสื่อประชาสัมพันธ์และเผยแพร่

พัฒนาโจทย์และเป้าหมายการดำเนินงานยุติธรรมชุมชนกับเครือข่ายยุติธรรมชุมชน 11 พื้นที่ตำบล วันที่ 7-8 มิถุนายน 2551 ณ คาบาน่ารีสอร์ท ต.เกาะสุกร อ.ปะเหลียน จ.ตรัง

หลังจากลงพื้นที่พัฒนาโครงการภายหลังเปิดศูนย์ฯ แล้วครั้งหนึ่ง จากนั้นทางที่ปรึกษา ทีมพี่เลี้ยงซึ่งมีพี่เลี้ยงของ สกว.ตรัง และพี่เลี้ยงของกรมคุ้มครองสิทธิฯ ที่เพิ่งคัดเลือกเข้ามาทำงานใหม่จำนวน 2 คน มาทำความเข้าใจงานยุติธรรมชุมชนและโครงการของจังหวัดตรังโดยภาพรวม จากนั้นร่วมกันวางแผนจัดกิจกรรมพัฒนาโครงการรวม 11 พื้นที่ (รวมพื้นที่ตำบลเกาะสุกรซึ่งเปิดศูนย์เดือนกรกฎาคม 2551) ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อไม่ให้ศูนย์ยุติธรรมชุมชนที่เปิดขึ้นต้องสูญหาย มีการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ศูนย์ฯ เป็นของชุมชน ชุมชนมีส่วนร่วมในการร่วมคิด ร่วมทำ เมื่อทีมพี่เลี้ยงและเจ้าหน้าที่ได้ทำความเข้าใจการทำกิจกรรมแล้ว จากนั้นก็เลือกวัน เวลาและสถานที่ ในการจัดเวที

การประสานงานในครั้งนี้เลือกใช้การเชิญเครือข่ายให้มาเข้าร่วมถอดบทเรียนด้วยหนังสือโดยส่งถึงคนประสานงานของแต่ละพื้นที่ การเลือกใช้เป็นหนังสือเชิญเพื่อที่จะให้พี่เลี้ยงของกรมคุ้มครองสิทธิฯ ที่รับเข้ามาทำงานใหม่ได้ไปทำความรู้จักกับผู้ประสานงานของเครือข่ายแต่ละตำบล และได้รู้จักพื้นที่ที่จะทำงานต่อ โดยกำหนดเชิญพื้นที่ละ 2 คน เมื่อจัดทำหนังสือเชิญซึ่งออกโดย สกว. ตรังเรียบร้อยแล้ว ก็นัดหมายวางแผนการลงพื้นที่ไปส่งหนังสือ ช่วงที่ส่งหนังสือเชิญเป็นช่วงต้นเดือนมิถุนายน ซึ่งมีการประชุมกำนัน ผู้ใหญ่บ้านที่อำเภอของทุกอำเภอ จึงเลือกวิธีการโทรศัพท์ไปหาผู้ประสานงานของศูนย์ หากตำบลไหนมีการประชุมที่อำเภอพร้อมกันก็จะนัดหมายกันที่ว่าการอำเภอ ซึ่งอำเภอที่นัดได้คือ อำเภอห้วยยอด และอำเภอนาโยง ส่วนพื้นที่ไหนนัดหมาย ณ ที่ว่าการอำเภอไม่ได้ก็จะนัดลงไปหาที่บ้าน หรือนัดพบเจอระหว่างที่มาทำธุระในอำเภอเมือง เมื่อพบเจอกันตัวต่อตัวเช่นนี้ทำให้ได้มีการพูดคุย พี่เลี้ยงใหม่ก็ได้ทำความรู้จักกับเครือข่าย ได้อธิบายรายละเอียดการจัดเวทีกำชับให้ทีมกรรมการคัดเลือกคนที่เป็นแกนหลัก มีอำนาจในการตัดสินใจไปเข้าร่วมเวที

เวทีถอดบทเรียนจัด 2 วัน 1 คืนที่คาบาน่า รีสอร์ท ตำบลเกาะสุกร อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง เมื่อถึงวันจัดเวที ได้นัดหมายพร้อมกันที่หอจดหมายเหตุฯแห่งชาติตรัง เพื่อเดินทางไปพร้อมกันด้วยรถยนต์ส่วนตัวตามความเหมาะสมของแต่ละพื้นที่ เมื่อเดินทางไปถึงท่าเรือก็จอดรถไว้แล้วก็นั่งเรือโดยสารลงเกาะ

จัดกระบวนการโดยที่ปรึกษา ทีมพี่เลี้ยง เจ้าหน้าที่ สกว.ตรัง รวมทั้งยังเชิญเจ้าหน้าที่จาก สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องมาร่วมสังเกตการณ์ เป็นการพัฒนาโจทย์จากประเด็นร่วมทั้ง 11 พื้นที่ ในชื่อ “ยุติธรรมชุมชน” ที่เป็นยุทธศาสตร์ของกระทรวงยุติธรรม ภายใต้ภารกิจผ่านกรมคุ้มครองสิทธิฯ โดยมีวัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรมในเวทีครั้งนี้เพื่อให้ได้โจทย์วิจัยร่วม แนวทางการแก้ไขปัญหา แผนการทำกิจกรรม

การจัดเวทีถอดบทเรียนในครั้งนี้วันแรกได้ถอดบทเรียนของเครือข่ายแต่ละตำบล โดยมีคำถาม 4 ข้อดังนี้

1. ที่มาของเครือข่ายแต่ละตำบล
2. กิจกรรมที่ทำ
3. ปัญหา/อุปสรรค/สาเหตุ
4. ข้อเสนอแนะ/แนวทางแก้ไข

ตัวแทนกรรมการศูนย์ทั้งหมด 11 ตำบลได้แก่ บางหมาก เกาะลิบง คลองชีล้อม สุโสะ เกาะสุกร นาหมื่นศรี โคกสะบ้า ปากแจ่ม ห้วยยอด นาวง และวังคีรี มาร่วมถอดบทเรียนพื้นที่ละประมาณ 2 คน เมื่อได้คำถามแล้วแต่ละพื้นที่ก็ช่วยกันระดมคำตอบกันออกมา แล้วก็นำมาสรุปให้เพื่อนๆ เครื่อข่ายได้ฟังกัน

วันที่สองของเวทีเน้นการสรุปสภาพปัญหาการทำงานของกรรมการศูนย์ และแนวทางแก้ไข เพื่อจะได้เป็นโจทย์วิจัย และแผนการทำกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรังโดยภาพรวมร่วมกันต่อไป

การจัดเวทีถอดบทเรียนในครั้งนี้ถือว่าเป็นเวทีที่ทำให้ทางเจ้าหน้าที่ของ สกว. กับแกนหลักของเครือข่ายที่มาจาก 11 ตำบลได้สร้างสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน และการระดมสภาพปัญหาจากทุกพื้นที่ก็สะท้อนออกมาเหมือนๆ กัน ทำให้พบว่ากรรมการที่เป็นผู้นำโดยตำแหน่งในชุมชนพร้อมที่จะทำงานเพื่อช่วยเหลือชุมชนทั้งเรื่องการไกล่เกลี่ยความขัดแย้ง และปัญหาอื่นๆ ในขณะที่ภาครัฐไม่เข้าใจการทำงานกับชุมชน เครือข่ายสะท้อนว่าหน่วยงานยังไม่ยอมรับการทำงานโดยชุมชน ทำงานซ้ำซ้อน ทำตามหน้าที่ ส่วนชาวบ้านในชุมชนเองก็ยังไม่ยอมรับและเชื่อถือกรรมการศูนย์ฯ ยึดติดกับระบบราชการ บางกลุ่มก็ไม่สนใจไม่รับรู้

ตารางที่ 1 แสดงผลการถอดบทเรียนเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง 11 พื้นที่ตำบล วันที่ 7-8 มิถุนายน 2551 ณ คาบาน่ารีสอร์ท ต.เกาะสุกร อ.ปะเหลียน จ.ตรัง

ปัญหา	สาเหตุ	แนวทางแก้ไข
<u>ชาวบ้าน</u> -ไม่ยอมรับบทบาทและไม่เชื่อถือการทำงานของคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน -ยึดติดกับผู้นำในตำแหน่ง/เจ้าหน้าที่ทางราชการ -เฉยๆ ไม่สนใจ ไม่รับรู้	-คณะกรรมการยังไม่มีการทำงานอย่างเป็นระบบ -ชาวบ้านไม่ทราบข่าวความคืบหน้าและผลงานของคณะกรรมการศูนย์ -ไม่เชื่อถือว่าคณะกรรมการศูนย์มีความรู้/อำนาจในการช่วยแก้ปัญหา -ไม่มีรูปแบบการเรียนรู้ที่เหมาะสมแก่ชาวบ้าน	-คณะกรรมการต้องมีแผนการทำงานอย่างต่อเนื่อง -เพิ่มการประชาสัมพันธ์บทบาทของคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมให้ทั่วถึง -สร้างการเรียนรู้ให้ชาวบ้าน -มีที่ปรึกษาเฉพาะด้าน

ปัญหา	สาเหตุ	แนวทางแก้ไข
<u>คณะกรรมการ</u> - ขาดความมั่นใจ -ไม่เข้าใจบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการศูนย์ -ขาดความกระตือรือร้นที่จะทำงาน -มีภารกิจมาก,มีหลายหน้าที่	-คณะกรรมการบางคนยังไม่ได้ทำงานจริงจัง -คณะกรรมการขาดแรงจูงใจในการทำงาน -ศูนย์ขาดรูปแบบในการแก้ปัญหาและขาดการบันทึกผลการทำงานไว้เป็นลายลักษณ์อักษร	-อบรมเพิ่มทักษะแก่กรรมการฯ/ขอบัตร -ศึกษาการจัดการปัญหาความขัดแย้งในชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน แล้วนำมาเปรียบเทียบกับคดีในพื้นที่ที่ไปสู่ศาล -เชิญหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาให้ความรู้
<u>หน่วยงานภาครัฐ</u> -ทำงานซ้ำซ้อน ทำตามหน้าที่ -ไม่ให้ความสำคัญกับคณะกรรมการฯ และศูนย์ยุติธรรมชุมชน -ไม่ยอมรับบทบาทของศูนย์ยุติธรรมชุมชน -ไม่ให้ความร่วมมือในการประสานงาน - ขัดผลประโยชน์	-ใช้งบประมาณให้หมด -ศูนย์ไม่เข้มแข็งและยังไม่มีการทำงานอย่างเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน -ศูนย์ขาดการบริหารจัดการที่ดี	-สร้างเครือข่ายให้เข้มแข็ง -ทำคู่มือประสานงานกับหน่วยงานราชการ -ทำระเบียบบริหารและแผนงานของศูนย์ -จัดประชุมสรุปงาน/แนวทางแก้ไขปัญหาทุกเดือน

ผลการถอดบทเรียนทำให้พบโจทย์สำคัญว่าศูนย์ยุติธรรมชุมชนที่หน่วยงานภาครัฐมาดำเนินการส่งเสริมให้ชุมชนเปิดและมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของในการขับเคลื่อนเองนั้นยังไม่สามารถเป็นไปได้เพราะกรรมการศูนย์ยังขาดความมั่นใจ ยังคิดว่าชาวบ้านในชุมชนไม่ยอมรับ หน่วยงานไม่ยอมรับ อีกทั้งยังบอกว่าขาดความรู้ ดังนั้นจะทำอย่างไรเพื่อให้ศูนย์ยุติธรรมชุมชนเกิดความเข้มแข็ง

ผู้นำซึ่งมีบทบาทในการดูแลความเป็นธรรมในชุมชน ก็ปฏิบัติการให้การช่วยเหลือชาวบ้านอยู่มากมายหลายเรื่อง โดยเฉพาะเรื่องการไกล่เกลี่ยความขัดแย้ง แต่เป็นเพราะขาดความมั่นใจ และขาดการจัดการวิเคราะห์ข้อมูล คิดว่าประสบการณ์ที่ตนเองทำอยู่นั้นไม่ได้เป็นความรู้ โดนความรู้จากภายนอกที่เป็นระบบการทำงานตามกระบวนการยุติธรรมของภาครัฐกดทับ การระดมเพื่อหาแนวทางแก้ไขก็ได้กิจกรรมมาหลายๆ ข้อ ดังนั้นการจะพัฒนาเป็นโครงการวิจัยต้องรวมเอาสิ่งที่ระดมได้ จากตารางที่ 1 มาประมวลอีกครั้งเพื่อการวางแผนการทำกิจกรรมของโครงการ ให้สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้จริง โดยมีหลักการว่าให้กรรมการศูนย์และคนภายในชุมชนได้เรียนรู้ว่าความรู้ซึ่งเป็นประสบการณ์ของตนเองหรือของชุมชนนั้นมีคุณค่า และสามารถประยุกต์ใช้ร่วมกับความรู้ใหม่ได้ โดยใช้กระบวนการเรียนรู้จากการทำกิจกรรมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง โดยมีเจ้าหน้าที่ภาครัฐคือกรมคุ้มครองสิทธิฯ สกว. และเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานสังกัดกระทรวงยุติธรรมในจังหวัดตรังคือ ยุติธรรมจังหวัด และคุมประพฤติตรัง ร่วมหนุนเสริมการทำกิจกรรม เรียนรู้ศักยภาพของชุมชน รวมทั้งพัฒนาศักยภาพของชุมชน และเสริมความรู้ที่เหมาะสม ตลอดระยะเวลาในการทำโครงการ

พัฒนาโครงการระดับพื้นที่ 11 พื้นที่

หลังจากได้พูดคุยทำความเข้าใจกับกรมคุ้มครองสิทธิฯ และทำการถอดบทเรียนเครือข่ายแล้วก็ทำให้เห็นว่าโจทย์ร่วมทั้ง 11 พื้นที่ คือทำอย่างไรให้ศูนย์ยุติธรรมชุมชนที่เปิดขึ้นมามีความเข้มแข็ง (ไม่สูญหาย) ทำอย่างไรให้กรรมการทำงานเพื่อสร้างความเป็นธรรมให้กับชุมชนอย่างมั่นใจ จึงตั้งวัตถุประสงค์ร่วม และกำหนดกิจกรรมซึ่งได้จากการระดมแนวทางแก้ไข โดยที่ปรึกษา ทีมพี่เลี้ยงทั้ง สกว. ตรัง และกรมคุ้มครองสิทธิฯ ร่วมกันร่างโครงการขึ้นมา 1 ชุดตามข้อมูลที่ได้มาจากเวทีถอดบทเรียน ทำให้พี่เลี้ยงของกรมคุ้มครองสิทธิฯ ได้เรียนรู้การเขียนข้อเสนอโครงการวิจัย เพื่อให้ได้แผนการทำกิจกรรมและรูปแบบการดำเนินงานวิจัยที่เหมาะสมกับโจทย์ร่วมของชุมชน เมื่อได้ร่างโครงการคร่าวๆ แล้วก็ลงพื้นที่เข้าไปพูดคุยทำความเข้าใจลักษณะของโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ทำความคิดให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ให้เห็นประโยชน์จากการทำโครงการ สอบถามถึงความเข้าใจและความพร้อมในการทำโครงการ หากพื้นที่ใดที่ทีมกรรมการพร้อมดำเนินการวิจัยก็ทำการคัดเลือกคนจากทีมกรรมการศูนย์เป็นทีมวิจัย ซึ่งกรรมการทุกคนไม่จำเป็นต้องเป็นทีมวิจัยทั้งหมดขึ้นกับความสมัครใจหรือหากต้องการจะหาคนอื่นที่ไม่ได้เป็นกรรมการมาเป็นทีมเพิ่มก็ได้ ขึ้นอยู่กับการพิจารณาถึงความเหมาะสม บางพื้นที่ผู้นำบางคนไม่มีเวลา บางพื้นที่ก็มีผู้นำบางคนที่สนใจแต่ไม่ได้เป็นกรรมการศูนย์ก็มาเป็นทีมวิจัยด้วย เมื่อพื้นที่ใดพร้อมทำโครงการก็จัดการเขียนโครงการระดับพื้นที่โดยของบประมาณจาก สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น จากการลงพื้นที่พัฒนาโครงการปรากฏว่ามีพื้นที่ที่พร้อมดำเนินการวิจัย 10 พื้นที่ เมื่อเขียนโครงการเสร็จแล้วแล้วจึงส่งเสนอโครงการต่อ สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น รายละเอียดโดยสรุปของการลงพื้นที่เพื่อพัฒนาโครงการระหว่างวันที่ 10-16 มิถุนายน 2551 เป็นดังนี้

1. ตำบลเกาะสุกร :วันที่ 10 มิถุนายน เวลา 20.00 น.

นัดหมายกับทีมกรรมการไว้เวลา 19.00 น.แต่เนื่องจากอุปสรรคด้านการเดินทางที่ต้องนั่งรถ นั่งเรือข้ามฟากทำให้ต้องเลื่อนเวลาประชุมเป็น 20.00 น. ณ องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะสุกร วันนี้มีผู้ร่วมเวทีประมาณ 20 คน เมื่อกรรมการเครือข่ายทุกคนมาพร้อมกันแล้ว ทีมที่ปรึกษาและพี่เลี้ยงเริ่มอธิบายที่มาของโครงการให้ทุกคนฟัง เพราะเกาะสุกรเป็นพื้นที่ที่ยังไม่ได้เปิดศูนย์จึงต้องอธิบายที่มาอย่างละเอียด หลายคนยังไม่เข้าใจโครงการฯที่นำมาเสนอ จึงต้องใช้เวลาในการอธิบายกันค่อนข้างนาน

หลังจากชี้แจงให้เข้าใจแล้วก็ได้ขึ้นชาร์ตแผนผังการดำเนินงานโครงการยุติธรรมจังหวัดตรัง เพื่อประกอบการอธิบายที่มาที่ไปของโครงการ เมื่อการอธิบายรายละเอียดของโครงการจบลงก็ได้สอบถามว่าสนใจที่จะทำโครงการนี้หรือไม่ ทุกคนก็บอกว่าสนใจ จึงได้มีการคัดสรรทั้งกรรมการศูนย์ฯ และทีมวิจัยเป็นชุดเดียวกัน ประกอบด้วยตัวแทนหมู่บ้านละ 3 คน

หมู่ที่ 1 ประกอบด้วย

1. อ. ราตรี ปักษี	ครูโรงเรียนหาดทรายทอง
2. นายอดุลย์ เจริญฤทธิ์	ผู้ช่วยกำนันตำบลเกาะสุกร
3. นายธวัชชัย เจริญฤทธิ์	ส.อบต.

หมู่ที่ 2 ประกอบด้วย

1. นายสามารถ หลงหลำ	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2
2. นางสุรียา เพชรอินทร์	
3. นายสุภาพ เทศนอก	ส.อบต.

หมู่ที่ 3 ประกอบด้วย

1. นายปลอบ เทศนอก	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 3
2. นายยุทธิชัย กิจปกรณ์สันติ	ประธานประชาคม
3. นายองอาจ ภัทรดำรงเกียรติ	

หมู่ที่ 4 ประกอบด้วย

1. นายสมบัตร หูดัง	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 4
2. นายสุนัน สัณห์พานิชกิจ	รองนายก อบต.
3. นายอนุชิต เทศนอก	ส.อบต.

หลังจากการชี้แจงในหัวข้อต่างๆเสร็จสิ้น ก็ได้มีการกำหนดวันประชุมประจำเดือนของคณะกรรมการศูนย์ฯ ให้มีการประชุมประจำเดือนเพื่อให้ทีมได้พบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนกันอย่างต่อเนื่อง จะส่งผลให้งานมีความก้าวหน้า เวทีประชุมประจำเดือนเป็นการประชุมกันเองภายใน เปิดโอกาสให้คณะกรรมการได้ตกลงเลือกวันที่เหมาะสมกันเอง ในที่สุดก็ตกลงกันว่าคณะกรรมการศูนย์ฯของเกาะสุกรจะประชุมประจำเดือนกันวันที่ 29 ของทุกเดือน

2. ตำบลบางหมาก : วันที่ 11 มิถุนายน เวลา 14.50 น.

เมื่อทีมกรรมการมาพร้อมกันแล้ว ที่ปรึกษาได้ชี้แจงโครงการโดยเริ่มจากผังดำเนินงานโครงการยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง ต่อด้วยชาร์ตปัญหาของศูนย์ที่แบ่งเป็นปัญหาของชาวบ้าน ปัญหาของตัวคณะกรรมการ และปัญหาของเจ้าหน้าที่ภาครัฐ ที่ได้ระดมกันในวันที่ 7 มิถุนายน 51 หลังจากได้นำเสนอปัญหาต่างๆแล้ว มีคนเสนอแนะว่าควรแจกหนังสือเกี่ยวกับกฎหมายให้ชาวบ้าน เพราะเมื่อเกิดปัญหาชาวบ้านจะได้รู้ว่าควรทำอย่างไร ที่ปรึกษาเสริมว่าเมื่อมีปัญหาไม่จำเป็นที่คณะกรรมการศูนย์ฯจะต้องเป็นคนแก้ปัญหาหรือไกล่เกลี่ยเองเสมอไป แค่เพียงเรารู้ว่าควรแนะนำหรือช่วยเหลือชาวบ้านอย่างไร ควรติดต่อหน่วยงานใด แค่นี้ก็ถือว่าได้ทำหน้าที่ของคณะกรรมการศูนย์ฯแล้ว

หลังจากนั้นได้ชี้แจงรายละเอียดของโครงการ แล้วก็ได้มีการคัดเลือกทีมวิจัย ส่วนใหญ่ก็มาจากคณะกรรมการศูนย์ ซึ่งประกอบด้วยคณะกรรมการจากทุกหมู่บ้าน ดังนี้

1. นายดน หมาดเด็น	จากหมู่ 3
2. นายปรีชา ปรังพันธ์	จากหมู่ 4
3. นายประสิทธิ์ ยะฝา	จากหมู่ 1 (กรรมการมัสยิด)
4. นางถาวร ยกทิว	จากหมู่ 3 (อสม.)
5. นายประวิทย์ ผลิผล	จากหมู่ 5 (ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน)
6. นายสะแหละ โต๊ะแต๊ะ	จากหมู่ 6
7. นายสวาท หลังเจ๊ะนุ้ย	จากหมู่ 2
8. นายช่วย โปหลง	จากหมู่ 4 (ประธาน อสม.)
9. นายยะโกบ ชิตชลธาร	จากหมู่ 1 (ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน)
10. นายสวัสดิ์ ไขสะ	จากหมู่ 1 (ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน)

หลังจากได้รายชื่อทีมวิจัยแล้ว ก็ได้คิดงบประมาณในแต่ละกิจกรรมคร่าวๆ แล้วก็ได้กำหนดวันประชุมประจำเดือน สำหรับตำบลบางหมากวันประชุมประจำเดือนเป็นวันอาทิตย์ที่ 3 ของทุกเดือน

3. ตำบลคลองชีล้อม : วันที่ 11 มิถุนายน เวลา 18.00

มีผู้เข้าร่วมประชุมประมาณ 10 คน โดยที่ปรึกษาได้เริ่มอธิบายที่มาที่ไปของโครงการด้วยผังการดำเนินงานโครงการยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง ต่อด้วยปัญหาของศูนย์ที่แบ่งเป็นปัญหาของชาวบ้าน ปัญหาของอาสาสมัคร และปัญหาของเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งหลังจากที่ได้นำเสนอปัญหาที่ได้จากการระดมจากเวทีในวันที่ 7-8 มิถุนายน 2551 ที่เกาะสุกร ก็มีคนแสดงความคิดเห็นว่า ปัญหาที่สำคัญของคณะกรรมการ คือ การที่คณะกรรมการไม่เข้าใจบทบาทหน้าที่ของตนเอง เพราะคิดว่าหน้าที่ของคณะกรรมการ คือ ต้องทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยเพียงอย่างเดียว ซึ่งในความเป็นจริงไม่ใช่เพียงแค่นั้น แต่ดูเหมือนว่าตัวคณะกรรมการเองยังสับสนในบทบาทอยู่ บางทีการสับสนดังกล่าวนอกจากจะนำมาซึ่งความไม่เชื่อถือจากชาวบ้านแล้ว ยังอาจนำมาซึ่งปัญหาต่างๆ อีกมากมาย

หลังจากที่ได้ร่วมกันดูโครงการและคิดงบประมาณกิจกรรมดูคร่าวๆ แล้ว มีคนเสนอว่าควรให้คณะกรรมการได้มีโอกาสศึกษาดูงานจากสถานที่จริง เช่น พาเข้าไปดูการไกล่เกลี่ยในศาล เป็นต้น

ประชุมประจำเดือนของคณะกรรมการตำบลคลองชีล้อมเป็นวันเสาร์ที่ 4 ของทุกเดือน วันนี้หลังพัฒนาโครงการเสร็จแล้วก็กินอาหารมื้อเย็นอันแสนอร่อยร่วมกัน แม้ว่าจะนั่งกินแข่งกับยุงก็ตามแต่ทุกคนก็ไม่หวั่นซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสามัคคีของคนในตำบลได้ไม่มากก็น้อย

4. เกาะลิบง : วันที่ 12 มิถุนายน เวลา 19.30 น.

เกาะลิบงเป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่ต้องใช้เวลาในการเดินทางนานกว่าพื้นที่อื่นๆ เพราะต้องลงเรือข้ามน้ำข้ามทะเล แต่การเดินทางก็ไม่ได้เป็นอุปสรรคเท่าไรนัก การเดินทางในครั้งนี้มีอาจารย์จาก มอ. หาดใหญ่เดินทางมาด้วย เราเดินทางมาถึงเกาะลิบงประมาณ 14.00 น. ซึ่งชาวบ้านในโครงการประเด็นท่องเที่ยวของ สกว.ตรัง ได้มารออยู่ก่อนแล้ว พี่เลี้ยงยุติธรรมชุมชนก็เข้าร่วมเวทีท่องเที่ยวกันก่อนจนเสร็จ

เวทีเครือข่ายยุติธรรมชุมชนเริ่มในตอนเย็นที่ศูนย์ยุติธรรมชุมชน เนื่องจากชาวเกาะลิบงส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ซึ่งหลักศาสนากำหนดไว้ว่าจะต้องละหมาดวันละ 5 ครั้ง การมาจัดเวทีที่นี่จึงมีเงื่อนไขเรื่องเวลา คือจะต้องจัดสรรเวลาที่ทุกคนสามารถมาประชุมกันได้ โดยที่ไม่เสียงานเสียการ และการละหมาด เวทีของเราจึงเริ่มต้นขึ้นเวลา 19.30 น.

การเริ่มต้นของการเปิดเวทีก็ไม่แตกต่างจากพื้นที่อื่นๆ คือ เริ่มจากการชี้แจงที่มาที่ไปของโครงการด้วยผังการดำเนินงานโครงการยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง ต่อด้วยปัญหา โจทย์วิจัย และปิดท้ายด้วยการคิดงบประมาณให้ดูอย่างคร่าวๆ

ในระหว่างการประชุม กรรมการที่มาต้องขอตัวไปละหมาดแล้วมาฟังกันต่อ นอกจากนั้นยังมีแมงเม่าบินมาเล่นแสงไฟจำนวนมากรบกวนคนในเวที แต่ทุกคนที่มาประชุมก็ไม่มีใครลุกหนีไปไหน

5. ตำบลสุโสะ : วันที่ 13 มิถุนายน เวลา 10.30 น.

การประชุมในครั้งนี้มีผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมด 11 คน ซึ่งที่ปรึกษาได้อธิบายที่มาที่ไปของโครงการให้ทุกคนได้รับรู้ ขณะอธิบายก็มีคนสนใจบ้างไม่สนใจบ้าง บ้างนั่งหลับก็มี แต่เมื่อนำเสนอปัญหาที่ได้จากการระดมเมื่อวันที่ 7-8 มิถุนายน ที่เกาะสุกรมาให้ดู ทุกคนก็เห็นพ้องต้องกันว่าเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นจริงของคณะกรรมการศูนย์ และมีคนเสนอแนะว่า อยากให้มีซีดี มีเอกสารประชาสัมพันธ์ศูนย์ให้เป็นที่รู้จัก เพราะที่ตั้งศูนย์มีคนเข้าออกมากถ้ามีเอกสารน่าจะมีประโยชน์และน่าจะทำให้คนรู้จักศูนย์มากขึ้น หากมีซีดีเปิดในตอนเช้าที่หอกระจายข่าวก็น่าจะเป็นการประชาสัมพันธ์อีกทางหนึ่ง ส่วนปัญหาหนึ่งที่น่าสนใจมากที่มีคนนำเสนอมาก็คือ เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นแล้ว คนที่มีปัญหาไม่มาที่ศูนย์ยุติธรรมชุมชน แต่จะจัดการกันเองโดยผ่านเครือญาติ ซึ่งบางปัญหาก็บานปลาย ทั้งๆที่เป็นปัญหาเล็กๆที่น่าจะไกล่เกลี่ยกันได้

หลังจากนำเสนอที่มาที่ไปของโครงการแล้วก็มีการคิดงบประมาณให้ดูอย่างคร่าวๆ และมีกำหนดวันประชุมประจำเดือน ซึ่งตกลงกันว่าจะประชุมในวันที่ 2 ของทุกเดือน

6. ตำบลนาหมื่นศรี : วันที่ 13 มิถุนายน เวลา 13.30 น.

ตำบลนาหมื่นศรีมีกรรมการศูนย์ฯมาประชุมมากกว่าตำบลอื่นๆ เริ่มต้นอธิบายก็เหมือนกับที่อื่นๆ คือเริ่มจากการอธิบายที่มาที่ไปของโครงการ ต่อด้วยการนำเสนอปัญหา มีคนเสนอว่า

ควรทำป้ายประชาสัมพันธ์จำนวนคดีที่เคยไกล่เกลี่ยได้ เพื่อประชาสัมพันธ์หรือประกาศให้ทุกคนได้รับรู้ว่า คณะกรรมการศูนย์ได้ทำงานจริง ไม่ได้ตั้งเอาไว้อย่างลอยๆ ทั้งนี้ก็เพื่อสร้างความเชื่อถือให้แก่ประชาชนหรือชาวบ้านนั่นเอง นอกจากนี้กำนันยังบอกว่าปัญหาที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือว่าชาวบ้านยังไม่เข้าใจการทำงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนเพราะคิดว่า การไกล่เกลี่ย คือ การตัดสินว่าใครผิดหรือถูก ซึ่งปัญหาดังกล่าวก็โยงใยมาอีกปัญหาหนึ่ง คือ เมื่อมีปัญหาแล้วจะทำอย่างไรให้ชาวบ้านเข้ามาที่ศูนย์

สำหรับการคัดเลือกทีมวิจัยนั้น กำนันเสนอว่าขอปรึกษาหารือกันก่อนแต่คุณมานพบอกว่า ต้องตกลงภายในวันนี้ เมื่อนายก อบต. ให้ทุกคนยกมือโหวตว่าใครจะทำหรือไม่ทำบ้าง ปรากฏว่าผลโหวตเอกฉันท์ว่าทำโครงการ

7. ตำบลโคกสะบ้า : วันที่ 13 มิถุนายน เวลา 17.20 น.

ก่อนที่จะอธิบายที่มาที่ไปของโครงการคุณมานพได้ให้ผู้ใหญ่ทวี ประธานศูนย์ฯได้เล่าประสบการณ์จากการไปประชุมตัวแทนเครือข่ายยุติธรรมชุมชนที่เกาะสุกรในวันที่ 7-8 มิถุนายน2551 ที่ผ่านมา ให้ทุกคนฟังว่าได้อะไรบ้าง หลังจากผู้ใหญ่ทวีเล่าจบก็ได้อธิบายที่มาที่ไปของโครงการ ในการประชุมครั้งนี้มีผู้เข้าร่วมทั้งหมด 15 คน เมื่ออธิบายถึงปัญหาที่เกิดขึ้นของอาสาสมัคร ดูเหมือนว่าทุกคนจะให้ความสนใจเพิ่มมากขึ้น มีคนเสนอความคิดเห็นว่าอยากให้ตั้งคณะกรรมการเครือข่ายให้ชัดเจนกว่านี้ เพราะที่ผ่านมาชาวบ้านไม่ค่อยให้ความเชื่อถือ เพราะคิดว่าเป็นลอยๆไม่มีตำแหน่งและไม่มีบัตรอาสาสมัคร ซึ่งคุณมานพก็ได้เสริมต่อว่า ถ้ามีบัตรแล้วชาวบ้านจะเชื่อถือจริงหรือ และจะทำอย่างไรให้ชาวบ้านเชื่อถือโดยที่ไม่ยึดติดอยู่กับตำแหน่ง

นอกจากนี้ผู้ใหญ่ทวียังเสนอว่าการไกล่เกลี่ยปัญหาที่เกิดขึ้นในชนบทเป็นสิ่งที่ต้องใช้ความละเอียดอ่อนมากเพราะสังคมชนบทเป็นสังคมที่อยู่อาศัยกันแบบเครือญาติซึ่งแตกต่างกับชุมชนเมืองที่อยู่อาศัยกันแบบตัวใครตัวมัน ผู้ใหญ่บอกว่าปัญหาใดที่ไม่มั่นใจว่าจะแก้ได้ ก็อย่าเพิ่งด่วนสรุปเพราะบางครั้งผลที่ออกมาจะทำให้คลางแคลงใจกันทั้งสองฝ่ายรวมทั้งคนที่ไกล่เกลี่ยเองก็พาลไม่สบายใจไปด้วย

หลังจากการชี้แจงรายละเอียดของโครงการต่างๆแล้ว ก็ได้พูดคุยถึงกรณีของลุงคนหนึ่งที่มาร่วมประชุมในวันนี้ เพื่อร้องเรียนปัญหาการให้ยืมเงินแล้วลูกหนี้ไม่คืน ผู้ใหญ่ทวีจึงได้รับเรื่องนี้ไว้ว่าจะให้เข้าเป็นเรื่องหนึ่งในการประชุมหารือเพื่อช่วยจัดการแก้ไข

กำหนดวันประชุมประจำเดือนของโคกสะบ้า คือ วันที่ 30 ของทุกเดือน

8. ตำบลวังคีรี : วันที่ 14 มิถุนายน เวลา 14.00 น.

ตำบลวังคีรีมีหมู่บ้านทั้งหมด 6 หมู่บ้าน ติดเขตเทศบาลไป 1 หมู่บ้าน ที่ทำโครงการ 5 หมู่บ้าน ในเบื้องต้นของการพัฒนาโครงการเริ่มจากอธิบายที่มาที่ไปของโครงการ และให้กำนันซึ่งเป็นตัวแทนถอดบทเรียนเมื่อวันที่ 7-8 มิถุนายน 51 ที่ผ่านมาที่เกาะสุกร เล่าให้ฟังว่าไปร่วมประชุมมานั้นเป็นอย่างไรบ้าง กำนันบอกว่าทีมงานเขาทำจริงจังไม่ได้ตั้งศูนย์ฯขึ้นมาเฉยๆ กลับมากำนันจึงต้องมาทำให้

กรรมการศูนย์มีความเข้มแข็ง และบอกว่าการมีบัตรไม่ได้ช่วยเพิ่มการยอมรับ แต่อยู่ที่การกระทำให้ชาวบ้านนับถือ กำนันบอกว่าตอนนี้ศูนย์ฯไปไกลแล้วต้องทำกันอย่างจริงจัง ตำบลวังคีรีจึงได้ทีมวิจัยเกิดขึ้นจากกลุ่มกรรมการศูนย์ฯ

9. ตำบลนาวง: วันที่ 14 มิถุนายน เวลา 17.30 น.

ตำบลนาวงนั้นตอนแรกนัดในตอนเช้าแต่ทีมไม่พร้อมจึงต้องนัดใหม่ตอนเย็น มีทีมมาเข้าร่วมหลายคน ที่ตำบลนาวงสำนักงานคุมประพฤติตรังเป็นผู้ดำเนินการเปิดศูนย์ฯไว้ตั้งแต่ปี 50 และไม่ได้ขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นคณะกรรมการจึงไม่มีความตื่นตัวในการทำงานมากนัก บวกกับที่กระบวนการคัดเลือกกรรมการได้ชาวบ้านที่ไม่ได้มีตำแหน่งทางสังคมอยู่หลายคน หลายคนขาดความมั่นใจและคิดว่าตนเองไม่มีพลังมากพอสำหรับการขับเคลื่อนการทำงาน จึงต้องให้นายก อบต. เป็นที่ปรึกษาเพื่อสร้างความมั่นใจแก่ทุกคน และที่นี่ได้เน้นย้ำเรื่องความรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้ว่ามีความสำคัญต่อกรรมการ และย้ำว่างานนี้เป็นเรื่องของชุมชน ทีมตำบลนาวงก็ยืนยันถึงความพร้อมในการทำโครงการจึงได้คัดเลือกทีมวิจัย

10. ตำบลห้วยยอด : วันที่ 16 มิถุนายน เวลา 13.30 น.

ตำบลห้วยยอดเป็นตำบลเล็กๆ ที่มีหมู่บ้าน 5 หมู่บ้าน วันนี้ที่นัดกันไว้นั้น มีกรรมการมาร่วมเพียงแค่ 5 คนซึ่งถือว่าน้อยมาก และศูนย์ของห้วยยอดนั้นมีทนายเป็นประธานศูนย์ฯ หลังจากที่อธิบายชาร์ตการทำงานและตัวโครงการแล้วทางกรรมการก็ขอกลับไปปรึกษากันภายในทีมก่อนว่าจะมีความพร้อมทำโครงการวิจัยหรือไม่ หลังจากลงพื้นที่และให้เวลาทีมกรรมการได้ตัดสินใจแล้ว พี่เลี้ยงก็โทรศัพท์สอบถามกับประธานศูนย์ฯ ก็ได้คำตอบว่าพื้นที่ยังไม่มีความพร้อมและยังไม่รับโครงการนี้ ดังนั้นทาง สกว.ตรังจึงไม่ได้ขึ้นโครงการที่ตำบลห้วยยอด

11. ตำบลปากแจ่ม : วันที่ 16 มิถุนายน เวลา 17.00 น.

ตำบลปากแจ่มเป็นตำบลสุดท้ายที่เข้ามาพัฒนาโครงการ เป็นตำบลที่เกิดอาสาสมัครคุ้มครองสิทธิฯ เป็นพื้นที่แรก ตอนนี้มีกำนันเป็นประธานศูนย์ฯ มีหมู่บ้าน 7 หมู่บ้าน วันนี้กรรมการมา 10 คน ในตอนแรกคุณมานพให้น้าจัด เล่าผลจากการไปร่วมถอดบทเรียนเมื่อวันที่ 7-8 มิถุนายนมาแต่น้าจัดเล่าไม่ตรงประเด็นนัก และการแจ้งทีมกรรมการเพื่อมาประชุมในวันนี้น้าจัดก็ไม่สามารถแจ้งแก่ผู้ที่ไปเชิญได้ว่ามาร่วมกันทำอะไร จึงเป็นปัญหาให้ผู้ที่มาไม่เข้าใจ จนต้องแจ้งเป้าหมายที่มาในวันนี้ให้เข้าใจกันใหม่ว่าที่ สกว.เข้ามาเพื่อมาดูว่าพื้นที่พร้อมหรือไม่ที่จะทำโครงการที่เป็นก้าวแรกในการเดินไม่ให้ศูนย์เป็นสูญ เมื่ออธิบายรายละเอียดโครงการกำนันนั้นเห็นด้วยเป็นอย่างมากเพราะตนเองก็มีแนวคิดเรื่องการบันทึกเรื่องราวการไกล่เกลี่ยอยู่แล้ว กำนันบอกกรรมการว่าเราต้องเดินไปหาข้อมูลเพราะข้อมูลสามารถสร้างการเรียนรู้

หลังจากที่ได้ลงพื้นที่พัฒนาโครงการแล้ว จึงได้ร่วมกันเขียนโครงการวิจัยระดับพื้นที่ 10 พื้นที่ตำบล โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้กรรมการศูนย์ที่เป็นทีมวิจัยได้ทำการจัดการข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการปัญหาความขัดแย้งในชุมชน นำมาวิเคราะห์เป็นความรู้ แล้วสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งจะส่งผลให้ศูนย์ยุติธรรมชุมชนเกิดความเข้มแข็ง เพราะการทำกิจกรรมที่เป็นกระบวนการสร้างการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องจะทำให้กรรมการศูนย์เกิดความมั่นใจ เกิดความรู้ มีความคิดเชิงวิเคราะห์ การจัดเวทีเรียนรู้ร่วมกับชาวบ้านในชุมชนและเจ้าหน้าที่ภาครัฐก็จะทำให้ชาวบ้านและหน่วยงานภาครัฐเชื่อมั่นงานยุติธรรมชุมชน หน่วยงานเข้าใจบทบาทภารกิจการทำงานขององค์กรตนเองกับชุมชนได้

เวทีเตรียมความพร้อมทีมวิจัย ชี้แจงการบริหารโครงการ

การเตรียมความพร้อมทีมวิจัยเป็นสิ่งสำคัญก่อนเริ่มทำงาน เพราะโครงการวิจัยมีความแตกต่างจากโครงการอื่นทั่วๆ ไป การเตรียมความพร้อม เพื่อทำให้ทีมวิจัยมีความเข้าใจร่วมกันก่อนทำกิจกรรม พี่เลี้ยงเป็นผู้ชี้แจง โดยเตรียมอุปกรณ์เป็นชาร์ตรายละเอียดที่มาของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนในจังหวัดตรัง โจทย์วิจัยร่วม โครงการวิจัยของพื้นที่ และตารางการทำกิจกรรมที่มีเรื่องการใช้งบประมาณประกอบการชี้แจง จากนั้นก็นัดหมายวัน เวลา สถานที่กับทีมวิจัยทั้ง 10 พื้นที่เพื่อจัดเวทีเตรียมความพร้อม ก่อนลงพื้นที่แต่ละครั้งพี่เลี้ยงพร้อมที่ปรึกษาร่วมกันวางแผนการจัดเวที แบ่งงานของพี่เลี้ยงเป็น 2 ด้านคือการชี้แจงทำความเข้าใจ และการบันทึกการจัดกิจกรรม-ดูแลทั่วไป การชี้แจงทำความเข้าใจแบ่งหัวข้อประเด็นเป็น 2 ช่วงคือช่วงเล่าที่มาของงานเครือข่ายยุติธรรมชุมชน-รายละเอียดโครงการ และช่วงการบริหารจัดการงบประมาณ โดยกำหนดพี่เลี้ยงผู้ชี้แจงตามความเหมาะสมและความถนัดของแต่ละคน บางเวทีมีที่ปรึกษาช่วยชี้แจงให้ด้วย ส่วนพี่เลี้ยงอีก 1 คนเก็บบันทึกเวที ถ่ายภาพ และดูแลทั่วไป

กระบวนการในเวทีเตรียมความพร้อมทีมวิจัย เริ่มต้นพี่เลี้ยงเล่าที่มาของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง ชี้แจงทำความเข้าใจกรอบของโครงการวิจัย การบริหารจัดการงบประมาณและการใช้เอกสารการเงิน การเขียนบันทึกการทำงาน สุดท้ายแบ่งบทบาทความรับผิดชอบในหน้าที่เป็นผู้ประสานงานภายในทีมและภายนอก ผู้ดูแลเรื่องการเงิน ผู้บันทึกกระบวนการทำงาน ทีมวิจัยทุกคนจะต้องบันทึกการทำกิจกรรมของตนเอง และช่วยกันจัดทำรายงาน ได้แจกเอกสารโครงการให้กับทีมวิจัยทุกคน แจกเอกสารแนวทางการเขียนบันทึกและรายงานกิจกรรมแบบง่ายๆ (ภาคผนวกหน้า 217) ให้กับผู้ที่ทำหน้าที่เก็บบันทึกการทำกิจกรรมของทีม แจกใบสำคัญรับเงิน ใบรับรองค่าใช้จ่าย และอธิบายการใช้เอกสารตัวต่อตัวกับผู้ที่ทำหน้าที่ดูแลการเงิน-บัญชี

สิ่งที่พี่เลี้ยงเน้นย้ำในเวทีเตรียมความพร้อมทีมวิจัย คือให้รู้ว่าการทำงานวิจัยเป็นเรื่องที่คนในชุมชนทำเอง ไม่ใช่หน่วยงานมาสั่งการหรือเป็นผู้ทำ เพื่อให้ชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของงานที่ทำ เนื่องจากทีมวิจัยกลุ่มผู้นำเคยชินกับโครงการที่ภาครัฐเขียนลงมาแล้วทำให้เสร็จตามโครงการ หรือไม่ก็จัดเป็นเวทีประชุม อบรม สัมมนา โดยที่ชุมชนไม่ได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

ผลจากการจัดเวทีเตรียมความพร้อมทีมวิจัย พบว่าทีมวิจัยที่ผ่านการพัฒนาโครงการยังไม่ค่อยจะเข้าในเรื่องกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นนัก หลายๆ คนเมื่อสอบถามเพื่อตรวจสอบว่าเข้าใจหรือไม่ก็ยังพูดเรื่องเดิมคืออยากให้ชาวบ้านรู้จักศูนย์มาใช้บริการศูนย์มากๆ และหลายคนก็ไม่ค่อยจะตั้งใจฟังการชี้แจง เพียงแต่มาเพื่อประชุมเหมือนแบบเดิมๆ ที่ผ่านมา โดยไม่ได้มีส่วนร่วม

ทุกครั้งหลังจากจัดเวทีเตรียมความพร้อมเสร็จแล้ว พี่เลี้ยงก็จะสรุปประเมินผลแต่ละครั้ง ทั้งรูปแบบที่ไม่เป็นทางการโดยการสรุปกันในรถ และเป็นทางการโดยการนั่งสรุปในห้องทำงาน ทำให้ได้บทสรุปว่าการจะทำให้ทีมวิจัยชุมชนเข้าใจเรื่องการทำวิจัยท้องถิ่นอย่างทะลุปรุโปร่งภายใต้โครงการนี้คงเป็นไปได้ยาก ต้องให้ทีมวิจัยลงมือทำกิจกรรมเพื่อเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงก่อน โดยพี่เลี้ยงคอยถอดบทเรียนสิ่งที่เกิดขึ้นเพื่อให้ทีมวิจัยเข้าใจการทำงานวิจัยในประเด็นยุติธรรมชุมชนอย่างต่อเนื่อง และต้อง

ทบทวนโจทย์และวัตถุประสงค์ของกิจกรรมในโครงการทุกกิจกรรม ที่สำคัญคือต้องถอดบทเรียนระหว่างทางอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เห็นความเปลี่ยนแปลง ให้พี่เลี้ยงปรับรูปแบบการหนุนเสริมให้เหมาะสมต่อการพัฒนาศักยภาพของทีมวิจัยชุมชนได้เหมาะสม

ลงพื้นที่ติดตามหนุนเสริมการทำกิจกรรมของพื้นที่วิจัย 10 ตำบล

1. กิจกรรมเวทีชี้แจงชาวบ้าน

หลังจากเสร็จเวทีเตรียมความพร้อมทีมวิจัย ก็จะนัดหมายการจัดเวทีชี้แจงชาวบ้านกันต่อ เวทีชี้แจงชาวบ้านเป็นการชี้แจงรายละเอียดการทำโครงการวิจัยกับชาวบ้านในชุมชนว่าทีมวิจัยทำโครงการอะไร มีใครสนับสนุน มีวัตถุประสงค์อย่างไร เพื่ออะไร และทำกิจกรรมอะไรบ้าง ก่อนที่จะถึงเวทีชี้แจงชาวบ้าน พี่เลี้ยงลงพื้นที่เพื่อวางแผนเตรียมความพร้อมก่อนจัดเวที เรื่องที่ต้องเตรียม ได้แก่ เรื่องกลุ่มเป้าหมายที่เชิญมาร่วมในเวที วิธีการเชิญกลุ่มเป้าหมายซึ่งโครงการวิจัยนี้มีเป้าหมายเพื่อเก็บข้อมูลการจัดการปัญหาความขัดแย้งในชุมชน ดังนั้นกลุ่มเป้าหมายที่เชิญคือกลุ่มที่จะเป็นผู้ให้ข้อมูลได้ เช่น ผู้ที่เคยมีข้อพิพาท อดีตผู้นำ ผู้นำในชุมชนที่เป็นคนไกล่เกลี่ย ผู้ประสานงานไกล่เกลี่ย เป็นต้น กำหนดประเด็นที่จะชี้แจงตามตัวโครงการ วางแผนการจัด สถานที่ วัน เวลา และกำหนดบทบาทของทีมวิจัย ไม่ว่าจะเป็นบทบาทของผู้ชี้แจงโครงการ ผู้ชี้แจงกิจกรรม บทบาทของคนบันทึกการประชุม คนดูแลจัดเตรียมเวทีประชุม ดูแลเรื่องของว่าง เป็นต้น

เมื่อถึงวันจัดเวทีชี้แจงชาวบ้าน พี่เลี้ยงให้ทีมวิจัยเป็นผู้ดำเนินการในเวทีเป็นหลัก โดยมีที่ปรึกษาหรือพี่เลี้ยงทำหน้าที่เป็นผู้ชี้แจงที่มาที่ไปของโครงการ สังเกตการณ์ จับประเด็น และเป็นที่ปรึกษา เมื่อจัดเวทีได้เพียงแค่ 1 พื้นที่ก็พบว่าการชี้แจงให้คนอื่นเข้าใจขณะที่ทีมวิจัยเองยังไม่ค่อยเข้าใจเป็นเรื่องยาก ดังนั้นคนที่จะช่วยในเวทีได้ก็ต้องเป็นที่ปรึกษาหรือพี่เลี้ยง เมื่อจัดเวทีได้ประมาณ 5 พื้นที่ ตำบล คือ คลองชีล้อม สุโสะ นาวง เกาะสุกร และโคกสะบ้า ผลของการจัดเวทีชี้แจงชาวบ้าน ไม่ค่อยประสบความสำเร็จนัก เนื่องจากทีมวิจัยยังไม่สามารถประสานงานเพื่อเชิญกลุ่มเป้าหมายที่เป็นเจ้าของข้อมูลการจัดการความขัดแย้งได้ ทีมยังขาดทักษะการประสานงานกับคนในชุมชน และไม่กล้าที่จะเชิญคนที่มีข้อพิพาทเพราะไม่รู้ว่าจะอธิบายเขาอย่างไร กลัวว่าการเก็บบันทึกเรื่องความขัดแย้งเป็นการรื้อฟื้นอดีต เจ้าของเรื่องคงไม่อยากเล่าเรื่องเก่าๆ จึงเลือกที่จะเชิญคนที่คุ้นเคยและประเมินว่าสามารถมาร่วมเวทีได้ บางหมู่บ้านที่ไม่มีตัวแทนกรรมการเป็นทีมวิจัยไม่สามารถประสานงานเชิญชาวบ้านได้ การดำเนินการในเวทีพบว่าทีมวิจัยไม่สามารถทำเองได้ทั้งหมด เนื่องจากไม่มั่นใจ ไม่รู้จะชี้แจงอย่างไรเพราะยังไม่เข้าใจโครงการนัก ผลการชี้แจงในเวทีชาวบ้านของทั้ง 5 พื้นที่จึงยังไม่ชัดเจนในเรื่องกิจกรรมที่ดำเนินการในโครงการ แต่ที่เกิดผลดีคือทำให้ชาวบ้านรู้จักศูนย์ยุติธรรมชุมชนและคณะกรรมการศูนย์มากขึ้น ได้รับรู้ว่าผู้นำกำลังทำโครงการร่วมกับกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพและ สกว. ในการช่วยเหลือดูแลปกป้องสิทธิ ไกล่เกลี่ยความขัดแย้งให้กับชาวบ้าน

กิจกรรมต่อไปหลังจากเวทีชี้แจงชาวบ้านคือการเก็บข้อมูลการจัดการปัญหาความขัดแย้งในชุมชน ภายหลังจากจัดเวทีชี้แจงชาวบ้านเสร็จแล้ว พี่เลี้ยงให้ทีมวิจัยสรุปผลการจัดเวทีในประเด็น กลุ่มเป้าหมายที่เชิญเข้าร่วม การดำเนินการในเวที ปัญหาอุปสรรค และแนวทางแก้ไข จากนั้นก็วางแผนการเก็บข้อมูลต่อ บางพื้นที่บอกว่าจัดเวทีชาวบ้านไม่สำเร็จก็จะใช้ช่วงที่ไปเก็บข้อมูลในการชี้แจงแทน

เมื่อได้บทเรียนจาก 5 พื้นที่พี่เลี้ยงจึงได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบเวทีโดยนัดประชุมเพื่อปรึกษากับทีมวิจัยในพื้นที่ที่เหลืออีก 5 พื้นที่ สอบถามถึงความพร้อมในการจัด และได้คำตอบเหมือนกันในทุกพื้นที่ว่าไม่ขอจัดเวทีชี้แจงชาวบ้าน พี่เลี้ยงจึงตัดกิจกรรมเวทีชี้แจงชาวบ้านในพื้นที่อื่นๆ ที่ยังไม่ได้จัดออกไป เมื่อไม่มีการจัดเวทีชี้แจงชาวบ้านก็จัดเป็นเวทีวางแผนการเก็บข้อมูล เพื่อให้ทีมวิจัยรู้วิธีการจัดเก็บข้อมูล จะได้นำข้อมูลเรื่องราวการจัดการความขัดแย้งมาวิเคราะห์เพื่อเรียนรู้ว่าแต่ละเรื่องให้บทเรียนและมีประโยชน์ต่อการทำงานต่อไปอย่างไร

2. กิจกรรมเก็บข้อมูล

ก่อนลงพื้นที่เก็บข้อมูลการจัดการปัญหาความขัดแย้งในชุมชน ทีมวิจัยพร้อมพี่เลี้ยงมีการวางแผนก่อนในทุกพื้นที่ โดยวางกรอบการเก็บบันทึกข้อมูลว่าจะต้องเตรียมอะไรบ้าง เขียนรายละเอียดอะไร เก็บกับใคร เก็บอย่างไร เรื่องราวที่ต้องเก็บเป็นแบบไหน

รูปแบบ/วิธีการเก็บบันทึกข้อมูลการจัดการปัญหาความขัดแย้งในชุมชน

- ให้จัดซื้อสมุดบันทึกประจำตัวทีมวิจัยทุกคนๆ ละ 1 เล่ม ให้ทุกคนเขียนบันทึกลงในสมุดประจำตัวของตนเอง
- เรื่องที่เก็บบันทึกเป็นเรื่องราวการจัดการปัญหาความขัดแย้งในชุมชนย้อนหลัง 10 ปี เก็บได้ทุกเรื่อง
- เก็บข้อมูลจากอดีตผู้นำ ผู้ที่มีข้อพิพาท ผู้นำคนปัจจุบันในชุมชน
- วิธีการเก็บบันทึกมี 3 รูปแบบ
    - ทีมวิจัยแบ่งทีมรับผิดชอบตามหมู่บ้านที่ตนเองอยู่ หรือเป็นทีมระดับตำบล แล้วลงไปสัมภาษณ์กับบุคคลเป้าหมาย เขียนบันทึกเรื่องราวลงในสมุดบันทึก
    - ทีมวิจัยเก็บบันทึกเรื่องที่ตนเองเกี่ยวข้องทั้งในฐานะผู้ไกล่เกลี่ย ผู้ประสาน เจ้าของข้อพิพาท ด้วยการเขียนเองหรือหากเขียนไม่ได้ก็เล่าให้เพื่อนในทีมหรือเล่าให้คนที่บ้านช่วยเขียน
    - พี่เลี้ยงร่วมกับทีมวิจัยจัดทีมลงพื้นที่เก็บข้อมูลกับบุคคลเป้าหมาย ซึ่งทีมวิจัยในชุมชนเห็นควรว่าต้องให้พี่เลี้ยงร่วมเก็บด้วย
- รายละเอียดที่ต้องบันทึก
    - เรื่องอะไร เกิดที่ไหน เมื่อไหร่ เป็นเรื่องระหว่างใครกับใคร สาเหตุเกิดจากอะไร ความสัมพันธ์ของผู้ที่เกี่ยวข้อง ใครไกล่เกลี่ย ไกล่เกลี่ยอย่างไร กี่ครั้ง แต่ละครั้งทำอย่างไร ใครหรือหน่วยงานใดเข้ามาเกี่ยวข้องบ้าง จบหรือไม่จบอย่างไร มีอะไรคิดเห็นเพิ่มเติมหรือไม่

- รูปแบบการเขียนบันทึก ให้เขียนแบบเล่าเรื่องตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ไม่มีรูปแบบเป็นทางการ เขียนได้ตามที่ตนเองถนัดให้มีรายละเอียดครบถ้วนที่สุด เพื่อไม่ให้ทีมวิจัยรู้สึกเกร็งหรือไม่กล้าเขียน

วิธีการรวบรวมข้อมูล

- นัดทีมวิจัยมาพร้อมกันเพื่อรวบรวมผลการเก็บบันทึกข้อมูล
- ผู้ประสานงานของแต่ละตำบลลงไปพบผู้ประสานงานแต่ละหมู่บ้าน แล้วรวบรวมข้อมูลของแต่ละหมู่บ้าน

ผลการจัดเก็บข้อมูลของทีมวิจัย

หลังจากที่แจกแจงและวางแผนการเก็บข้อมูลแล้ว ก็นัดหมายวันเก็บรวบรวมข้อมูลไว้ เมื่อถึงวันนัดหมายรวบรวมเรื่องราวที่เก็บบันทึกทีมพี่เลี้ยงก็ลงพื้นที่เพื่อช่วยกันดูเรื่องราวที่เก็บได้ ครั้งที่ 1 ของทุกพื้นที่ปรากฏผลเช่นเดียวกันคือทีมวิจัยไม่สามารถเก็บบันทึกข้อมูลได้เลย หรือพื้นที่ที่เก็บได้บ้างก็เพียง 1-2 เรื่อง พี่เลี้ยงจึงประชุมสรุปปัญหาและอุปสรรค แล้วร่วมกันหาวิธีการให้ได้มาซึ่งข้อมูลอีกครั้งหนึ่ง การวางแผนการเก็บข้อมูลครั้งที่ 2 พี่เลี้ยงชวนทีมวิจัยกำหนดหัวข้อในการเก็บข้อมูลอีกครั้ง เน้นย้ำให้ทีมวิจัยเห็นคุณค่าของการจดบันทึก และคุณค่าของเรื่องราวประสบการณ์ใกล่เกลี่ย ในเวทีจึงให้ทีมวิจัยเล่าเรื่องโดยพี่เลี้ยงช่วยเขียนชาร์ต เมื่อเล่าเรื่องจบก็ให้ช่วยกันซักถามเพื่อเติมเต็มเนื้อเรื่อง แล้วก็ชวนทีมวิเคราะห์ ให้เห็นทั้งประโยชน์ และบทเรียนที่ได้จากเรื่อง จำนวนเรื่องที่วิเคราะห์ได้ก็ขึ้นอยู่กับเวลาที่มี ซึ่งส่วนใหญ่ก็วิเคราะห์ได้ไม่เกิน 5 เรื่องต่อครั้ง เนื่องจากเวทีของทุกพื้นที่ส่วนใหญ่มักเริ่มในตอนบ่าย หลังจากที่ทุกคนเสร็จภารกิจการกรีดยางเรียบร้อยแล้ว เมื่อชวนวิเคราะห์และชี้ให้เห็นคุณค่าของเรื่องราวและเหตุผลที่ต้องจดบันทึกแล้วก็นัดหมายติดตามการเก็บบันทึกข้อมูลในครั้งต่อไป เมื่อถึงวันนัดหมายเป็นครั้งที่ 2 ผลปรากฏว่าบางพื้นที่เขียนตอบคำถามมาเป็นข้อๆ แต่บางพื้นที่ก็เริ่มบันทึกเป็นเรื่องสั้นๆ ใจความไม่สมบูรณ์ แม้จะมีคนบันทึกมาบ้างแต่ก็ถือว่ายังน้อยมาก เวทีติดตามการเก็บข้อมูลก็มีการวิเคราะห์เรื่องราวกันทุกครั้งพี่เลี้ยงเองก็ต้องคิดวิธีแก้ปัญหาอีกครั้ง ซึ่งแนวทางในการแก้ไขก็ได้มาจากการรับทราบปัญหาของทีมวิจัยที่แตกต่างกันไปในแต่ละคน อย่างเช่น

- บางคนบอกว่าไม่กล้าไปเก็บกับเจ้าของเรื่องที่มีข้อพิพาท จึงต้องเปลี่ยนมาเก็บเรื่องราวที่ตนเองอยู่ในฐานะผู้ใกล่เกลี่ย หรือเก็บจากเพื่อนในทีมที่เป็นผู้ใกล่เกลี่ย หรือเก็บจากอดีตผู้นำ หรือผู้นำคนปัจจุบันก็ได้
- บางคนไม่กล้าเขียน ไม่มั่นใจ บอกว่าตนเองเรียนไม่สูง เขียนไม่สวย พี่เลี้ยงก็ต้องให้กำลังใจ บอกว่าเราไม่จำกัดการเขียน ได้ทุกรูปแบบ เป็นภาษาใต้บ้านเราก็ยิ่งดี พบว่าผู้นำบางคนเล่าให้ลูกเขียนบ้าง ให้เพื่อนช่วยเขียนบ้าง บางคนมีการเขียนหลายครั้งใน 1 เรื่อง ที่เป็นลายมือตนเองก็ซ่อนไว้ แล้วนำฉบับที่เป็นลายมือของลูกมาให้ เมื่อเราพบก็บอกว่าลายมือของตนเองก็ดีแล้ว ไม่ต้องให้

ลูกคัดใหม่ก็ได้ ครั้งต่อไปพบว่าผู้ใหญ่ก็เขียนด้วยตนเองได้โดยไม่ต้องให้ลูกคัดใหม่อีกรอบ เวทีการติดตามในบางครั้งก็ปรับเป็นเวทีเขียนบันทึกเรื่องราว เมื่อได้มานั่งเขียนร่วมกับเพื่อนๆ หรือจับคู่แลกเปลี่ยนกันเขียนหลายคนสนุกกับการเขียน เมื่อเขียนออกมาได้ก็นำเรื่องนั้นมาช่วยกันเติมเต็ม วิเคราะห์กันต่อ และไม่ลืมที่จะให้กำลังใจเพื่อเสริมแรงให้ไปเขียนเพิ่มอีก

- บางคนบอกว่าไกล่เกลี่ยหลายเรื่องก็จริงแต่หลายปีผ่านไปลืมหมดแล้ว พี่เลี้ยงจึงต้องให้จัดระบบการทบทวน ให้นั่งคิดดูว่าไกล่เกลี่ยเรื่องอะไรบ้าง แล้วเขียนหัวข้อเรื่องไว้ก่อน จากนั้นค่อยมานึกถึงเรื่องราวทีละเรื่องแล้วจดบันทึก ให้เขียนเท่าที่จำได้ หรือหากผู้ใหญ่บ้านคนใดมีสมุดบันทึกประจำตัวซึ่งทางอำเภอให้มาก็ให้ไปเปิดดูว่าจัดการเรื่องใดบ้าง แล้วเติมรายละเอียดเพิ่มให้มากที่สุด วิธีนี้ทำให้ทีมวิจัยหลายคนนำสมุดบันทึกของอดีตผู้ใหญ่บ้าน ผู้ใหญ่บ้าน อดีตกำนัน กำนัน มาเปิดดูกัน บางคนก็ลักไก่ด้วยการถ่ายเอกสารต้นฉบับของเจ้าของมา และผลจากการนำสมุดบันทึกของผู้นำมาดู พบว่าเรื่องที่บันทึกส่วนใหญ่บันทึกเมื่อต้องการทำเป็นหลักฐานว่าคู่กรณียอมความกันแล้ว เราจึงเสริมว่าการบันทึกมีประโยชน์ต่อการใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงการยอมความกันได้ ยิ่งบันทึกได้ละเอียดยิ่งจะทำให้เห็นที่มาของเรื่องราวและการจัดการที่ชัดเจนขึ้น และนอกจากจะมีการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทแล้ว ผู้นำก็ยังทำงานหลายอย่างในการดูแลชุมชน อย่างเช่น การบันทึกการหนีตามของวัยรุ่น การบันทึกการเข้ามาอยู่ของคนแปลกหน้า การตรวจตราหมู่บ้าน การจัดประชุมประชาคม การแก้ไขปัญหาระดับชุมชน การบันทึกความเดือดร้อนของชาวบ้านในชุมชน เช่น ถูกลักขโมย ประสบกับภัยพิบัติทางธรรมชาติ เป็นต้น นอกจากสมุดบันทึกของผู้นำแล้ว ยังมีสมุดบันทึกของสายตรวจประจำตำบลให้ได้ดูกันอีกด้วย และสมุดบันทึกก็มีประโยชน์อีกหลายอย่าง เช่น เห็นวิวัฒนาการของปัญหาในชุมชน เห็นปัญหาทีเกิดบ่อยๆ ซ้ำซากโดยยังไม่ได้รับการแก้ไข

พี่เลี้ยงก็เข้าใจว่าการเขียนเป็นเรื่องยากสำหรับชาวบ้าน และวิถีชีวิตที่ไม่ได้อยู่กับการเขียน แต่ถือว่าการเขียนเป็นวิธีหนึ่งที่ทำให้ความรู้ถูกถ่ายทอดออกมาอย่างเป็นระบบและเป็นรูปธรรม ในเบื้องต้นจึงต้องเคี่ยวเข็ญให้ทีมวิจัยเขียนให้จนได้ โดยพี่เลี้ยงจะไม่เข้าไปช่วยเขียนก่อนเป็นอันขาด ต้องยอมเสียเวลาในช่วงการฝึกทักษะการเขียนเป็นเวลาประมาณ 3 เดือนบ้าง 4 เดือนบ้าง การนัดพบเพื่อเก็บบันทึกข้อมูลครั้งต่อไปได้ปรับมาจัดเป็นเวทีประชุมประจำเดือนของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนระดับจังหวัดขึ้น เมื่อวันที่ 9 เดือนธันวาคม 2551 มีเป้าหมายเพื่อกระตุ้นการเขียนบันทึก แลกเปลี่ยนการทำงานและให้รวบรวมเรื่องราวที่เก็บบันทึกได้มาส่ง ปรากฏว่าเวทีครั้งนี้เป็นการบีบให้มีการเขียนเพิ่มขึ้นได้

พอประมาณในจำนวนหนึ่ง และในเวทีนี้ก็ได้ให้ทุกพื้นที่ได้มาแลกเปลี่ยนการทำงาน บอกเล่าปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้น เมื่อเห็นว่าทุกพื้นที่ประสบปัญหาเดียวกันคือการเขียนบันทึก ก็ได้แจกกรอบการเขียนให้ใหม่ดังนี้

<u>คำถามสำคัญในการเก็บข้อมูล</u>

- **เรื่องที่เกิดเป็นเรื่องอะไร**
- **เกิดที่ไหน เมื่อใด**
- **ระหว่างใครกับใคร**
- **เกิดอย่างไร สาเหตุจากอะไร**
- **แต่ละฝ่ายมีใครเข้ามาเกี่ยวข้องบ้าง**
- **ใครเป็นคนไกล่เกลี่ย**
- **เข้าไปเกี่ยวข้องได้อย่างไร**
- **ขั้นตอน (วิธีการ) ไกล่เกลี่ยทำอย่างไร ใครเกี่ยวข้องบ้าง**
- **ไกล่เกลี่ยกี่ครั้ง แต่ละครั้งทำย่างไร ใครเกี่ยวข้องบ้าง(เข้าร่วม) ผลเป็นอย่างไรในแต่ละครั้ง**
- **ผลการไกล่เกลี่ยเป็นอย่างไร สำเร็จ , ไม่สำเร็จ**
- **เสร็จแล้วมีการทำอย่างไร (บันทึกข้อตกลงหรือไม่)**
- **การไกล่เกลี่ยครั้งนี้ให้บทเรียนอะไรบ้างกับคนที่เคยไกล่เกลี่ย กับคู่กรณี และสำหรับคนที่เกี่ยวข้อง**
- **ปัญหาอุปสรรคในการไกล่เกลี่ยมีอะไรบ้าง**

ให้เขียนบรรยายเป็นเรื่องราว แจกตัวอย่างการเขียนบันทึกของนางหลี ชัยฤทธิ์ ทีมวิจัยตำบลคลองชีล้อม เรื่องการแก้ไขปัญหาเยาวชนติดยาเสพติด (ภาคผนวกหน้า 222) ซึ่งเขียนได้ละเอียด จากเวทีในครั้งนี้ให้กลับไปเขียนบันทึกเพิ่มกันอีกครั้ง ซึ่งรูปแบบหรือวิธีการการเขียนบันทึกให้เลือกใช้ตามเหมาะสมของแต่ละพื้นที่ และกำหนดเวลาในการจัดเก็บข้อมูล ผลปรากฏว่าสามารถเขียนได้เพิ่มขึ้น

สรุปขั้นตอนการแก้ไขปัญหาเรื่องการเขียนบันทึก

1) จัดเวทีเล่าเรื่องราว เขียนบันทึก ฝึกทักษะการวิเคราะห์

เมื่อเห็นว่าทีมวิจัยไม่สามารถเก็บบันทึกข้อมูลได้ตั้งแต่แรก พี่เลี้ยงจึงเปลี่ยนวิธีการใหม่ ชวนทีมวิจัยมาตั้งวงเล่าเรื่องราวการจัดการปัญหาความขัดแย้งที่ตนเองได้จัดการ แล้วพี่เลี้ยงช่วยวิเคราะห์ให้เห็นประโยชน์ของข้อมูลว่าเรื่องนี้มีสาเหตุมาจากอะไร ใช้วิธีการจัดการความขัดแย้งอย่างไร มีใครเข้ามาเกี่ยวข้องบ้าง ผลเป็นอย่างไร ได้บทเรียนอะไร และลงรายละเอียดของเรื่องราวให้เห็นอย่างชัดเจน บางครั้งก็ให้ทีมวิจัยใช้เวทีการติดตามการเก็บบันทึกนี้เป็นเวทีเขียนบันทึก บางคนก็เขียนด้วยตนเอง บางคนก็เล่าให้เพื่อนช่วยเขียน

2) ใช้วิธีการเก็บข้อมูลหลากหลายแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่

การเก็บข้อมูลในแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างและใช้วิธีการหลากหลายตามความเหมาะสมของช่วงเวลาและความถนัด ได้แก่

2.1 ในกรณีที่ทีมวิจัยเป็นผู้ไกล่เกลี่ยเองก็ให้บันทึกเรื่องที่ได้ไกล่เกลี่ยไปแล้วด้วยตนเอง วิธีการนี้มีพื้นที่ที่ใช้คือ ตำบลสุโสะ เกาะลิบง นาหมื่นศรี คลองชีล้อม เกาะสุกร ส่วนวิธีการเขียนก็แตกต่างกันไป ตำบลสุโสะ เกาะลิบง นาหมื่นศรี คลองชีล้อม ใช้วิธีต่างคนต่างเขียนกันเองที่บ้านซึ่งก็มีคนที่เขียนได้ดี เนื้อหาใจความอ่านเข้าใจ แต่บางคนก็เขียนสั้นๆ ขาดรายละเอียดบางอย่าง ส่วนพื้นที่ตำบลเกาะสุกรทีมวิจัยใช้วิธีนัดวันและเวลาว่างในช่วงกลางคืนมานั่งจับคู่แลกเปลี่ยนกันเขียน วิธีการนี้ทำให้ทีมวิจัยสนุกกับการเขียนเพราะได้ผลัดกันเล่าผลัดกันเขียน และมีการซักถามกันเพิ่มเติม แต่อุปสรรคคือเวลากลางคืนทำให้ล้าเร็ว

2.2 แบ่งทีมลงเก็บข้อมูลจากเจ้าของเรื่อง ด้วยการสัมภาษณ์แล้วจดบันทึก วิธีการนี้พื้นที่ที่ใช้คือตำบลโคกสะบ้า ปากแจ่ม บางหมาก นาวง วังคีรี และ เกาะสุกร (ใช้ 2 วิธี) การลงพื้นที่เก็บข้อมูลทำให้ทีมวิจัยได้สร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้านในชุมชน เกิดความรู้สึกที่ดีต่อกัน ได้พูดคุยสอบถามถึงที่มาที่ไปของการเก็บข้อมูล ได้ฝึกทักษะการตั้งคำถาม การจดบันทึกจากการเล่าเรื่องและการฟัง วิธีการนี้ทีมเก็บข้อมูลมักจะมีด้วยกันประมาณ 3 คน และมีคนที่เขียนบันทึกได้ดีอยู่ด้วย 1 คน ช่วงระหว่างที่ทำโครงการวิจัยทีมกรรมการศูนย์ฯ มีโครงการผลิตสื่อที่กรมคุ้มครองสิทธิฯสนับสนุนงบประมาณการจัดทำในปี 2551 ดำเนินการอยู่ด้วย เครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรังผลิตสื่อวารสาร ฉบับที่ 2 ปีที่ 2 ขึ้น ทีมวิจัยพื้นที่ตำบลปากแจ่มได้เขียนเล่าความรู้สึกของการลงพื้นที่เก็บข้อมูลไว้ในสื่อว่า

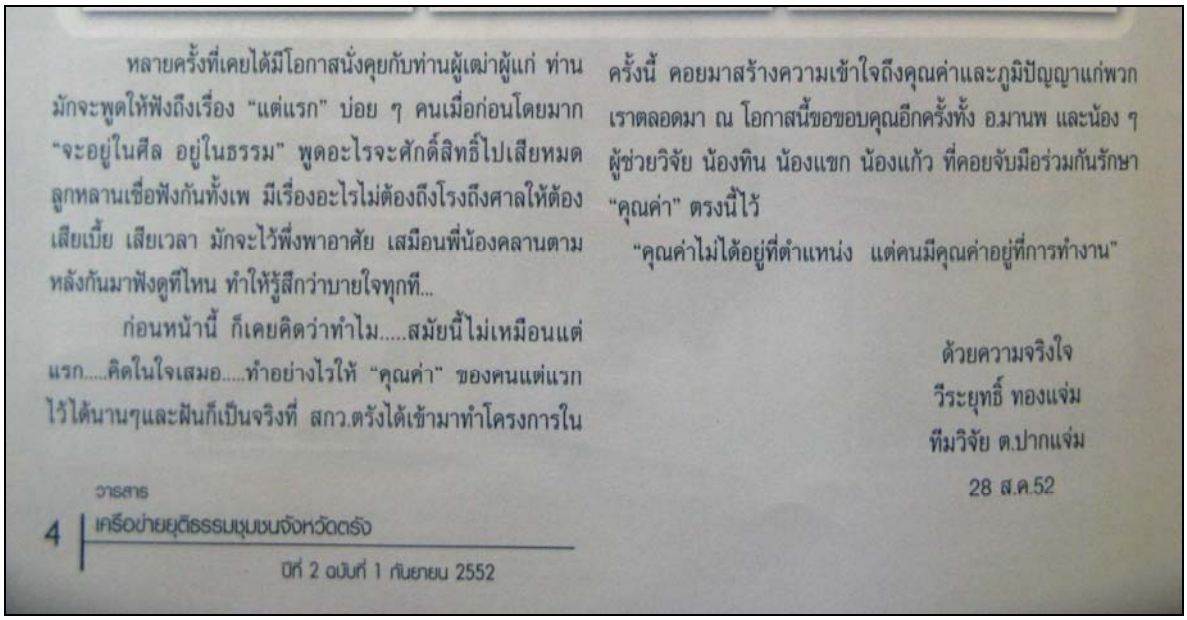

หลายครั้งที่เคยได้มีโอกาสนั่งคุยกับท่านผู้เฒ่าผู้แก่ ท่านมักจะพูดให้ฟังถึงเรื่อง "แต่แรก" บ่อย ๆ คนเมื่อก่อนโดยมาก "จะอยู่ในศีล อยู่ในธรรม" พูดอะไรจะศักดิ์สิทธิ์ไปเสียหมด ลูกหลานเชื่อฟังกันทั้งเพ มีเรื่องอะไรไม่ต้องถึงโรงถึงศาลให้ต้องเสียเบี้ย เสียเวลา มักจะไว้พึ่งพาอาศัย เสมือนพี่น้องคลานตามหลังกันมาฟังดูทีไหน ทำให้รู้สึกว่าบายใจทุกที...

ก่อนหน้านี้ ก็เคยคิดว่าทำไม.....สมัยนี้ไม่เหมือนแต่แรก.....คิดในใจเสมอ.....ทำอย่างไรให้ "คุณค่า" ของคนแต่แรกไว้ได้นานๆและฝันก็เป็นจริงที่ สกว.ตรังได้เข้ามาทำโครงการในครั้งนี้ คอยมาสร้างความเข้าใจถึงคุณค่าและภูมิปัญญาแก่พวกเราตลอดมา ณ โอกาสนี้ขอขอบคุณอีกครั้งทั้ง อ.มานพ และน้อง ๆ ผู้ช่วยวิจัย น้องทิน น้องแขก น้องแก้ว ที่คอยจับมือร่วมกันรักษา "คุณค่า" ตรงนี้ไว้

"คุณค่าไม่ได้อยู่ที่ตำแหน่ง แต่คนมีคุณค่าอยู่ที่การทำงาน"

ด้วยความจริงใจ
วีระยุทธ์ ทองแจ่ม
ทีมวิจัย ต.ปากแจ่ม
28 ส.ค.52

วารสาร
4 เครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง
ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 กันยายน 2552

2.3 ทีมวิจัยประมาณ 1 หรือ 2 คนและมีพี่เลี้ยงประกบอีก 1-2 คน ลงพื้นที่เก็บข้อมูลด้วยกันกับเจ้าของข้อมูลที่ทีมวิจัยในพื้นที่พิจารณาว่าต้องมีพี่เลี้ยงลงพื้นที่ร่วมด้วย เช่น เป็นอดีตกำนัน กำนันคนปัจจุบัน ผู้อาวุโส เจ้าของเรื่องที่ยังมีความรู้สึกไม่ดีกับคู่กรณี ผู้ที่ไม่อยากรื้อฟื้นอดีต คนที่ไม่เข้าใจว่าเก็บข้อมูลไปทำอะไร ซึ่งวิธีการนี้ใช้ในช่วงระยะสุดท้ายของการเก็บข้อมูล ประมาณเดือนกุมภาพันธ์-มีนาคม 2552 หลังจากที่ให้ทีมวิจัยเก็บข้อมูลด้วยตนเองอย่างเต็มที่แล้ว พื้นที่ที่ใช้วิธีนี้ ได้แก่ ตำบลนาวง ซึ่งช่วยเก็บกับเจ้าของข้อพิพาท ผู้นำบางคน ตำบลวังคีรีเก็บจากอดีตกำนัน ผู้นำบางคน และเจ้าของข้อพิพาท ตำบลนาหมื่นศรีเก็บกับผู้ไกล่เกลี่ย อดีตผู้นำ ผู้นำบางคน ตำบลโคกสะบ้าเก็บกับกำนัน อดีตกำนัน อดีตผู้นำ และผู้ไกล่เกลี่ย เกาะสุกรเก็บกับเจ้าของข้อพิพาท อดีตผู้นำ ผู้นำบางคน ตำบลสุโสะเก็บกับผู้นำบางคน เกาะลิบงเก็บกับผู้นำบางคน ตำบลบางหมากเก็บกับผู้นำบางคน อดีตผู้นำ ตำบลคลองชีล้อมเก็บกับผู้นำบางคน เจ้าของข้อพิพาท การมีพี่เลี้ยงลงพื้นที่ด้วยสามารถช่วยอธิบายการทำโครงการแก่เจ้าของข้อมูล ทำให้เขารู้ว่าข้อมูลของเขานำไปเพื่อเรียนรู้ บางคนก็ยังรู้สึกว่าหากเป็นเจ้าหน้าที่จากภายนอกเขาพร้อมจะให้มากกว่าคนในชุมชนกันเองเป็นผู้เก็บ และพี่เลี้ยงใช้โอกาสนี้ในการชักชวนผู้นำมาทำกิจกรรมร่วมกันต่อไป

ในระหว่างที่ทีมวิจัยเก็บบันทึกข้อมูล พี่เลี้ยงลงพื้นที่เพื่อช่วยดูผลการบันทึก ช่วยเก็บรวบรวม ร่วมกันวิเคราะห์เรื่องราว เก็บรวบรวมมาอ่านและตั้งคำถามส่วนที่ยักขาดตก เรียบเรียง จัดพิมพ์ ในช่วงระยะนี้พี่เลี้ยงวางแผนการลงพื้นที่ให้ถี่ขึ้นประมาณเดือนละ 2 ครั้งต่อพื้นที่เพื่อช่วยหนุนเสริมอย่างต่อเนื่อง

3. กิจกรรมวิเคราะห์ข้อมูลระหว่างทาง

ระหว่างที่ทีมวิจัยของแต่ละพื้นที่ทำการเก็บบันทึกข้อมูล พี่เลี้ยง ที่ปรึกษา ลงพื้นที่อย่างต่อเนื่องโดยประสานงานติดต่อนัดหมายทางโทรศัพท์ การลงพื้นที่จัดเวทีวิเคราะห์ข้อมูลระหว่างการเก็บบันทึกของทีมวิจัย เพื่อรับทราบความคืบหน้า ปัญหาอุปสรรคของการเก็บข้อมูล ที่สำคัญได้ร่วมกับทีมวิจัยฝึกวิเคราะห์เรื่องราวที่เก็บรวบรวมได้ทีละเรื่อง รวมถึงได้มีการนำเรื่องราวที่เกิดขึ้นใหม่ในชุมชนมาแลกเปลี่ยนวิเคราะห์ร่วมกัน การจัดเวทีวิเคราะห์ข้อมูลดำเนินการโดยให้ทีมวิจัยคนที่บันทึกเรื่องราวมาแล้ว และคนที่ยังไม่ได้บันทึกเล่าเรื่องให้ทุกคนได้ฟังทีละเรื่อง สลับกันคนละเรื่องสองเรื่อง จากนั้นให้ทีมวิจัยทั้งหมดช่วยกันซักถามเพื่อเติมเต็มข้อมูล วิเคราะห์แต่ละประเด็น การจัดเวทีวิเคราะห์เป็นการกระตุ้นการเก็บข้อมูลเพิ่ม ทำให้ทีมวิจัยรู้วิธีการเก็บบันทึกให้ได้รายละเอียดสมบูรณ์มากขึ้น ฝึกทักษะการวิเคราะห์ รู้คุณค่าและประโยชน์ของข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริง และได้ความคิดเชิงวิเคราะห์เพื่อใช้เป็นความรู้ในการทำงานเชิงแก้ไขหรือป้องกันปัญหาในชุมชนต่อไปได้ หัวข้อของการวิเคราะห์ได้แก่

- สาเหตุของปัญหา
- ผู้เกี่ยวข้อง ความสัมพันธ์
- วิธีการจัดการหรือไกล่เกลี่ยปัญหา

- ผล
- บทเรียนจากเรื่อง

การวิเคราะห์ข้อมูลเรื่องราวที่เกิดขึ้นระหว่างทาง ทั้งเรื่องเก่าและเรื่องใหม่ที่กำลังเกิดขึ้นในชุมชน ทำให้ทีมวิจัยซึ่งมีทั้งบทบาทของผู้ไกล่เกลี่ย ผู้ประสานงาน และผู้เกี่ยวข้องกับปัญหาที่เกิด ได้ร่วมกันรับรู้ข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงมากขึ้น คิดหาวิธีการจัดการปัญหาอย่างมีส่วนร่วม เกิดการทำงานเป็นทีม เรื่องที่เป็นเรื่องเก่าก็ทำให้ได้บทเรียน ส่วนเรื่องใหม่ที่กำลังเกิดขึ้นก็เกิดการร่วมกันคิดร่วมกันแลกเปลี่ยนวิธีการแก้ปัญหา จนบางพื้นที่มีชาวบ้านในชุมชนรู้จักศูนย์ยุติธรรมชุมชนมากขึ้น ยอมรับการทำงานของกรรมการศูนย์ และเกิดการมีส่วนร่วมกับกรรมการศูนย์ฯ ผลของการจัดเวทีวิเคราะห์ข้อมูลระหว่างทาง ทำให้พี่เลี้ยงทราบว่าการเขียนบันทึกเป็นเรื่องยากสำหรับชาวบ้าน เพราะความกลัว กลัวเขียนไม่สวย กลัวเขียนไม่ดี กลัวเขียนผิด แต่สุดท้ายพบว่ากำลังใจและแรงกระตุ้นเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ทีมวิจัยเขียนได้ ส่วนการคิดวิเคราะห์ก็เป็นเรื่องใหม่ที่ต้องพัฒนาศักยภาพให้กับผู้นำชุมชนกันต่อไป

4. กิจกรรมเรียบเรียงข้อมูล

เรื่องราวการจัดการปัญหาความขัดแย้งของแต่ละตำบลที่ทีมวิจัยเก็บบันทึกได้ พี่เลี้ยงทั้ง 3 คนแบ่งพื้นที่กันรับผิดชอบคนละ 3-4 พื้นที่ในการเก็บรวบรวมแล้วถ่ายสำเนานำมาเรียบเรียงจัดพิมพ์ในเบื้องต้น โดยยังคงไว้ซึ่งภาษาที่ทีมวิจัยได้บันทึก อาจจะมีการเปลี่ยนแปลงบ้างเพื่อให้เนื้อเรื่องเข้าใจได้ง่ายขึ้น จากการเก็บบันทึกของทีมวิจัยได้ข้อมูลซึ่งเป็นการจัดการปัญหาความขัดแย้ง รวมถึงการแก้ไขปัญหาด้านอื่นๆ ในชุมชนด้วย เช่น การแก้ไขปัญหายาเสพติด การแก้ไขปัญหาเยาวชน การดูแลความสงบเรียบร้อยในชุมชน เป็นข้อมูลตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทั้ง 10 ตำบลรวมเป็นจำนวน 763 เรื่อง

5. กิจกรรมเติมเต็มข้อมูล

หลังจากที่จัดเรียบเรียงข้อมูลการจัดการปัญหาความขัดแย้งของแต่ละตำบลแล้ว ก็นำเรื่องที่เรียบเรียงขั้นต้นแล้วนั้นกลับลงไปในแต่ละพื้นที่ โดยนัดหมายเจ้าของข้อมูล แล้วพี่เลี้ยงทั้ง 3 คนก็จับคู่กับเจ้าของข้อมูล ซักถามกันคนต่อคน ในรายละเอียดที่ยังไม่ครบถ้วนเพิ่มเติม แล้วเติมเต็ม โดยมีหัวข้อหลักๆ ที่ต้องซักถามเพิ่มได้แก่

1. ผู้ที่เกี่ยวข้องในเรื่องเป็นใคร อายุเท่าไหร่ อยู่ที่ไหน มีความสัมพันธ์กันอย่างไร
2. คนไกล่เกลี่ยมีวิธีการจัดการอย่างไรให้เล่าโดยละเอียด
3. เรื่องที่ต้องขึ้นโรงพัก ต้องไปกี่ครั้ง ต้องจัดการอย่างไรบ้าง
4. เรื่องที่ต้องขึ้นศาลไปกี่ครั้ง จัดการอย่างไรในแต่ละครั้ง มีค่าใช้จ่ายเท่าไร ต้องเกิดความสูญเสียอะไรบ้าง
5. เรื่องจบลงอย่างไร ความสัมพันธ์ของคู่กรณีเป็นเช่นไร

6. เรื่องที่จบในชุมชนมีค่าใช้จ่ายเท่าไร
7. เรื่องนี้ให้บทเรียนอะไรบ้าง ได้ความรู้อะไรจากเรื่องบ้าง

การซักถามทำให้ได้รายละเอียดที่ยังขาดเพิ่มขึ้น แต่การจัดกระบวนการเติมเต็มข้อมูลก็พบว่ายังไม่สามารถเพิ่มเติมรายละเอียดที่สมบูรณ์ได้ เนื่องจากบางเรื่องเกิดมานานหลายปีผู้ที่เกี่ยวข้องจำไม่ได้แล้ว บางเรื่องมีผู้เกี่ยวข้องหลายคนข้อมูลส่วนที่ไม่ได้เก็บจากผู้เกี่ยวข้องคนอื่นก็ขาดหายไป บางเรื่องผู้เล่าเรื่องเล่าครั้งแรกกับครั้งที่สองไม่ตรงกันต้องสอบถามเพื่อยืนยันว่าข้อมูลไหนที่ถูกต้อง ทั้งคนให้และคนเติมเต็มข้อมูลเหนื่อยล้า เนื่องจากต้องนั่งเล่าเป็นเวลาหลายชั่วโมง ส่วนข้อมูลบางเรื่องเจ้าของไม่สามารถมาได้ทำให้ข้อมูลยังไม่ได้รับการเติมเต็ม ต้องนัดหมายกันใหม่อีกครั้งหลังจากเติมเต็มข้อมูลแล้วพี่เลี้ยงก็นำกลับมาเรียบเรียงใหม่อีกครั้ง

6. กิจกรรมวิเคราะห์ข้อมูลรวมระดับตำบล

ข้อมูลรวมทั้งหมดที่เก็บรวบรวมได้ของแต่ละตำบลพี่เลี้ยงจะทำหน้าที่ช่วยเรียบเรียงและวิเคราะห์ในเบื้องต้นเล็กน้อยในหัวข้อที่เหมาะสม ได้แก่ สาเหตุของปัญหา ผู้เกี่ยวข้อง ความสัมพันธ์ของผู้ที่เกี่ยวข้อง วิธีการจัดการหรือไกล่เกลี่ยปัญหา ผลการดำเนินการ บทเรียนจากเรื่องความรู้ที่ได้ ความรู้ที่ต้องเสริมให้แก่ชุมชน แล้วนำเรื่องราวของแต่ละตำบลจัดกลุ่มโดยภาพรวมตามประเด็นปัญหาที่ชุมชนสามารถเข้าใจได้ง่ายๆ โดยไม่ใช้หลักการเรียกชื่อประเด็นปัญหาทางวิชาการ เนื่องจากการแบ่งกลุ่มเพื่อนำไปสร้างการเรียนรู้และเป็นความรู้ของชุมชนต้องเกิดมาจากความเข้าใจของชุมชนเอง แต่ก็อิงข้อมูลทางด้านปัญหาอาชญากรรมไว้ (ภาคผนวกหน้า 231)

เมื่อสามารถจัดการข้อมูลที่วิเคราะห์ในเบื้องต้นและแบ่งกลุ่มประเด็นปัญหาได้แล้ว พี่เลี้ยงก็นำข้อมูลของแต่ละตำบลกลับไปร่วมกับทีมวิจัยเพื่อวิเคราะห์ร่วมกันอีกครั้ง พบว่าบางเรื่องเมื่อชวนคุยทำให้ค้นพบสาเหตุของปัญหาที่แท้จริง ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่ได้ถูกเขียนออกมาในตอนแรก ดังนั้นเมื่อค้นพบสาเหตุมากขึ้น ก็นำไปสู่การหาแนวทางในการแก้ปัญหาได้ง่ายขึ้น และเป็นบทเรียนหรือความรู้ในการจัดการปัญหาในอนาคตได้ บางเรื่องทำให้พบแนวทางการป้องกัน การวิเคราะห์ข้อมูลทำให้ทีมวิจัยกล้าที่จะเติมเต็มข้อมูลจริงบางส่วนอย่างเช่น พฤติกรรมหรือนิสัยของคน การถูกเอารัดเอาเปรียบจากเจ้าหน้าที่ เนื่องจากทุกคนเห็นว่าเรื่องทุกเรื่องมีประโยชน์ต่อการเรียนรู้

จากข้อมูลในระดับตำบลพบว่าชุมชนมีศักยภาพในการจัดการปัญหาของชุมชนได้ และสามารถทำให้ความขัดแย้งจบลงได้ด้วยดี โดยใช้วิธีการไกล่เกลี่ยที่คำนึงถึงด้านจิตใจ เจรจาโดยไม่ได้ตั้งข้อกล่าวหาใคร เอาใจเขามาใส่ใจเรา หวังให้คู่กรณีดีกันและพอใจด้วยกันทั้งสองฝ่าย เพราะส่วนใหญ่ทั้งคู่กรณีและผู้ไกล่เกลี่ยต่างก็เป็นญาติ เป็นเพื่อนบ้านกัน บางคนบอกว่าเรื่องฆ่าก็ไกล่เกลี่ยได้ เหตุผลว่าคู่กรณีทั้งสองฝ่ายมีความพอใจ และเรื่องจบลงด้วยดี เผลอๆ คู่กรณียังกลับมาคืนดีกันได้อีกเพราะได้ชดใช้ในส่วนที่ได้กระทำผิดกันไปแล้ว และช่วงที่ได้กระทำผิดก็ไม่ได้ตั้งใจ เมื่อนำไปเปรียบเทียบกับเรื่องราว

ที่เก็บบันทึกมาในกรณีที่เข้าสู่กระบวนการพิพากษาตัดสินของศาล ต้องมีฝ่ายถูก-ผิด และต่อสู้กันด้วยพยานหลักฐานที่ทนายความจะเลือกสรรไป ผลที่ออกมาไม่ว่าเป็นเช่นไรก็สร้างความบาดหมางกับคู่ขัดแย้ง หรือกับญาติๆ บางเรื่องขัดแย้งกันตลอดชีวิตเสียด้วยซ้ำ บางคดีสูญเสียค่าใช้จ่ายสูงเกินความเหมาะสมมาก

กรณีการไกล่เกลี่ยเด็กขโมยไก่ของชาวบ้านที่เกาะสุกร ใช้กระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยเป็นทีมร่วมกับสายตรวจประจำตำบล โดยมีผู้ปกครองรับรู้พร้อมกันทุกฝ่าย ในตอนแรกการเผชิญหน้าทำให้เกิดอารมณ์โมโหทะเลาะกัน เมื่อจับแยกเป็นสองฝ่ายและจัดผู้เจรจาแยกกัน ได้ข้อตกลงที่ทั้งสองฝ่ายพอใจ ทำให้เด็กกลับเนื้อกลับตัวเป็นคนดี พ่อแม่เด็กช่วยกันดูแลลูกของตนเอง เนื่องจากกระบวนการไกล่เกลี่ยทำให้รู้ว่าฝ่ายเจ้าของไก่ที่ไม่ยอม หรือต้องการเอาเรื่องก็มีเหตุผลของตนเองว่าเด็กมาขโมยไก่หลายครั้งแล้ว ไม่ได้ต้องการทำร้ายเด็กแต่ต้องการให้เด็กกลับเนื้อกลับตัวเป็นคนดี

จากข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้พบว่าผู้ไกล่เกลี่ยมีความมุ่งมั่นที่จะจัดการปัญหาทุกปัญหาให้จบลงด้วยดี ไม่ว่าจะเป็นปัญหาระดับปัจเจก หรือปัญหาระดับชุมชน แม้ข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้ส่วนใหญ่จะเป็นปัญหาระดับปัจเจก แต่ทีมวิจัยก็นำปัญหาระดับชุมชน ปัญหาสาธารณะ หรือปัญหาระหว่างเจ้าหน้าที่ภาครัฐกับชาวบ้านมาพูดคุยแลกเปลี่ยนกันอยู่เสมอ อย่างเช่น ตำบลคลองชีล้อมก็อยากแก้ปัญหาเรื่องที่ฝังขยะของเทศบาลที่มาใช้พื้นที่ในชุมชน ซึ่งตอนนี้เริ่มส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม แต่ทุกครั้งที่หยิบยกเรื่องนี้ขึ้นมาพูดคุยแล้ววิเคราะห์เบื้องหลังของปัญหาที่โยงใยหลายฝ่ายหลายระดับทางด้านการเมืองท้องถิ่น ทีมวิจัยก็เห็นว่าเป็นปัญหาที่ยากเกินกำลังเพียงแค่คนกลุ่มน้อยจะทำได้ หากหน่วยงานไม่ร่วมมือด้วย จนต้องวางเรื่องนี้ลงไปก่อน ตำบลวังคีรีอยากแก้ไขเรื่องการบุกรุกที่ดินป่าสงวน แต่เมื่อเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องไม่มีส่วนร่วมด้วยก็เป็นเรื่องยาก หลายๆ พื้นที่พูดคุยกันเรื่องปัญหากองทุนหมู่บ้าน แต่เมื่อวิเคราะห์สภาพปัญหาที่เป็นอยู่ก็บอกว่าหากยังมีฝ่ายที่ไม่ร่วมมือด้วยก็จัดการยาก ยิ่งนโยบายรัฐส่งเสริมการเป็นหนี้โดยไม่ได้ให้ความรู้ ชุมชนก็รับระบบทุนนิยม ชุมชนต้องเป็นผู้บริหารจัดการเองก็ยิ่งยาก ที่เกาะลิบงก็ต้องการแก้ปัญหาเรื่องการบุกรุกที่ดินป่าสงวน ที่สาธารณะประโยชน์ และอบายมุขที่กำลังแพร่ระบาดเข้ามา แต่ก็เป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับเจ้าหน้าที่หลายฝ่ายการจะนำมาจัดการจึงต้องรอความพร้อมเรื่องความเข้มแข็งของกรรมการศูนย์ฯ หรือชุมชนเสียก่อน ที่เกาะสุกรตอนนี้ออกเป็นกติกาเรื่องสัตว์เลี้ยง แม้ไม่รู้ว่าจะใช้กติกาของชุมชนควบคุมป้องกันได้ผลหรือไม่ แต่ชุมชนก็ต้องเป็นผู้ที่ลุกขึ้นมาดำเนินการแก้ไขหรือป้องกันปัญหาของตนเองก่อนเสมอ แม้ว่าปัญหานั้นจะมีสาเหตุที่เชื่อมโยงมาจากสิ่งที่มองไม่เห็น อย่างเช่น ระบอบการเมืองแบบอุปถัมภ์ แผนพัฒนาเศรษฐกิจไม่สมดุลกับการพัฒนาด้านสังคม หรือระบบทุนนิยม เป็นต้น จึงเป็นการยากจะแก้ไขปัญหาได้อย่างสมบูรณ์เพียงลำพังชาวบ้านที่ยังขาดความรู้และการมองอย่างเชื่อมโยงเป็นองค์รวม กรณีเรื่องสัตว์เลี้ยงของเกาะสุกร ในอดีตเกาะมีพื้นที่ว่างเป็นทุ่งสาธารณะไว้ปล่อยสัตว์พวกวัวควายเลี้ยงได้ เมื่อถึงฤดูทำนา ปลูกแตงโม เจ้าของสัตว์เลี้ยงก็นำวัวควายเข้าคอก กลางวันนำไปหากินก็เฝ้าเอาไว้ แต่ปัจจุบันพื้นที่ทุ่งสาธารณะที่ใช้เลี้ยงสัตว์ถูกจับจองไปปลูกยางพารามากขึ้น ขณะที่วิถีการเลี้ยงควายยังอยู่ เมื่อไม่รู้จะปล่อยเลี้ยงที่ไหนก็ปล่อยในนาบ้าง

บริเวณที่ว่างๆ อยู่บ้าง บางครั้งปล่อยไว้ทั้งคืนทั้งวันไม่ได้เฝ้า เพราะต้องไปทำมาหากินอย่างอื่นบ้าง บางคนก็มีกิจกรรมหรือสิ่งล่อใจอื่นจนละเลยการเลี้ยงสัตว์ สัตว์เลี้ยงที่ปล่อยไว้ก็เข้าไปกัดกินยางพารา กินแตงโม ผลไม้ แม้เจ้าของสวนจะกั้นรั้วไว้แล้วแต่โดยสัญชาตญาณของสัตว์ก็ต้องหาทางเข้าไปหากินให้จนได้ จนเป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้งขึ้นบ่อยครั้ง

ปัญหาเรื่องการแย่งชิงที่ดิน การบุกรุกที่ดินผู้อื่น เป็นเพราะความต้องการของคนที่มากขึ้นเกินพอดีหรือพอเพียง เป็นเพราะประเทศมุ่งพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ มุ่งเรื่องการสร้างรายได้ เกิดระบบทุนนิยม ชาวบ้านก็มุ่งแต่จะหาทรัพย์สินเงินทองให้ได้มาก จึงบุกรุกที่ดินเพื่อทำกินเพิ่มขึ้นตลอด หวังให้หาเงินได้มากๆ แต่สุดท้ายก็ใช้ไปในทางฟุ่มเฟือย เป็นหนี้สินเพิ่ม ดังนั้นหลายๆ ปัญหามีต้นเหตุที่ซับซ้อน การจะแก้ไขจึงต้องร่วมมือกันทุกฝ่าย และต้องมีวิธีการที่ไม่ฉาบฉวยแต่เป็นการแก้ไขด้วยกระบวนการที่เหมาะสม

ผู้นำบางคนมุมานะช่วยเหลือชาวบ้านอย่างไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคมากมายที่รายรอบตัว ทั้งที่มองเห็นและมองไม่เห็น และน่าเสียดายที่บางคนก็ย่อท้อต่ออุปสรรคไปแล้วก็มี ผู้นำชุมชนที่ผ่านการคัดเลือกโดยระบบเลือกตั้งแบบใหม่และสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วภายใต้การปกครองและการบริหารประเทศโดยใช้นโยบายด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก (มีบางท่านเรียกว่าธุรกิจการเมือง) ขาดการพัฒนาด้านคุณภาพชีวิต ต้นเหตุของปัญหาที่แท้จริงมาจากข้างบน ระบบทุนนิยมที่มุ่งเรื่องความร่ำรวย การสร้างรายได้ให้มาก การค้าขาย การโฆษณา นายทุนก็โฆษณาชวนเชื่อปิดหูปิดตาชาวบ้าน ระบบการสร้างฐานอำนาจ ระบบอุปถัมภ์ซึ่งใช้การเมืองการเลือกตั้งเป็นเครื่องมือ สุดท้ายชาวบ้านข้างล่างคือผู้รับเคราะห์และถูกเอารัดเอาเปรียบเกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคม ดังนั้นการจะสร้างความยุติธรรม ความสมานฉันท์ หรือความสงบสุขในชุมชนได้ จึงไม่ได้เกิดมาจากข้างบนเป็นผู้กำหนด แต่ต้องมาจากการมีส่วนร่วมด้วยกันทุกฝ่าย และที่สำคัญชุมชนคือผู้ที่สามารถจัดการปัญหาของชุมชนเองได้ดีที่สุด โดยตั้งอยู่บนฐานของความยุติธรรมทางสังคม

ช่วงที่ทีมวิจัยทำกิจกรรมวิเคราะห์ข้อมูลทั้งระหว่างเก็บบันทึกข้อมูล และวิเคราะห์รวมระดับตำบลนั้น ทำให้ทีมวิจัยเริ่มเข้าใจงานที่ทำอยู่มากขึ้น เริ่มเกิดความมั่นใจ เพราะพบว่าการจัดการปัญหาโดยชุมชนสามารถทำได้หลายๆ เรื่อง และผลก็เป็นไปในทางที่ดี ส่วนเรื่องที่ไปถึงโรงพักหรือถึงศาล ก็สะท้อนให้เห็นความสูญเสีย คือ เสียเงิน เสียเวลา เสียความสัมพันธ์ จากโจทย์ที่บอกว่าตนเองไม่มั่นใจ ก็เริ่มได้รับการคลี่คลาย โจทย์ที่ว่าไม่รู้บทบาทของตนเอง จากการเก็บบันทึกข้อมูลก็บ่งบอกแล้วว่ากรรมการศูนย์มีบทบาทอะไรบ้างทางด้านยุติธรรมชุมชน

ข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้ในระดับตำบลอีกหลายๆ เรื่องที่ยังไม่ได้ทำการเผยแพร่ แต่สะท้อนให้เห็นความจริงของสภาพสังคมไทย เช่น ตีนโรงตีนศาลที่มีอยู่จริง และเรียกเงินจากชาวบ้าน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นฝ่ายจำเลยเป็นหลักแสน การเรียกค่าชดใช้ของเจ้าหน้าที่ตำรวจกับผู้กระทำผิดหรือคู่กรณีที่ขึ้นโรงพัก บางรายก็จ่ายเล็กน้อย แต่บางรายต้องจ่ายเป็นหมื่นเป็นแสนบาทก็มี เพื่อไม่ให้เรื่องบานปลาย หรือต้องการปกปิดความผิด ให้เรื่องจบลง บางเรื่องเพราะความไม่รู้เจ้าหน้าที่ภาครัฐไม่ได้ให้ความรู้กับ

ชาวบ้าน อย่างเช่นเรื่องสิทธิเบื้องต้น เจ้าหน้าที่บางคนก็ละเลยคิดว่าชาวบ้านไม่ต้องรู้ จึงนำมาซึ่งการเอารัดเอาเปรียบ เป็นผลจากต้นเหตุที่เชื่อมโยงจากหลายๆ อย่างเช่น ระบบการศึกษาของประเทศ ที่ไม่ได้ให้การเรียนรู้กับชาวบ้าน หรือแม้แต่สื่อต่างๆ ของประเทศไทยที่ไม่ส่งเสริมให้คนไทยเกิดการเรียนรู้ หรือไม่ได้รู้ข้อเท็จจริงของสังคม จนไม่เกิดปัญญา กลายเป็นช่องทางให้ผู้ที่รู้กฎหมายมากกว่า มีฐานะหรืออำนาจมากกว่าเอารัดเอาเปรียบกับชาวบ้านที่ไม่มีความกล้า ขาดความรู้

ช่วงวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกับทีมวิจัยของแต่ละตำบล เมื่อพี่เลี้ยงมองเห็นสิ่งดีๆ จากเรื่องราวก็จะหยิบยกมาพูดคุยและชี้ให้เห็น ทำความเข้าใจ และกระตุ้นนำไปคิดต่อ เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจ ส่วนด้านที่เป็นด้านลบก็ต้องชวนกันมองว่าเป็นจริงหรือไม่ จะจัดการอย่างไร เพราะหลายๆ ครั้งเครือข่ายสะท้อนออกมาว่า ต้องยอมรับกับสิ่งที่เป็นอยู่เพราะไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร

7. กิจกรรมวิเคราะห์ข้อมูลรวมระดับจังหวัด

ข้อมูลที่แต่ละตำบลรวบรวมวิเคราะห์แล้วทั้งหมด พี่เลี้ยงร่วมกับที่ปรึกษาและเจ้าหน้าที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในโครงการ นำมาวิเคราะห์เป็นภาพรวมระดับจังหวัดทั้งเชิงคุณภาพ และปริมาณ โดยการรวมกลุ่มประเด็นปัญหา และแยกประเภท เรื่องที่ไกล่เกลี่ยจบในชุมชน จบในชั้นตำรวจ/อำเภอ จบในชั้นศาล และอยู่ระหว่างดำเนินการ คิดเปอร์เซ็นต์ในแต่ละประเภทจากจำนวนเรื่องที่เก็บรวบรวมได้จำนวน 763 เรื่อง ซึ่งข้อมูลทั้งหมดไม่ได้ครบทุกเรื่องที่เกิดในชุมชน แต่เป็นเพียงบางส่วนที่ได้จากการที่ทีมวิจัยสามารถดำเนินการได้ในช่วงระยะเวลาการทำกิจกรรมเก็บบันทึกข้อมูลเท่านั้น สามารถวิเคราะห์โดยภาพรวมได้ดังนี้

ตารางที่ 2 แสดงการแบ่งกลุ่มประเด็นปัญหา จากข้อมูลการจัดการปัญหาความขัดแย้งตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (ปี 2551) ที่เก็บบันทึกโดยเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง 10 พื้นที่ตำบล

ประเด็นปัญหา	จำนวนเรื่อง	ไกล่เกลี่ยจบในชุมชน	จบในชั้นตำรวจ/อำเภอ	จบในชั้นศาล	อยู่ระหว่างดำเนินการ
1. ปัญหาที่ดิน	141	120	3	5	13
2. ปัญหาทะเลาะวิวาท/ทำร้ายร่างกาย	134	90	17	20	7
3. ปัญหาเกี่ยวกับทรัพย์ (ลักทรัพย์,ทำลายทรัพย์)	102	81	3	15	3
4. ปัญหาเกี่ยวกับเพศ (ชู้สาว,กระทำอนาจาร,ข่มขืนกระทำชำเรา,ครอบครัว)	67	51	4	9	3
5. ปัญหาสัตว์เลี้ยงทำลายทรัพย์สิน	66	65	1	0	0
6. ปัญหาอุบัติเหตุ	57	44	12	1	0

ประเด็นปัญหา	จำนวนเรื่อง	ไกล่เกลี่ยจบในชุมชน	จบในชั้นตำรวจ/อำเภอ	จบในชั้นศาล	อยู่ระหว่างดำเนินการ
7. ปัญหาความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงานภาครัฐ	56	47	4	3	2
8. ปัญหาการผิดสัญญา (กู้ยืมเงิน,กองทุนหมู่บ้าน,การซื้อขาย/จำนอง)	39	25	2	6	6
9. ปัญหาการบุกรุกที่สาธารณะ	32	19	3	9	1
10. ปัญหามรดก	21	14	0	5	2
11. ปัญหายาเสพติด	16	8	2	6	0
12. ปัญหาเพลิงไหม้	11	8	1	1	1
13. ปัญหาเกี่ยวกับอาวุธ(พกพาอาวุธ,ยิงปืนขึ้นฟ้า,ยิงขู่)	10	4	2	2	2
14. ปัญหาสร้างความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น (เสียงดังจากร้านคาราโอเกะ,เอาตัวเงินตัวทองทิ้งที่สาธารณะ)	7	6	0	0	1
15. ปัญหาการพนัน	1	1	0	0	0
16. ปัญหาบุกรุกบ้าน	1	1	0	0	0
17. อื่นๆ (ช่วยเหลือคนเร่ร่อน,สมัคร อบต.)	2	1	0	1	0
รวม	**763**	**585**	**54**	**83**	**41**
เปอร์เซ็นต์	**100**	**76.67**	**7.07**	**10.87**	**5.37**

สภาพปัญหาที่เกิดใน 10 พื้นที่ตำบลที่พบมากที่สุดคือปัญหาเรื่องที่ดิน เช่น รุกล้ำเขตแดน บุกรุกที่สาธารณะ มรดก เป็นต้น รองลงมาคือปัญหาทำร้ายร่างกาย/ทะเลาะวิวาท และอันดับที่ 3 คือปัญหาเกี่ยวกับทรัพย์ เช่น ลักทรัพย์ ทำลายทรัพย์ การได้ข้อมูลสภาพปัญหาทำให้ได้แนวทางการทำงานเชิงยุทธศาสตร์ในการแก้ไขร่วมกันทั้งระดับหมู่บ้าน ตำบล และระดับจังหวัด ทุกประเด็นมีบทวิเคราะห์และบทเรียนในแต่ละเรื่อง ซึ่งมีความแตกต่างกันไปตามบริบทของพื้นที่ และเนื้อหารายละเอียดที่บันทึกได้ โดยทีมวิจัยร่วมกับพี่เลี้ยงได้วิเคราะห์ระหว่างทางของโครงการวิจัยไว้แล้ว

แผนผังที่ 3 แสดงประเภทการจัดการปัญหาความขัดแย้งที่รวบรวมได้จาก 10 พื้นที่ตำบล

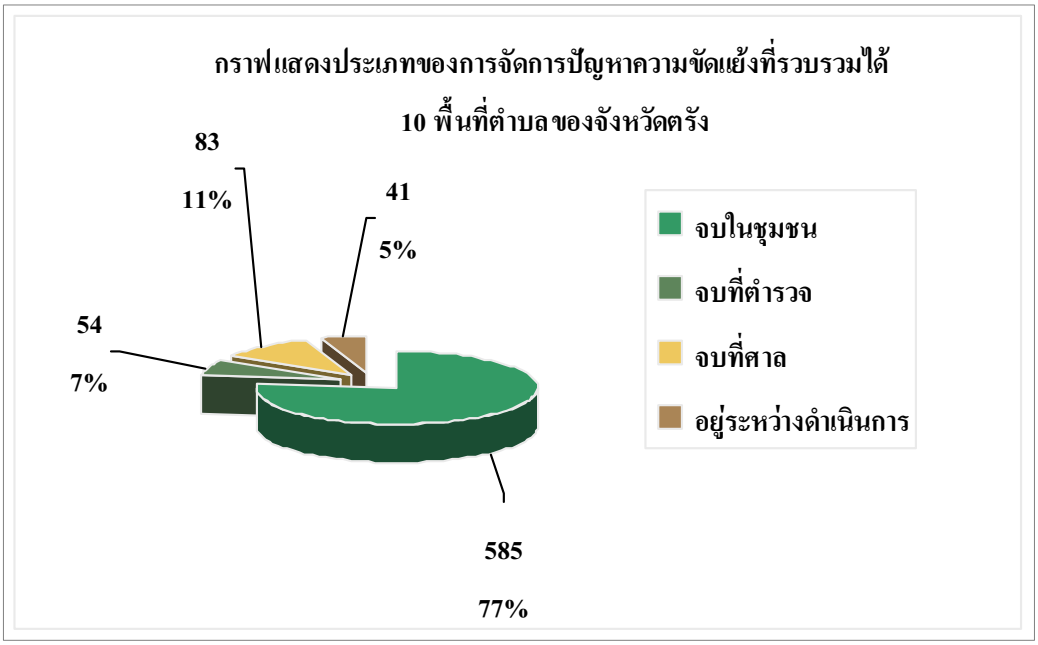

ข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้จากทั้ง 10 ตำบล จำนวน 763 เรื่อง แสดงให้เห็นว่าชุมชนสามารถจัดการให้เรื่องจบในชุมชน 585 เรื่อง คิดเป็น 76.67 เปอร์เซ็นต์ จำนวนเรื่องที่จบที่ชั้นตำรวจจำนวน 54 เรื่องคิดเป็น 7.07 เปอร์เซ็นต์ และที่ไปถึงชั้นศาลจำนวน 83 เรื่อง คิดเป็น 10.87 เปอร์เซ็นต์ ข้อมูลนี้ทำให้พบว่าชุมชนมีความสามารถในการจัดการปัญหาความขัดแย้งหรือปัญหาอาชญากรรมที่เกิดในชุมชนได้เป็นจำนวนมาก ดังนั้นบทบาทการไกล่เกลี่ยโดยคนในชุมชนจึงเป็นกระบวนการที่ยังใช้ได้ดีอยู่ในสังคมไทย พบว่าทุกประเด็นปัญหาใช้กระบวนการไกล่เกลี่ยโดยชุมชนได้ ชุมชนมีกระบวนการในการจัดการปัญหาโดยใช้ความรู้จากการสั่งสมประสบการณ์และใช้จิตวิญญาณของความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นมนุษย์กับมนุษย์ รวมกับความรู้ภายนอกที่อยู่ในกระบวนการยุติธรรมภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญ (รายละเอียดขององค์ความรู้เรื่องการจัดการปัญหาความขัดแย้งของชุมชนอยู่ในรายงานวิจัยของแต่ละพื้นที่ตำบล)

8. เวทีประชุมประจำเดือน

การจัดเวทีประชุมประจำเดือนเป็นเวทีที่ทีมวิจัยแต่ละพื้นที่ตำบลนัดประชุมโดยมีวัตถุประสงค์ในการประชุมของแต่ละพื้นที่แตกต่างกันไปได้แก่

1) เพื่อพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนการทำงานของแต่ละคน
2) เพื่อรวบรวมผลการเก็บบันทึกข้อมูลการจัดการปัญหาความขัดแย้งของชุมชน
3) เพื่อฝึกการเล่าเรื่อง วิเคราะห์เรื่อง
4) เพื่อเขียนบันทึกข้อมูลเรื่องราว

5) เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันของทีมวิจัย และชุมชน

ผลของการจัดเวทีประชุมประจำเดือนของแต่ละตำบลมีดังนี้

1) ทำให้ผู้นำในชุมชนได้มีการพบปะพูดคุยแบบไม่เป็นทางการกันบ่อยขึ้น เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลปัญหาที่เกิดในชุมชน ร่วมกันเสนอแนวทางจัดการปัญหา มีการพูดคุยเรื่องงานที่ทำกันในชุมชนมากขึ้น จนเกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันทั้งในทีมวิจัยด้วยกันเอง และกับชุมชน
2) ทีมวิจัยของบางตำบลเกิดการบริหารจัดการโครงการได้เป็นอย่างดี เกิดประสิทธิภาพในการทำงานยุติธรรมชุมชน
3) สามารถเข้าแผนงบประมาณของ อบต. ในการตั้งงบประมาณสนับสนุนการทำงานของคณะกรรมการศูนย์ฯ ได้ในพื้นที่ตำบลนาหมื่นศรี เกาะสุกร วังคีรี

การดำเนินงานไม่ใช่จะราบรื่นง่ายดายดังใจต้องการเสียทุกอย่าง เวทีประชุมประจำเดือนก็เช่นกันไม่ใช่ว่าทุกพื้นที่จะทำได้ต่อเนื่องหรือสม่ำเสมอ พี่เลี้ยงต้องผลักต้องดัน ต้องโทรศัพท์ไปกดดัน กระตุ้น จูงใจ สารพัดวิธี หรือบางครั้งก็เกือบเป็นการออกคำสั่ง หรือขอร้อง ว่าประชุมกันบ้าง ห่างหายกันนานเกินแล้ว และบางครั้งก็ต้องช่วยเสนอแนะว่าถึงเวลาที่ต้องประชุมกันเรื่องใด เพราะเหตุใด และจะได้อะไร

9. เวทีประชาคมของชุมชน

บางพื้นที่ตำบลมีเวทีประชาคมของผู้ใหญ่บ้าน ทีมวิจัยก็นัดหมายกันไปร่วมในเวทีด้วย การที่กรรมการศูนย์ได้เข้าร่วมเวทีประชาคมของหมู่บ้าน ทำให้ได้ประชาสัมพันธ์การทำงาน บอกเล่าเรื่องการทำโครงการ ทำให้คนในชุมชนรู้จักกรรมการศูนย์มากขึ้น สร้างสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ชุมชนรู้ว่างานวิจัยที่ทีมดำเนินการอยู่เป็นงานของชุมชนโดยมีผู้นำเป็นผู้ดำเนินการ

พี่เลี้ยงมีบทบาทในการนำเสนอความรู้เรื่องสิทธิในกระบวนการยุติธรรม และแนะนำให้รู้จักหน่วยงานที่เข้ามาหนุนเสริมการทำงานยุติธรรมชุมชนในพื้นที่ เพื่อให้ชาวบ้านเข้าใจงานยุติธรรมชุมชนมากยิ่งขึ้น

10. ปฏิบัติการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง ช่วยเหลือชาวบ้าน ประสานงานกับหน่วยงาน และบูรณาการการทำงานในชุมชน

ทีมวิจัย ผู้นำชุมชน ผู้ไกล่เกลี่ย ได้ดำเนินการจัดการปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างการทำโครงการไปด้วย ดังนั้นเรื่องที่เกิดขึ้นจึงถูกนำมาแลกเปลี่ยนในเวทีประชุมของกรรมการศูนย์ พบว่าเรื่องที่เกิดขึ้นใหม่หรืออยู่ระหว่างการดำเนินการเกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลกันเพิ่มเติม ออก

ความคิดเห็นเสนอแนะแนวทางแก้ไข และเกิดปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมากขึ้น อย่างเช่น เกาะลิบง มีการวางแผนการแก้ไขปัญหาเป็นทีม จัดกระบวนการไกล่เกลี่ยโดยใช้ผู้นำหลายๆ ส่วนทั้งผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนา สายตรวจประจำตำบลร่วมกันดำเนินการ ตำบลคลองชีล้อมเมื่อนำปัญหาที่เกิดขึ้นเข้ามาแลกเปลี่ยนในเวทีประชุมเกิดกระบวนการทำงานเป็นทีมและประสานงานกับเจ้าหน้าที่ที่มีบทบาทช่วยเหลือผู้ที่มีปัญหาความขัดแย้งในชุมชนของตนเองได้ บางเรื่องก็ใช้การวิเคราะห์ผู้ที่จะเข้าไปไกล่เกลี่ยได้เหมาะสม เรียนรู้กระบวนการศาลจากเรื่องที่กำลังประสานงานช่วยเหลือ ตำบลบางหมากกรรมการนำปัญหาที่เกิดขึ้นมาแลกเปลี่ยนทำให้ผู้ที่ยังไม่รู้วิธีการประสานงานกับหน่วยงานสามารถดำเนินการช่วยเหลือชาวบ้านในหมู่บ้านได้ บางเรื่องที่ขึ้นสู่ศาลถูกส่งกลับมาที่ศูนย์ ตำบลเกาะสุกรทีมวิจัยได้นำปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมาเล่าสู่กันฟังและเข้าไปพูดคุยไกล่เกลี่ยโดยไม่รอให้คู่กรณีมีคดีความต่อกันก่อน ตำบลสุโสะกรรมการศูนย์มีความรู้ในการประสานงานกับหน่วยงานมากขึ้น ตำบลโคกสะบ้ามีชาวบ้านมาหากรรมการศูนย์ให้ช่วยจัดการปัญหาเรื่องการกู้ยืมเงิน ตำบลนาหมื่นศรีมีการบันทึกการไกล่เกลี่ยเป็นลายลักษณ์อักษรในกรณีที่ต้องการป้องกันการมีคดีความกันต่อ เป็นต้น

นอกจากการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งแล้ว ยังมีการดำเนินการช่วยเหลือ/ประสานงานทั้งด้านกระบวนการยุติธรรม การติดต่อกับหน่วยงานให้แก่ผู้ประสบปัญหาในชุมชน ทุกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชาวบ้านผู้นำชุมชนดำเนินการหมด เช่น การไปโรงพัก การขึ้นศาล การติดต่อขอความช่วยเหลือทั้งเรื่องการใช้สิทธิฯ การขอคำปรึกษาทางด้านกฎหมายที่สำนักงานยุติธรรมจังหวัด การคุมประพฤติผู้ต้องโทษในชุมชน การทำบัตรประชาชนให้กับชาวบ้าน การติดต่อเพื่อแก้ปัญหาเรื่องการออกเอกสารสิทธิที่ดิน การแก้ไขปัญหายาเสพติด การช่วยเป็นหูเป็นตาดูแลเพื่อนบ้าน การทำงานตามภารกิจของทุกกระทรวงหรือทุกหน่วยงาน เช่น

- กระทรวงมหาดไทย กรมการปกครอง

- ระดับจังหวัด: เข้าร่วมกิจกรรมของจังหวัดที่แจ้งความประสงค์มา แข่งขันกีฬาประเพณีต่างๆ ชุมชนพอเพียง วัฒนธรรมจังหวัด สำนักงานประกันภัย

- ระดับอำเภอ: การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท การป้องกันและปราบปรามปัญหายาเสพติด พัฒนาชุมชน (กองทุนหมู่บ้าน) ปศุสัตว์ ป่าไม้ ที่ดิน อปพร. ชรบ. เกษตรอำเภอ

- ระดับตำบล มี โครงการของ อบต.

- กระทรวงยุติธรรม

- กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพเป็นอาสาสมัครคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพเป็นกรรมการศูนย์ประสานงานการจัดการความขัดแย้งของชุมชน

- กรมคุมประพฤติเป็นอาสาสมัครคุมประพฤติ เป็นกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน

- กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

- อาสาพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (อพม.)

- **กระทรวงศึกษาธิการ**: กรรมการโรงเรียน
- **อื่นๆ** อีกมากมาย

ทีมวิจัยได้ทำการศึกษาเรียนรู้ จนเริ่มคิดได้ว่าภารกิจของแต่ละกระทรวงหรือแต่ละหน่วยงาน บางอย่างเป็นงานเดียวกัน สามารถบูรณาการศูนย์ยุติธรรมชุมชนให้เป็นศูนย์รวมของชุมชนได้

11. หนุนเสริมการบริหารจัดการโครงการของเครือข่ายยุติธรรมชุมชน

การบริหารจัดการโครงการ เรื่องการบริหารงานให้บรรลุเป้าหมาย การใช้งบประมาณ การจัดทำรายงานความก้าวหน้า รายงานการเงินระยะที่ 1 พี่เลี้ยงหนุนเสริมโดยใช้เวทีเตรียมความพร้อมทีมวิจัยในครั้งแรกชี้แจงวิธีการในการจัดการ คัดสรรผู้ที่ทำหน้าที่แต่ละอย่างให้เหมาะสมจากความเห็นชอบของทีม โดยเสนอแนะให้มีการเลือกตำแหน่งหลักๆ คือ ผู้ประสานงานระดับตำบลและระดับจังหวัด ผู้ทำการเงิน-บัญชี ผู้บันทึกการทำกิจกรรม ผู้จัดทำรายงาน เป็นต้น บางบทบาทพี่เลี้ยงก็ต้องแอบมองไว้ในใจซึ่งเป็นบทบาทที่อาจนอกเหนือจากระบบทั่วไป เช่น ผู้นำกลุ่มซึ่งส่วนใหญ่มาจากตำแหน่งหัวหน้าโครงการหรือประธานศูนย์ฯ บทบาทเป็นผู้กระตุ้นทีมให้ทำงาน บทบาทในการเป็นผู้ขยายเครือข่าย บทบาทการเชื่อมเครือข่ายแต่ละตำบล เมื่อมีการคัดเลือกบุคคลที่เหมาะสมในแต่ละบทบาทแล้ว การชี้แจงเพียงครั้งเดียวไม่เพียงพอและไม่ได้ทำให้นักวิจัยทำงานได้ พี่เลี้ยงต้องคอยติดตามเป็นรายคนให้มีการทำงานอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่อง ไม่ทิ้งช่วง เมื่อทีมวิจัยไม่เข้าใจตรงไหนก็อธิบายให้เข้าใจ งานบางอย่างเช่นบัญชี-การเงินช่วงแรกก็ต้องช่วยทำด้วยกัน เพื่อให้เอกสารถูกต้อง พี่เลี้ยงแบ่งพื้นที่แบบเดียวกับพื้นที่ที่ช่วยจัดจัดข้อมูลเพื่อติดตามช่วยเหลือและเก็บรวบรวมงานที่ทำเสร็จแล้วมาตรวจดูเป็นระยะๆ ตามความเหมาะสม โดยกำหนดไว้งวดละ 2 ครั้ง หรือ 3 เดือน/ครั้ง

ด้านการทำงานเน้นการทำงานเป็นทีม บางพื้นที่ต้องปรับบทบาทกันใหม่เมื่อคนเดิมไม่เหมาะสม บางพื้นที่เหลือแกนหลักที่ทำงานจริงจัง 3-4 คน พี่เลี้ยงก็กระตุ้นให้มีการสร้างทีมหรือหาเครือข่ายเพิ่ม โดยใช้กระบวนการเชิญผู้ที่ทีมเห็นว่าเหมาะสมกับงานมาร่วมในเวทีที่จัดแบบไม่เป็นทางการ ลงไปพบปะพูดคุยที่บ้านอธิบายงานที่ทำอยู่ให้ฟัง เชิญเข้าร่วมเวทีระดับหมู่บ้าน เวทีระดับตำบล เวทีประชาคมบ้าง

หลังจากที่ทีมวิจัยได้ทำกิจกรรมในโครงการตั้งแต่กิจกรรมแรกจนกระทั่งถึงกิจกรรมวิเคราะห์และจัดการข้อมูลจนถึงประมาณเดือนเมษายน 2552 ถือเป็นระยะที่ 1 ของโครงการใช้เวลาไปประมาณเกือบ 1 ปี พบว่านักวิจัยเข้าใจเรื่องงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นและยุติธรรมชุมชนดีขึ้นมาก การสร้างเครือข่ายก็เกิดขึ้นเองโดยอัตโนมัติ เพราะคนทำเรียนรู้จากการทำงานเองว่าต้องทำกันทั้งชุมชน ผู้นำทุกคนต้องมีส่วนร่วมและทำงานด้วยกัน เวทีนำเสนอระดับหมู่บ้าน และระดับตำบลที่จะจัดขึ้นในระยะที่ 2 ของโครงการจึงมีเป้าหมายว่าต้องเชิญผู้นำ ผู้ที่สนใจ และผู้ที่น่าจะเหมาะสมกับงานยุติธรรมชุมชนมาร่วมรับฟังด้วย เพื่อจะได้ดึงมาร่วมงานกันต่อไป

เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสรุปบทเรียนระหว่างทางของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง

เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของเครือข่าย 10 ตำบล มี 2 รูปแบบ คือเวทีที่มาพบปะเพื่อสรุปงานโดยใช้ระยะเวลาสั้นๆ เพียง 1 หรือเพียงครึ่งวัน จัดขึ้น 3 ครั้ง ครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 9 ธันวาคม 2551 (ภาคผนวกหน้า 139-146) ครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 27 มกราคม 2552 (ภาคผนวกหน้า 147-157) และครั้งที่ 3 เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม 2552 (ภาคผนวกหน้า 158-176) หนุนเสริมการทำกิจกรรมโดย สกว.ตรัง และกรมคุ้มครองสิทธิฯ

อีกรูปแบบคือเวทีที่จัดติดต่อกันเป็นระยะเวลา 2-3 วัน มีเป้าหมายเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้การทำงานวิจัยระหว่าง 10 พื้นที่ ถอดบทเรียนการทำงานวิจัยของเครือข่าย นำเสนอผลการทำงาน ปัญหา อุปสรรค และแนวทางแก้ไข ติดตามความก้าวหน้าของงาน พัฒนาศักยภาพของเครือข่ายรวมถึงพี่เลี้ยงและเจ้าหน้าที่ด้วย สร้างความสัมพันธ์อันดีต่อกันของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง จัดขึ้น 3 ครั้ง ครั้งที่1 เมื่อวันที่ 21-22 ตุลาคม 2551 (ภาคผนวกหน้า 135-138) ครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 27-29 มิถุนายน 2552 (ภาคผนวกหน้า 177-183) และครั้งที่ 3 เมื่อวันที่ 11-12 ตุลาคม 2552 (ภาคผนวกหน้า 184-195) การหนุนเสริมประกอบด้วยหลายภาคส่วนมากขึ้น ได้แก่ กรมคุ้มครองสิทธิฯ นักวิชาการ สกว.ภาค สกว.ตรัง และพี่เลี้ยง

เวทีที่จัด 1 วันบางครั้งเรียกว่า**เวทีประชุมประจำเดือนเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง** ซึ่งตั้งเป้าหมายไว้ว่าจัด 3 เดือน/ครั้ง ใช้สำหรับการติดตามการทำงาน หรือมีเรื่องที่ต้องการแจ้งให้ทราบหรือเมื่อพี่เลี้ยงไม่สามารถนัดหมายพื้นที่เพื่อทำงานในชุมชนได้ ด้วยเหตุผลหลายๆประการได้แก่ เป็นช่วงที่มีงานมงคล งานบวช งานแต่ง งานศพ การถือศีลอด หรือมีการจัดประชุมของหน่วยงานพร้อมๆ กันหลายหน่วยงานในเดือนที่ผ่านมา บางช่วงมีการเลือกตั้งการเมืองระดับท้องถิ่น พื้นที่ประสบปัญหา งานไม่คืบหน้า หรือต้องการกระตุ้นการทำงานในบางพื้นที่ เติมกำลังใจซึ่งกันและกัน และวางแผนการทำงานต่อของแต่ละพื้นที่ ในเวทีเชิญเจ้าหน้าที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาเข้าร่วมด้วย ถือเป็นกลยุทธ์หนึ่งที่ใช้ในการกระตุ้นการทำงาน วิธีการดำเนินการคือติดต่อนัดหมายประสานงานด้วยการแจ้งทางโทรศัพท์กับผู้ประสานงานหลักของแต่ละพื้นที่ หรือแจ้งกันในเวทีประชุมของพื้นที่ เชิญผู้ที่เป็นผู้ประสานงานหลักของศูนย์ และแกนหลักของทีมจำนวน 2-3 คน/พื้นที่ เข้าร่วม ในเวทีเปิดโอกาสให้ทุกพื้นที่ได้นำเสนอผลการทำงาน ปัญหา อุปสรรค หรือรูปแบบขึ้นอยู่กับสถานการณ์และสิ่งที่เกิดขึ้นในช่วงนั้นๆ ส่วนเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องสามารถนำเสนอหรือแจ้งสิ่งที่ประสงค์ได้ ก่อนจัดเวทีเจ้าหน้าที่ผู้หนุนเสริมมีการวางแผนการจัดเวทีก่อนทุกครั้ง และเมื่อจัดเวทีเสร็จแล้วก็สรุปผลร่วมกัน เพื่อวางแนวทางการหนุนเสริมในพื้นที่ต่อไป

เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของเครือข่ายที่จัด 2-3 วัน เป็นเวทีที่สามารถใช้กระตุ้นการทำงานของทีมวิจัยได้เป็นอย่างดี ทำให้เครือข่ายเกิดความมั่นใจเพราะได้รับรู้การหนุนเสริมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในเวทีนี้ได้เชิญนักวิชาการเพื่อมาหนุนเสริมการทำงานของเครือข่ายได้แก่ อ.ไพสิฐ พาณิชย์กุล อ.สมเจตนา มุนีโมไนย (เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ครั้งที่ 1 และ 2) อ.ชัยวัฒน์ ถิระพันธุ์ นักวิชาการอิสระ(เวที

แลกเปลี่ยนเรียนรู้ครั้งที่ 3) โดยบทบาทของนักวิชาการคือถอดบทเรียนการดำเนินงานของเครือข่าย จัดกระบวนการเพื่อพัฒนาศักยภาพแก่เครือข่ายและเจ้าหน้าที่ มีเจ้าหน้าที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในจังหวัดและ สกว.ภาค ร่วมสังเกตการณ์ ทำให้เครือข่าย ทีมพี่เลี้ยง และผู้ที่เกี่ยวข้องในโครงการที่ได้เข้าร่วมได้ประสบการณ์ใหม่ เกิดการเรียนรู้การทำงานร่วมกันได้ดียิ่งขึ้น พร้อมทั้งเป็นเวทีที่ถ่ายทอดเทคนิคการจัดกระบวนการของมืออาชีพเพื่อการนำไปใช้ทำงานต่อในพื้นที่ของพี่เลี้ยงและทีมวิจัยได้อย่างดี เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่จัดขึ้นมีการวางแผนล่วงหน้าจากทุกส่วนที่เกี่ยวข้องก่อนจัด และสรุปผลทุกครั้งหลังจัดเวทีเสร็จแล้ว

เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของเครือข่ายระดับจังหวัดเป็นกลยุทธ์หนึ่งที่ใช้ในการทำงานวิจัย เป็นเวทีที่จัดขึ้นโดยมีเหตุผลเนื่องจาก

1) ต้องการถอดบทเรียนการดำเนินงานวิจัยในแต่ละช่วงของการดำเนินงาน
2) พี่เลี้ยงไม่สามารถลงพื้นที่ได้ทั่วถึง เกิดความห่างเหินกับพื้นที่
3) พื้นที่วิจัยประสบปัญหาการดำเนินงาน ไม่มีเวลาทำงานวิจัย งานไม่มีความคืบหน้า
4) เพื่อกระตุ้นการทำงานของบางพื้นที่ที่ทีมเกิดความแตกแยก ไม่ดำเนินงาน
5) เติมเต็มกำลังใจซึ่งกันและกัน
6) วางแผนการทำงานต่อของแต่ละพื้นที่
7) สร้างการมีส่วนร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเชิญเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมในเวที

ผลการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของเครือข่าย

1) เครือข่ายทั้ง 10 พื้นที่ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้การทำงานร่วมกัน เสนอปัญหาอุปสรรค และแนวทางแก้ไข และติดตามความก้าวหน้าของพื้นที่อื่น
2) ผลจากการถอดบทเรียนการทำงานของเครือข่ายยุติธรรมชุมชน ทำให้พี่เลี้ยงนำมาวิเคราะห์ เพื่อหาวิธีการหนุนเสริมที่เหมาะสมต่อไปได้
3) เกิดการเติมเต็มความรู้ให้กับเครือข่าย และพัฒนาศักยภาพ โดยมีนักวิชาการ และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องร่วมกัน
4) สร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างเครือข่าย และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
5) กระตุ้นการทำงานของทีมวิจัย ให้มีกำลังในการทำงานต่อ เห็นคุณค่าของงานที่ทำ
6) สร้างการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายได้แก่ นักวิชาการซึ่งได้แก่ อ. ไพสิฐ พาณิชย์กุล อ.สมเจตนา มุนีโมไนย อ.ชัยวัฒน์ ถิระพันธุ์ ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านส่งเสริมการระงับข้อพิพาท เจ้าหน้าที่ของกรมคุ้มครองสิทธิฯ ที่

ปรึกษาโครงการ พี่เลี้ยง สกว.ภาค เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เรือนจำจังหวัดตรัง สำนักงานยุติธรรมจังหวัดตรัง สำนักงานคุมประพฤติจังหวัดตรัง ที่มาร่วมเรียนรู้ สังเกตการณ์ เป็นโอกาสในการทำงานร่วมกันต่อไปในอนาคต

7) ได้ชุดความรู้กระบวนการการดำเนินงานประเด็นยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง จากการถอดบทเรียนของนักวิชาการ

8) พบแก่นแท้ของยุติธรรมชุมชน จากการถอดบทเรียน อย่างเช่น คำพูดเพียงประโยคเดียวของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรังคนหนึ่งที่ว่า “เวลาเราไกล่เกลี่ยเราไม่ได้ตั้งข้อหากับคู่กรณี” สาเหตุที่มีคำพูดนี้หลุดออกมาเนื่องจากเจ้าหน้าที่มัวแต่ถกเถียงเรื่องการวิเคราะห์ข้อมูลว่าจะเรียกชื่อจัดการความขัดแย้งว่าอย่างไร หลายๆ คนเสนอว่าให้ตั้งชื่อตามชื่อคดีอาชญากรรม แล้วเวทีในวันนั้นก็ทำให้เจ้าหน้าที่ และนักวิชาการได้เข้าใจแก่นของงานยุติธรรมชุมชนได้เป็นอย่างดี เพราะการจัดการปัญหาในชุมชนใช้ใจในการจัดการ คนจัดการปัญหาไม่เคยมองคนที่เกิดความขัดแย้งว่าถูกหรือผิด ไม่ต้องตั้งข้อหาว่ามีความผิดในคดีไหน ทุกคนคือญาติ คือเพื่อนมนุษย์ที่ต้องใช้ใจในการดูแลซึ่งกันและกัน

เวทีสร้างการเรียนรู้ระดับหมู่บ้าน

การจัดเวทีระดับหมู่บ้าน จัดขึ้นตามความพร้อมของทีมวิจัย เนื่องจากช่วงระยะเวลาตั้งแต่เดือนกรกฎาคม-กันยายน 2552 ซึ่งต้องทำกิจกรรมเวทีระดับหมู่บ้าน เป็นช่วงเวลาที่มีการเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนตำบลใหม่ใน 9 พื้นที่ตำบล (ยกเว้นตำบลเกาะสุกร) เวทีหมู่บ้านมีเป้าหมายเพื่อนำเสนอกระบวนการทำงาน ผลการดำเนินงานวิจัย นำเรื่องราวที่เก็บรวบรวมและวิเคราะห์แล้วเสนอต่อคนในชุมชนให้เห็นกระบวนการจัดการปัญหาความขัดแย้งโดยระบบชุมชน และกระบวนการของภาครัฐ เปรียบเทียบความแตกต่างของการจัดการความขัดแย้งแต่ละรูปแบบ เช่น กรณีที่จบในชุมชน กรณีที่จบที่โรงพัก และกรณีที่จบที่ศาล ทั้งนี้เพื่อชี้ให้เห็นข้อดี ข้อด้อยของการจัดการความขัดแย้งในแต่ละระดับ และเป็นเวทีประชาสัมพันธ์ศูนย์ฯ ด้วยการเล่าที่มาของการเกิดศูนย์ฯ แนะนำกรรมการศูนย์ฯ บทบาทหน้าที่ของศูนย์ฯ

กลุ่มเป้าหมายที่เชิญเข้าร่วมเวที ได้แก่ ชาวบ้านในหมู่บ้านที่เกี่ยวข้องหรือสนใจ ชาวบ้านที่มีกรณีพิพาท ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในระดับตำบลและจังหวัด เช่น สายตรวจประจำตำบล นายก อบต. เจ้าหน้าที่ อบต. เจ้าหน้าที่สำนักงานคุมประพฤติจังหวัดตรัง เจ้าหน้าที่จากสำนักงานยุติธรรมจังหวัดตรัง บางพื้นที่เชิญทนายความเข้าร่วมเพื่อให้ความรู้ให้ข้อเสนอแนะด้านกฎหมายเบื้องต้นแก่ชุมชน

กระบวนการหรือรูปแบบการจัดเวที พี่เลี้ยงลงไปร่วมวางแผนกับทีมวิจัยก่อนโดยกำหนดการได้จากความคิดเห็นของทีมวิจัยและพี่เลี้ยงร่วมกัน ในแต่ละพื้นที่มีการวางรูปแบบเวทีที่แตกต่างกันไปตามความเหมาะสมกับสภาพปัญหา (ตัวอย่างกำหนดการเวทีระดับหมู่บ้านของตำบลเกาะสุกรอยู่ในภาคผนวกหน้า 229) แบ่งบทบาทหน้าที่ของแต่ละคนชัดเจน บางพื้นที่มีบทบาทที่อาจจะไม่เคยมีการกำหนดเหมือนเช่นเวทีอื่นๆ เช่น ดูแลทั่วไปในเวที คอยส่งสัญญาณให้เพื่อนที่กำลังบรรยายในเวทีรับรู้ความเคลื่อนไหว สังเกตผู้เข้าร่วมในเวทีที่น่าสนใจเพื่อชวนมาร่วมทำงานต่อ บางพื้นที่มีการเตรียมการและซ้อมการนำเสนอก่อนวันจัดเวทีจริง โดยสรุปมีหัวข้อหลักในการนำเสนอโดยภาพรวมเหมือนกันคือ

1. นำเสนอที่มาของศูนย์ยุติธรรมชุมชน
2. แนะนำคณะกรรมการศูนย์ฯ บทบาทของกรรมการ
3. นำเสนอการดำเนินงานวิจัย/ผลการดำเนินงานวิจัย
4. นำเสนอบทเรียนจากเรื่องราวที่เกิดขึ้นจริง (ข้อมูลที่เก็บได้ในชุมชน) โดยทีมวิจัยแบ่งเป็นเรื่องที่จบในชุมชน เรื่องที่จบที่โรงพัก เรื่องที่จบที่ศาล
5. แลกเปลี่ยนเพื่อสร้างการเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการปัญหาในชุมชน ให้ความรู้โดยทนายความ หรือเจ้าหน้าที่ภาครัฐ
6. สรุปเวที โดยที่ปรึกษา นักวิชาการ หรือผู้อาวุโสในชุมชน

พื้นที่ที่จัดเวทีระดับหมู่บ้านได้แก่ ตำบลคลองชีล้อม บางหมาก โคกสะบ้า เกาะสุกร และสุโสะ ผลของการจัดเวทีระดับหมู่บ้านทำให้ชาวบ้านรู้จักศูนย์ยุติธรรมชุมชนและกรรมการศูนย์มากขึ้น เกิดความเข้าใจงานยุติธรรมชุมชนมากขึ้น บางกรณีที่ถูกเลือกเป็นกรณีตัวอย่างมานำเสนอในเวทีเจ้าของเรื่องเข้ามามีส่วนร่วมในการรับฟัง ทำให้ได้เจ้าของเรื่องมาเป็นเครือข่ายเพิ่ม ชาวบ้านให้ความสนใจฟังการนำเสนอ ช่วงแลกเปลี่ยนมีคำถามกับทนายความ และเจ้าหน้าที่ภาครัฐ

ส่วนทีมวิจัยเองสะท้อนว่าการจัดเวทีในครั้งนี้ด้วยตนเองนั้นถือเป็นครั้งแรกก็ว่าได้ เพราะที่ผ่านมาหน่วยงานมักจะมีเจ้าหน้าที่มาดำเนินการให้ โดยชาวบ้านไม่ได้มีส่วนร่วมในการดำเนินการทุกขั้นตอนเหมือนเวทีนี้ เวทีนำเสนอระดับหมู่บ้านเปรียบเสมือนเป็นเวทีที่ชุมชนเป็นเจ้าของ การจัดเวทีระดับหมู่บ้านมีการเตรียมตัวก่อนการนำเสนอ ผลจากการได้เรียนรู้การทำวิจัยจนเข้าใจเรื่องการจัดการข้อมูล ส่งผลให้ทีมวิจัยเกิดความมั่นใจ ซึ่งหากเทียบกับการจัดเวทีชี้แจงชาวบ้านที่กำหนดไว้ในโครงการช่วงแรกของการทำวิจัยพบว่าต่างกันมาก ครั้งนี้ทีมวิจัยกล้าที่จะจัดเวทีเอง กล้าที่จะคิดวิธีการเชิญกลุ่มเป้าหมายด้วยตนเอง แม้กระทั่งการเลือกของว่างก็ต้องวิเคราะห์ว่าแบบไหนถึงจะมีความเหมาะสม หรือการพักรับประทานของว่างในช่วงเวลาใดหรือรูปแบบใดที่จะไม่กระทบต่อการดำเนินการในเวที บางเรื่องเล็กๆน้อยๆที่เคยมองข้ามก็ถูกหยิบยกมาพูดคุยก่อนจัดเวที เช่น การวางโต๊ะลงทะเบียน ผู้นั่งรับลงทะเบียน เวทีควรจะจัดวันไหนที่คนในชุมชนมาได้ เวทีต้องจัดบริเวณไหนที่ไม่มีเสียงรบกวน ควรเริ่มเวทีเวทีกี่โมงและเลิกกี่โมงจึงจะเหมาะกับวิถีชีวิต เพราะบางคนต้องไปรับลูกหลังเลิกเรียนหรือบางพื้นที่ต้องละหมาด

ตำบลเกาะสุกรบอกว่าของว่างไม่ต้องเป็นขนมแบบที่เวทีประชุมทั่วไปจัดก็ได้ ช่วงนี้เป็นฤดูทุเรียนและพื้นที่เกาะการขนส่งผลไม้ก็ลำบากทำข้าวเหนียวทุเรียนให้ชาวบ้านได้กินกันดีกว่า ซึ่งผลสรุปก็ทำข้าวเหนียวทุเรียนเป็นของว่างกินกันเอร็ดอร่อยระหว่างการพูดคุยกันไปด้วยในเวที ระดับหมู่บ้านที่จัดขึ้น บางพื้นที่ไม่จำเป็นต้องมีหนังสือเชิญผู้เข้าร่วมในเวทีทีมวิจัยให้เหตุผลว่าไปบอกด้วยตนเองจะดีกว่า บางพื้นที่ก็บอกว่ามีหนังสือเชิญก็ดีเขาจะได้ไม่ลืมวัน และบางคนก็ยังยึดติดว่าต้องมีหนังสือเชิญจึงจะมา ซึ่งทุกรูปแบบก็ไม่โดนปิดกั้นสามารถเสนอแนะได้ และบทสรุปคือเมื่อวิเคราะห์ความเหมาะสมหลายๆด้านก็จะได้คำตอบว่าควรเลือกใช้วิธีการหรือรูปแบบไหนดีกว่ากัน แล้วเมื่อผลออกมาก็ต้องมาสรุปกันอีกครั้งว่าผลการจัดเวทีเป็นอย่างไร เพราะอะไร และจะปรับปรุงอย่างไร

เวทีระดับหมู่บ้านพบว่าทีมวิจัย ได้พัฒนาทักษะการประสานงาน การจัดเวที การพูด การฟัง การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า หลังจากจัดเวทีนำเสนอระดับหมู่บ้านเสร็จแล้วทุกครั้งมีการสรุปผลร่วมกัน ผลการสรุปพบว่าทีมวิจัยยอมรับข้อบกพร่องของตนเอง บางพื้นที่ก็มีข้อบกพร่องค่อนข้างมาก บางพื้นที่บอกว่าพอใจแล้ว ทำได้ดีแล้ว ซึ่งมักจะเป็นคำตอบที่พี่เลี้ยงได้ยินบ่อยๆ เพราะทีมวิจัยมักคิดว่าทุกอย่างก็ใช้ได้แล้ว ในขณะที่พี่เลี้ยงมองว่าต้องปรับปรุง ผลการจัดเวทีสามารถวิจารณ์และเสนอแนะกันได้ ทุกคนพร้อมจะปรับปรุงแก้ไขและปรับเปลี่ยนบทบาทกันได้ เมื่อพี่เลี้ยงเห็นผลเช่นนี้ก็ประเมินว่ากระบวนการทำงานร่วมกันก่อให้เกิดการรับฟัง ยอมรับความจริง และนำบทเรียนไปปรับปรุงแก้ไขในครั้งต่อไปได้

ด้วยเหตุผลเรื่องของเวลา และสภาพการเลือกตั้งการเมืองท้องถิ่นที่เกิดขึ้นระหว่างทำโครงการในครั้งนี้ทำให้การจัดเวทีระดับหมู่บ้านทำได้น้อย และเป็นที่น่าเสียดายที่หลายพื้นที่ไม่ได้จัดกิจกรรมนี้ พบว่าพื้นที่ใดที่จัดเวทีระดับหมู่บ้านหลายครั้ง ความมั่นใจของกรรมการเพิ่มขึ้นมาก ชาวบ้านในชุมชนก็รับรู้เรื่องยุติธรรมชุมชนเพิ่มมากขึ้น ชาวบ้านที่ไม่กล้าถามในเวทีมีความกล้าเพิ่มขึ้น เรื่องบางเรื่องที่ไม่เคยถูกหยิบยกมาเล่าก็ถูกนำมาเล่าเพื่อสร้างการเรียนรู้ กรรมการศูนย์หลายคนที่เคยกังวลกับการนำเรื่องราวความขัดแย้งแต่ก่อนเก่ามาเล่าว่าจะกระทบต่อคู่กรณีและตนเอง แต่เวทีครั้งนี้สะท้อนให้เห็นว่าเรื่องจริงแม้จะไม่สวยงามแต่มีบทเรียนที่มีคุณค่าต่อใครอีกหลายๆ คนได้ และคำพูดที่เคยบอกว่าบางเรื่องไม่ควรเขียนก็ค่อยๆ ลดลง กลับบอกว่าเขียนได้ทุกเรื่อง หรือหากกลัวว่าจะกระทบต่อผู้ใดก็ใช้ชื่อสมมุติ เพราะความเข้าใจแก่นของการศึกษาข้อมูลนั้นเกิดขึ้นแล้ว ไม่ใช่การฟื้นฝอยหาตะเข็บเหมือนที่เครือข่ายบางคนเคยพูดไว้

ตำบลวังคีรีบอกว่าจัดเวทีสาธารณะในชุมชนไม่ได้ เพราะทีมวิจัยเป็นลงสมัครรับเลือกตั้งหลายคน หากออกไปพูดหน้าเวทีสาธารณะกลัวจะถูกนำมาโจมตีได้ ก็คิดรูปแบบการทำกิจกรรมใหม่ด้วยการจัดทีมผู้นำซึ่งห่างหายจากการทำกิจกรรม แกนนำในชุมชน ผู้ปกครองของเด็กกลุ่มที่เสียงต่อการติดยาเสพติดที่สนใจไปศึกษาดูงานของหน่วยงานกระทรวงยุติธรรมในจังหวัด ได้แก่ เรือนจำจังหวัดตรัง สถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนจังหวัดตรัง สำนักงานคุมประพฤติจังหวัดตรัง ซึ่งผลของการไปศึกษาดูงานในครั้งนี้แม้การจดจำรายละเอียดของภารกิจภายในของหน่วยงานจะไม่ชัดเจนหรือได้ทั้งหมด แต่ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้นำกับเจ้าหน้าที่ก็เริ่มดีขึ้น หลายคนที่ไม่เคยเข้าไปในเรือนจำ และสถานพินิจฯ ก็กลับมาเล่าด้วยความตื่นเต้น และบอกว่าดีใจที่ได้ไปศึกษาดูงานในครั้งนี้ ซึ่งช่วงนั้นเป็นฤดูที่เงาะกำลังออกลูกเต็มต้น ราคาก็ตกต่ำ ทีมผู้นำในชุมชนขนเงาะหลายกระสอบไปฝากเด็กๆ ที่สถานพินิจฯ และกลับมาเล่าว่าดีใจที่ได้นำของติดไม้ติดมือไปฝากเด็กๆ รู้สึกสงสารพวกเขา ผลที่ได้รับอีกอย่างคือทำให้เห็นกระบวนการยุติธรรมตลอดสาย รวมถึงหน่วยงานที่ทีมวิจัยไม่ได้ไปคือ โรงพัก และศาล ซึ่งทีมวิจัยก็อยากจะไปให้ครบทุกส่วน ในครั้งแรกก็วางแผนกันไว้ในโปรแกรมว่าจะไปโรงพักและศาลด้วย แต่จากการปรึกษาเจ้าหน้าที่หลายๆฝ่าย ทำให้ทั้ง 2 หน่วยงานนี้ต้องถูกตัดออกไปด้วยเหตุผลเรื่องของเวลาที่มีจำกัดและเรื่องการประสานงานที่ยังไม่พร้อม

เวทีสร้างการเรียนรู้ระดับตำบล

การจัดเวทีระดับตำบล มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอการดำเนินงานและสร้างการเรียนรู้แก่ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน สร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และประชาสัมพันธ์ศูนย์ฯ โดยมีกลุ่มเป้าหมายที่เชิญเพิ่มมากกว่าเวทีระดับหมู่บ้าน ชาวบ้านมาจากทุกหมู่บ้านในตำบล เชิญตัวแทนของ อบต. เชิญเจ้าหน้าที่หน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมาร่วม มีเจ้าหน้าที่หน่วยงานในสังกัดกระทรวงยุติธรรมในจังหวัด ได้แก่ สำนักงานยุติธรรมจังหวัดตรัง สำนักงานคุมประพฤติจังหวัดตรัง เช่นที่ตำบลคลองชีล้อม มีเจ้าหน้าที่ตำรวจจากสถานีตำรวจอำเภอกันตัง ปลัดอาวุโสอำเภอกันตัง ทนายความจากสำนักงานยุติธรรมจังหวัดตรัง เจ้าหน้าที่จากสำนักงานยุติธรรมจังหวัด เจ้าหน้าที่จากคุมประพฤติจังหวัด พื้นที่เกาะลิบงมีประเด็นปัญหาเกี่ยวกับเรื่องที่ดิน เชิญหัวหน้าที่ดินระดับอำเภอมาร่วมด้วย พร้อมทั้งผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านส่งเสริมการระงับข้อพิพาทของกรมคุ้มครองสิทธิฯ อาจารย์ไพสิฐ เจ้าหน้าที่ สกว.ภาค มาร่วมในเวทีด้วย ตำบลเกาะสุกรเชิญทนายความอาสาและเจ้าหน้าที่จากสำนักงานยุติธรรมจังหวัดตรัง เจ้าหน้าที่จากคุมประพฤติ มาให้ความรู้กฎหมายเบื้องต้นที่ตรงกับเรื่องที่กำลังประสบปัญหา ตำบลนาหมื่นศรี เชิญ ผอ.โรงเรียนไทรงามและครูจากโรงเรียนวัดควนสวรรค์ และอาจารย์สมเจตนามาร่วมแลกเปลี่ยนเพื่อแก้ไขปัญหาเยาวชน ตำบลบางหมากเชิญอาจารย์สมเจตนามาร่วมสรุปเวที เป็นต้น

พื้นที่ที่จัดเวทีระดับตำบลได้แก่ ตำบลคลองชีล้อม เกาะสุกร บางหมาก นาหมื่นศรี ปากแจ่ม วังคีรี และเกาะลิบง ก่อนจัดเวทีพี่เลี้ยงก็ลงพื้นที่ร่วมวางแผนก่อนทุกครั้ง แบ่งบทบาทหน้าที่ให้กับทีมวิจัยทุกคน (ตัวอย่างกำหนดการเวทีนำเสนอระดับตำบลของเกาะลิบงอยู่ในภาคผนวกหน้า 230) หลังจากจัดเวทีเสร็จแล้วก็มีการสรุปผลการจัดเวทีทุกครั้ง

เวทีระดับตำบลทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย กรรมการศูนย์เข้าใจบทบาทของตนเองและเกิดความมั่นใจในการทำงานและการประสานงานกับหน่วยงานภายนอก ทำให้เจ้าหน้าที่ภาครัฐเข้าใจบทบาทหน้าที่ของตนเอง รู้ว่าชุมชนประสบกับปัญหาด้านใด ต้องการความรู้ด้านใด และชาวบ้านในชุมชนก็ให้การยอมรับกระบวนการยุติธรรมชุมชนมากขึ้น หลังจากจัดเวทีระดับตำบลแล้วหลายพื้นที่ได้เครือข่ายเพิ่มมากขึ้น บางพื้นที่ผู้ใหญ่บ้านที่ไม่เคยเข้าร่วมทำกิจกรรมก็เข้ามาร่วมทีมเพิ่ม

อบรมเพิ่มทักษะความรู้

พี่เลี้ยงประเด็นยุติธรรมชุมชนและเจ้าหน้าที่ของกรมคุ้มครองสิทธิฯ ได้เข้าร่วมอบรมหลักสูตรเพื่อพัฒนาศักยภาพในการทำงานภาคประชาสังคมซึ่งจัดโดย สกว. ตรัง และหน่วยงานอื่นๆ เช่น

- พี่เลี้ยง สกว ตรัง พี่เลี้ยงกรมคุ้มครองสิทธิฯ 1 คน ร่วมอบรมหลักสูตรวิทยากรกระบวนการ ซึ่งจัดกระบวนการโดย สกว.ภาค
- พี่เลี้ยงกรมคุ้มครองสิทธิฯ 2 คนร่วมอบรมหลักสูตรพลังกลุ่ม ซึ่งสนับสนุนการจัดโดยพี่เลี้ยงวิจัยประเด็นการศึกษาของโหนดตรัง
- พี่เลี้ยง สกว.ตรัง และพี่เลี้ยงกรมคุ้มครองสิทธิฯ ร่วมเข้าอบรมเพื่อวิเคราะห์ด้านจิตภายในจัดกระบวนการโดยอาจารย์สมเจตนา มุนีโมไนย นักวิชาการอิสระ/ที่ปรึกษา สกว.ตรัง
- พี่เลี้ยง สกว.ตรัง เข้าร่วมอบรมหลักสูตรการจัดการปัญหาความขัดแย้งด้วยสันติวิธี ซึ่งจัดโดยโหนดสมุทรสงคราม จัดกระบวนการโดย เสมสิกขาลัย

การอบรมที่จัดเป็นหลักสูตร สามารถพัฒนาทักษะความรู้ให้แก่พี่เลี้ยงได้ในระดับหนึ่ง แต่จากประสบการณ์ในโครงการของผู้วิจัยหรือจากการทำงานที่ผ่านมาหลายปีพบว่าเมื่อเปรียบเทียบการเรียนรู้จากการทำงานจริงกับการเรียนรู้จากการอบรมนั้นแตกต่างกัน การอบรม “เป็นการรับเอาความรู้” เป็นความรู้ที่ยังไม่สามารถที่จะนำไปใช้ปฏิบัติการได้ สิ่งที่สำคัญคือ “จะนำความรู้ที่รับเข้ามา (input)ไปใช้ได้อย่างไร” ความรู้ที่รับเข้ามายังต้องประมวลไปสู่การปฏิบัติ (out put) ออกมาจึงจะเกิดประโยชน์ และยังต้องมีการฝึกฝนทำซ้ำอยู่อย่างต่อเนื่องเพื่อให้พัฒนาการในทางที่ดีขึ้น การนำความรู้ใช้กับการทำงานจริงยังต้องประกอบไปด้วยเงื่อนไขด้านบริบทอื่นๆ อีกมากมาย เช่น สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอด ประเพณี/วัฒนธรรมของชุมชน นิสัย/พฤติกรรมของผู้ทำงานหรือของคนในชุมชน สภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โครงสร้างทางสังคม ระบบการทำงานของหน่วยงาน เป็นต้น ดังนั้นการจะนำความรู้ที่ได้จากการฝึกอบรมมาใช้จึงต้องประยุกต์ให้เหมาะสม ส่วนการเรียนรู้จากการทำงานจริงทำให้เกิดการคิดวิเคราะห์ นำไปใช้ทำงานได้เลย ทำให้เกิดประสบการณ์ที่ฝังแน่นแต่ปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงได้ ดังนั้นการเรียนรู้จากการทำจึงสามารถเพิ่มทักษะความรู้ได้จริงและได้ดี และเมื่อทำซ้ำบ่อยๆ แม้เจอกับปัญหา ก็เกิดการคิดวิเคราะห์แก้ไขปรับเปลี่ยนยืดหยุ่นได้ตามสถานการณ์

วิธีการเพิ่มทักษะความรู้ให้แก่ผู้ทำงานชุมชนยังมีอีกหลายวิธี ที่พี่เลี้ยงใช้ในการทำงานคือ **การอ่านหนังสือ** หนังสือหลายๆ เล่มทำให้เกิดความรู้และการนำมาพัฒนาทักษะในการทำงานได้ดี เช่น หนังสือรายงานเกี่ยวกับโครงการยุติธรรมชุมชนของหน่วยงานในกระทรวงยุติธรรม หรือหนังสือประกอบการพัฒนาทางด้านความคิด เช่น “ความลับของสมอง ทำงานอย่างไรให้สมองมีความสุข” “วิจัยงานที่สร้างความสุขร่วมกัน” หรือแม้แต่หนังสือด้านธรรม เช่น “ปาฏิหาริย์แห่งการตื่นอยู่เสมอ” “เข็มทิศชีวิต” เป็นต้น เนื่องจากการทำงานทางด้านสังคมต้องใช้ความคิดและจิตใจ ดังนั้นการสร้างมุมมองที่ดีจากภายในจะช่วยให้มองปรากฏการณ์อย่างเข้าใจ ทำให้วิเคราะห์เชิงลึกถึงที่มาของสภาพปัญหาที่แท้จริงได้

การหาความรู้อีกวิธีคือการค้นคว้าข้อมูลจากเว็ปไซต์ หรือแม้กระทั่ง**การอ่านหนังสือพิมพ์โดยวิเคราะห์ การปรึกษาผู้รู้เป็นการส่วนตัว การร่วมเวทีที่น่าสนใจ และการรับฟังความรู้ของชุมชนของเพื่อนร่วมงาน การตั้งกลุ่มพูดคุยแลกเปลี่ยน**เป็นต้น ทุกๆ อย่างเป็นการเพิ่มทักษะความรู้ได้หมด การเพิ่มทักษะความรู้จึงมีได้หลากหลาย แต่ที่สำคัญคือการเลือกข้อมูลความรู้ที่เหมาะสม ถูกต้อง และทำให้ได้เกิดการพัฒนาทักษะอย่างแท้จริงโดยการนำไปปฏิบัติ

ร่วมกิจกรรมและประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

หน่วยงานที่พี่เลี้ยงและทีมวิจัยเครือข่ายยุติธรรมชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมและประสานงานมีดังนี้

1. กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ
2. สำนักงานยุติธรรมจังหวัดตรัง
3. สำนักงานคุมประพฤติจังหวัดตรัง
4. หน่วยงานในสังกัดกระทรวงยุติธรรมในจังหวัดตรัง เช่น ศาล สถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนจังหวัดตรัง เรือนจำจังหวัดตรัง สำนักงานบังคับคดีจังหวัดตรัง
5. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น
6. ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดตรัง
7. อื่นๆ เช่น อำเภอ สำนักงานที่ดิน สถานีตำรวจ อบต. มัสยิด

กิจกรรมและการประสานงานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่พี่เลี้ยงและเครือข่ายยุติธรรมชุมชนได้เข้าร่วมมีดังนี้

1. เวทีประชุมเพื่อสรุปผลการดำเนินงานโครงการของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ
2. เวทีประชุม/อบรม อาสาสมัครคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ จัดโดยกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ร่วมกับสำนักงานยุติธรรมจังหวัดตรัง
3. เวทีประชุม/อบรม อาสาสมัครคุมประพฤติ เครือข่ายยุติธรรมชุมชน จัดโดยสำนักงานคุมประพฤติจังหวัดตรัง
4. การศึกษาดูงานของเครือข่ายยุติธรรมชุมชน 14 จังหวัดภาคใต้ ที่จังหวัดตรัง และการนำเสนอผลการดำเนินงานของยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง จัดโดยกรมคุ้มครองสิทธิฯ
5. การศึกษาดูงานศูนย์ยุติธรรมชุมชน ต.นาหมื่นศรี และ ต.โคกสะบ้า ของเจ้าหน้าที่จากกระทรวงยุติธรรม
6. เวทีประชุมประจำเดือนของสำนักงานยุติธรรมจังหวัดตรัง
7. เวทีนำเสนอผลงาน 7 ปีของ สกว.ตรัง และ สกว. ภาคเหนือ
8. เวทีนำเสนอผลงาน 10 ปี ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น
9. การร่วมทำกิจกรรมโครงการวิจัยอื่นๆ ของศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดตรัง
10. การเข้าร่วมฟังการพิพากษาตัดสินคดีของชาวบ้านจากชุมชน

11. การปรึกษาคดีความกับทนายความ และเจ้าหน้าที่ภาครัฐ

การที่พี่เลี้ยงและทีมวิจัยเครือข่ายยุติธรรมชุมชนได้เข้าร่วมกิจกรรม ประชุม อบรม ขอคำปรึกษา ประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้วยตนเอง ส่งผลให้เกิดความเข้าใจงานยุติธรรมชุมชนที่กำลังทำมากยิ่งขึ้น เกิดความรู้ การมองแบบเชื่อมโยง เกิดความสัมพันธ์ต่อบุคคล และเกิดการพัฒนาศักยภาพ ตัวอย่างเช่น

1. ทำให้เข้าใจระบบการทำงานของหน่วยงานภาครัฐในเรื่องการดูแลความเป็นธรรมให้กับชาวบ้าน อย่างเช่นกรณีที่ไปร่วมติดตามคดีแพ่งและอาญาของชาวบ้านในชุมชนตำบลคลองชีล้อม ณ ศาลจังหวัดตรังทำให้เห็นกระบวนการพิพากษาคดีของศาลในบางกรณีว่าศาลมีข้อมูลตามที่ทนายความของฝ่ายโจทก์และจำเลยนำมาใช้ในการหักล้างกันเท่านั้น แต่ข้อมูลแวดล้อมบริบท หรือความสัมพันธ์อื่นๆ ไม่มี การดำเนินการยังทำให้ชาวบ้านต้องสูญเสียค่าใช้จ่าย เวลา และความสัมพันธ์ ชาวบ้านยังขาดความรู้ทางด้านกระบวนการยุติธรรมหวังพึ่งพากระบวนการทางกฎหมาย ในขณะที่เรื่องบางเรื่องไม่เหมาะสมที่จะถึงขั้นต้องขึ้นโรงขึ้นศาล และยังมีกรณีที่พ่อแม่ฝ่ายหญิงแจ้งความพรากผู้เยาว์เอาไว้โดยที่เด็กผู้หญิงเป็นฝ่ายหนีตามผู้ชายโดยเต็มใจ ภายหลังเมื่อมีคนกลางไกล่เกลี่ยพ่อแม่ของคู่กรณีจนยอมให้ลูกแต่งงานอยู่กินช่วยกันทำมาหากินเลี้ยงชีพกันไปตามมีตามเกิด จนมีลูกด้วยกัน 2 คน เวลาล่วงเลยมาหลายปีฝ่ายชายได้รับหมายศาล ตกหกตกใจวิ่งมาหากรรมการศูนย์ฯ แล้วก็วิ่งกันมาหาที่ปรึกษา แต่เรื่องนี้ก็ไม่ได้ยากเย็นนัก เพราะมีพยานหลักฐานพร้อมแล้ว ทั้งลูกลูก ใบจดทะเบียน พ่อแม่ของทั้งสองฝ่าย แต่สิ่งที่เกิดขึ้นคือ กระบวนการทางด้านยุติธรรมไม่ได้ดำเนินการให้เรื่องจบโดยสันติ หรือหาทางแก้ปัญหาไม่ให้ค้างคาอยู่ในระบบการทำงาน ยังมีกฎหมายอีกหลายเรื่องที่ชาวบ้านไม่รู้ ชาวบ้านไม่กล้าติดต่อกับเจ้าหน้าที่ เมื่อได้รับหนังสือจากศาลก็เป็นกังวล ไม่รู้ว่าตนจะต้องถูกดำเนินคดีถึงขั้นติดคุกหรือไม่ ดังนั้นกรรมการศูนย์ฯที่มีความรอบรู้ จึงเป็นส่วนหนึ่งในการช่วยดูแลชาวบ้านในชุมชนให้ได้รับความเป็นธรรมได้

ส่วนการประสานงานติดต่อขอความช่วยเหลือจากสำนักงานยุติธรรมจังหวัดตรัง สำนักงานคุมประพฤติจังหวัดตรัง หรือคลินิคยุติธรรม ทำให้เกิดการเรียนรู้การประสานงาน เข้าใจภารกิจหน้าที่ที่ภาครัฐให้การช่วยเหลือ รู้ระบบการทำงานของหน่วยงาน เกิดความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการที่ดีกับเจ้าหน้าที่บางคนในบางหน่วยงาน พี่เลี้ยงและกรรมการศูนย์เกิดความมั่นใจในการประสานงานช่วยเหลือชาวบ้านในชุมชน เพราะรู้ว่าหน่วยงานไหนให้ความช่วยเหลือด้านใด และสามารถติดต่อใครได้บ้าง

2. สามารถเชื่อมโยงงานทุกอย่างให้สัมพันธ์กันได้ แต่ก็ไม่ใช่ว่าคนทำวิจัยจะทำได้ทั้งหมดทุกคนหรือทุกเรื่องจะเกี่ยวโยงกันหมด อาจจะเริ่มมองออกทีละเรื่อง เช่น เรื่องการไกล่เกลี่ย การดูแลสิทธิและเสรีภาพ การประสานงานช่วยเหลือชาวบ้านระหว่างดำเนินการในกระบวนการยุติธรรม การควบคุมดูแลผู้ต้องหาในกระบวนการคุมประพฤติ การทำงานทางด้านสังคมกับหน่วยงานอื่นๆ เช่น

อบต. อำเภอ จังหวัด เป็นต้น ทุกๆ อย่างเกี่ยวพันกันหมด เช่น โครงการกองทุนหมู่บ้านทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างกรรมการกับชาวบ้าน สร้างนิสัยก่อหนี้สิน ทำให้คนไม่มีระเบียบวินัยในการใช้จ่ายเงิน งานพัฒนาก่อสร้างถนนของ อบต. ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่าง เจ้าหน้าที่ อบต. กับชาวบ้านเจ้าของที่ดิน การทำที่ทิ้งขยะในชุมชนตำบลคลองชีล้อมของอำเภอ ร่วมกับ อบต. ทำให้ชาวบ้านในชุมชนได้รับความเดือดร้อน การที่ชุมชนช่วยกันดูแลผู้ต้องหาที่ติดยาเสพติดที่ถูกปล่อยตัวกลับมาอยู่ในชุมชนจะสามารถช่วยลดปัญหาอาชญากรรมอื่นๆ ที่จะตามมา เช่น การลักขโมย การทะเลาะวิวาท การทำร้ายร่างกาย เป็นต้น การไม่ได้ให้การช่วยเหลือผู้บริสุทธิ์ให้ได้รับความยุติธรรมในกระบวนการพิจารณาของศาลทำให้ครอบครัวของผู้ที่ถูกตัดสินจำคุกขาดที่พึ่ง เกิดปัญหาครอบครัว และอบายมุขตามมาได้ และยังทำให้ระบบการทำงานของภาครัฐยิ่งบกพร่องดังที่ว่าคดีล้นศาล นักโทษล้นคุก ระบบการจัดการโดยไม่ได้มีข้อมูลรอบด้านก็ยังใช้ดำเนินการต่อไปกับบุคคลอื่นๆ ดังนั้นการบันทึกข้อมูล และจัดการข้อมูลที่เป็นจริงถูกต้องจากชุมชน อาจเป็นพยานหลักฐานในชั้นศาลเพื่อช่วยเหลือคนในชุมชนได้ชั้นหนึ่ง คนในชุมชนรู้ว่าปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมีสาเหตุมาจากอะไร รู้จักนิสัยใจคอของคู่กรณีเป็นอย่างดี จึงมีวิธีการจัดการที่เหมาะสมได้

3. ที่ปรึกษา พี่เลี้ยง เจ้าหน้าที่ของกรมฯ เกิดการคิดบูรณาการงานของแต่ละหน่วยงาน เช่น งานของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กรมคุมประพฤติ สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ กรมการปกครอง สำนักงานยุติธรรมจังหวัด อบต. หรืออีกหลายหน่วยงาน เป็นงานเดียวกัน คนทำงานหลักในชุมชนก็เป็นคนๆ เดียวกัน ชุมชนที่ดำเนินการก็เป็นชุมชนเดียวกัน ดังนั้นการทำงานร่วมกันหรือการหนุนเสริมงบประมาณให้กับชุมชนร่วมกันจึงน่าจะเป็นไปได้

4. ทำให้รู้ว่ากรรมการศูนย์และชุมชนยังขาดความรู้ด้านใด ที่ควรเสริมให้อย่างเหมาะสมต่อไป

5. เข้าใจกระบวนการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จากการร่วมเวทีและกิจกรรมหลายๆ ครั้ง พบว่าชาวบ้าน ชุมชนท้องถิ่น สามารถพัฒนาศักยภาพได้ด้วยการใช้กระบวนการเรียนรู้การจัดการข้อมูลอย่างมีส่วนร่วม การจัดการข้อมูลเป็นความรู้สามารถนำไปใช้ปฏิบัติการในการแก้ไขปัญหา/พัฒนาท้องถิ่นได้

การบริหารจัดการโครงการของพี่เลี้ยง สกว.ตรัง

การบริหารโครงการ เนื่องจากโครงการวิจัยในครั้งนี้พี่เลี้ยง สกว. เป็นทีมวิจัยเพียงคนเดียว โดยมีผู้ประสานงานของ สกว.ตรัง เป็นที่ปรึกษา ในช่วงแรกไม่ได้ยึดรูปแบบหรือกรอบใดๆ เรียกว่าใช้ใจ ความรู้สึก และประสบการณ์ที่มีในการบริหารจัดการโครงการ ทำไปปรับไปแก้ไป ดูตัวอย่างจากคนอื่นบ้าง เน้นการทำงานร่วมกัน ให้เกียรติซึ่งกันและกัน เคารพในความเป็นมนุษย์ พยามยามเข้าใจคนอื่น และใช้ลูกล่อลูกชนบ้างในบางครั้ง งานวิจัยประเด็นยุติธรรมชุมชนเป็นงานทางด้านประชาสังคม ใช้หลักการทำเพื่อผู้อื่น ทำให้ทุกภาคส่วนเกิดความสุข โดยให้คนที่ทำวิจัยได้มีส่วนร่วมและมีความสุขร่วมกัน ใช้ศาสตร์หลายๆ ด้านในการทำงาน ได้แก่ วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ ศิลปศาสตร์ นิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ ศาสนา บางเรื่องอาจไม่จำเป็นที่จะต้องเรียนทฤษฎีแต่เก็บเกี่ยวมาจากประสบการณ์ และศักยภาพที่มีอยู่ในตัวของมนุษย์เอง

เรียนรู้ว่าข้อมูลความรู้ที่ input เข้ามาในตัวของเราก็มีอยู่ บางอย่างไม่ได้จัดการและนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์เลย จึงใช้ประสบการณ์ที่มีอยู่ทำให้เป็น out put ออกมา เริ่มจากการทำเรื่องง่ายๆ เรื่องเล็กๆ ก่อน คือ การพูดกับคนอื่นให้เขาเข้าใจสิ่งที่ต้องการสื่อ การลงไปสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนด้วยการใช้ความจริงใจ การเขียนบันทึกก็ใช้วิธีการที่ตนเองถนัดคือเล่าเรื่อง การบอกให้ทีมวิจัยชาวบ้านทำก็คือช่วยกันทำให้เขาเห็นเป็นตัวอย่าง การหนุนเสริมเจ้าหน้าที่ภาครัฐก็ใช้วิธีการพูดคุยสื่อสาร แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ทำให้ดู ดูสิ่งที่เขาทำ และเปิดโอกาสให้ทุกคนได้แสดงศักยภาพออกมา การประสานงานก็ใช้วิธีการพูดคุยสื่อสารสิ่งที่ต้องการโดยพึ่งเทคโนโลยีตามเหมาะสม การกำหนดบทบาทหน้าที่ก็ใช้วิธีการที่ทุกคนเห็นร่วมกันหรือตามที่เห็นว่าเหมาะสม สิ่งใดไม่ทราบก็ถามผู้รู้หรือที่ปรึกษา เมื่อไม่มั่นใจก็ใช้วิธีการพึ่งที่ปรึกษา เน้นการทำงานเป็นทีม บุคลากรไม่เพียงพอก็ขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานที่ให้ความช่วยเหลือได้

จากการทำวิจัยในครั้งนี้พบว่าสิ่งสำคัญในการบริหารจัดการโครงการอย่างหนึ่งคือ **การสื่อสาร และการพูดคุย** เพราะไม่ว่าจะทำสิ่งใดการได้แลกเปลี่ยนและให้ข้อมูลที่เป็นจริงต่อกันจะทำให้การทำงานเป็นไปด้วยดี หรือไม่ก็เกิดอุปสรรคน้อยลง และ**การทำงานเป็นทีม**จะนำพาให้ทุกคนต่างก็มีความสุขในการทำงานร่วมกัน

การทำกิจกรรมยึดตามแผนกิจกรรมของโครงการ และปรับเปลี่ยนยืดหยุ่นตามสภาพสถานการณ์ที่เกิดขึ้น

การบริหารการเงิน-งบประมาณ จากกรอบขององค์กรที่แบ่งระยะเวลาโครงการของพี่เลี้ยงเป็น 2 ระยะต่อปี (6 เดือนต่อ 1 ระยะ) นั้นมีความเหมาะสม เพราะการบริหารทั้งเรื่องงานและการเงินเป็นเวลา 6 เดือนเสร็จแล้วจัดส่งรายงานครั้งหนึ่งไม่หนักจนเกินไป และการที่การบริหารจัดการมีความยืดหยุ่นทั้งเรื่องกิจกรรม เรื่องประเภทของค่าใช้จ่าย ทำให้การทำงานไม่ติดขัด ส่งผลให้การหนุนเสริมหน่วยงานและพี่เลี้ยงของกรมฯ เกิดความราบรื่นไปด้วย

หมวดหมู่ค่าใช้จ่ายของโครงการพี่เลี้ยงที่ประเมินไว้ในแผนกิจกรรม ก็เป็นไปในทิศทางเดียวกับการทำงานจริง โดยจ่ายตามความเหมาะสมกับกิจกรรม เมื่อกิจกรรมมีการปรับเปลี่ยนก็ใช้จ่ายตามที่ปรับเปลี่ยนจริง แต่ไม่นอกเหนือจากหมวดหมู่ที่ตั้งไว้ เช่น นำงบประมาณที่เป็นค่าถ่ายเอกสาร ค่าถ่ายรูปมาใช้ในการเดินทางลงพื้นที่มากขึ้น การใช้จ่ายที่ไม่ติดกับแผนกิจกรรมทุกอย่าง มีกิจกรรมเพิ่มเติมได้ การบริหารแบบยืดหยุ่นทำให้สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้าได้ เช่น เมื่อเครือข่ายวิจัยไม่ได้พบเจอกันนาน งานไม่คืบหน้า ก็ต้องนำงบประมาณมาจัดเวทีประชุมเครือข่ายระดับจังหวัดเพิ่มขึ้นได้ หรือพี่เลี้ยงอาจจะต้องเดินทางเพิ่มมากขึ้นกว่าแผนงานเพื่อประชุมกับหน่วยงานเชื่อมงานต่อในอนาคต หรือลงพื้นที่เพิ่มขึ้น นอกจากนี้การทำงานกับชุมชนพี่เลี้ยงจำเป็นจะต้องมีเงินกองกลางไว้สำหรับใช้จ่ายสิ่งที่นอกเหนือขึ้นมา เพื่อเชื่อมสัมพันธ์ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น การไปช่วยงานบุญของเครือข่าย การแวะเวียนไปเยี่ยมเยือน การช่วยเหลือกรณีเครือข่ายประสบเหตุ หรือค่าอุปกรณ์อื่นๆ ที่นอกเหนือจากหมวดงบประมาณในโครงการ เช่น ค่าหมึกพริ้น ค่าซ่อมแซมอุปกรณ์ในการทำงานเป็นต้น

ประเด็นยุติธรรมชุมชนมีพื้นที่วิจัย 10 พื้นที่ตำบล ช่วงระยะที่ 1 ต้องแบ่งพื้นที่กับพี่เลี้ยงของกรมคุ้มครองสิทธิฯ ในการติดตามเอกสารกันหลายรอบ เพราะงานเอกสารไม่ใช่วิถีของชาวบ้าน ต้องปรับตัวเรียนรู้จากการทำจริงหลายครั้งหลายเดือน พี่เลี้ยงต้องลงไปช่วยกันทำช่วยกันดู เรียกว่าขลุกกันอยู่ทั้งวัน การที่พี่เลี้ยงลงไปช่วยนั้นก็ส่งผลดีกลับมากเกินคาดหมาย ความไว้เนื้อเชื่อใจเกิดขึ้น การที่จะสร้างหลักฐานเท็จก็จะไม่เกิด เพราะความจริงใจก็มักจะได้รับความจริงใจตอบกลับเสมอ สิ่งที่เป็นอุปสรรคอีกอย่างคือทีมวิจัยชาวบ้านไม่สามารถคีย์การเงินเองได้ หน้าที่นี้ก็เป็นของพี่เลี้ยง ส่วนการนำเอกสารการเงินมาคีย์ในโปรแกรมบัญชีการเงิน (Acc-node) ในระยะที่หนึ่งก็ได้รับการช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่ของโหนดตรังช่วยจัดทำ จึงทำให้งานรวดเร็วและสะดวกขึ้น

การบริหารเรื่องการบันทึกการทำกิจกรรมและการจัดทำรายงาน ในช่วงระยะที่ 1 ของการทำโครงการพี่เลี้ยงมีการบันทึกการทำงานเป็นปัจจุบันอย่างต่อเนื่องด้วยการเขียนแบบเล่าเรื่องและสรุปเวที โดยบันทึกไว้ขณะทำงานบ้าง บางครั้งบันทึกขณะทำงานไม่ได้ก็กลับมาบันทึกภายหลังจากทำงานเสร็จแล้ว การจัดทำรายงานความก้าวหน้าไม่มีกรอบมากนักจึงสามารถจัดทำได้โดยง่าย แต่ในระยะที่ 2 เนื่องด้วยพื้นที่วิจัย 10 พื้นที่ต้องหาวิธีการหนุนเสริมที่แตกต่างกัน ความแตกต่างของกลุ่มคน บริบทของชุมชนที่แตกต่างกัน และการต้องลงพื้นที่หนุนเสริมมากขึ้น ทำให้การบันทึกไม่ต่อเนื่อง ข้อมูลบางอย่างก็ไม่ได้จดบันทึกไว้จนตกหล่นหายไประหว่างทาง กรอบของการเขียนรายงานฉบับสมบูรณ์ที่มีมากขึ้นกับข้อมูลที่มากจนไม่สามารถประมวลและจัดการได้ การนำข้อมูลที่มีอยู่ทั้งหมดมาจัดการยังเป็นเรื่องใหม่สำหรับพี่เลี้ยง บวกกับความไม่มั่นใจ จึงต้องใช้เวลา ส่งผลให้การจัดทำรายงานเกิดความล่าช้า แต่คาดว่าเมื่อมีประสบการณ์จากการทำโครงการในปีแรกแล้ว ปีที่ 2 ก็จะไม่ยากเช่นครั้งแรกอีกต่อไป แต่อาจจะมีปัญหาใหม่ให้ต้องแก้ไขกันต่อไปอีกก็เป็นได้

บทที่ 4
สรุปและวิจารณ์ผลการวิจัย

การวิเคราะห์ผลที่เกิดขึ้นจากการทำงานวิจัยประเด็นยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรังเมื่อเทียบกับวัตถุประสงค์

การดำเนินงานวิจัยภายใต้โครงการหนุนเสริมเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นแก่เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐและเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรังดำเนินการตั้งแต่เดือนพฤษภาคม 2551 - เดือนตุลาคม 2552 เป็นระยะเวลา 18 เดือน ถือว่าบรรลุวัตถุประสงค์ทั้ง 4 ข้อ ได้แก่ 1. เพื่อสร้างการเรียนรู้กระบวนการงานวิจัยท้องถิ่นให้แก่ทีมวิจัยของกรมคุ้มครองสิทธิฯ 2.เพื่อสร้างพื้นที่รูปธรรมที่เป็นต้นแบบการใช้กระบวนการวิจัยในการทำงานยุติธรรมชุมชนกับชุมชน 3.เพื่อทำให้เกิดกลไกการทำงานชุมชนของเจ้าหน้าที่ภาครัฐได้ และ 4.เพื่อสรุปองค์ความรู้การทำงานหนุนเสริมเครือข่ายยุติธรรมชุมชน แต่ผลที่เกิดขึ้นยังไม่ได้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างสมบูรณ์ หรือเรียกได้ว่าประสบความสำเร็จ เพียงแต่เห็นร่องรอยหรือรูปแบบการทำงานยุติธรรมชุมชนของเจ้าหน้าที่ภาครัฐ และเห็นแนวทางที่จะเดินต่อไปได้ จากการดำเนินงานภายใต้โครงการวิจัยของพื้นที่ทั้ง 10 พื้นที่ และของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ นั้นยังไม่เสร็จสมบูรณ์ตามที่ได้วางแผนไว้ตั้งแต่แรกที่กำหนดไว้เป็นระยะเวลา 1 ปี คือตั้งแต่เดือนกรกฎาคม 2551-มิถุนายน 2552 แต่เมื่อปฏิบัติการหนุนเสริมเครือข่ายในพื้นที่เกิดขึ้น ก็ต้องพบเจอกับเงื่อนไข ปัจจัยหลายๆ อย่างที่ทำให้ต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบ และขยายเวลาการดำเนินงานของพื้นที่วิจัยเพิ่มขึ้นอีก 1 ปี จนถึงเดือนมิถุนายน 2553 ดังนั้นผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานตั้งแต่เดือนพฤษภาคม 2551- ตุลาคม 2552 ของพี่เลี้ยงประเด็นยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง ในการหนุนเสริมเจ้าหน้าที่ภาครัฐและเครือข่ายยุติธรรมชุมชนทั้ง 10 พื้นที่ เป็นการดำเนินการเพียงแค่กิจกรรมการจัดเวทีสร้างการเรียนรู้ในระดับตำบล ยังไม่แล้วเสร็จตามที่ตั้งเป้าหมายไว้อีกหลายกิจกรรม ได้แก่ เวทีถอดบทเรียนและเตรียมนำเสนอระดับจังหวัด เวทีนำเสนอระดับจังหวัด ถอดบทเรียนเป็นชุดความรู้ และศึกษาดูงาน ซึ่งได้ดำเนินการต่อเนื่องในปี 2553 ต่อไป

สร้างการเรียนรู้กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นให้แก่ทีมวิจัยของกรมคุ้มครองสิทธิฯ

สิ่งที่ตอบวัตถุประสงค์ หลังจากให้เจ้าหน้าที่ของกรมคุ้มครองสิทธิฯทำงานหนุนเสริมตามแผนกิจกรรมร่วมกับพี่เลี้ยง สกว.ตรัง แบบเรียนรู้จากปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับชุมชน คือผลที่เกิดขึ้นต่อตัวบุคคลทั้งผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านส่งเสริมการระงับข้อพิพาท และผู้ช่วยวิจัยของกรมคุ้มครองสิทธิฯ (พี่เลี้ยงของกรมฯ) เมื่อประเมินทางด้านคุณภาพได้แก่ การมีความคิดสร้างสรรค์ ความสามารถในการมีความคิดดีๆ แวบขึ้นมาโดยบังเอิญ การมองโลกในแง่ดี ความสามารถในการรับรู้ข่าวสารในขอบเขตที่

กว้าง การปรับปรุงพัฒนาอยู่เสมอ พบว่าเกิดขึ้นในตัวเจ้าหน้าที่ของกรมคุ้มครองสิทธิฯ แม้จะไม่เกิดขึ้นทุกข้อหรือทุกคน แต่การเกิดเพียงแค่ 1 คนก็ถือว่ามีคุณประโยชน์ยิ่งต่อการทำงานต่อไป

วิธีการสร้างการเรียนรู้กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นให้แก่ทีมวิจัยของกรมคุ้มครองสิทธิฯ มีดังนี้

1. เตรียมความพร้อม/ทำความเข้าใจแนวคิดยุติธรรมชุมชน

- สร้างความเข้าใจหลักการยุติธรรมชุมชน ด้วยวิธีการให้ที่ปรึกษาเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง (ผู้ประสานงาน สกว.ตรัง) บรรยายสรุป
- ทำความเข้าใจโครงการวิจัยความร่วมมือแก่ทีมวิจัยของกรมคุ้มครองสิทธิฯ ซึ่งมีข้อมูลโดยสรุปคือหลังจากเปิดศูนย์ฯ อธิบดีกรมคุ้มครองสิทธิฯ และรองอธิบดี เห็นด้วยกับแนวคิดของที่ปรึกษาเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง ในการทำงานเพื่อขับเคลื่อนการทำงานของกรรมการศูนย์ฯอย่างต่อเนื่องจึงได้นัดหมายอธิบดีฯ รองอธิบดีฯ ผู้เชี่ยวชาญฯ ที่ปรึกษาจาก สกว. ตรัง เจ้าหน้าที่จาก สกว.ภาค พูดคุยกันที่กรมคุ้มครองสิทธิฯ ร่วมกันสรุปผลการทำงานที่ผ่านมา คิดรูปแบบการดำเนินงานต่อ หาผู้ร่วมดำเนินงานร่วมกันทั้งของกรมคุ้มครองสิทธิฯ สกว. นักวิชาการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในการประชุมได้ผลสรุปแบ่งความรับผิดชอบในการจัดการคนและงบประมาณร่วมกัน หลังจากนั้นก็ได้จัดประชุมร่วมผู้ดำเนินงานโครงการความร่วมมือเครือข่ายยุติธรรมชุมชนตรังอีกครั้ง เพื่อสรุปรูปแบบงานวิจัยความร่วมมือ และบทบาทหน้าที่ของแต่ละฝ่าย ได้แก่ผู้เชี่ยวชาญเพลินใจ เหรียญนาค ผอ.กองส่งเสริมการระงับข้อพิพาท เจ้าหน้าที่กองส่งเสริมการระงับข้อพิพาทของกรมคุ้มครองสิทธิฯ เจ้าหน้าที่จาก สกว.ภาค เจ้าหน้าที่จากสกว.ตรัง อ.ไพสิฐ พาณิชย์กุล พี่เลี้ยง สกว.ตรัง และพี่เลี้ยงของกรมฯ เพื่อทำความเข้าใจการทำงานยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรังร่วมกัน และวางบทบาทหน้าที่ และภารกิจของแต่ละส่วน จากนั้นกรมคุ้มครองสิทธิฯเขียนโครงการการหนุนเสริมเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง โดยผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านส่งเสริมการระงับข้อพิพาท ซึ่งเป็นหัวหน้าโครงการเขียนโครงการนำเสนอแก่ผู้บริหารของกรมคุ้มครองสิทธิฯ จนโครงการได้รับการอนุมัติ
- เล่ารูปแบบและวิธีการทำงานเครือข่ายยุติธรรมชุมชนที่ผ่านมาเพื่อให้รู้สภาพการดำเนินงานของภาครัฐและ สกว.ตรัง
- เข้าไปทำความรู้จักแบบไม่เป็นทางการกับเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับงานเครือข่ายยุติธรรมชุมชนในจังหวัดตรัง 2 หน่วยงาน คือ สำนักงานยุติธรรมจังหวัดตรัง และสำนักงานคุมประพฤติจังหวัดตรัง

2.วิเคราะห์ผู้เกี่ยวข้อง

1) ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านส่งเสริมการระงับข้อพิพาท เป็นตัวแทนของกรมคุ้มครองสิทธิฯ และกองส่งเสริมการระงับข้อพิพาท ดำเนินงานเป็นผู้หนุนเสริมโดยใช้รูปแบบการเข้าร่วมเรียนรู้ทุกกระบวนการทำวิจัยของชุมชนและของพี่เลี้ยง เริ่มตั้งแต่รับรู้ที่มาของพัฒนาการเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง การทำความเข้าใจการพัฒนาโครงการความร่วมมือ ภารกิจและบทบาทของแต่ละส่วน การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การนำเสนอข้อมูลในเวทีระดับตำบล เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของเครือข่าย เวทีนำเสนอระดับจังหวัด การประสานงานหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การวางแผน ปฏิบัติการ และสรุปผลการทำงานอย่างต่อเนื่องกับทีมผู้ทำงานในพื้นที่ และนักวิชาการ การบริหารจัดการงบประมาณโครงการของกรมฯ

2) นักวิชาการ เป็นผู้ถอดถอดบทเรียนงานยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง โดยการเข้าร่วมในเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนทั้ง 3 ครั้ง เวทีประชุมประจำเดือนของเครือข่าย 1 ครั้ง เวทีนำเสนอระดับตำบล 1 ครั้ง และเป็นที่ปรึกษาของพี่เลี้ยง

3) พี่เลี้ยงกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ 2 คน ใช้กระบวนการร่วมวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม คอยหนุนเสริมและอำนวยความสะดวกแก่เครือข่ายวิจัยชุมชนทั้ง 10 พื้นที่ตำบล และเรียนรู้ภารกิจของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

4) สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น หนุนเสริมงบประมาณการทำวิจัยของชุมชน และเจ้าหน้าที่ติดตามหนุนเสริมการดำเนินงานของพี่เลี้ยง และเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง

5) ผู้ประสานงานและที่ปรึกษา สกว.ตรัง เป็นที่ปรึกษาร่วมแก้ปัญหาระหว่างทางให้กับทุกส่วนที่เกี่ยวข้อง ประสานงานให้เกิดความก้าวหน้า

6) พี่เลี้ยงของ สกว.ตรัง เป็นผู้ประสานงานและหนุนเสริมให้ทุกฝ่ายเกิดการเรียนรู้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

7) เจ้าหน้าที่สำนักงานยุติธรรมจังหวัดตรัง และสำนักงานคุมประพฤติจังหวัดตรัง เข้าร่วมเรียนรู้การทำงานวิจัยของพี่เลี้ยง ชุมชน และผู้ที่เกี่ยวข้อง ในเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของเครือข่ายยุติธรรมชุมชน เวทีวิเคราะห์ข้อมูลระหว่างทางในชุมชน เวทีระดับหมู่บ้าน เวทีระดับตำบล และให้ความช่วยเหลือในภารกิจที่เกี่ยวข้องกับหน่วยงานของตนเองระหว่างการทำโครงการของเครือข่าย และพี่เลี้ยง

8) องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และองค์การบริหารส่วนตำบล โดยนายก อบต. เป็นที่ปรึกษาศูนย์ยุติธรรมชุมชนระดับตำบล สนับสนุนสถานที่ บุคลากร และเข้าแผนงบประมาณประจำปีให้แก่ศูนย์ฯ

3. เรียนรู้กระบวนการหาโจทย์วิจัย และพัฒนาโครงการเพื่อให้ได้โครงการที่ตรงกับความต้องการของชุมชนและแก้ไขปัญหาของชุมชนได้อย่างแท้จริง

การพัฒนาโจทย์วิจัยจากการถอดบทเรียนการทำงานที่ผ่านมาของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรังรวมกันทั้ง 11 ตำบล เพื่อหาโจทย์วิจัยร่วมในประเด็นยุติธรรมชุมชน ด้วยการกำหนดหัวข้อในการถอดบทเรียนเพื่อให้ได้ข้อมูลจากความเป็นจริงมีหัวข้อคำถามดังนี้ การทำงานที่ผ่านมา ปัญหา/อุปสรรค แนวทางแก้ไข และรูปแบบการดำเนินงานเพื่อสร้างความเข้มแข็งแก่ศูนย์ฯ ซึ่งผลการถอดบทเรียนร่วมกันก็ทำให้ได้ข้อมูลเพื่อการทำโครงการที่เหมาะสมกับปัญหาที่เกิดขึ้นจริงของชุมชน โดยลักษณะรูปแบบการถอดบทเรียนเป็นแบบกันเอง มีที่ปรึกษา พี่เลี้ยง เจ้าหน้าที่ของ สกว. ร่วมกันช่วยจัดกระบวนการ เมื่อได้โจทย์ร่วมแล้ว พบว่าประเด็นปัญหาหลักที่เกิดขึ้นกับการทำงานของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรังจาก 10 พื้นที่ตำบลคือ ความไม่มั่นใจ ขาดความรู้ ทำให้คิดว่าหน่วยงานไม่ยอมรับ ชาวบ้านในชุมชนไม่ยอมรับ

เมื่อได้โจทย์วิจัย ทีมที่ปรึกษา และพี่เลี้ยงก็ลงพื้นที่แต่ละพื้นที่เพื่อพบพูดคุยพัฒนาโครงการกับกรรมการศูนย์ทั้งหมดของแต่ละพื้นที่ คัดทีมวิจัยอีกครั้งซึ่งส่วนใหญ่ก็มาจากกรรมการศูนย์ฯ และผู้ที่สนใจ โดยให้มีตัวแทนจากแต่ละหมู่บ้านให้มากที่สุด จากนั้นร่วมกันหาวิธีการแก้ไขกับปัญหาที่เป็นโจทย์จากการถอดบทเรียน จัดทำโครงการวิจัยโดยกำหนดวัตถุประสงค์ เป้าหมาย แผนการทำกิจกรรม เพื่อตอบโจทย์วิจัย

4. หนุนเสริมการทำกิจกรรมของชุมชน เพื่อสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้

พี่เลี้ยงทำงานร่วมกันเป็นทีม ทั้งทีมของกรมฯ ซึ่งประกอบด้วย ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านส่งเสริมการระงับข้อพิพาท พี่เลี้ยงของกรมฯ นักวิชาการ และทีมของ สกว.ตรัง เป็นการเรียนรู้การหนุนเสริมจากปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของชุมชน **เรียนรู้ไปพร้อมๆ กันทุกภาคส่วน (สร้างการมีส่วนร่วมจากพหุพาคี)** โดยกระบวนการหนุนเสริมมีความต่อเนื่อง ไม่ติดระบบราชการ **เป็นการหนุนเสริมเพื่อสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ พัฒนาแนวคิดและกิจกรรมในชุมชนให้มีประสิทธิภาพ ให้เกิดกำลังใจและการทำดีต่อ ขยายผลให้มีสมาชิกเครือข่ายเพิ่มขึ้น จัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาความรู้และทักษะในด้านที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรมชุมชน บูรณาการโครงการต่างๆเข้าด้วยกัน** โดยมีเครื่องมือหรือกิจกรรมดังนี้ 1) เตรียมความพร้อมทีมวิจัย 2) หนุนเสริมการจัดเวทีชี้แจงชาวบ้าน 3) หนุนเสริมการวางแผนการเก็บข้อมูล 4) หนุนเสริมการเก็บบันทึกข้อมูล 5) เรียบเรียงข้อมูล 6) เติมเต็มข้อมูล 7) หนุนเสริมการวิเคราะห์ข้อมูล 8) หนุนเสริมการจัดเวทีระดับหมู่บ้าน 9) หนุนเสริมการจัดเวทีระดับตำบล 10) หนุนเสริมการจัดเวทีประชุมประจำเดือน 11) จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้/สรุปบทเรียนของเครือข่าย 12) หนุนเสริมการร่วมกิจกรรมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง 13) หนุนเสริมการบริหารจัดการโครงการ

นอกจากการหนุนเสริมกิจกรรมตามแผนที่กำหนดในโครงการแล้ว พี่เลี้ยงยังต้องหนุนเสริมกิจกรรมที่เพิ่มแทรกขึ้นระหว่างทาง เช่นเวทีประชาคมหมู่บ้าน ร่วมออกแบบการจัดการปัญหา

ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในปัจจุบันระหว่างทำวิจัย และประสานงานช่วยเหลือคนในชุมชนที่ประสบปัญหา เป็นต้น

โดยการหนุนเสริมการทำกิจกรรมมีลักษณะการจัดการที่ตรงกับผลการศึกษาของ รศ.ดร.กาญจนา ที่กล่าวไว้ในหนังสืองานวิจัยเพื่อท้องถิ่น 10 ปี คุณค่าและความหมายต่อสังคมไทย และก้าวต่อไปในอนาคตคือ

- สลับขั้นตอนกันได้ เช่นการทำกิจกรรมเก็บบันทึกข้อมูล ที่ต้องสลับกับกิจกรรมวิเคราะห์ข้อมูล
- สามารถทำได้หลายครั้ง เช่น กิจกรรมวิเคราะห์ข้อมูลที่ต้องทำตลอดโครงการ การวางแผนการเก็บข้อมูลที่ต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบตลอดเพื่อให้เหมาะกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น เวทีระดับหมู่บ้านเพื่อสร้างการเรียนรู้ให้กับคนในชุมชนที่ทำได้หลายครั้ง
- อาจมีบางขั้นตอนถูกยุบ อย่างเช่น เวทีชี้แจงชาวบ้านของบางพื้นที่ ซึ่งต้องนำมารวมกับเวทีระดับหมู่บ้าน และเวทีระดับตำบล หรือเวทีประชุมประจำเดือนที่บางเดือนต้องปรับเป็นกิจกรรมเรื่องการจัดเก็บบันทึกและการจัดการข้อมูล หรือเวทีระดับหมู่บ้านในบางพื้นที่ต้องตัดออก
- อาจจะมีขั้นแทรก (กิจกรรมเสริม) เช่น กิจกรรมวิเคราะห์ข้อมูล การศึกษาดูงาน เวทีประชาคม การออกแบบกระบวนการจัดการปัญหาความขัดแย้งภายในชุมชน

พี่เลี้ยงยังเป็นเสมือนเพื่อนคู่คิดมิตรคู่บ้านอีกด้วย สามารถให้ความช่วยเหลือด้านอื่นๆ เช่น เมื่อเกิดคดีในชุมชนก็โทรศัพท์ถามพี่เลี้ยงได้ ส่วนจะตอบได้หรือไม่ก็แล้วแต่ พี่เลี้ยงจะประสานงานหาคนที่ช่วยให้ข้อมูลให้ได้ เมื่อมีงานบุญ งานศพ งานมงคลก็ไปร่วมงานกันและกันได้ มีชาวบ้านจะต้องมาขึ้นศาลก็ช่วยเหลือได้ ประชุมหรือคุยกันเสร็จแล้วก็กินข้าวเย็นพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้เรื่องอื่นๆ ได้

การหนุนเสริมชุมชนทำให้เจ้าหน้าที่ภาครัฐเกิดการเรียนรู้ และส่งผลให้การหนุนเสริมเป็นไปเพื่อสร้างการเรียนรู้ สร้างความรู้ สร้างพลัง และสร้างปัญญาแก่ชุมชน โดยการออกแบบการจัดกระบวนการที่ทำให้ทีมวิจัยและชุมชนมีส่วนร่วมและเกิดการเรียนรู้ ลักษณะการจัดกระบวนการที่สร้างการเรียนรู้ให้แก่ชุมชน เป็นดังนี้

- ให้ทีมวิจัยเก็บข้อมูล สร้างสัมพันธ์กับเจ้าของข้อมูล ให้คุณค่ากับเจ้าของข้อมูล สนุกกับการเก็บข้อมูล
- วิเคราะห์ข้อมูล เป็นความรู้ สร้างปัญญา และนำไปใช้ต่อ
- ลักษณะเวทีไม่เป็นทางการ ตั้งเก้าอี้ล้อมวงใต้ต้นไม้ นั่งเป็นวงไม่มีตำแหน่งเด่น ตั้งโต๊ะนั่งเป็นวงเล็กๆ ไม่มีเครื่องเสียง ทุกคนเลือกที่นั่งได้ตามใจ ใช้

ทรัพยากรที่หาได้ง่ายในการจัดเวที ประชุมกันเสร็จแล้วก็กินข้าวร่วมกันต่อบ้าง พูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ทั่วไปกันบ้าง

- ลักษณะการพูดคุยในเวที เป็นกันเอง ไม่เป็นทางการ บางครั้งพี่เลี้ยงต้องเป็นผู้คุมประเด็น ผู้ตั้งคำถามเพื่อส่งเสริมการคิดอย่างสร้างสรรค์และได้เนื้อหาในเชิงลึก ก่อเกิดความรู้ที่สร้างสรรค์เพื่อการทำงานต่อ ทุกคนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น การพูดคุยกระตุ้นการคิดวิเคราะห์ ไม่พูดคุยเล่าปรากฏการณ์ หรือปล่อยให้ไหลตามอารมณ์หรือเหตุการณ์ ช่วยวิเคราะห์เพื่อให้ทีมวิจัยเห็นภาพเชื่อมโยงความสัมพันธ์แบบองค์รวม
- จัดเวทีที่สร้างการเรียนรู้ และให้ความรู้แก่ชุมชน/หน่วยงาน อย่างเช่น เวทีระดับหมู่บ้าน เวทีระดับตำบล เวทีประชาคม เวทีระดับจังหวัด เวทีถอดบทเรียนระหว่างทาง
- จัดเวทีที่มีการสรุปบทเรียนจากการทำกิจกรรมเดิม ดูปัจจุบัน และวางแผนอนาคต
- พี่เลี้ยงใช้กระดาษชาร์ตเก็บประเด็นให้ทุกคนเห็นกันทั่วถึง เพื่อทำให้ผู้เข้าร่วมมีความเข้าใจตรงกัน ตามการพูดคุยทัน รู้ว่ากำลังพูดคุยในประเด็นใด และเป็นข้อมูลสรุปในเวทีได้
- สร้างนิสัยการจดบันทึก และฝึกการจับประเด็นให้กับทีมวิจัยที่มีศักยภาพ
- เมื่อมีข้อมูลหรือการจัดการปัญหาเรื่องใหม่ นำมาแลกเปลี่ยนในเวที
- ให้ทีมวิจัยเรียนรู้เทคนิคการจัดกระบวนการ จากการลงมือทำด้วยตนเอง และค่อยๆ เรียนรู้ ทำไปแก้ไปตลอดเวลา

ดังนั้นกระบวนการหนุนเสริมจึงไม่เร่งรีบ ต้องทำให้เกิดผลเป็นลำดับแต่ละขั้นตอน และจะต้องทำซ้ำสม่ำเสมอในทุกๆ กิจกรรม ซึ่งการทำซ้ำๆ จะทำให้พัฒนาการดีขึ้นเรื่อยๆ

กระบวนการหนุนเสริมของเจ้าหน้าที่ภาครัฐจึงไม่เป็นรูปแบบเดิมที่เพียงให้ชุมชนทำกิจกรรมให้เสร็จตามกรอบโครงการ เวลา เงื่อนไขงบประมาณ และตัวชี้วัดเชิงปริมาณ

5. ประสานงานเพื่อให้เกิดการทำงานแบบบูรณาการ

1) พี่เลี้ยงแบ่งพื้นที่ติดต่อประสานงานโดยตรงกับชุมชน และติดต่อประสานงานกับกรมคุ้มครองสิทธิ ที่ปรึกษา นักวิชาการ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในจังหวัด ทำให้เกิดการคิดเชื่อมโยงภารกิจของทุกภาคส่วน และเกิดความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการ ร่วมปรึกษาหารือการทำงาน แลกเปลี่ยนภารกิจการทำงานกันได้

2) ผู้เชี่ยวชาญฯ ได้พบปะพูดคุยกับเครือข่ายในพื้นที่ กับเจ้าหน้าที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับงานยุติธรรมชุมชนในจังหวัดตรัง จนทำให้เกิดสัมพันธ์และเชื่อมร้อยหน่วยงานต่อกันและมีแนวโน้มการทำงานร่วมกันอย่างดีในอนาคต
3) หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สำนักงานยุติธรรมจังหวัดตรัง สำนักงานคุมประพฤติตรัง อบต. เข้าร่วมเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้การทำงานของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง เวทีนำเสนอระดับหมู่บ้าน และเวทีนำเสนอระดับตำบล ทำให้แต่ละหน่วยงานเรียนรู้บทบาทการหนุนเสริมชุมชน และทำให้ชุมชนรู้จักหน่วยงานและมั่นใจกับการทำงานมากขึ้น

6. ประชุมวางแผน ปฏิบัติการ และสรุปผลการทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

1) การประชุมวางแผนทำให้ผู้หนุนเสริมได้วิเคราะห์บริบทต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง วางบทบาทผู้เกี่ยวข้อง สามารถออกแบบกิจกรรมได้อย่างเหมาะสม
2) ปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ และปรับเปลี่ยนใหม่ได้ ยืดหยุ่นตามความเหมาะสมของสถานการณ์
3) การสรุปการทำงาน ทำให้เกิดการประเมินผลที่ได้ พบปัญหาอุปสรรค ได้แนวทางแก้ไข การวางแผนการทำงานต่อไปอย่างเหมาะสม ได้รับข้อเสนอแนะทั้งต่องาน และต่อตัวบุคคลแต่ละคน

7. ใช้ศักยภาพภายใน

สร้างคนโดยให้แสดงศักยภาพภายในที่ค้นพบจากการเรียนรู้ด้วยตนเอง การบริหารงานจึงไม่มีรูปแบบ เพียงแค่ให้ทุกคนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง คิดเอง แสดงความคิดเห็นได้ มีส่วนร่วม สามารถร่วมวางบทบาทของตนเอง แก้ปัญหาเองได้ มีพื้นที่เพื่อการลงมือปฏิบัติเองในทุกขั้นตอนกระบวนการ และบริหารจัดการงานของตนเองให้ได้ผลงานที่เหมาะสม

หากมีการใช้ศักยภาพไปในทางไม่เหมาะสม เช่น การคิดว่าความรู้ของตนถูกต้อง ตัดสินใจและประเมินแทนคนอื่น วิธีการแก้ไขก็ใช้กระบวนการสรุปบทเรียนภายในทีมจัดการให้เขารับทราบและปรับเปลี่ยนวิธีคิดใหม่

ศักยภาพภายใน อย่างเช่น

- ความรู้ ประสบการณ์ ปฏิบัติการ: สร้างคุณค่า
- ความคิดสร้างสรรค์ ความมุ่งมั่น ความศรัทธา ความเชื่อ การเตรียมความพร้อม: สร้างพลัง
- การให้ (ความรู้ โอกาส): สร้างความสุข

ผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของเจ้าหน้าที่ภาครัฐ

1) เจ้าหน้าที่ภาครัฐได้พัฒนากระบวนการทำงานกับชุมชน และพัฒนาระบบงานยุติธรรมชุมชนควบคู่กับการปฏิบัติงานในชุมชนอย่างเป็นระบบ
2) เจ้าหน้าที่ภาครัฐเข้าใจบทบาทหน้าที่ของตนเอง ผ่านการเรียนรู้งานวิจัยของชุมชน และการนำภารกิจของหน่วยงานตนเองไปหนุนเสริมชุมชนในกิจกรรมการจัดการข้อมูล เวทีระดับหมู่บ้าน เวทีระดับตำบล และเวทีระดับจังหวัด
3) พี่เลี้ยงสามารถจัดกระบวนการเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในชุมชนได้ และทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมทั้งทีมกรรมการศูนย์ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และชุมชน
4) พี่เลี้ยงเกิดทักษะการวิเคราะห์ การมองแบบองค์รวม
5) เจ้าหน้าที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเรียนรู้รูปแบบการหนุนเสริมคือ การหาเครือข่าย การสร้างกระบวนการที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง การสัมพันธ์กับชุมชนในแนวระนาบ ไม่ใช่แบบสั่งการ การให้ความช่วยเหลือชุมชน การให้ความรู้ที่เหมาะสม เกิดความสัมพันธ์อันดีต่อกันของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และกับชุมชน
6) เมื่อมีเวทีประชุม สัมมนา อบรมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง พี่เลี้ยงก็จะเข้าร่วมซึ่งกันและกันทำให้เข้าใจภารกิจ รูปแบบการทำงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สามารถปรับตัว ปรับวิธีคิดเพื่อการทำงานร่วมกัน และสร้างสัมพันธ์ที่ดีต่อกันในการทำงาน
7) รูปแบบงานยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง หรือ ตรังโมเดล (Trang Model) ตามที่อาจารย์ไพสิฐ พาณิชย์กุล ได้สรุปไว้ว่า กระบวนการทำงานวิจัยของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรังแตกต่างจากพื้นที่จังหวัดอื่นๆ คือเป็นกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ที่ทำให้เกิดนักจัดการทางสังคม คือคณะกรรมการศูนย์ฯ หรือเจ้าหน้าที่ภาครัฐที่ทำงานด้วยใจ ใช้หลักการจัดการปัญหาด้วยความสัมพันธ์ของความเป็นมนุษย์กับมนุษย์ (ต่างจากนักปกครองจากการเลือกตั้งในระบบ) ทั้งนี้เพื่อสร้างความเป็นธรรมทางสังคม (โดยไม่ได้จัดการด้วยกฎหมายเพียงอย่างเดียว) ดังแผนผังที่ 4

แผนผังที่ 4 แสดงผลที่เกิดขึ้นจากงานวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ของโครงการยุติธรรมชุมชน จังหวัดตรัง

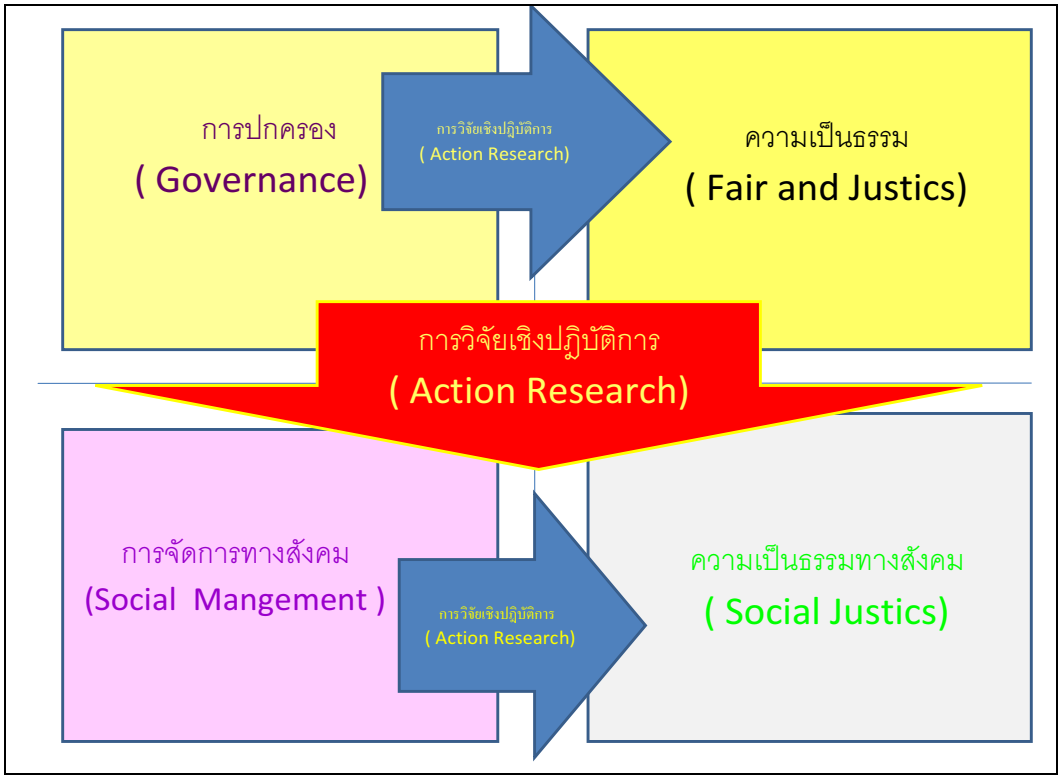

สร้างพื้นที่รูปธรรมที่เป็นต้นแบบการใช้กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ในการทำงานยุติธรรมชุมชนกับชุมชน

ผลที่ตอบวัตถุประสงค์ คือ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของแต่ละพื้นที่ ได้แก่

- เกิด**กลไกกรรมการศูนย์ฯ** ที่มาจากผู้นำชุมชนฝ่ายปกครองท้องถิ่น และผู้นำองค์กรอื่นๆ เช่น ผู้นำศาสนา ครู ผู้นำกลุ่ม อสม. ผู้อาวุโส นายก อบต. ส.อบต. สายตรวจประจำตำบล ที่มีจิตสาธารณะ มีบทบาทในการดูแลช่วยเหลือประชาชนในพื้นที่ ทำให้การทำงานเกิดความต่อเนื่องและยั่งยืน เมื่อเปลี่ยนแปลงผู้นำคนใหม่ ทีมเดิมก็จะดึงคนใหม่มาเป็นเครือข่ายเพิ่ม จากการทำงานร่วมกันอย่างเหนียวแน่น สร้างสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

- **การบริหารจัดการศูนย์และงบประมาณ**มีความเหมาะสม ทำงานและใช้จ่ายตามแผนกิจกรรม และตามกิจกรรมจริงที่แทรกเพิ่ม มีความยืดหยุ่นเพื่อให้งานขับเคลื่อนได้ เป็นผลจากการทำงานเป็นทีมที่ใช้มติร่วม และเป็นการบริหารจัดการที่ปฏิบัติการโดยชุมชนเองทั้งหมดทุกกระบวนการ

- เกิด**กระบวนการสร้างการเรียนรู้** ด้วยการจัดเก็บข้อมูลการจัดการปัญหาความขัดแย้งมาวิเคราะห์เป็นความรู้ สร้างการเรียนรู้กับชุมชนในเวทีระดับหมู่บ้าน และระดับตำบล สามารถสร้างความมั่นใจต่อแนวคิดยุติธรรมชุมชนแก่กรรมการศูนย์ฯ และชุมชนได้

- เกิด**ระบบกลไกการไกล่เกลี่ย** มีการแลกเปลี่ยนเรื่องที่เกิดในชุมชน จัดการข้อมูลมาเป็นความรู้ในการไกล่เกลี่ย จัดการแก้ไขปัญหาร่วมกันเป็นทีม ออกแบบการจัดการปัญหาระดับปัจเจกและปัญหาสาธารณะ ทั้งเชิงป้องกัน/แก้ไขรวมถึงการนำไปสู่การสร้างกติกาชุมชนที่ใช้ปฏิบัติร่วมกัน เช่น เกาะลิบงวางแนวทางการจัดการมรดกเป็นลายลักษณ์อักษรแทนการบอกเล่า ตำบลเกาะสุกรออกกติกาเรื่องสัตว์เลี้ยง ตำบลสุโสะนำระเบียบการเว้นระยะเขตแดนของการปลูกยางและปาล์มมาใช้ในการดำเนินการไกล่เกลี่ย สร้างการเมืองภาคประชาชน(นักจัดการทางสังคม) เป็นกลุ่มกรรมการศูนย์และเครือข่ายยุติธรรมชุมชนที่มีสำนึกร่วมในการสร้างความสมานฉันท์ และสร้างความเป็นธรรมแก่สังคม

- **การบูรณาการหน่วยงาน** และ**ใช้ต้นทุนทรัพยากรที่มี** เช่น การนำงานยุติธรรมชุมชนเข้าแผน อบต. เพื่อตั้งงบประมาณดำเนินงานในอนาคต เช่นพื้นที่ตำบลนาหมื่นศรี วังคีรี เกาะสุกร เกาะลิบง

- **การประสานงานภายในและภายนอก** เพื่อให้ความช่วยเหลือ ให้ความรู้ และร่วมเรียนรู้ กับชุมชนได้

1. การสร้างพื้นที่รูปธรรมระดับชุมชน

<u>ตำบลคลองชีล้อม อำเภอกันตัง</u>

รูปแบบการทำงาน/ผลจากกระบวนการและจากการทำวิจัย

- **กลไกกรรมการศูนย์ฯ** มาจาก ผู้นำฝ่ายปกครองท้องถิ่นเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้มี ส.อบต. แกนนำกลุ่มหรือองค์กรในชุมชน ที่มีใจทำเพื่อส่วนรวม โครงสร้างมีความยืดหยุ่นสูง
- **การบริหารจัดการศูนย์ฯ** เน้นการทำงานเป็นทีม วางบทบาทคนทำงานอย่างเหมาะสม เลือกผู้ที่มีความรับผิดชอบ ไม่ให้อำนาจการบริหารจัดการอยู่ที่หัวหน้าทีมหรือประธานศูนย์ เพียงคนเดียว ทุกคนมีความโดดเด่นเท่า ๆ กัน ทำงานอย่างจริงจัง ไม่ได้ทำเพียงเพื่อให้เสร็จแต่เน้นคุณภาพ
    - ประธาน คือผู้ใหญ่ย้วน รับบทบาทในการประสานงานภายในและภายนอก
    - เลขา คือผู้ใหญ่จิต มีหน้าที่บันทึกการทำกิจกรรม ทำงานด้านข้อมูล
    - เหรัญญิก คือ นางหลี ซึ่งควบคุมการเงินอย่างละเอียดรอบคอบ
    - ทีมวิจัยคนอื่นๆ เช่น นายศรี นายสมนึก ผู้ใหญ่สวาท ผู้ใหญ่แป้น และคนอื่นๆ ให้ความร่วมมือกับการทำกิจกรรมเต็มที่
- **การบริหารการเงิน** ผู้ควบคุมดูแลการเบิกจ่ายมาจากการเลือกกันเองภายในทีม ได้ทำความเข้าใจกรอบการเบิกจ่าย จ่ายเงินตามการทำกิจกรรมจริง และตามความเหมาะสมเพื่อให้งานมีการขับเคลื่อน เคลียร์การเงินและเอกสารเป็นปัจจุบันตลอด มีสมุดคุมบัญชี
- **การสร้างเครือข่าย** เป็นทีมที่พยายามหาคนที่มีความตั้งใจมุ่งมั่นทำงานเพื่อชุมชนเข้ามาเพิ่มอยู่ตลอด ด้วยวิธีการเพื่อนชวนเพื่อน คือให้คนที่สนิทไปพูดคุยชักชวนเข้ามาร่วมเรียนรู้การทำกิจกรรม จนกระทั่งได้ผู้นำใหม่ๆเพิ่มมาหลายคน แต่ที่ยังไม่ประสบผลสำเร็จคือการดึงกำนันเข้ามาร่วมทำกิจกรรม
- **ทำกิจกรรมตามแผน และจัดเวทีประชุมพูดคุยแบบไม่เป็นทางการอย่างต่อเนื่อง** ทีมมีความกระตือรือร้นทำงานเมื่อเห็นว่างานเริ่มช้าและไม่คืบหน้า ทีมมักจะนัดพบกันเพื่อไม่ให้ห่างและกระตุ้นการทำงานต่อ โดยการโทรศัพท์แจ้งพี่เลี้ยงให้เข้ามาร่วมหนุนเสริม นำปัญหาที่กำลังเกิดในชุมชนมาแลกเปลี่ยน และหาวิธีการจัดการปัญหาร่วมกัน อย่างเช่นกรณีของพี่สุทิน เรื่องกู้ยืมเงิน ทางกรรมการก็ร่วมกันหาวิธีการไกล่เกลี่ยจนประสบผลสำเร็จ โดยใช้เทคนิคของความสัมพันธ์ของผู้ไกล่เกลี่ยกับคู่กรณี กรณีการถูกจับยาเสพติดและถูกฟ้องขับไล่ของน้าแอด ก็

ได้ทีมกรรมการศูนย์ร่วมกันประสานงาน จนสามารถขอทนายอาสาช่วยเป็นทนายความในศาลชั้นต้นจนช่วยเหลือน้าแอดให้ได้อาศัยอยู่ในที่ดิน ส่วนเรื่องที่คค้างอยู่คือเรื่องยาเสพติดที่ยังไม่จบทีมกรรมการศูนย์ฯก็ติดตามคอยช่วยเหลือ อย่างต่อเนื่อง แต่เนื่องด้วยกระบวนการทางยุติธรรมเป็นเรื่องที่เข้าใจยากและซับซ้อน การประสานงานจึงไม่ค่อยจะทันการนัก กรณีเรื่องการบุกรุกที่ดินป่าช้า กรณีเรื่องผลกระทบจากที่ทิ้งขยะเทศบาลอำเภอที่ตั้งอยู่ในชุมชน ก็ถูกนำมาพูดคุยแลกเปลี่ยนในเวทีเสมอ

- **สร้างการมีส่วนร่วมและสร้างการเรียนรู้แก่ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง** โดยจัดเวทีระดับหมู่บ้านและตำบล สามารถทำได้ดี มีการวางแผนก่อนทำกิจกรรมทุกครั้ง หลังทำกิจกรรมเสร็จก็สรุปผล และนำบทเรียนที่ได้ไปปรับปรุงแก้ไขในการทำงานครั้งต่อไป การจัดเวทีสร้างการเรียนรู้ทำให้กรรมการศูนย์เกิดความมั่นใจ เข้าใจงานและบทบาทของตนเอง ภายหลังจากทำกิจกรรมเวทีระดับหมู่บ้านและตำบลแล้ว ความมุมานะในการทำงานก็เพิ่มขึ้น โดยการนำเรื่องที่เก็บบันทึกได้มาวิเคราะห์เป็นความรู้นำเสนอในเวที บางเรื่องก็ให้เจ้าของเรื่องในชุมชนเป็นผู้เล่าเพื่อเป็นบทเรียนแก่คนในชุมชนเอง ทำให้ได้รับการยอมรับจากชุมชนและหน่วยงานเพิ่มขึ้น ชุมชนเองก็ได้เรียนรู้ว่ายุติธรรมชุมชน สามารถเป็นที่พึ่งได้ จนทีมวิจัยเกิดความมั่นใจเพิ่มขึ้น ชาวบ้านรู้จักศูนย์มากขึ้นเกิดขึ้นภายหลังจากจัดเวทีระดับหมู่บ้าน และระดับตำบลไปแล้ว เมื่อชาวบ้านได้มาฟังการนำเสนอของทีมวิจัยก็เกิดความสนใจมีการสอบถามถึงความเป็นมาเป็นไปของกรรมการหลังจากนั้นมากขึ้น
- **เรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง** เช่นคดีของนายนิพนธ์ สมประสงค์ (น้าแอด) ชาวบ้านในหมู่ที่ 4 ตำบลคลองชีล้อม ทีมได้นัดหมายไปขึ้นศาลพร้อมกันทั้งทีมเพื่อเป็นกำลังใจ และเรียนรู้กระบวนการในชั้นศาลจากการลงมือปฏิบัติจริง
- **พัฒนาศักยภาพ** การเก็บบันทึกเรื่องราวการไกล่เกลี่ย ทำให้หลายคนเกิดทักษะการเขียน เช่น ผู้ใหญ่จิต นางหลี โดยเฉพาะนางหลีเป็นทีมวิจัยที่เขียนเรื่องราวได้ดี รักการเขียน และงานวิจัยเหมือนเป็นแรงบันดาลใจให้น้าหลีได้เขียนอย่างที่อยากเขียน และมีการบันทึกการทำงานอย่างต่อเนื่อง ทักษะการพูด ของนายศรี นายสมนึก ที่ดีขึ้นจากการได้เป็นพิธีกรในการจัดเวทีในชุมชน การวิเคราะห์ซึ่งได้จากการฝึกวิเคราะห์เรื่องราว
- **การประสานงานทั้งภายในชุมชน และภายนอก**ได้แก่เจ้าหน้าที่สำนักงานยุติธรรมจังหวัดตรัง เจ้าหน้าที่สำนักงานคุมประพฤติจังหวัดตรัง สกว. ตรัง ศาล นายอำเภอ ทนายความ ตำรวจ เป็นต้น จนทำให้ทีมเกิดความมั่นใจในการประสานงานกับหน่วยงานภายนอก และเริ่มรู้ว่าขาดความรู้เรื่องขั้นตอนในกระบวนการยุติธรรม

- **หน่วยงานหนุนเสริม** ด้านงบประมาณ บุคลากร คือกรมคุ้มครองสิทธิฯ และ สกว. ด้านการจัดอบรม ประชุม ให้ความรู้ มีสำนักงานคุมประพฤติจังหวัดตรัง สำนักงานยุติธรรมจังหวัดตรัง กรมคุ้มครองสิทธิฯ
- **มีกองทุนของศูนย์ฯ** ชื่อกองทุนศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลคลองชีล้อม ได้เงินกองทุนจากการสะสมงบประมาณซึ่งเหลือจากการทำกิจกรรม
- **การออกแบบการจัดการปัญหาความขัดแย้งของชุมชน เช่น**
    - เรื่องแรกเป็นกรณีชาวบ้านที่เป็นลูกบ้านหมู่ที่ 4 ให้ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 4 คือผู้ใหญ่ย้วนที่เป็นประธานศูนย์เข้าไปไกล่เกลี่ยลูกหนี้ให้ยอมชำระหนี้ถึง 2 ครั้งแต่ไม่ได้ผล ผู้ใหญ่ย้วนจึงแนะนำว่าให้นำเรื่องเข้ามาปรึกษากับทีมกรรมการศูนย์ฯ เมื่อลูกบ้านรายนี้เข้ามาช่วงที่กรรมการกำลังนั่งประชุมกันอยู่ ก็ได้แนวทางการช่วยเหลือ เมื่อในทีมกรรมการสอบถามความเป็นมาของเรื่อง วิเคราะห์คู่กรณี แล้วก็พบว่าผู้ที่จะเข้าไปไกล่เกลี่ยควรจะเป็นใคร ผู้ช่วยผ้วน ช่วยสุวรรณ กรรมการศูนย์ (ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 4) ได้ขออาสาเข้าไปไกล่เกลี่ยเนื่องจากรู้จักกับลูกหนี้คนนี้ดี เพราะเป็นคู่เขยกัน เมื่อผู้ช่วยเข้าไปเจรจาก็ใช้วิธีการแบบประนีประนอม สอบถามถึงเหตุผลที่ไม่จ่ายเงินกู้คืนเขา ก็ได้ความว่าลูกหนี้เองก็ฐานะไม่ดีนัก เพราะภาวะทางเศรษฐกิจ ผู้ช่วยจึงให้เขามีทางเลือกว่าจะให้ช่วยได้อย่างไร แต่ต้องจ่ายเงินคืนเขาเพราะยืมเขามา ฝ่ายลูกหนี้บอกว่ายังไม่มีเงิน ถ้ามีเงินแล้วจะไปจ่ายคืน ผู้ช่วยผ้วนจึงได้เข้าทางภรรยาเพราะคิดว่าอย่างไรเสียต้องช่วยกันรับผิดชอบ ภรรยาลูกหนี้จึงขอจ่ายคืนเดือนละ 500 บาท ทุกๆ เดือนแม้ว่าจะทยอยจ่ายครั้งละน้อยๆ แต่ถือว่าเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ลูกหนี้ไม่เบี้ยว เมื่อผู้ช่วยมาแจ้งแก่เจ้าหนี้เขาก็ยอมรับในเงื่อนไขนี้ เพราะรู้ดีว่าลูกหนี้ก็ฐานะไม่ได้ดีนัก แต่หากตนไปทวงคืนเองมักใช้อารมณ์ต่อกันจึงไม่ได้ผล หลังจากที่กรรมการศูนย์ฯได้เข้าไปไกล่เกลี่ยให้จนสำเร็จในครั้งนี้ พี่สุทินเจ้าหนี้รายนี้ก็กลายมาเป็นทีมของศูนย์เพิ่มอีก 1 คนไม่ว่าไปจัดเวทีหมู่บ้านไหนพี่สุทินจะตามไปช่วยเสริมเรื่องการทำงานของกรรมการ ช่วยประชาสัมพันธ์ด้วยการเล่ากรณีที่เกิดขึ้นจริง และกล้าพูดว่ายอมรับการทำงานเป็นทีมของกรรมการศูนย์ เพราะเรื่องนี้พี่สุทินได้ไปขอความช่วยเหลือที่สำนักงานยุติธรรมจังหวัดตรังแล้วแต่ปรากฏว่า เขาก็ไม่สามารถช่วยเหลือได้ แต่เมื่อมาพบกับการไกล่เกลี่ยแบบประนีประนอมทำให้พี่สุทินยอมรับกลไกการไกล่เกลี่ยแบบนี้

- เรื่องที่ 2 เป็นคดีที่ซับซ้อนพอสมควร เรื่องเริ่มเกิดเมื่อประมาณปี 2548 และต่อเนื่องมาหลายปีจนปัจจุบันก็ยังไม่จบ เป็นเรื่องของน้าแอดชาวบ้านในหมู่ที่ 4 ตำบลคลองชีล้อม น้าแอดโดนแม่ยัดยาบ้า เนื่องจากผู้เป็นแม่ได้ขายที่ดิน 48 ไร่ซึ่งไม่มีเอกสารสิทธิ์ รวมพื้นที่ที่มอบให้น้าแอะอาศัยอยู่ 7 ไร่ด้วย เมื่อน้าแอดไม่ยอมรับเงินค่าที่ดินที่ผู้เป็นแม่ยื่นเงื่อนไขให้ ก็ถูกแม่ฟ้องขับไล่ออกจากที่ดิน นอกจากนั้นก็ถูกยัดยาบ้า 18 เม็ด ตำรวจไปตรวจค้นเจอวันที่น้าแอดไม่อยู่บ้านแต่เหตุการณ์ในวันนั้นทำให้รู้ว่าหลานชายกับน้องสาวได้นำยามาวางไว้ เมื่อถูกจับ ทางผู้ใหญ่ย้วน น้าศรี ผู้ช่วยผ้วน ก็เข้าไปช่วยประกัน แต่คดีครอบครองยาบ้า 18 เม็ด ก็เป็นที่รู้ว่าประกันไม่ได้ โชคดีที่ตำรวจบอกว่าให้ไปหาลายเซ็นชาวบ้านมายืนยันว่าน้าแอดเป็นคนดี ผู้นำชุมชนจึงช่วยกันไปขอลายเซ็นชาวบ้านในหมู่บ้านมาซึ่งทุกคนก็เต็มใจให้ลายเซ็นเพราะรู้จักนิสัยน้าแอด และแม่ของน้าแอดดี เมื่อประกันตัวออกมาได้ ก็ต้องขึ้นศาลเรื่องที่ดินที่ถูกแม่ฟ้องขับไล่ ตอนนั้นทีมกรรมการศูนย์ต้องนำเรื่องนี้มาพูดคุยปรึกษากันในทีมบ่อย ๆ มีการรวมทีมกันช่วยเหลือ โดยการไปปรึกษาที่สำนักงานยุติธรรมจังหวัดตรัง ขอทนายอาสาฯ ช่วยว่าความ เพราะน้าแอดฐานะยากจน ในวันขึ้นศาลเมื่อปี 51 ทีมกรรมการก็รวมตัวกันไปฟังคำตัดสินเพื่อเป็นพยานและให้กำลังใจน้าแอด คดีที่ดิน ศาลชั้นต้นตัดสินยกฟ้อง แต่เรื่องคดียาเสพติดนั้นอัยการเป็นโจทก์ เมื่อน้าแอดเข้ามาพบกรรมการศูนย์แกก็เริ่มหันมาพึ่งกรรมการศูนย์ฯ แต่ทั้งนี้โดยความเป็นเรื่องละเอียดอ่อนด้านจิตใจของแม่กับลูก น้าแอดไม่ค่อยจะกระตือรือร้นในการต่อสู้นัก และค่อนข้างวางเฉย (ไม่ทราบเพราะจิตใจที่รู้สึกแย่หรือไม่) มีหนังสือให้ไปคัดค้านการอุทธรณ์เรื่องที่ดินของแม่ แกก็ไม่เข้าใจ จนเลยเวลาคัดค้านอุทธรณ์ไปเสียแล้ว กรรมการเองก็ไม่ได้ชำชองเรื่องกระบวนการยุติธรรมนักก็ไม่ทราบว่าจะเป็นเช่นไรต่อ ก็ต้องปรึกษากับเจ้าหน้าที่ ตอนนี้ได้ทนายคนเดิมขอฎีกา ดังนั้นพี่เลี้ยงในเรื่องยุติธรรมชุมชนเองก็มีความสำคัญต้องเป็นผู้กระตุ้นให้ทั้งกรรมการศูนย์และชาวบ้านกระตือรือร้นมากขึ้น ฝ่ายแม่ของน้าแอดที่คบกับทอมเริ่มมีปัญหาการแบ่งผลประโยชน์ไม่ลงตัว คนที่มาซื้อที่ดินก็กำลังฟ้องฝ่ายแม่เพื่อเอาเงินส่วนที่จ่ายเกินคืน แม่จึงมารับสารภาพกับน้าแอะว่าตนเองเป็นคนวางแผนยัดยาบ้าเอง วันนั้นก็คุยกันที่โรงพักแต่ไม่ได้บันทึกแต่อย่างใด น้าแอดเมื่อเขามารับสารภาพแล้วก็เฉย ทีมวิจัยได้เชิญน้าแอดมาเล่ากรณีศึกษาในเวทีระดับตำบลเมื่อวันที่ 25 กันยายน 52 ที่ผ่านมาเพื่อให้

ชาวบ้านในชุมชนเรียนรู้จากเรื่องจริง วันนั้นแกดูเหมือนท้อแท้กับชีวิตไม่ค่อยกระตือรือร้นในการต่อสู้นัก จนเจ้าหน้าที่ตำรวจที่ทีมกรรมการเชิญมาเข้าร่วมเวทีระดับตำบลด้วยต้องแนะนำให้แกและกรรมการศูนย์ฯ รีบจัดการด่วน รวมทั้งเรื่องเลยเวลาในการคัดค้านอุทธรณ์ที่ดินของแม่ด้วย ต้องรีบไปหาทนายเพื่อยื่นฎีกา ส่วนเรื่องยาเสพติดก็อยู่ระหว่างกระบวนการ

- เรื่องนี้สะท้อนให้เห็นว่าทำไมต้องใช้หลักการหรือแนวคิดยุติธรรมชุมชนในการสร้างความเป็นธรรมให้กับสังคม เพราะคนในชุมชนคือผู้ที่รู้จักคนกันดี และสามารถช่วยดูแลกันเองได้ โดยกรรมการศูนย์ฯ ต้องเป็นกลาง มีจิตใจเพื่อช่วยเหลือ ปัญหาในชุมชนมีด้านความสัมพันธ์ บริบทอื่นๆอีกมากมายซับซ้อนกว่าที่เจ้าหน้าที่ภาครัฐอาจเข้าใจในบางเรื่อง ซึ่งหากมีการใช้ข้อมูลด้านนี้ประกอบกับกฎหมาย น่าจะทำให้เกิดความเป็นธรรมได้ ตอนนี้คนในชุมชนเรียนรู้จากเรื่องจริงจนเริ่มเข้าใจแนวคิดเรื่องยุติธรรมชุมชน และยังเรียนรู้กระบวนการยุติธรรมได้เข้าใจยิ่งขึ้นจากเรื่องนี้

<u>ตำบลบางหมาก อำเภอกันตัง</u>

รูปแบบการทำงาน/ผลจากกระบวนการและจากการทำวิจัย

- **กลไกกรรมการศูนย์ฯ** ส่วนใหญ่เป็นแกนนำกลุ่มและสมาชิกกลุ่มต่างๆในชุมชน หัวหน้าโครงการเริ่มขยายทีมให้เป็นกลุ่มผู้นำฝ่ายปกครองท้องถิ่นให้เพิ่มมากขึ้นเพราะเริ่มเห็นว่างานยุติธรรมชุมชน เป็นบทบาทของกลุ่มผู้นำ
- **การบริหารการทำงาน** แม้จะมีทีมหลักเพียง 3-4 คนแต่แกนหลักก็พยายามประสานงานให้ได้คนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ด้วยวิธีการพามาร่วมทำกิจกรรมต่อเนื่องโดยการดึงสายตรวจประจำตำบล ผู้นำในทุกหมู่บ้านมาเป็นทีมเดียวกับกรรมการศูนย์ฯ คาดว่าอนาคตจะต้องทำงานแบบประสานความร่วมมือกันได้เมื่อมีปัญหาก็โทรศัพท์ให้พี่เลี้ยงเข้าไปช่วยอยู่เสมอ และผลจากการพยายามตั้งใจก็ทำให้ได้ทีมผู้นำเพิ่มเข้ามาเรื่อยๆ มีการแบ่งบทบาทการทำงาน หัวหน้าโครงการเป็นผู้ประสานงานภายในและภายนอก จัดทำการเงิน มีผู้บันทึกการทำงาน
- **การสร้างการเรียนรู้และสร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชน** ด้วยการจัดเวทีระดับหมู่บ้านและระดับตำบล นำเสนอความรู้จากการทำวิจัย จนทำให้ทีมเกิดความ

มั่นใจ เข้าใจบทบาทของงานที่ทำ รู้ภารกิจของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมากยิ่งขึ้น ภายหลังจัดเวทีในชุมชนเสร็จแล้ว เมื่อสรุปผลพบว่าทีมเกิดการเรียนรู้เรื่องยุติธรรมชุมชน และมีความตั้งใจที่จะทำงานอย่างจริงจังต่อไป

- **พัฒนาศักยภาพ** การบันทึกเรื่องราวการจัดการปัญหาความขัดแย้งอย่างต่อเนื่อง แม้จะไม่กี่คนที่มีการบันทึกต่อเนื่อง แต่ก็พบว่ามีคนที่มีความสามารถในการเขียนสูงอย่างผู้ใหญ่ปรีชา (ผู้ใหญ่เขียด) การพัฒนาทักษะการพูด การฟังดีขึ้น การวิเคราะห์ที่พัฒนาได้ดีขึ้น
- **ทำกิจกรรมตามแผนอย่างต่อเนื่อง จัดประชุมแบบไม่เป็นทางการ** มีการทำกิจกรรมตามโครงการต่อเนื่อง เปลี่ยนสถานที่ประชุมเป็นศาลาเอนกประสงค์ของหมู่บ้าน เพื่อจะได้พบปะกับคนอื่นเพิ่มขึ้น หลายคนที่รู้สึกอึดอัดเมื่อต้องเข้าห้องประชุมของ อบต. ก็ไม่เกร็งเกินไป
- **ความสัมพันธ์ของผู้นำชุมชนดีขึ้น** ได้มีการพบปะพูดคุยกันมากขึ้น เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และหลายคนได้พูดระบายในสิ่งที่อัดอั้นตันใจ
- **ประสานงานกับหน่วยงานภายนอกได้ดี** มีการประสานงานกับสำนักงานยุติธรรมจังหวัดตรังเพื่อการจัดเวทีประชุมอบรมภายในชุมชน และปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาที่เกิดในชุมชน
- **บันทึกการทำงานต่อเนื่อง** จัดทำบัญชี-การเงินเป็นปัจจุบัน ตามการทำกิจกรรมจริง
- **การออกแบบระบบการจัดการปัญหาความขัดแย้งของชุมชน**
    - ศาลจังหวัดตรังส่งเรื่องฟ้องร้องความขัดแย้งการขายที่ดินในชุมชนตำบลบางหมาก กลับมาที่ศูนย์ กรรมการศูนย์เมื่อฝ่ายโจทก์มาแจ้งว่าศาลให้กลับมาไกล่เกลี่ยที่ศูนย์ฯ ก่อน ก็รับเรื่องไว้แต่ในช่วงเวลานั้นมีการหาเสียงเลือกตั้งนายก อบต. จึงยังชะลอเรื่องไว้ไม่ได้เข้าไปจัดการทันที แต่เมื่อการเลือกตั้งเสร็จ ก็ได้นำเรื่องนี้มาวิเคราะห์ให้ทีมไปหาข้อมูล จัดการส่งเรื่องให้กำนันเป็นผู้ดำเนินการไกล่เกลี่ย กำลังอยู่ในกระบวนการ
    - ดึงสายตรวจประจำตำบล คือดาบสุนทรเข้ามาร่วมเป็นทีม ดาบเองก็เริ่มสนใจการทำงานของกรรมการ ยอมรับการไกล่เกลี่ยของชุมชน

<u>เกาะลิบง อำเภอกันตัง</u>

รูปแบบการทำงาน/ผลจากกระบวนการและจากการทำวิจัย

- **กลไกกรรมการศูนย์ฯ** หลากหลาย มาจากผู้นำฝ่ายปกครองท้องถิ่นทุกหมู่บ้าน ส.อบต. ผู้นำศาสนา และสายตรวจประจำตำบล ซึ่งมีใจในการทำงานเพื่อชุมชน และมีความมุ่งมั่นและเข้าใจการทำงานยุติธรรมชุมชน โครงสร้างมีความยืดหยุ่น
- **การบริหารการทำงานเป็นทีม** มีการจัดทีมมานั่งพูดคุยปรึกษาการจัดการปัญหาในชุมชน มีการไกล่เกลี่ยเป็นทีม ผู้นำศาสนามีส่วนร่วมในการไกล่เกลี่ยปัญหาในชุมชน การสร้างเครือข่ายเพิ่ม โดยปรับเปลี่ยนคนที่ไม่ได้ทำงานออก และหาคนที่สนใจงานเข้ามาเพิ่ม
- **การทำกิจกรรมแบบไม่เป็นทางการ/ประชุมแบบไม่เป็นทางการ** เริ่มมีการจัดสรรเวลาเพื่อการทำงานวิจัย เช่นคุยกันในวงน้ำชาตอนเช้าและเย็น ซึ่งเป็นวิถีของชุมชนมุสลิมเกาะลิบง
- **การพัฒนาศักยภาพ** ทีมวิจัยได้ฝึกทักษะการเขียน แต่ต้องมีการกระตุ้นให้เห็นคุณค่าของข้อมูลอยู่เสมอ เกิดการพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์กับกลุ่มผู้นำเป็นอย่างดี เป็นผลจากการที่ทีมวิจัยได้ฝึกวิเคราะห์การจัดการปัญหาของชุมชนจนเกิดความเคยชินในการวิเคราะห์เรื่องราว เมื่อเกิดปัญหาความขัดแย้งเรื่องใหม่พบความเปลี่ยนแปลงคือการวิเคราะห์แลกเปลี่ยนข้อมูลกันก่อน สามารถนำข้อมูลที่ได้มาศึกษาวิเคราะห์ คิดงานเชิงป้องกันได้ เช่นเรื่องการทำพินัยกรรมแบบชาวบ้าน การใช้หลักศาสนาแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง
- **เกิดความสัมพันธ์ในกลุ่มผู้นำชุมชนดีขึ้น** มีการแลกเปลี่ยนการจัดการแก้ไขปัญหาในชุมชนกันมากขึ้น นั่งพูดคุยกันมากขึ้น
- **การออกแบบกระบวนการจัดการปัญหาความขัดแย้งในชุมชน**
    - การทำงานเป็นทีม เมื่อกรรมการศูนย์ยุติธรรมเกาะลิบงได้ร่วมกันเก็บข้อมูลการจัดการปัญหาความขัดแย้งในชุมชนตั้งแต่อดีตแล้วนำมาเรียนรู้ในเบื้องต้น กระบวนการทำวิจัยทำให้เกิดการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ เกิดกระบวนการคัดคน และทำงานเป็นทีม สร้างแนวร่วมที่เป็นสายตรวจประจำตำบลมาหนุนเสริมการทำงานซึ่งเป็นผู้ที่มีความคิดต่องานทางด้านชุมชนในทางที่ดี ต้องการให้ชุมชนเข้มแข็ง คนบนเกาะเกิดความสมานฉันท์ ไม่เกิดปัญหาสังคม จึงทำให้ทีมทำงานครบทุกภาคส่วนในชุมชน การเข้าไปจัดการปัญหาในช่วงปีที่ผ่านมามีการทำงานเป็นทีมมากขึ้น มีการออกแบบการจัดการปัญหา

เรื่องการเปิดร้านขายสุราในชุมชน ตอนนี้ทีมเริ่มเป็นหนึ่งเดียว เมื่อเกิดเรื่องความขัดแย้งของชาวบ้านในชุมชน ทีมจะนำมาปรึกษาหาข้อมูลของแต่ละฝ่ายก่อน แล้วจึงจะเลือกคนเข้าไปจัดการตามเหมาะสม การจัดการก็ไม่ได้ทิ้งระบบเดิมคือการใช้บทบัญญัติของศาสนาในการจัดการปัญหาโดยมีผู้นำศาสนาเข้าไปด้วยหรือให้คำปรึกษาก่อนเข้าไปจัดการ แต่ก็ยืดหยุ่นตามความเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่

- **การใช้ความรู้มาออกแบบการทำงาน** จากการศึกษาข้อมูลการจัดการปัญหาความขัดแย้งที่ผ่านมาพบว่าใช้บทบัญญัติทางศาสนาเข้าไปจัดการ เช่น เรื่องมรดก ครอบครัว ถือว่าเป็นกฎหมายของชาวมุสลิมที่มีรายละเอียดทางด้านการจัดการที่ดี มีความยุติธรรม ใช้แก้ไขและป้องกันปัญหาในชีวิตประจำวันได้ดี แต่มีเงื่อนไขว่าสภาพสังคมหรือชุมชนไม่เปลี่ยนแปลงไปรวดเร็วนัก ยังมีความเป็นชุมชนมุสลิมที่อยู่ในศีลในธรรม แต่อีกแง่หนึ่งกับสังคมที่เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็วการเปิดรับการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยี การศึกษา หรืออีกหลายๆ ด้าน จึงไม่อาจแน่ใจว่าจะใช้บทบัญญัตินี้ให้เหมาะสมได้อย่างไร

<u>ตำบลเกาะสุกร อำเภอปะเหลียน</u>

รูปแบบการทำงาน/ผลจากกระบวนการและจากการทำวิจัย

- **กลไกกรรมการศูนย์ฯ** มาจาก ผู้นำฝ่ายปกครองท้องถิ่น ส.อบต. แกนนำกลุ่มต่างๆ ครู ที่มีความสนใจ ความเข้าใจ และความชอบ
- **การบริหารจัดการทีม** หัวหน้าทีมเป็นครู แต่มีพลังและบารมี ทำให้ทุกคนให้ความร่วมมือ มีการวางแผนก่อนการทำงานเสมอ กำหนดบทบาทให้แต่ละคนเพื่อสร้างการมีส่วนร่วม มีการสรุปผลเป็นบทเรียนในการทำงานต่อ **การทำงานเป็นทีมโดย** ทุกคนให้ความร่วมมือในการทำงาน แต่งานบางอย่างยังเป็นภาระหลักอยู่เพียงบางคน เช่นการบันทึกจัดทำรายงาน การดูบัญชี-การเงิน มีการถ่ายทอดสื่อสารเรื่องงานที่ประชุมในระดับจังหวัดให้รับทราบกันอย่างทั่วถึงทุกครั้ง
- **การบริหารการเงิน** มีผู้ควบคุมการเงินที่ทุกคนไว้ใจ ได้ทำความเข้าใจกรอบงบประมาณ และเบิกจ่ายตามการทำกิจกรรมจริง บริหารการเงินให้งานมีการขับเคลื่อนไม่หยุดนิ่ง เคลียร์การเงินประมาณ 1-2 กิจกรรมต่อครั้ง มีสมุดคุมบัญชี
- **พัฒนาการด้านทักษะการเขียน** ทีมวิจัยสนุกกับการเขียน และหารูปแบบการเล่าและเขียนในแบบที่ตนเองถนัด **การคิดเชิงวิเคราะห์** เมื่อทีมเริ่มเรียนรู้การวิเคราะห์ก็เริ่มสนุกกับเรื่องที่เขียน วิจารณ์การไกล่เกลี่ยแต่ละเรื่องได้

- **การทำกิจกรรมตามแผน/การประชุมแบบไม่เป็นทางการ** ประชุมในตอนกลางคืนเกือบทุกครั้ง เพราะหลายคนติดภารกิจ และต้องประกอบอาชีพในตอนกลางวัน สามารถออกแบบเวทีในชุมชนได้เอง
- **การสร้างการเรียนรู้และสร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชน** ด้วยการจัดเวทีระดับหมู่บ้านและตำบล จนทีมกรรมการเกิดความมั่นใจ ชาวบ้านเข้าใจงานยุติธรรมชุมชนเพิ่มมากขึ้นและหลายคนก็ให้ความสำคัญกับศูนย์ยุติธรรมชุมชน ผู้ใหญ่สมบัติ ได้พูดในเวทีสรุปผลหลังจากการทำงานได้ระยะหนึ่งว่าตอนนี้ทุกคนเข้าใจเท่ากันหมดแล้ว ถามใครว่ายุติธรรมชุมชนคืออะไรคำตอบก็จะได้เหมือนกัน
- **การหนุนเสริมจาก อบต.** เนื่องจากมีทีมวิจัยที่เป็นรองนายก ประธานสภาและ ส.อบต. เมื่อทำกิจกรรมใหญ่ๆ อย่างเช่นเปิดศูนย์ฯ ต้อนรับเครือข่ายภาคใต้มาดูงาน อบต.จะสนับสนุนทั้งสถานที่ คน และเงินเสมอ เข้าแผนงบประมาณกับ อบต. ไว้ได้แล้ว
- **การประสานงานกับหน่วยงานภายนอก** สามารถทำได้ดี เข้าใจบทบาทของหน่วยงานมากขึ้น
- **เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้นำ** การพบปะประชุม พูดคุยกันแต่ละครั้งทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน
- **การออกแบบกระบวนการจัดการปัญหาความขัดแย้งของชุมชน**
    - มีการทำงานเป็นทีม นำเรื่องความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชนมานั่งปรึกษาหาทางออกกันในทีม วิเคราะห์คู่กรณี และจัดผู้ไกล่เกลี่ยเข้าไปดำเนินการ มีความพยายามเข้าไกล่เกลี่ยให้เรื่องสำเร็จ จากกรณีเรื่องเด็กหนีตามกัน ที่เพิ่งเกิดขึ้น แม้คู่กรณีจะไม่มาแจ้งกับกรรมการศูนย์ เมื่อกรรมการรับรู้ว่าคู่กรณีขัดแย้งกันก็เป็นฝ่ายเข้าไปหาข้อมูล และพยายามเข้าไปเพื่อไกล่เกลี่ย
    - ทำงานด้านเยียวยา ติดตามช่วยเหลือ กรณีคดีความของสูลิบนที่เกิดมานานตั้งแต่ปี 2545 จนปีล่าสุดศาลฎีกาตัดสินยกฟ้อง เมื่อทีมกรรมการได้เก็บบันทึกนำเรื่องนี้มาศึกษาเรียนรู้ จนที่ปรึกษากับทีมกรรมการค้นพบถึงความไม่เป็นธรรมของกระบวนการยุติธรรม คนซึ่งเป็นจำเลยอายุ 70 กว่าปี อยู่กัน 2 คนแก่เฒ่าสามี-ภรรยา ต้องเดินต่อสู้กับฝ่ายโจทก์ในศาลถึง 8 ปี เมื่อศาลฎีกาสั่งยกฟ้องถือว่าจำเลยบริสุทธิ์ แต่กลับต้องหมดเนื้อหมดตัว เพราะต้องต่อสู้กันถึง 3 ศาล ศาลชั้นต้นตัดสินจำเลยจำคุกตลอดชีวิต ในคดีพยามยามฆ่า ด้วยพยานหลักฐานที่จำเลยก็ไม่รู้ว่าฝ่ายโจทก์นำมาแสดงจนเป็นจริงได้อย่างไรในเมื่อ

ตนเองไม่ได้ทำร้ายฝ่ายโจทก์แต่อย่างใด จนจำเลยต้องพึ่งผู้มีชื่อเสียงช่วยยื่นอุทธรณ์ รวมถึงต้องจ้างทนายความมาช่วยแต่นั่นก็ใช่ว่าจะยุติธรรมนัก เมื่อต้องจ่ายค่าทนายถึง 105,000 บาท และค่าใช้จ่ายอื่นๆ อีกในระหว่างเดินเรื่อง สูลิบนต่อสู้เพื่อไม่ให้ตนเองติดคุก ต้องยอมจำนำที่ดิน มาต่อสู้ เมื่ออุทธรณ์จนศาลยกฟ้องแล้ว ฝ่ายโจทย์ก็ยังไม่ยอมกลับยื่นฎีกาอีก ก็ต้องต่อสู้กันต่อ ตอนนี้ศาลฎีกายกฟ้อง แต่สิ่งที่กรรมการพบคือความสูญเสีย และก็ไม่รู้ว่าต้องดำเนินการต่ออย่างไรกับคดีที่ผู้บริสุทธิ์ต้องมาเสียเงินต่อสู้จนหมดเนื้อหมดตัว ได้สอบถามกับสำนักงานยุติธรรมจังหวัดตรังแล้ว แต่ไม่มีค่าชดเชยใดได้ แม้จะพยายามให้ทนายที่สำนักงานยุติธรรมตรังรับรู้ เพราะคิดว่าถ้าจะต้องสู้ต่อน่าจะมีทนายอาสาฯฝีมือดีมาช่วย แต่ก็ไม่ได้ ขณะนี้ปรึกษากับทนายความข้างนอก และได้จ้างทนาย 20,000 บาทฟ้องกลับในคดีอาญาก่อน แต่ไม่รู้ว่าเรื่องจะเป็นเช่นไรต่อ ที่กรรมการช่วยเดินเรื่องนี้เพียงเพื่อต้องการให้กระบวนการยุติธรรมนั้นเป็นธรรม และอยากให้คนผิดได้รับผิด

<u>ตำบลสุโสะ อำเภอปะเหลียน</u>

รูปแบบการทำงาน/ผลจากกระบวนการและจากการทำวิจัย

- **กลไกกรรมการศูนย์**เป็นผู้นำฝ่ายปกครองท้องถิ่นทั้งหมดมีกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน เกือบครบทุกหมู่บ้าน เป็นผู้มีบารมี มีความตั้งใจ ทำให้เกิดความพร้อมในการทำงาน
- **การบริหารงาน** ผู้นำมีความโดดเด่นทุกคน มีลักษณะเฉพาะที่มีความเป็นตัวของตัวเองสูง ทุกคนมีศักยภาพในตนเอง ทำงานเด่นในลักษณะแบบแยกเป็นส่วนตัว และมีทีมย่อยซึ่งเป็นผู้ช่วยของตนเองในระดับหมู่บ้าน **หัวหน้าโครงการมีอำนาจบารมี**ในการบริหารจัดการการทำงานของทีมผู้ใหญ่บ้าน สามารถบริหารจัดการดูแลลูกทีมได้ด้วยการให้ความเคารพต่อกัน **เรียนรู้การบริหารจัดการทีมและการเงิน**จากการทำงานในงวดที่ 1 เนื่องจากบริหารการเงินไม่ดี มีการใช้จ่ายเพื่อทำกิจกรรมไปมาก ทำให้งบประมาณหมดเร็ว ในระยะที่ 2 จึงได้มีการประชุมเพื่อปรับปรุงแก้ไขใหม่จากบทเรียนเดิม ปรับเปลี่ยนคนทำการเงินบัญชีใหม่ แบ่งบทบาทหน้าที่แต่ละตำแหน่งให้เหมาะสมมากกว่าเดิม และบริหารจัดการโดยการใช้จ่ายให้ประหยัดมากยิ่งขึ้น

- **พัฒนาศักยภาพทีมวิจัย** จากในตอนแรกที่ไม่เขียน เขียนไม่ได้ แต่พอได้เขียนทีมวิจัยซึ่งเป็นผู้นำชุมชนสามารถที่จะเขียนบันทึกเรื่องราวได้ดี โดยเฉพาะผู้ใหญ่วิโรจน์ ผู้ใหญ่วิเชียร เขียนเรื่องได้ดี เนื้อหาได้ความรู้สึก มีเหตุมีผลและใช้สำนวนดี **ทีมเรียนรู้การวิเคราะห์ข้อมูล** รู้ว่าข้อมูลให้ประโยชน์อะไร และใช้ได้อย่างไร
- **ทำกิจกรรมตามแผนและออกแบบการจัดประชุมแบบไม่เป็นทางการ** เวียนกันไปทีละหมู่บ้าน เจ้าบ้านคือผู้ใหญ่บ้านประจำหมู่บ้านนั้นๆ เป็นคนต้อนรับ จัดเตรียมอาหารเด่นของหมู่บ้าน ทีมที่ไปร่วมประชุมมีความพร้อมเพรียงทุกครั้ง ในเวที ได้พูดคุยแลกเปลี่ยนการทำงาน โดยตั้งวงคุยตั้งแต่ตอนบ่ายจนกระทั่งเย็น เมื่อประชุมแบบไม่เป็นทางการเสร็จแล้วก็นัดหมายการประชุมครั้งต่อไป แล้วก็รับประทานอาหารเย็นร่วมกัน ในวงกินข้าวก็พูดคุยเรื่องงานบ้าง เรื่องสัพเพเหระทั่วไปบ้าง สามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันได้
- **สร้างการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมกับชุมชน** ด้วยการจัดเวทีระดับหมู่บ้าน
- **กระบวนการจัดการปัญหาความขัดแย้งในชุมชน**
    - การศึกษากระบวนการไกล่เกลี่ยปัญหาความขัดแย้งของชุมชนจากการเก็บบันทึกแล้วนำมาวิเคราะห์พบว่าเป็นพื้นที่ที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว คือผู้นำค่อนข้างมีความเป็นผู้นำสูง (มีบารมีหรืออำนาจ) มีการไกล่เกลี่ยแบบแยกเป็นหย่อมบ้านเขตการดูแลของแต่ละคน ปัญหาขัดแย้งเล็ก ๆ ผู้นำมักจะไปไกล่เกลี่ยคนเดียวหรือมีผู้ช่วยเข้าไปร่วมกันจัดการ แต่หากเป็นเรื่องข้ามหมู่บ้านก็จะมีการประสานงานระหว่างผู้นำแต่ละหมู่บ้านช่วยกัน เมื่อจัดการไม่ได้ก็จะใช้ระบบลำดับของผู้มีอำนาจ คือ กำนัน และอำเภอ จนเรื่องจบ
    - ส่วนการช่วยแก้ไขปัญหาและช่วยเหลือชาวบ้าน ผู้นำจะติดตามช่วยเหลือลูกบ้านจนถึงที่สุดจนให้เรื่องจบ โดยการพยายามใช้ทุกวิธีการทั้งการไกล่เกลี่ย การใช้อำนาจ การใช้เงิน เรื่องที่ต้องถึงเจ้าหน้าที่ในระบบราชการหรือกระบวนการยุติธรรมนั้นผู้นำสามารถเข้าถึงหัวหน้าของหน่วยงานนั้นๆ ได้ และรู้ลู่ทางในการดำเนินการที่ไม่ให้เรื่องบานปลาย ซึ่งบางเรื่องยังส่งผลเสียต่อการต้องจ่ายเงินให้กับเจ้าหน้าที่

<u>ตำบลนาหมื่นศรี อำเภอนาโยง</u>

รูปแบบการทำงาน/ผลจากกระบวนการและจากการทำวิจัย

- **กลไกกรรมการศูนย์ฯ** ประกอบด้วยผู้นำหลายๆ ส่วน ได้แก่ ผู้นำฝ่ายปกครองท้องถิ่น องค์การบริหารส่วนตำบล (กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น) สายตรวจประจำตำบล ทำให้การทำงานมีความเป็นทีมสูง
- **การบริหารงาน** หัวหน้าโครงการมีแนวคิดการทำงานทางด้านชุมชนที่ดี และบริหารจัดการแบบไม่เป็นทางการ แต่ไม่ได้เต็มที่เนื่องจากยังมีความเกรงใจกำนันซึ่งเป็นประธานศูนย์ฯ ดังนั้นการจะจัดเวทีประชุมจึงยังไม่เต็มที่ ต้องให้กำนันมีบทบาทในเวที มีนายก อบต. คือนายวิโรจ แต่ปัจจุบันไม่ผ่านการเลือกตั้งใหม่ เป็นที่ปรึกษาโครงการและศูนย์ ชอบทำกิจกรรมในเรื่องยุติธรรมชุมชน มองงานได้ทะลุ รู้ว่าสามารถนำความรู้เกี่ยวกับการจัดการปัญหาความขัดแย้งมาเป็นกฎหมายท้องถิ่นได้ ปัจจุบันก็ยังมาเข้าร่วมในวงคุยเป็นประจำ มีการแบ่งบทบาทภายในทีมได้ดี คือ ผู้ประสานงานภายในและภายนอก คนดูแลบัญชี-การเงิน บันทึกการทำกิจกรรม และหัวหน้าทีม **สร้างเครือข่ายเพิ่ม** ได้สายตรวจประจำตำบลมาเป็นทีมเนื่องจากทำงานร่วมกันมานานแล้ว และกำนันซึ่งเป็นประธานศูนย์เริ่มเข้าใจงานที่ทำ จากตอนแรกที่ไม่เข้าใจว่างานยุติธรรมชุมชนทำอย่างไร ทำแล้วได้อะไร
- **การทำกิจกรรมและการประชุมแบบไม่เป็นทางการ** การทำกิจกรรมไม่ค่อยจะได้ตามแผนเนื่องจากความไม่พร้อมในเรื่องช่วงการเลือกตั้งนายก อบต.ใหม่ การไม่มั่นใจ การจัดเวทีเพื่อสร้างการเรียนรู้จึงมีน้อย ทีมผู้นำมีการนั่งพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการเป็นปกติอยู่แล้วในตอนเย็น จึงนำเรื่องการจัดการปัญหาของชุมชนมาร่วมแลกเปลี่ยนกันในวง ทีมเริ่มเล็งเห็นว่าการนั่งพูดคุยแลกเปลี่ยนก่อเกิดคุณประโยชน์ต่อการทำงานเพื่อชุมชน จึงเลือกใช้การนัดคุยในตอนเย็น หลังจากพูดคุยกันแล้วก็กินข้าวเย็นร่วมกันต่อ บางครั้งก็ทำกับข้าวกันมาคนละอย่าง มารวมกัน
- **การสร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชน** โดยการจัดเป็นเวทีระดมความคิดเห็นเรื่องปัญหาที่เกิดกับเยาวชนในชุมชน สามารถสร้างการมีส่วนร่วมกับผู้ทีเกี่ยวข้องได้เป็นอย่างดี เนื่องจากทุกคนสนใจเรื่องการส่งเสริมทางด้านคุณภาพชีวิตแก่เยาวชน กลุ่มผู้ที่มาร่วมในเวทีได้แก่ ครู ผู้ปกครอง ผู้นำ เด็กนักเรียน และชาวบ้านทั่วไป ให้ความสนใจการการทำกิจกรรม และพร้อมจะให้ความร่วมมือกับการทำงานต่อของกรรมการศูนย์ฯ แต่การทำกิจกรรมสร้างการมีส่วนร่วมไม่มีความต่อเนื่อง
- **พัฒนาทักษะการเขียน การวิเคราะห์** ของทีมวิจัยบางคน
- **ระบบการจัดการปัญหาความขัดแย้ง**

- จากการทำข้อมูลทำให้ทีมรู้ว่ามีใครมาร่วมไกล่เกลี่ยได้บ้าง เห็นว่าควรเลือกใครไปไกล่เกลี่ยเรื่องไหน ทีมวิจัยมีสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เห็นความสามารถของแต่ละคน เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นหรือมีข้อพิพาทก็จะส่งข่าวให้ทราบแล้วมานั่งวิเคราะห์ร่วมกัน จากนั้นก็หาคนไปไกล่เกลี่ย การไกล่เกลี่ยในบางเรื่องทำงานความร่วมมือหลายๆ ฝ่าย คือ ผู้นำชุมชน อบต. และสายตรวจประจำตำบล

<u>ตำบลโคกสะบ้า อำเภอนาโยง</u>

รูปแบบการทำงาน/ผลจากกระบวนการและจากการทำวิจัย

- **กลไกกรรมการศูนย์ฯ** มีผู้ใหญ่บ้านซึ่งทำกิจกรรมกับหน่วยงานหลายๆ ส่วนเป็นประธานศูนย์ และมีผู้นำฝ่ายปกครองท้องถิ่น และ อบต. เป็นกรรมการศูนย์ฯ
- **การบริหารจัดการโครงการ** หัวหน้าโครงการซึ่งเป็นประธานศูนย์ฯ ดำเนินงานค่อนข้างเป็นระบบศูนย์รวมอำนาจไว้กับคนทำงานไม่กี่คน โดยเลือกคนทำงานที่มีศักยภาพเหมาะสม เช่น การบันทึก การทำบัญชีการเงิน ส่วนคนอื่นๆ เป็นผู้เข้าร่วมทำกิจกรรม การทำงานไม่ค่อยสร้างการมีส่วนร่วมได้มากนัก **การหาเครือข่ายเพิ่ม** เพื่อการทำงานเป็นทีมใช้วิธีการเข้าไปพูดคุยอธิบายงานที่กำลังทำ แล้วชวนมาเข้าร่วมทำกิจกรรม เช่นประชุม วางแผนการทำงาน
- **กระบวนการทำงาน** การเก็บข้อมูลทำให้ทีมวิจัยสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน และพัฒนาทักษะการเขียน **การคิดวิเคราะห์** ทำให้ทีมวิเคราะห์ข้อมูลได้มากขึ้น
- **สร้างการเรียนรู้และสร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชน** โดยการจัดเวทีระดับหมู่บ้าน ทีมวิจัยเข้าใจงานยุติธรรมชุมชน สามารถนำเสนอให้ชุมชนเรียนรู้ความสูญเสียที่เกิดจากการที่ชาวบ้านต้องไปโรงพัก หรือขึ้นศาลได้ดี
- **เกิดผลต่อการออกแบบระบบการจัดการปัญหาความขัดแย้ง**
    - ผู้นำมีความมุ่งมั่นตั้งใจไกล่เกลี่ยให้สำเร็จ ทำงานร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ตำรวจในชั้นโรงพัก และตำรวจมักนำเรื่องที่ไม่ใหญ่ไม่หนักหนาส่งกลับชุมชน
    - การวิเคราะห์ข้อมูล ทำให้เกิดความรู้แนวทางป้องกันปัญหา เช่น เห็นสาเหตุของความขัดแย้งเรื่องเขตแดน ในช่วงที่ล้มต้นยางด้วยรถไถหลักเขตก็หลุดหายไปด้วย จึงคิดว่าน่าจะมีการป้องกันก่อนจะไถสวนโดยปักหลักให้ชัดเจน ไม่ให้หลุดหาย ส่วนปัญหาเรื่องการปลูกยางล้ำ

แดนก็คิดวิธีการออกระเบียบร่วมกับกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง ให้เว้นเขตแดนในระยะที่เหมาะสม

<u>ตำบลปากแจ่ม อำเภอห้วยยอด</u>

รูปแบบการทำงาน/ผลจากกระบวนการและจากการทำวิจัย

- **กลไกกรรมการศูนย์ฯ** มีกำนันเป็นประธานศูนย์ฯ และผู้นำหลายๆ ฝ่ายเป็นกรรมการ แต่กำนันไม่รับเป็นหัวหน้าโครงการวิจัย
- **การบริหารงาน** หัวหน้าโครงการไม่ใช่ตัวจริงของผู้บริหารจัดการภายในชุมชน กำนันซึ่งเป็นที่ปรึกษาโครงการมีพลังในการหนุนเสริมและผลักดันลูกทีมได้มากกว่า แต่กำนันปฏิเสธการเป็นหัวหน้าโครงการด้วยภารกิจของครอบครัวมีมาก ในขณะที่ทำโครงการวิจัยก็ต้องอาศัยกำนันเป็นหลักในการผลักดันลูกทีม เมื่อกำนันไม่ได้เข้ามาทำกิจกรรมเต็มตัวทำให้การดำเนินงานล่าช้า ผู้นำหลายคนก็เริ่มห่างหายไป
- **การทำกิจกรรมตามแผน** มีการทำกิจกรรมเก็บบันทึกข้อมูล มาสร้างการเรียนรู้ภายในทีมกรรมการได้ดี ทีมเกิดความสนุกกับการวิเคราะห์ และนั่งพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการบ่อยขึ้น นำเรื่องการจัดการปัญหาของชุมชนมาร่วมแลกเปลี่ยนเพื่อการรับรู้และหาแนวทางการจัดการปัญหา แต่การทำกิจกรรมมักไม่ต่อเนื่อง ขาดหายเป็นระยะเวลานานๆ **การเก็บข้อมูล** ทีมวิจัยมีการเก็บข้อมูลเป็นทีม ได้ลงพื้นที่สร้างความสัมพันธ์กับคนในชุมชน
- **การพัฒนาทักษะ** ทีมได้ทักษะการเขียน การวิเคราะห์เพิ่มมากขึ้น
- **การประสานงานกับหน่วยงานภายนอก** ทำได้ดี มีผู้ประสานงานซึ่งหน่วยงานภาครัฐมักเชิญไปทำกิจกรรมภายนอกเสมอ สามารถของบประมาณจากสำนักงานคุมประพฤติจังหวัดตรังมาใช้ทำกิจกรรมศึกษาดูงาน หน่วยงานมักจะเข้าไปจัดกิจกรรมหรือร่วมเวทีประชาคมในพื้นที่ตำบลปากแจ่ม
- **การสร้างการมีส่วนร่วมและสร้างการเรียนรู้กับชุมชนและหน่วยงาน** จัดเวทีระดับตำบล ที่เชิญเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องมาร่วมในเวทีได้
- **ผลต่อการคิดระบบการจัดการปัญหาความขัดแย้ง**
    - จากการวิเคราะห์ข้อมูลทำให้ทีมกรรมการรู้ว่ามีแนวทางการป้องกันปัญหาเรื่องที่ดิน อย่างเช่นเรื่องการรุกล้ำเขตแดน โดยการออกกติกาการเว้นระยะเขตแดนในการปลูกยางพาราที่เหมาะสม เป็นแนวทางที่ทีมสนใจศึกษาเพื่อการทำงานต่อไป

<u>ตำบลวังคีรี อำเภอห้วยยอด</u>

รูปแบบการทำงาน/ผลจากกระบวนการและจากการทำวิจัย

- **กลไกกรรมการศูนย์ฯ** มีทั้งผู้นำฝ่ายปกครองท้องถิ่น องค์การบริหารส่วนตำบล มีกำนันเป็นประธานศูนย์ฯและหัวหน้าโครงการ
- **การบริหารจัดการ** มีแกนหลัก 3 คนขับเคลื่อนการทำงานทั้งในชุมชนและภายนอก โดยมีผู้อาวุโสคอยกระตุ้นให้กำลังใจในการทำงาน ในช่วงแรกกำนันซึ่งเป็นหัวหน้าโครงการไม่ได้เข้ามาทำกิจกรรมเต็มที่ แต่มีบทบาทในการรวมทีมผู้นำ เมื่อกำนันห่างหายออกไปทีมผู้นำก็เริ่มเหลือน้อยลง แต่เมื่อไหร่ที่กำนันกลับมาทุ่มเททำจริงจังก็จะดึงผู้นำคนอื่นๆ กลับมาได้อีก เมื่อผู้นำหายออกไป แกนหลัก 3 คนจึง**สร้างเครือข่ายเพิ่ม** ในกลุ่ม อปพร. และ อสม. ซึ่งก็มาร่วมทำกิจกรรมได้ไม่นานนัก เพราะบทบาทไม่ตรงกับงานยุติธรรมชุมชน
- **เข้าแผนงบประมาณของ อบต.** ไว้ได้
- **ทำกิจกรรมศึกษาดูงาน** (กิจกรรมเสริม) ในหน่วยงานของกระทรวงยุติธรรมในจังหวัดตรัง พาผู้นำในชุมชนศึกษาดูงานหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมเพื่อเป็นการรวมทีมอีกครั้ง และเพื่อเป็นกิจกรรมเสริมเนื่องจากจัดเวทีหมู่บ้านไม่ได้ในช่วงที่มีการเลือกตั้งนายก อบต. ใหม่

ปัจจัย/เงื่อนไขในการทำงาน

- ทีมหลักที่ทำงานจริงจังน้อยเกินไป และไม่ได้เป็นผู้ผลักดันทีมคนอื่น การทำงานวิจัยจึงไม่ค่อยคืบหน้านัก การเรียนรู้จากข้อมูลยังน้อย
- ทีมยังติดกิจกรรมที่เกี่ยวกับหน่วยงานในระบบราชการ เช่น การศึกษาดูงาน การจัดอบรม
- เมื่อประธานศูนย์หรือหัวหน้าโครงการไม่ได้เข้ามาทำกิจกรรม ทีมวิจัยคนอื่นก็พลอยถอดใจไปด้วย จึงต้องหาวิธีการดึงหัวหน้าโครงการให้กลับมาทำงานจริงจังให้ได้

<u>ตำบลนาวง อำเภอห้วยยอด</u>

รูปแบบการทำงาน/ผลจากกระบวนการและจากการทำวิจัย

- **กลไกกรรมการศูนย์ฯ** ที่ทำงานจริงเป็นตัวแทนของผู้นำฝ่ายปกครองท้องถิ่นเพียง 2 คน คือผู้ใหญ่บ้าน 1 คน สารวัตรกำนัน 1 คน สารวัตรกำนันเป็นหัวหน้าโครงการ ส่วนกรรมการคนอื่นๆ เป็น ส.อบต. บ้าง บางคนไม่มีตำแหน่ง การคัดกรรมการมาจากการจัดตั้งโดยนายก อบต.

- **การบริหารงาน** เป็นพื้นที่ประสบปัญหาเรื่องการพัฒนาคนทำให้การทำงานช้า เนื่องจากมีเรื่องการเมืองท้องถิ่นระหว่าง อบต.กับผู้นำในชุน การหากลุ่มเครือข่ายทางสังคมที่ไม่ใช่กลุ่มแท้จริง ซึ่งคุณสัญญาหัวหน้าโครงการสรุปว่าเกิดจากการจัดตั้งกรรมการฯในวันเปิดศูนย์ ที่สำนักงานคุมประพฤติจังหวัดตรังเข้ามาติดต่อกับนายก อบต. ขณะนั้น ด้วยความเป็นผู้คิดเร็วทำเร็ว เห็นว่ามีประโยชน์ จึงเปิดรับทันที โดยยังไม่ได้วิเคราะห์ถึงกลุ่มคนที่เหมาะสมกับงาน
- **ความรู้ทางด้านการจัดการปัญหาความขัดแย้งของชุมชน**
    - จากการศึกษาข้อมูลที่เก็บบันทึกทำให้พบว่ากระบวนการจัดการปัญหาความขัดแย้ง ใช้ความเป็นผู้นำและเห็นรูปแบบการใช้เทคนิค (ลูกล่อลูกชน) การจัดการที่ทำให้เกิดความพอใจของทั้งสองฝ่าย ความสัมพันธ์ของคู่กรณีดีต่อกัน

2. การสร้างพื้นที่รูปธรรมโดยภาพรวม

พื้นที่ที่จะประสบความสำเร็จในการดำเนินงานยุติธรรมชุมชน จากประสบการณ์วิจัยประเด็นยุติธรรมชุมชนของจังหวัดตรังในปีแรก ประกอบด้วยรูปแบบเบื้องต้นดังนี้

- **ศูนย์ระดับตำบล** ดำเนินงานดูแลแก้ไข-ป้องกันปัญหาในชุมชนระดับตำบล เนื่องจากบริบทการดูแลของฝ่ายปกครองท้องถิ่นมีขอบเขตครอบคลุมพื้นที่ในหย่อมบ้านระดับหมู่บ้าน และตำบล และเพื่อนต่างตำบลในละแวกใกล้เคียง
- **โครงสร้างกรรมการศูนย์ฯ มาจากผู้นำฝ่ายปกครองท้องถิ่นในชุมชนทุกหมู่บ้าน** ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ประธานศูนย์ฯเป็นผู้มีบารมี ทุกคนให้ความเคารพ มีความมุ่งมั่นทำงานเพื่อช่วยเหลือชุมชน **นอกจากนี้กรรมการยังประกอบด้วย ผู้นำในองค์การบริหารส่วนตำบลหรือแกนนำองค์กรหรือกลุ่มต่างๆในชุมชน** เช่น ผู้อาวุโส อดีตผู้นำผู้นำศาสนา อาจารย์ สายตรวจประจำตำบล โดยต้องเป็นผู้มีใจทำงานเพื่อสังคมส่วนรวม เข้าใจงาน พร้อมเรียนรู้ มีความรู้ ทุ่มเทการทำงานช่วยเหลือชุมชนอย่างแท้จริง มีความคิดสร้างสรรค์ และกลไกกรรมการประกอบด้วย**ที่ปรึกษาของชุมชน** ที่มีความรู้เป็นผู้คอยให้คำชี้แนะในทางที่ถูกต้องเหมาะสม **โครงสร้างกรรมการศูนย์ฯมีความยืดหยุ่น** ปรับเปลี่ยนตำแหน่งหรือเพิ่มเติมได้ตามสถานการณ์ ไม่แข็งตัว
- **นโยบายของกระทรวง ภารกิจของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องรองรับการทำงานและบทบาทหน้าที่เป็นการทำงานอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน** ทำให้ชุมชนเป็นเจ้าของอย่างแท้จริง
- **มีแผนการทำกิจกรรมต่อเนื่อง เป็นกระบวนการทำงานที่สร้างการมีส่วนร่วม สร้างการเรียนรู้ มีเป้าหมายการทำงานอย่างสร้างสรรค์ โดยใช้ความรู้ และก่อเกิดปัญญา** ทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่องด้วยการจัดการความรู้ ดำเนินการจัดการปัญหาของชุมชนในทุกๆด้าน โดยการบูรณการงานของทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นหนึ่งเดียว เพื่อสร้างสังคมสมานฉันท์ หรือสังคมแห่งการเรียนรู้
- **สร้างความเป็นเครือข่ายที่กว้าง** เช่นเครือข่ายระดับตำบล อำเภอ หรือจังหวัด ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนการทำงาน เกิดการกระตุ้นและผลักดันการทำงานกันเองได้
- **หน่วยงานภายในและภายนอกที่เกี่ยวข้องให้การสนับสนุน** เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลเข้าแผนประจำปี กรมคุ้มครองสิทธิฯ กรมคุมประพฤติ

สำนักงานยุติธรรมจังหวัด สำนักงานคุมประพฤติ อำเภอ จังหวัด หนุนเสริม ไม่ว่าจะเป็นด้านนโยบาย งบประมาณ สถานที่ ความรู้ บุคลากร ความช่วยเหลือ วิทยากร อุปกรณ์ที่เหมาะสม เป็นต้น

- **เจ้าหน้าภาครัฐเป็นผู้หนุนเสริม/ที่ปรึกษา** เจ้าหน้าที่ต้องเป็นผู้ที่มีใจศรัทธาต่องานทางด้านสังคม ไม่ติดระบบราชการ ทำงานเป็นแนวราบกับชุมชน ช่วยสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ เพื่อจัดการปัญหาได้ด้วยตนเอง ช่วยพัฒนาศักยภาพของกรรมการศูนย์ฯ และช่วยเหลือประสานงานในระดับข้างบนที่เหนือกว่าชุมชนจะดำเนินการเองได้

ศูนย์ยุติธรรมชุมชนที่ดำเนินงานวิจัยในครั้งนี้ทั้ง 10 พื้นที่ตำบลยังไม่ได้ระดับที่เป็นรูปธรรมต้นแบบได้ ยังต้องมีการทำกิจกรรมให้แล้วเสร็จตามแผนกิจกรรมของโครงการก่อน และต้องมีการหนุนเสริมจากพี่เลี้ยงอย่างต่อเนื่องต่อไป ซึ่งกิจกรรมหลังจากนี้เป็นการดำเนินงานเพื่อสร้างชุดความรู้ที่มาจากการวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งคาดว่าบางพื้นที่สามารถหนุนเสริมให้เป็นศูนย์เรียนรู้ได้

ผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง

จากการทำวิจัยของเครือข่ายทำให้เกิดผล 2 ส่วน ส่วนที่ 1 คือผลระดับชุมชนหรือระดับเครือข่าย อย่างเช่น เกิดองค์ความรู้การจัดการปัญหาความขัดแย้งของชุมชนจากการจัดการข้อมูล กระบวนการทำงานของคณะกรรมการศูนย์ฯ เป็นระบบมากขึ้น สามารถสร้างการเรียนรู้กระบวนการยุติธรรมชุมชนให้กับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ ทำให้ชุมชนเกิดแนวทางในการแก้ไขและป้องกันปัญหา ปรับรูปแบบกลไกการทำงานของคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชนเพื่อทำหน้าที่ในการจัดการและป้องกันปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นให้ยุติในชุมชน ดูแลปกป้องสิทธิของประชาชน รวมทั้งประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ จนเป็นที่ยอมรับของคนในพื้นที่และหน่วยงาน เกิดความร่วมมือในการทำงานในลักษณะของการบูรณาการทำงานระหว่างประชาชนกับภาครัฐ ส่วนที่ 2 คือผลในระดับบุคคล อย่างเช่น การพัฒนาศักยภาพทางด้านการพูด การฟัง การอ่าน และการเขียน เกิดความมั่นใจ มีวิธีหาข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การใช้ข้อมูลจัดการปัญหาความขัดแย้ง วิธีการหาเครือข่ายเพิ่ม เป็นต้น โดยสามารถสรุปผลที่เกิดขึ้นได้ดังนี้

1. เกิดการรวบรวมองค์ความรู้การจัดการปัญหาความขัดแย้งในชุมชนในช่วง 10 ปีที่ผ่านมาได้ 763 เรื่อง ซึ่งพบว่าชุมชนสามารถยุติความขัดแย้งได้ภายในชุมชนถึงร้อยละ 76.67% เป็นตัวชี้วัดที่บอกว่าชุมชนสามารถจัดการปัญหาโดยวิธีการหรือรูปแบบของชุมชนได้เอง และผลของกระบวนการจัดการยังเป็นไปในทางที่สร้างความสมานฉันท์ ไม่เกิดความสูญเสียมาก **ความรู้ที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูลสามารถนำมาใช้ทำงานต่อได้**

- ปัญหาเรื่องที่ดินเกิดขึ้นมากที่สุด ลักษณะที่เกิดมักเป็นเรื่องล้ำแดน มรดก เกิดจากที่ดินที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ หรือเป็น สค.1 นส.3 เป็นส่วนใหญ่ รวมถึงปัญหาการบุกรุกป่า หรือที่สาธารณะ ซึ่งเป็นปัญหารวมระดับจังหวัด ควรมีการแก้ไขร่วมกัน

- สาเหตุของปัญหาต้องมองเชื่อมโยงให้เห็นองค์รวมทั้งหมด ไม่ใช่เห็นเพียงแค่ปรากฏการณ์ เช่น ความเปลี่ยนของสังคมเนื่องจากการบริหารประเทศโดยเน้นการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก หรือระบบทุนนิยม เป็นสาเหตุหนึ่งของการก่อเกิดปัญหาความขัดแย้ง เช่น

❋ ความขัดแย้งทั้งเรื่องที่ดิน ทะเลาะวิวาท อุบัติเหตุ เกิดจากการพัฒนาด้านการท่องเที่ยว การแข่งขันกันหารายได้ ความเจริญทางด้านวัตถุ

❋ การที่ชาวบ้านบุกรุกที่ดินปลูกยางพาราในพื้นที่ที่สาธารณะ หรือพื้นที่ป่าสงวน ทำให้พื้นที่เลี้ยงสัตว์ลดลง สัตว์เลี้ยงเข้ากัดกินยางพาราและพืชผลทางการเกษตรอื่นๆ สร้างความขัดแย้งต่อกัน ก็เป็นผลมาจากการรับระบบทุนนิยม

- เรื่องที่ไกล่เกลี่ยไม่ได้มักเกิดจากการมีคนยุยงส่งเสริมให้คู่กรณีสู้คดี ไม่ให้ยอมความต่อกัน บางเรื่องที่เกิดขึ้นเพราะมีคนอยู่เบื้องหลังทำให้ไกล่เกลี่ยไม่ได้ หรือคู่กรณีต่างก็ทิฐิ บางเรื่องชาวบ้านไปแจ้งตำรวจโดยที่ผู้นำไม่รับทราบเรื่องในชุมชนก่อนเลย

- ผลเสียของกระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก คือทำให้เสียเงินทั้งในชั้นโรงพัก ชั้นศาล เช่น ค่าศาล ค่าทนาย ค่าถูกรีดไถ ทำให้เสียเวลา เกิดความขัดแย้งบาดหมางยาวนาน บางเรื่องกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักไม่ได้ให้ความเป็นธรรมจริง ตัดสินตามพยานหลักฐานและความเก่งในการหักล้างของทนาย หรือเพราะเงินที่มีให้เจ้าหน้าที่มากกว่า

- คนไกล่เกลี่ยมีความเป็นผู้นำสูง มักตามช่วยเหลือลูกบ้านถึงที่ศาล ขอไกล่เกลี่ยบนชั้นศาล แม้การไกล่เกลี่ยของผู้นำอาจดูเหมือนการใช้อำนาจแต่ส่วนใหญ่ก็เป็นอำนาจบารมี ซึ่งจะส่งผลให้ความขัดแย้งยุติและความสัมพันธ์ของคู่กรณียังดีต่อกัน

- พื้นที่เกาะลิบงมีการใช้หลักศาสนาอิสลาม ในการเจรจาไกล่เกลี่ยปัญหาที่ดินครอบครัว ซึ่งชุมชนยังยอมรับหลักการ เพราะเป็นเหมือนกฎหมายเพื่อการอยู่ร่วมกันโดยไม่ก่อให้เกิดปัญหาในชีวิตประจำวัน

- เห็นเรื่องราวเชิงกระบวนการ ที่พัฒนาไปสู่ความขัดแย้ง ซึ่งจะนำไปสู่การวางแผนการป้องกันเพื่อแก้ปัญหาได้

1) คนในชุมชน (ประเภทของคน วัย สถานภาพ) วัยเป็นสิ่งสำคัญเพราะเป็นต้นเหตุแห่งความขัดแย้งมาก สถานภาพก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่ง

2) พฤติกรรม (ในการสัมพันธ์กับคนในชุมชน พฤติกรรมในการแสดงออก การเลียนแบบ) หลายกรณีมาจากคนเมา

3) การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากภายนอกชุมชนที่กระบทบต่อคนในชุมชน เช่น การรับวัฒนธรรมใหม่เข้ามา

- เห็นระบบการจัดการที่มีอยู่ในชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ
    1) ทำคนเดียว
    2) ทำคนเดียว + ผู้สนับสนุน
    3) ทำเป็นทีม
    4) ทำเป็นเครือข่าย
- เห็นบทบาทของฝ่ายต่าง ๆ ในเชิงกระบวนการ
    1) บทบาทของผู้ไกล่เกลี่ย
    2) บทบาทของฝ่ายสนับสนุน
    3) บทบาทของผู้ได้รับผลกระทบในวงต่างๆ
- เห็นวิธีการวางน้ำหนักของปัญหาความขัดแย้ง
    1) ครอบครัว+ญาติ
    2) ระดับชุมชน
    3) ระดับตำบล
    4) ระดับอำเภอ
    5) เป็นเรื่องเร่งด่วน/ปกติ
- ทำให้เกิดโลกทัศน์การมองผลจากความขัดแย้ง ที่จะส่งผลต่อชุมชนกับทางเลือกที่จะจัดการ
- เห็นบทเรียนจากการทำงานการจัดการความขัดแย้ง
    1) ตั้งความหวัง/ ตั้งเป้า
    2) คิดถึงทางออก
    3) ทำไปแก้ไป
- เห็นวิธีการเตรียมการ อย่างเช่น เก็บวิธีการ หลักฐาน ถ่ายรูป
- เห็นความเข้าใจ ไม่เข้าใจของชาวบ้านต่อการทำงานของกรรมการศูนย์ฯ
- เห็นวิธีการแก้ปัญหา ป้องกันเหตุ ที่จะเกิดขึ้นในชุมชน
- ทราบเงื่อนไข/ปัจจัยที่ทำให้การไกล่เกลี่ยประสบผลสำเร็จ
    1) วิธีการ
        - การทำงานเป็นทีม เป็นคนกลาง มีบารมี
        - การเข้าหา: ผู้ที่เกี่ยวข้อง สาเหตุ การสืบเสาะ
        - การเข้าถึง: แบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ
        - เปรียบเทียบการจัดการของชุมชน/กฎหมาย

- ใช้หลักศาสนา กฎหมายประกอบ

2) ข้อมูลความรู้

- การหาข้อมูล
- การวิเคราะห์/ตัดสิน/ประเมิน

3) คน

- ใช้เหตุผล
- ประนีประนอม
- ความเป็นผู้นำ: เจตนาดี เป็นกลาง มีจิตวิทยา
- คู่กรณีตกลงกันเอง
- คนมีบารมี มีอำนาจ
- คนแวดล้อม คนนอก ตำรวจบ้าน

4)ปัจจัยอื่นๆ

- สถานที่: เป็นกลาง เช่นมัสยิด
- ผู้ไกล่เกลี่ย เช่น คู่กรณียอมรับ
- ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ
- เวลา

5) สิ่งที่ควรระมัดระวัง

- ผู้มีอำนาจ เชิงบวก-ลบ
- มือที่สาม
- อย่าด่วนตัดสิน
- คนหัวหมอ: คนเรียนสูง คนนอกชุมชน ฐานคิดกระแสหลัก

6) ฐานคิดที่ใช้ในการไกล่เกลี่ย

- ความสัมพันธ์ของชุมชน
- การอภัย
- หลักศรัทธา
- ความไม่เอาเปรียบ
- ความเป็นธรรมชาติ
- ความเป็นมนุษย์

2. เกิดการสร้างสรรค์การทำงานจากความรู้และจากกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

- จากการศึกษาข้อมูลทำให้รู้ว่าควรเสริมความรู้ด้านใดแก่ชุมชน ที่พบคือเรื่องที่ดินมรดก สิทธิในกระบวนการยุติธรรม กระบวนการยุติธรรม

- หลังจากทำวิจัยทำให้กรรมการมีระบบการไกล่เกลี่ยเป็นทีมมากขึ้น นำข้อมูลมาวิเคราะห์ร่วมกัน พยายามไกล่เกลี่ยให้สำเร็จและให้จบโดยสันติ ให้เกิดการให้อภัยแก่กัน ให้คนผิดได้แก้ไขปรับปรุงตนเอง อย่างเช่นที่เกาะสุกร เกาะลิบง

- คิดงานเชิงป้องกัน เช่น การทำพินัยกรรมเป็นลายลักษณ์อักษรแบบชุมชน การออกกติกาเรื่องการเว้นระยะเขตแดนในการปลูกยางพารา และสวนปาล์ม การป้องกันรถไถดันหลักเขตสูญหายในช่วงที่ล้มยางเพื่อปลูกใหม่

- เห็นแนวทางการทำงานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น ต.โคกสะบ้า เห็นแนวทางการจัดการเรื่องเขตแดน โดยให้กองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางมาตรวจดูเขตแดนก่อนปลูกยาง การรังวัดที่ดินโดยใช้ช่าง อบต. ต.เกาะลิบง คิดแนวทางการทำพินัยกรรมแบบชาวบ้าน เพื่อป้องกันการแย่งชิงมรดกของลูกหลานในภายหลัง บางพื้นที่หน่วยงานให้การยอมรับมากขึ้นเช่นตำบลบางหมาก ศาล ส่งเรื่องกลับให้ไกล่เกลี่ยที่ศูนย์ฯ บางพื้นที่ตำรวจสายตรวจประจำตำบลร่วมเป็นทีมกรรมการศูนย์และร่วมเป็นชุดไกล่เกลี่ย อย่างเช่น ตำบลบางหมาก นาหมื่นศรี เกาะลิบง สุโสะ

- เกิดกระบวนการทำงานโดยการมีส่วนร่วม กรรมการศูนย์ฯ เกิดความมั่นใจกับการทำงานมากขึ้นเพราะเห็นว่าหน่วยงานให้การสนับสนุน ภารกิจที่ทำอยู่ตรงกับงานยุติธรรมชุมชน เป็นประโยชน์ต่อชุมชน ทำให้มีการเข้าร่วมประชุมกันอย่างต่อเนื่อง แม้บางพื้นที่จะเหลือแกนหลักที่ทำงานจริงไม่กี่คน อย่างเช่น ตำบลคลองชีล้อมที่เหลือเพียง 3-4 คนคือน้าศรี ผู้ใหญ่จิต น้าหลี หรือตำบลวังคีรีที่มีพี่เอียด พี่ปิ๋ม ผู้ใหญ่กรอด หรือนาหมื่นศรีที่มีผู้ใหญ่สนอง รองสุนทร ผู้ช่วยสมเจตน์ นายกวิโรจ หรือตำบลเกาะลิบงที่มีกำนันหีม อาจารย์นิสิต ผู้ใหญ่องอาจ แม้จะเหลือแกนหลัก 4-6 คนแต่ทั้งหมดไม่ได้เกิดความท้อถอย เพราะคนอื่นที่ไม่เต็มที่นั้นต่างก็บอกว่าตนเองขอเป็นกองหลัง (หรือหากเป็นงานวิจัยท้องถิ่นก็คือทีมรอง) ที่พร้อมจะเป็นกองเสริมตลอด แต่อาจไม่ได้เข้าร่วมการประชุมทุกครั้ง เพราะมีภารกิจที่รัดตัวมากทั้งในตำแหน่งของผู้นำในชุมชน และภารกิจส่วนตัวที่ต้องทำมาหากินเลี้ยงชีพ หากไม่ติดภารกิจก็มา หลายพื้นที่เวทีในชุมชนทีมยังมาทำกิจกรรมร่วมกันอย่างดี ทีมวิจัยที่เหลือก็คิดหาวิธีการเพื่อสร้างทีมทำงานในระดับตำบลเพิ่มอยู่ตลอด ด้วยการใช้วิธีการทั้งการเข้าไปพบส่วนตัวอธิบายให้เข้าใจ หรือพบปะในงานต่างๆ ก็ชักชวนเข้ามาทำ หรือระหว่างที่ทำกิจกรรมในโครงการเช่น เก็บข้อมูลเวทีระดับหมู่บ้าน เวทีระดับตำบล และบางพื้นอย่างเช่น ตำบลเกาะสุกร สุโสะ มีความพร้อมเพรียงของทีมวิจัยในการเข้าร่วมประชุมทำกิจกรรมเกือบทุกครั้ง

- ทำให้ทีมวิจัยเข้าใจบทบาทหน้าที่ของกรรมการศูนย์ฯ จากการเรียนรู้ข้อมูล และจากการทำงานจริง และรู้ว่างานยุติธรรมชุมชนอยู่ในวิถี

- ทีมวิจัยเข้าใจแล้วว่ากระบวนการจัดการโดยชุมชนเอง ดีกว่ายุติธรรมกระแสหลักมากรู้ว่าต้องสูญเสียด้านใดบ้าง พยายามบอกกล่าวชุมชนให้รู้

- หาวิธีการแก้ปัญหาในการทำงานตลอด ทำไปปรับแก้ไป

- เริ่มเห็นการนำเรื่องราวปัญหาความขัดแย้ง และการจัดการปัญหามาแลกเปลี่ยนกันในวงคุยมากขึ้น ในทุกพื้นที่

- จัดเวทีระดับหมู่บ้านและระดับตำบลโดยสร้างการมีส่วนร่วมกับทุกฝ่ายทั้งชุมชน หน่วยงาน เช่น หน่วยงานในกระทรวงยุติธรรม ทนายความ ตำรวจ อำเภอ ที่ดินได้

- เกิดการออกแบบกระบวนการจัดการปัญหาความขัดแย้งและปัญหาอื่นๆ ที่เกิดในชุมชน ทีมวิจัย ผู้นำชุมชน ผู้ไกล่เกลี่ย ดำเนินการจัดการปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างการทำโครงการ ด้วยรูปแบบกระบวนการที่แตกต่างไปจากเดิม เช่น มีการทำงานเป็นทีมมากขึ้น นำเรื่องราวปัญหามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน นำข้อมูลที่แต่ละคนมีมาปรึกษาหารือร่วมกัน จัดการไกล่เกลี่ยเป็นทีม ทำงานเชิงรุกด้วยการเข้าไปจัดการปัญหาไม่รอให้ปัญหาเกิดก่อน

- ดำเนินการช่วยเหลือผู้ประสบปัญหาในชุมชนในทุกๆ เรื่อง ซึ่งทำให้ทีมวิจัยเริ่มสนใจที่จะเรียนรู้กระบวนการในการจัดการมากขึ้น

3. เกิดการเรียนรู้การบริหารจัดการโครงการ

- มีการประชุมวางแผน ปฏิบัติการ และสรุปการทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ก่อนทำกิจกรรมทุกครั้ง ทีมวิจัยมีการวางแผนร่วมกัน จากนั้นก็ดำเนินการปฏิบัติการ และสรุปผลอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ทีมวิจัยเริ่มมีกระบวนการทำงานที่เป็นระบบ เมื่อสรุปงานก็ยอมรับในข้อผิดพลาด และสามารถหาแนวทางแก้ไขปัญหาได้ ทำให้การทำงานในครั้งต่อไปมีพัฒนาการที่ดีขึ้นกว่าเดิม

- หารูปแบบการจัดการเรื่องการเงินที่เหมาะสม บริหารจัดการตามความเป็นจริง

- การจัดการเรื่องการเขียนรายงานด้วยการให้บทบาทกับคนที่เหมาะสม บางพื้นที่ก็ทำเป็นทีม

- การวางบทบาทแก่ทีมวิจัยแต่ละคนให้เหมาะสม ดูศักยภาพของแต่ละคน

4. สร้างกลไกระดับท้องถิ่น

4.1 สร้างเครือข่ายระดับตำบล

หลายพื้นที่ที่ทีมวิจัยเดิมเริ่มลดลง แต่ทีมที่ตั้งใจทำงานจริงไม่ท้อ กลับคิดหาทางแก้ปัญหาด้วยการหาคนที่มีใจ มีบทบาทเหมาะสมเข้ามาร่วมทำงานเพิ่มตลอดการทำวิจัย อาจส่งผลให้ทีมไม่นิ่งและต้องมีการอธิบายทำความเข้าใจและสร้างการเรียนรู้กันใหม่ แต่กลับพบว่าทำให้เจอเครือข่ายที่แท้จริงภายในชุมชนเพิ่มเข้ามาเรื่อยๆ โดยเครือข่ายระดับตำบลประกอบด้วย

1. ผู้นำชุมชน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน

2. สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล นายก อบต. และ ส.อบต.
3. สายตรวจประจำตำบล
4. ผู้นำทางศาสนา
5. ครู
6. ผู้อาวุโสในชุมชน
7. แกนนำกลุ่มและองค์กรในชุมชน

4.2 สร้างความเป็นเครือข่ายระดับจังหวัด

ศูนย์ยุติธรรมชุมชนทั้ง 10 พื้นที่ตำบลเกิดการเชื่อมร้อยกันเป็นเครือข่าย จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง เกิดเป็นสายใยมิตรภาพ และเครือข่ายการทำงานร่วมกัน

4.3 เกิดการบูรณาการการทำงานกับหน่วยงาน

เกิดการบูรณาการการทำงานระหว่างเครือข่ายยุติธรรมชุมชน กับหน่วยงานด้านยุติธรรมภายในจังหวัด อันได้แก่ กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ สำนักงานยุติธรรมจังหวัดตรัง สำนักงานคุมประพฤติจังหวัดตรัง สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น อำเภอ ที่ดิน องค์การบริหารส่วนตำบล นักวิชาการ ฯลฯ

5. สร้างคนวิจัยที่มีศักยภาพสูงขึ้น

5.1. การเขียน

การเขียนบันทึกมี 2 อย่างคือ การบันทึกกระบวนการทำงาน กับข้อมูลการจัดการปัญหาความขัดแย้งในชุมชน ผลจากการทำวิจัยทำให้ทีมวิจัยหลายคนได้พัฒนาศักยภาพทางด้านการเขียน สามารถเขียนบันทึกเรื่องราวการจัดการปัญหาความขัดแย้งที่เกิดในชุมชนได้ บางคนจากที่ไม่เคยเขียนก็สามารถเขียนได้ บางคนก็เขียนได้ดี ส่วนการบันทึกกระบวนการทำงานในช่วงแรกบางพื้นที่คัดคนไม่ตรงกับศักยภาพ จนปรับเปลี่ยนเลือกสรรได้คนที่เหมาะสมกับงานเขียนในที่สุด และยังจะต้องพัฒนาศักยภาพการเขียนให้กับทีมวิจัยอย่างต่อเนื่อง เพราะเมื่อมีคนที่รับผิดชอบเรื่องการเขียนบันทึกในทีมขึ้นมา คนอื่นก็ไม่ยอมเขียน พี่เลี้ยงต้องคอยกระตุ้น ย้ำเตือนให้มีการบันทึกของทุกคนอยู่ตลอด

5.2 การพูด

จากเดิมหลายคนไม่กล้าพูด ไม่กล้าแสดงออก พูดนอกเรื่อง พูดในสิ่งที่อยากพูดเท่านั้น แต่ภายหลังจากที่ได้ผ่านกระบวนการวิจัยทำให้หลายคนกล้าพูด กล้าแสดงออก พูดในเรื่องที่อยู่ในประเด็นมากขึ้น สามารถใช้เวทีประชุมให้เกิดประโยชน์ด้วยการนำปัญหามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้และหาทางออกร่วมกัน

5.3 ความมั่นใจ

จากการระดมปัญหาในช่วงพัฒนาโครงการโจทย์ที่สำคัญที่สะท้อนมาจากทุกตำบลที่เปิดศูนย์ยุติธรรมชุมชน คือ ชาวบ้านไม่ยอมรับ หน่วยงานไม่ยอมรับ ตนเองไม่มีความมั่นใจ ไม่เข้าใจบทบาทของตนเอง ภายหลังจากที่ทีมวิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ และนำมาสร้างการเรียนรู้ร่วมกับทุกส่วนที่เกี่ยวข้อง ความคิดก็เปลี่ยนไปทีมวิจัยบอกว่าเกิดความมั่นใจมากขึ้น เข้าใจบทบาทของตนเองในภารกิจยุติธรรมชุมชนอย่างเช่น การจัดการปัญหาความขัดแย้งให้จบในชุมชนไม่ให้ต้องถึงโรงพักถึงศาล ให้ความรู้ ประสานงานช่วยเหลือ และบอกว่าเสียงสะท้อนจากคนในชุมชนดีขึ้น ให้การยอมรับมากขึ้น รวมถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องก็ให้การยอมรับมากขึ้น การสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการกับหน่วยงานทำให้ทีมวิจัยค่อยๆ เรียนรู้ภารกิจที่เกี่ยวข้องกับหน่วยงาน โดยเห็นผลปรากฏภายหลังจากการจัดเวทีนำเสนอระดับหมู่บ้านและระดับตำบล

5.4 การคิดวิเคราะห์

เกิดจากการนำเรื่องราวการจัดการปัญหาความขัดแย้งที่เก็บบันทึกรวบรวมมาวิเคราะห์อย่างต่อเนื่องในช่วงระยะที่ทำกิจกรรมการจัดการข้อมูล ทั้งการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ เช่น นิสัยของคนก่อให้เกิดปัญหา ความขัดแย้งเกิดจากมือที่สาม ความสูญเสียจากกระบวนการยุติธรรม และอีกหลายๆ เรื่อง ยังมีการคิดวิเคราะห์ถึงแนวทางการทำงานเชิงป้องกัน และเชิงรุกได้มากขึ้น

ทำให้เกิดกลไกการทำงานชุมชนของเจ้าหน้าที่ภาครัฐได้

ประกอบด้วย กลไกนโยบายของกระทรวง กลไกบทบาทภารกิจของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง กลไกชุมชน กลไกกระบวนการทำงาน กลไกการบริหารจัดการศูนย์ฯ

1. กลไกนโยบาย

นโยบายของกระทรวงยุติธรรม ที่เกี่ยวข้องกับงานยุติธรรมชุมชน คือส่งเสริมการมีส่วนร่วมจากภาคประชาสังคมอย่างครบวงจร โดยให้ภาคประชาสังคมมีส่วนร่วมในการวางแผน การดำเนินงานตามแผนและมีส่วนร่วมในการติดตามและตรวจสอบประเมินผลในด้านงานยุติธรรม โดยเฉพาะ การพัฒนาระบบงานยุติธรรมชุมชน การพัฒนาเครือข่ายยุติธรรมชุมชน การจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชน โดยให้ความสำคัญกับการนำทุนทางสังคม ทั้งในด้านภูมิปัญญาของท้องถิ่น วัฒนธรรมชุมชนและทรัพยากรบุคคล มาใช้ในการพัฒนางานยุติธรรมของจังหวัด

สร้างความร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลักษณะหุ้นส่วน เพื่อให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทด้านการอำนวยความยุติธรรมอย่างชัดเจน ซึ่งเป็นไปตามภารกิจที่ท้องถิ่นที่ได้รับมอบหมายจากรัฐบาลในการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพและการสร้างความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน รวมทั้งขยายภารกิจงานยุติธรรมด้านอื่นที่จะเอื้อประโยชน์ให้ประชาชนเข้าถึงความยุติธรรมได้มากยิ่งขึ้น นโยบายของกระทรวงยุติธรรมเน้นการสร้างความยุติธรรมโดยชุมชนมีส่วนร่วม เป็นผลให้หน่วยงานกรมกองต่างๆ รับภารกิจเพื่อให้บรรลุตามนโยบายที่กำหนดมา โครงการที่จัดทำขึ้นจึงมีวัตถุประสงค์ให้ชุมชนมีส่วนร่วม หรือชุมชนเป็นผู้จัดการปัญหาด้วยชุมชนเอง

นโยบายของกระทรวงมหาดไทย ที่สอดคล้องกับนโยบายยุติธรรมชุมชน คือการยึดถือประชาชนเป็นศูนย์กลางของการทำงานหรือเป็นหัวใจของการปฏิบัติงาน การดำเนินโครงการในระดับหมู่บ้าน การออกเอกสารสิทธิที่ดินทำกินให้แก่ประชาชน การปราบปรามยาเสพติดและผู้มีอิทธิพล และการบริการประชาชน

2. กลไกบทบาทภารกิจของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง

บทบาทภารกิจของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กองส่งเสริมการระงับข้อพิพาท มีภารกิจคือ 1)พัฒนาระบบและมาตรการส่งเสริมการระงับข้อพิพาท โดยเน้นการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนและชุมชน 2)ดำเนินการส่งเสริมการระงับข้อพิพาทโดยเน้นการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนและชุมชน 3)ประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการจัดอบรมหรือเผยแพร่ความรู้แก่ชุมชน เพื่อส่งเสริมการระงับข้อพิพาท 4)ประสานงานและส่งเสริมความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชนทั้งในประเทศและต่างประเทศในการส่งเสริมการระงับข้อพิพาท 5)ศึกษาและวิเคราะห์เพื่อพัฒนาระบบการระงับข้อพิพาท 6)ติดตามและประเมินผลการดำเนินงานส่งเสริมการระงับข้อพิพาท 7)ปฏิบัติงานร่วมกับหรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องหรือได้รับมอบหมาย

บทบาทภารกิจของกรมคุมประพฤติ คือการสร้าง **"เครือข่ายยุติธรรมชุมชน"** ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินงานของกระทรวงยุติธรรมภายใต้ยุทธศาสตร์ "ยุติธรรมถ้วนหน้า ประชามีส่วนร่วม" (Justice for All, All for Justice) อันจะเป็นกุญแจสำคัญที่จะนำไปสู่จุดมุ่งหมายในการสร้างความเป็นหุ้นส่วนระหว่างภาครัฐกับชุมชน ในการอำนวยความยุติธรรม สร้างความเป็นธรรมและความสงบสุขในสังคมร่วมกัน โดยภาครัฐจะส่งเสริมการรวมตัวกันของประชาชนในลักษณะของ "เครือข่าย" เพื่อทำงานเคียงบ่าเคียงไหล่กับภาครัฐในการดำเนินภารกิจต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของชุมชน และจะส่งเสริมให้เครือข่ายมีความเข้มแข็ง สามารถจัดตั้ง "ศูนย์ยุติธรรมชุมชน" ของตนเองขึ้น เพื่อเป็นกลไกในการร่วมกันสรรหาแนวทางที่จะทำให้ภาครัฐและภาคประชาสังคมร่วมกันสร้าง "สังคมที่ยุติธรรม" กล่าวคือ เป็นสังคมที่ประชาชนได้รับความเป็นธรรมอย่างเสมอภาคภายใต้กฎหมายอย่างถ้วนทั่ว และเป็นสังคมที่มีความสงบสุข ปราศจากอาชญากรรมอันจะเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมอย่างยั่งยืน

บทบาทภารกิจของกรมการปกครองซึ่ง เป็นหน่วยงานหนึ่งของรัฐ สังกัดกระทรวงมหาดไทย ดำเนินงานเกี่ยวกับการรักษาความสงบเรียบร้อยและความมั่นคงภายใน การบริหารการปกครองท้องที่ในระดับอำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน การดำเนินการและพัฒนาระบบงานทะเบียนราษฎรและการขออนุญาตต่างๆ ตามกฎหมาย

บทบาทภารกิจของสำนักงานยุติธรรมจังหวัด/ศูนย์ประสานงานยุติธรรมชุมชน เป็นศูนย์ที่ทางกระทรวงยุติธรรมจัดตั้งขึ้นในจังหวัดภายในกลุ่มงานบริการประชาชน โดยให้เป็นกลไกเชื่อมต่อการทำงานระหว่างภาครัฐกับประชาชนในรูปแบบของเครือข่ายยุติธรรมชุมชน ซึ่งศูนย์ประสานงานยุติธรรมชุมชนมีหน้าที่ ส่งเสริม สนับสนุน และพัฒนาเครือข่ายยุติธรรมชุมชน จัดวางระบบฐานข้อมูลและเชื่อมโยงข้อมูลระหว่างกลไกในชุมชนกับสำนักงานยุติธรรมจังหวัดและกระทรวงยุติธรรม เพื่อทำงานร่วมกันตลอดจนติดตามและรายงานผลการดำเนินงานของศูนย์

บทบาทภารกิจของเครือข่ายยุติธรรมชุมชน ที่ประกอบด้วยประชาชน กลุ่ม หรือองค์กรที่มีความสนใจและสมัครใจที่จะแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร และประสานความร่วมมือในการป้องกัน เฝ้าระวังปัญหาอาชญากรรม ตลอดจนเข้ามามีส่วนร่วมและมีบทบาทในกิจกรรมต่างๆ ของกระทรวงยุติธรรม เพื่อตอบสนองความต้องการและเสริมสร้างความยุติธรรมและความสงบสุขในชุมชน

บทบาทภารกิจของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น มียุทธศาสตร์ที่สำคัญเน้นการมุ่งเข้าไปเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนท้องถิ่น โดยเน้นให้ “คน” ในชุมชนท้องถิ่นใช้ประโยชน์จากงานวิจัย ด้วยการเข้าร่วมกระบวนการวิจัยทุกขั้นตอน เริ่มตั้งแต่การวิเคราะห์ชุมชนเพื่อกำหนดโจทย์/คำถามวิจัย การทบทวนทุนเดิมในพื้นที่ การออกแบบการวิจัยและการวางแผนปฏิบัติการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล การทดลองปฏิบัติจริงเพื่อสร้างรูปธรรมในการตอบโจทย์วิจัยหรือการแก้ปัญหาในพื้นที่วิจัย การประเมินและสรุปบทเรียน เน้นให้เกิดการเรียนรู้ระหว่าง

นักวิจัยชาวบ้าน คนในชุมชนท้องถิ่น นักวิชาการ ข้าราชการ นักพัฒนา และผู้ทรงคุณวุฒิที่จะได้เรียนรู้ร่วมกัน เพื่อสร้างความรู้และกลไกการจัดการปัญหาและการพึ่งตนเองของชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่การวิจัย

3. กลไกชุมชน

คณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน หมายถึง สมาชิกเครือข่ายยุติธรรมชุมชน**ภายใต้โครงการนี้ประกอบด้วยผู้นำฝ่ายองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำในองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้นำศาสนา ครู แกนนำองค์กรในชุมชน ผู้อาวุโส** ในระดับตำบล เป็นแกนหลักในการขับเคลื่อนงาน ทำหน้าที่ศึกษาเรียนรู้การจัดการปัญหาของชุมชน สร้างการเรียนรู้กับชุมชน ดูแลแก้ไข/ป้องกันปัญหาให้กับประชาชนในชุมชน และประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อช่วยเหลือประชาชนในชุมชน และเป็นผู้สร้างความเป็นธรรมแก่สังคม

ศูนย์ยุติธรรมชุมชน หมายถึง สถานที่ที่อยู่ในชุมชน และสมาชิกเครือข่ายยุติธรรมชุมชนตลอดจนประชาชนเห็นชอบให้จัดตั้งเป็นศูนย์ยุติธรรมชุมชน เพื่อใช้เป็นสถานที่ดำเนินงานของคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน หรือดำเนินงานในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่ตั้งอยู่ที่ อบต.

องค์การบริหารส่วนตำบล เป็นองค์กรระดับท้องถิ่นที่ให้การสนับสนุนเรื่องงบประมาณตามแผน สถานที่ บุคคลากร และความรู้

ชาวบ้าน เป็นผู้ประสบปัญหา มีข้อพิพาท ผู้ที่ให้ความร่วมมือและมีส่วนร่วมในการสร้างความเป็นธรรมทางสังคม

หน่วยงานภาครัฐ องค์กร และกลุ่มอื่นๆ ในชุมชน เช่น อำเภอ สถานีตำรวจ สำนักงานที่ดิน สายตรวจประจำตำบล โรงเรียน วัด มัสยิด อนามัย กลุ่มต่างๆ เป็นต้น

4. กลไกกระบวนการทำงานเพื่อสร้างการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม

4.1 กระบวนการทำงานของเจ้าหน้าที่ภาครัฐ เป็นการทำงานหนุนเสริมทำงานเป็นระนาบเดียวกับชุมชน คือเป็นผู้อำนวยความสะดวก และหนุนเสริมเพื่อให้เกิดการทำงานโดยชุมชนมีส่วนร่วมใช้กระบวนการวิจัยที่เรียกว่าการวิจัยเพื่อท้องถิ่น**จัดกระบวนการกับชุมชนให้มีการจัดการข้อมูล สร้างความรู้ และสร้างปัญญา** พัฒนาศักยภาพในตัวผู้นำ จัดการให้ถูกทิศทาง ทำให้เห็นว่ายุติธรรมชุมชนเป็นเรื่องของชุมชน ทำให้เห็นคุณค่าของงาน ให้ชุมชนเกิดความมั่นใจ

4.2 กระบวนการทำงานของชุมชน เป็นการ**ปฏิบัติการโดยการมีส่วนร่วม เป็นการทำงานโดยสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้** ด้วยการจัดการข้อมูลเรื่องราวประสบการณ์ในการจัดการปัญหาความขัดแย้งในชุมชนรวมถึงการจัดการปัญหาอื่นๆ ทุกๆ ด้าน แล้วนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์เป็นชุดความรู้

นำไปสร้างการเรียนรู้ ใช้ปฏิบัติการเพื่อแก้ไขและป้องกันปัญหาภายในชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ประสานงานทั้งกับหน่วยงานภายในและภายนอกได้ ขยายเครือข่ายเพิ่มขึ้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง และพัฒนาศักยภาพจนเป็นนักจัดการความเป็นธรรมทางสังคม

5. กลไกการบริหารจัดการศูนย์ฯ

หน่วยงานภาครัฐต้องหนุนเสริมให้เรื่องการบริหารจัดการเป็นของชุมชนเอง ให้การบริหารจัดการมีความยืดหยุ่น มีการทำงานเป็นทีม จัดคนให้เหมาะกับงาน ทำแผนของศูนย์ฯ เพื่อการของบประมาณหนุนเสริมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเช่น อบต. กรมคุ้มครองสิทธิฯ สกว. หรือหน่วยงานในสังกัดกระทรวงยุติธรรมอื่นๆ มีการประชุมวางแผน ปฏิบัติการ และสรุปการทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง จัดการเรื่องการเงินอย่างโปร่งใสเหมาะสมตามการทำกิจกรรมจริง บันทึกการทำงานและส่งรายงานการทำกิจกรรมตลอด

สรุปองค์ความรู้การทำงานหนุนเสริมเครือข่ายยุติธรรมชุมชน

ผลที่ตอบวัตถุประสงค์ คือ รูปแบบการทำงานยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง “ตรังโมเดล” ที่ใช้กระบวนเรียนรู้จากปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ได้กระบวนการจัดการความเป็นธรรมทางสังคมโดยชุมชน และการหนุนเสริมจากเจ้าหน้าที่ภาครัฐ

1. นโยบายของกระทรวงเพื่อเสริมสร้างความร่วมมือกับภาคประชาชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในด้านงานยุติธรรม

ส่งเสริมการมีส่วนร่วมจากภาคประชาสังคมอย่างครบวงจร โดยให้ภาคประชาสังคมมีส่วนร่วมในการวางแผน การดำเนินงานตามแผนและมีส่วนร่วมในการติดตามและตรวจสอบประเมินผลในด้านงานยุติธรรม โดยเฉพาะ การพัฒนาระบบงานยุติธรรมชุมชน การพัฒนาเครือข่ายยุติธรรมชุมชน การจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชน โดยให้ความสำคัญกับการนำทุนทางสังคม ทั้งในด้านภูมิปัญญาของท้องถิ่น วัฒนธรรมชุมชนและทรัพยากรบุคคล มาใช้ในการพัฒนางานยุติธรรมของจังหวัด

สร้างความร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลักษณะหุ้นส่วน เพื่อให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทด้านการอำนวยความยุติธรรมอย่างชัดเจน ซึ่งเป็นไปตามภารกิจที่ท้องถิ่นที่ได้รับมอบหมายจากรัฐบาลในการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพและการสร้างความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน รวมทั้งขยายภารกิจงานยุติธรรมด้านอื่นที่จะเอื้อประโยชน์ให้ประชาชนเข้าถึงความยุติธรรมได้มากยิ่งขึ้น

นโยบาย “ยุติธรรมชุมชน” เป็นนโยบายที่เน้นการให้ชุมชนมีส่วนร่วม เป็นเจ้าของการจัดการความเสมอภาค ความยุติธรรม สร้างสังคมสมานฉัน ให้กับชุมชนของตนเอง โดยมีหน่วยงานภาครัฐเป็นผู้หนุนเสริม ดังคำที่ว่า **“ยุติธรรมถ้วนหน้า ประชามีส่วนร่วม”**

2. กรอบคิดการทำงาน

กรอบคิดที่ใช้ในการทำงานวิจัยประเด็นยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง คือใช้กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดยให้นักวิจัยชุมชน หรือกรรมการศูนย์ฯ **ศึกษาเรียนรู้ข้อมูลภูมิปัญญาการจัดการความขัดแย้งที่มีอยู่ในชุมชนจากผู้ใกล่เกลี่ยและคู่กรณี** มา**ศึกษาร่วมกับความรู้การจัดการความขัดแย้งที่ใช้อยู่ในกระบวนการยุติธรรมโดยหน่วยงานภาครัฐและนักวิชาการ** แล้วนำความรู้ทั้งสองด้านมา**สร้างการเรียนรู้กับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง**ได้แก่ คณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน ชุมชน กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ พี่เลี้ยงงานวิจัย นักวิชาการ หน่วยงานด้านยุติธรรมอื่นๆ **โดยการใช้กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น** เพื่อที่จะได้รูปแบบกลไกยุติธรรมชุมชนที่เข้มแข็งและยั่งยืน ซึ่งหมายถึงชุมชนที่สามารถดูแลประชาชนให้เกิดความเสมอภาค ยุติธรรมและความสุขความสมานฉันท์โดยชุมชนเอง ภาครัฐเป็นผู้หนุนเสริม

แผนผังที่ 5 แสดงกรอบคิดของโครงการยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง

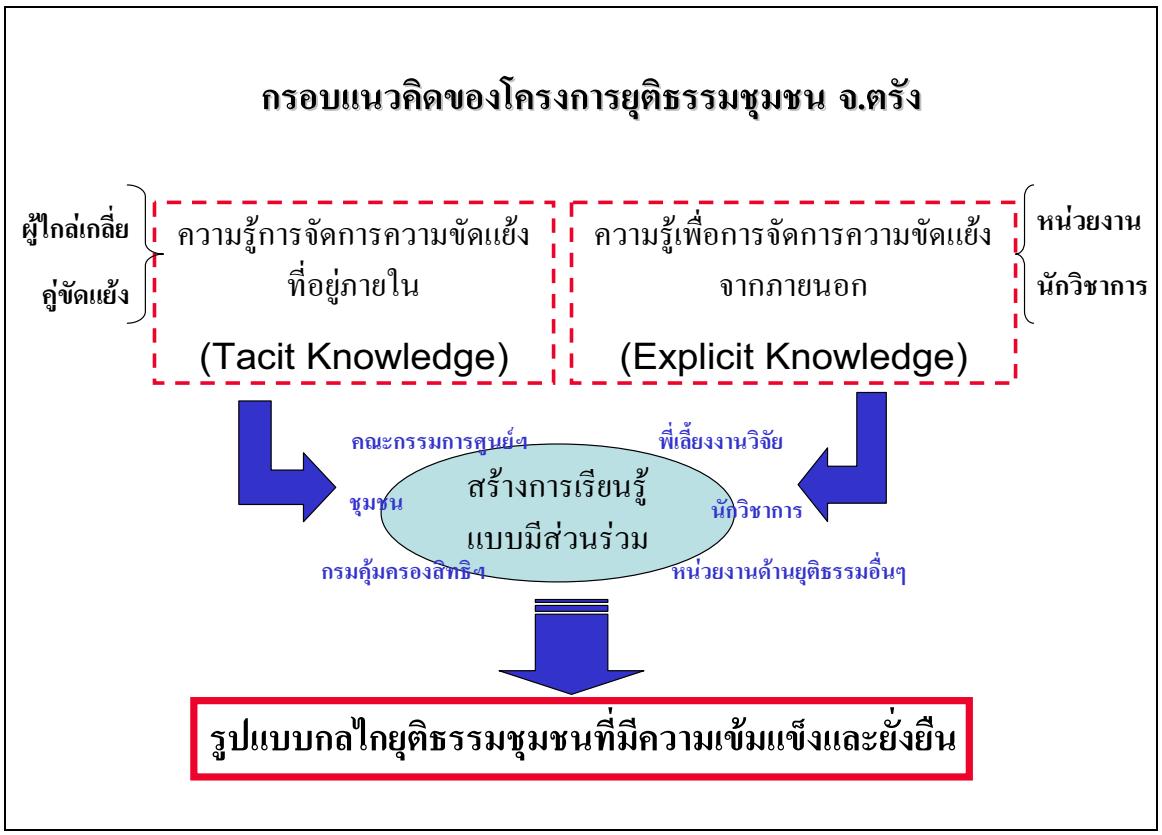

3. ออกแบบโครงการที่ทำให้ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องได้หนุนเสริมภารกิจ งบประมาณ และเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

การดำเนินงานเพื่อหนุนเสริมกระบวนการเรียนรู้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นถึงแม้จะแบ่งเป็น 2 ส่วนคือ หนุนเสริมการเรียนรู้ของเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐ และเครือข่ายคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน 10 พื้นที่ แต่กระบวนการของหนุนเสริมเป็นการดำเนินการไปพร้อมๆ กันทุกส่วน ไม่ได้แยกส่วน ซึ่งเรียกว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ส่วนที่สำคัญที่ทำให้ทุกฝ่ายเกิดการเรียนรู้และเข้าใจแก่นแท้ของนโยบายยุติธรรมชุมชน คือกระบวนการทำงานวิจัยศึกษาการจัดการปัญหาความขัดแย้งของชุมชนและการจัดกิจกรรมที่สร้างการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของเครือข่ายในระดับชุมชน เมื่อทุกฝ่ายได้เข้าร่วมเรียนรู้และหนุนเสริมชุมชนก็ทำให้เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องเริ่มเข้าใจบทบาทภารกิจของตนเอง ผ่านการเข้าร่วมกระบวนการทำกิจกรรมของเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง

แผนผังที่ 6 รูปแบบโครงการความร่วมมือของการดำเนินงานวิจัยยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง

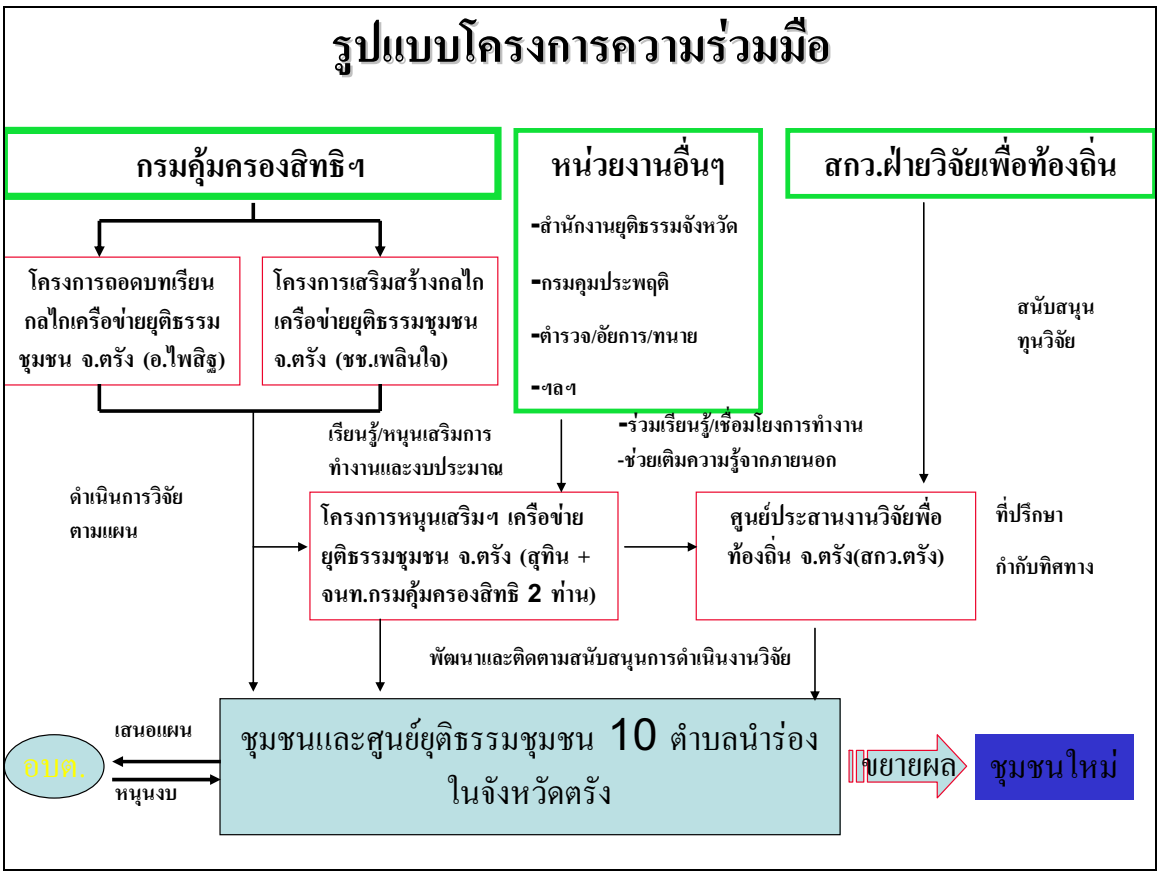

โดยหน่วยงานภาครัฐ ทั้งกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ที่มีภารกิจส่งเสริมพัฒนากลไกการระงับข้อพิพาทโดยชุมชน การดูแลปกป้องสิทธิและเสรีภาพ หรือจะเป็นสำนักงานยุติธรรมจังหวัดตรัง สำนักงานคุมประพฤติจังหวัดตรัง เมื่อได้เข้าร่วมกิจกรรมในโครงการวิจัยของชุมชน ที่ทำการเก็บบันทึกข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล และนำข้อมูลมาใช้ประโยชน์ ยิ่งทำให้เห็นศักยภาพของชุมชนว่าสามารถจัดการปัญหาความขัดแย้งที่เกิดในชุมชนได้ และสามารถช่วยเหลือดูแลสิทธิฯของคนในชุมชน แต่ทั้งนี้ยังต้องมีการเสริมความรู้จากภายนอกในเรื่องกฎหมายในกระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก สิทธิในกระบวนการยุติธรรม เพื่อให้ชุมชนปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดการปัญหาความขัดแย้งให้เหมาะกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลง ซึ่งก็เป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ภาครัฐและชุมชนที่ต้องช่วยกันหนุนเสริมต่อไป

4. จัดกระบวนการทำงาน

4.1 ทำงานเป็นขั้นตอนอย่างเหมาะสมกับบริบทชุมชนและช่วงระยะเวลา

ขั้นที่ 1 ค้น คัดคน (ดูใจ ประวัติ บทบาท) เริ่มจากที่ปรึกษาและชาวบ้านที่เป็นแกนในชุมชนช่วยกันคัดคน ซึ่งเป็นกลุ่มผู้นำชุมชนมีบทบาทในการไกล่เกลี่ยและจัดการข้อพิพาทของชุมชน

ขั้นที่ 2 ตั้งกลุ่ม จัดทีม ตั้งเป้า ค้นหาโจทย์ การตั้งกลุ่มกรรมการศูนย์ฯ และจัดเป็นทีมวิจัย โดยมีเป้าหมายเพื่อการใช้หลักการยุติธรรมชุมชนในการจัดการปัญหาความขัดแย้งและสร้างความเป็นธรรมให้แก่ชุมชน ถอดบทเรียนหาโจทย์ และเขียนโครงการ กำหนดแผนกิจกรรม ส่งข้อเสนอโครงการเพื่อการหนุนเสริมงบประมาณในการทำกิจกรรมตามแผน

ขั้นที่ 3 ขยับ/ ขับเคลื่อน/ เดินงาน เป็นการทำงานวิจัยแบบที่เรียกว่างานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ซึ่งทีมวิจัยในชุมชนเป็นผู้ดำเนินการหาข้อมูล บันทึก วิเคราะห์ สร้างการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม ปฏิบัติการจัดการปัญหาในชุมชนโดยการใช้ความรู้

ขั้นที่ 4 สรุป ถอดบทเรียนประสบการณ์ โดยการจัดเวทีทั้งระดับตำบลและจังหวัดร่วมกัน

ขั้นที่ 5 ต่อยอด /นำไปใช้ประโยชน์ / ขยายผล ณ ขณะที่สิ้นสุดโครงการในปีที่ 1 ของพี่เลี้ยง ผลการดำเนินงานวิจัยยังไม่แล้วเสร็จ ยังไม่ได้ต่อยอดหรือขยายผลออกไป

4.2 ใช้กระบวนวิจัยเพื่อท้องถิ่นสร้างการเรียนรู้ (มีกระบวนการเช่นเดียวกับแผนผังที่สินธุ์ สโลบล ได้สรุปไว้)

การหาโจทย์วิจัย

ได้จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจากระบบการทำงานของเจ้าหน้าที่ภาครัฐที่ทำงานในแนวตั้ง คือรับคำสั่ง (โครงการ)จากข้างบนแล้วก็ลงมาสู่ข้างล่างทำกิจกรรมตามระบบงบประมาณ และสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนจากการได้ลงไปเรียนรู้ของผู้ประสานงานศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดตรังที่เริ่มทำงานยุติธรรมชุมชนมาตั้งแต่ปี 2547 และได้จากการถอดบทเรียนเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรังร่วมกันทั้ง 11 พื้นที่ตำบล ที่พบว่ากรรมการศูนย์ฯ ไม่มั่นใจชาวบ้านและเจ้าหน้าที่หน่วยงานไม่ยอมรับการทำงาน

กระบวนการวิจัย

เมื่อได้จัดเวทีถอดบทเรียนเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง และพูดคุยกับผู้ทำงานของกรมคุ้มครองสิทธิฯ ก็ทำให้รู้สภาพปัญหา และได้โจทย์วิจัยที่มีหลายระดับ จึงพัฒนาโครงการ จนเกิดโครงการระดับชุมชนซึ่งมีกรรมการศูนย์ฯในระดับตำบลเป็นผู้ทำวิจัย 10 พื้นที่ตำบล โครงการหนุนเสริมกระบวนการวิจัยท้องถิ่นโดยพี่เลี้ยง สกว. ตรัง และโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งกลไกเครือข่ายยุติธรรมชุมชนโดยกรมคุ้มครองสิทธิฯ ซึ่งมีผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านส่งเสริมการระงับข้อพิพาท พี่เลี้ยง 2 คน และนักวิชาการ เป็นผู้ทำวิจัย

ในการดำเนินงานวิจัยประเด็นยุติธรรมชุมชนของจังหวัดตรัง เครือข่ายวิจัยทั้ง 10 พื้นที่ใช้กระบวนการเรียนรู้จากการเก็บบันทึกข้อมูลการจัดการปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชนจากอดีต(ย้อนหลัง 10 ปี) จนถึงปัจจุบัน แล้วนำมาศึกษาเปรียบเทียบระหว่างปัญหาที่ยุติในชุมชนกับคดีที่เข้าสู่กระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก วิเคราะห์สาเหตุ ผู้ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง บทบาทของผู้เกี่ยวข้อง วิธีการในการแก้ปัญหา ผลที่เกิดขึ้นจากการแก้ปัญหาทั้งต่อคู่กรณีและผู้เกี่ยวข้อง และข้อดีข้อเสียของกระบวนการยุติธรรม 2 แบบคือยุติธรรมกระแสหลัก และยุติธรรมชุมชน แล้วนำผลจากการศึกษามาสร้างการเรียนรู้ให้กับคนในชุมชนและเจ้าหน้าที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผ่านเวทีระดับหมู่บ้าน ตำบล และจังหวัดตามลำดับ โครงการของกรมคุ้มครองสิทธิฯ ทำการศึกษารูปแบบกลไกการหนุนเสริมเพื่อให้ศูนย์ยุติธรรมชุมชนเกิดความเข้มแข็ง

การปฏิบัติการ

ทำกิจกรรมตามแผนงานโครงการวิจัย บริหารจัดการเรื่องการทำงานและงบประมาณตามกรอบโครงการ และมีความยืดหยุ่นปรับเปลี่ยนแก้ไขได้ ได้ปฏิบัติการแก้ไขปัญหาเรื่องกรรมการขาดความมั่นใจ ขาดความรู้ ชาวบ้านไม่มั่นใจเจ้าหน้าที่ไม่ยอมรับการทำงานของกรรมการศูนย์ฯ ด้วยการนำความรู้ที่ได้จากการศึกษาทางด้านศักยภาพในการจัดการปัญหาความขัดแย้งโดยชุมชนสร้างการเรียนรู้ในเวทีระดับหมู่บ้าน และเวทีระดับตำบล มีปฏิบัติการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชนโดยการทำการศึกษาข้อมูลก่อนจัดการ ทำงานเป็นทีม ประสานงานหน่วยงานเพื่อช่วยเหลือผู้ประสบปัญหาในชุมชน มีการสรุปผลการดำเนินงานในทุกกิจกรรมสามารถปรับเปลี่ยนวิธีการเพื่อการดำเนินการที่เหมาะสมต่อไปได้

ผลที่เกิด

กรรมการศูนย์ ชาวบ้านในชุมชน เจ้าหน้าที่ของกรมคุ้มครองสิทธิฯ เกิดการเรียนรู้ สร้างกลไกระดับท้องถิ่นในระดับตำบล คือกรรมการศูนย์ที่ประกอบด้วยผู้นำฝ่ายปกครองท้องถิ่น และผู้นำฝ่ายอื่นๆในชุมชน มีการหนุนเสริมจาก อบต. เกิดกระบวนการจัดการปัญหาความขัดแย้งของชุมชนเป็นระบบมากขึ้น สร้างคนวิจัยที่ทำงานด้วยความร่วมมือ คือกรรมการศูนย์ เจ้าหน้าที่ของกรมคุ้มครองสิทธิฯ เจ้าหน้าที่ของสำนักงานคุมประพฤติจังหวัดตรัง สามารถแก้ไขปัญหาของศูนย์ยุติธรรมชุมชนที่เป็นโจทย์จากการถอดบทเรียนช่วงพัฒนาโจทย์ ได้

การขยายผล

โครงการวิจัยช่วงปีที่1ของพี่เลี้ยงยังไม่สามารถดำเนินการจนถึงขั้นขยายผลได้

แผนผังที่ 7 แสดงกระบวนการของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (ที่มา: สินธุ์ สโลบล)

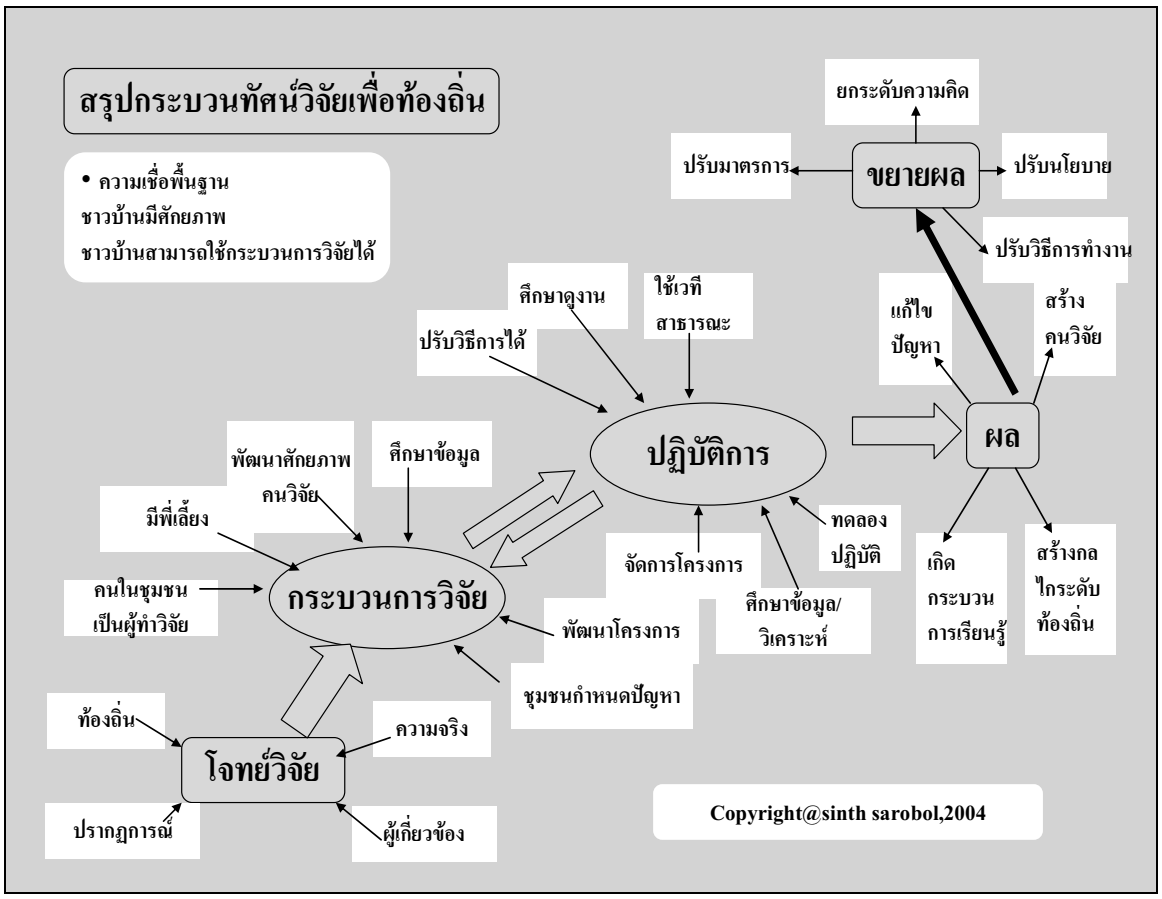

4.3 การใช้เครื่องมือในการทำงานเหมาะสมกับผู้เกี่ยวข้องแต่ละฝ่าย

4.3.1 ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านส่งเสริมการระงับข้อพิพาท ซึ่งเป็นหัวหน้าโครงการของกรมคุ้มครองสิทธิฯ เรียนรู้งานยุติธรรมชุมชนของจังหวัดตรังจากการ**ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติการ และสรุป** รวมทั้ง**ลงพื้นที่จริง และร่วมจัดเวทีถอดบทเรียนกับเครือข่ายยุติธรรมชุมชนอย่างต่อเนื่อง** จนเริ่มเข้าใจบทบาทการหนุนเสริมตามภารกิจของกรมคุ้มครองสิทธิฯเอง และดำเนินการบูรณาการการทำงานของหน่วยงานที่รับผิดชอบภารกิจยุติธรรมชุมชนภายในจังหวัดตรัง และภารกิจงานยุติธรรมชุมชนของกรมฯต่างๆให้เป็นหนึ่งเดียวอย่างเหมาะสม และยังสามารถช่วยเสริมความรู้และให้ความช่วยเหลือกับเครือข่ายยุติธรรมเมื่อนำปัญหาเข้ามาแลกเปลี่ยนในเวทีได้

4.3.2 นักวิชาการทำการถอดบทเรียนการดำเนินงานของเครือข่ายในเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างทางอย่างต่อเนื่องจนทำให้ได้ผลงานทางวิชาการที่ทำให้เห็นรูปแบบงานยุติธรรมชุมชนของจังหวัดตรัง (Trang model) และนำสู่การขยายผลได้ และยังสามารถให้ความรู้และความช่วยเหลือแก่เครือข่ายในเวทีได้ นักวิชาการ**จัดกระบวนการในเวทีเพื่อพัฒนาศักยภาพให้แก่เครือข่ายและพี่เลี้ยงระหว่างทางอย่างต่อเนื่อง**

4.3.3 เจ้าหน้าที่ผู้ช่วยวิจัยของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ที่เป็นพี่เลี้ยงปฏิบัติงานในชุมชน เรียนรู้กระบวนการวิจัยท้องถิ่นโดยนำภารกิจของกรมคุ้มครองสิทธิฯ คือการส่งเสริมการจัดการปัญหาความขัดแย้งโดยชุมชนมีส่วนร่วมและการดูแลปกป้องสิทธิและเสรีภาพมาทำงานกับชุมชน โดย**ใช้กระบวนการเรียนรู้จากการลงพื้นที่ปฏิบัติการจริง วางแผนและปฏิบัติการหนุนเสริมการทำกิจกรรมของกรรมการศูนย์ฯ อย่างต่อเนื่อง มีการสรุปและถอดบทเรียนการทำงานระหว่างทาง** จนเจ้าหน้าที่ของกรมคุ้มครองสิทธิฯ เรียนรู้กระบวนการทำงานกับชุมชน เกิดรูปแบบการหนุนเสริมงานยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรังของเจ้าหน้าที่ภาครัฐอย่างเป็นรูปธรรม โดยมีการดำเนินการโดยรวมดังนี้

1) การร่วมหาเครือข่ายทางสังคมของชุมชน และร่วมหนุนให้มีการสร้างสัมพันธ์ที่ดีกับเครือข่ายทางสังคม
2) สร้างกระบวนการที่ทำให้เกิดความเข้าใจ หรือความสามัคคีในเครือข่าย โดยมีเรื่องของการไกล่เกลี่ยความขัดแย้งต่างๆ มาเป็นข้อมูลเพื่อสร้างการเรียนรู้
3) ภาครัฐทำงานแบบสร้างสัมพันธ์ในแนวราบ ไม่ใช่ผู้สั่งการแต่ทำงานหนุนเสริม อำนวยความสะดวก และเสริมสร้างพัฒนาเพิ่มศักยภาพแก่ชุมชน ไม่ยึดติดกับระบบราชการ ทำงานโดยไม่ยึดกับระบบวันทำงาน เวลาราชการ
4) สร้างความเชื่อถือ ความไว้วางใจ ด้วยการทำกิจกรรมที่ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง ทำให้ชุมชนรู้จักหน้าที่ของตนเองในชุมชน
5) เรียนรู้จากการทำงานทั้งของหน่วยงาน และของชุมชน ด้วยการร่วม
   - วางแผน
   - ทำ
   - สรุป
   - ถอดบทเรียน
6) จัดการความรู้เกี่ยวกับงานยุติธรรมชุมชน จากการเรียนรู้ประสบการณ์ของชุมชน
7) เรียนรู้ภารกิจงานยุติธรรมชุมชนและงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจากการเข้าร่วม อบรม ประชุม สัมมนา กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

4.3.4 เจ้าหน้าที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้แก่ สำนักงานยุติธรรมจังหวัดตรัง สำนักงานคุมประพฤติจังหวัดตรัง อำเภอ ตำรวจ ทนาย สายตรวจประจำตำบล อาจารย์ เรียนรู้กระบวนการโดย**การเข้าร่วมกิจกรรมของเครือข่ายในเวทีระดับจังหวัด เวทีระดับตำบล และเวทีระดับหมู่บ้าน** จนทำให้เจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐสามารถสร้างความร่วมมือกับทุกฝ่าย ทั้งชุมชนหรือหน่วยงานภาครัฐด้วยกันเอง ทั้งระดับพื้นที่ปฏิบัติและระดับนโยบาย และเริ่มเชื่อมั่นชุมชน เข้าใจบทบาทการหนุนเสริมของ

หน่วยงานของตนเอง เห็นผลเป็นรูปธรรมชัดเจนว่าชุมชนคือผู้ดูแลงานยุติธรรมชุมชนอย่างแท้จริง สอดคล้องกับยุทธศาสตร์กระทรวงยุติธรรมที่ว่า “ยุติธรรมถ้วนหน้า ประชามีส่วนร่วม”

4.3.5 จอมยุทธ์ที่มาช่วยจัดกระบวนการในเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของเครือข่ายทำให้เกิดการพัฒนาศักยภาพของพี่เลี้ยงและเครือข่ายยุติธรรมชุมชน และเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐได้อย่างดี

4.4 แนวคิดและทักษะของพี่เลี้ยง (เจ้าหน้าที่ภาครัฐที่ทำงานกับชุมชน)

4.4.1 เป็นผู้มีความศรัทธาต่อการทำงานด้านสังคม รักความถูกต้องยุติธรรม ความเสมอภาค มี ใจช่วยเหลือชาวบ้าน มีความรู้สึกที่ดีต่อชาวบ้าน มีความเชื่อว่าชาวบ้านมีศักยภาพ

4.4.2 ต้องสร้างโอกาสให้สมองได้แสดงศักยภาพที่มีอยู่ออกมาอย่างเต็มที่ ได้แก่ ความคิดสร้างสรรค์ (Creativity) ความสามารถในการมีความคิดดีๆ แวบขึ้นมาโดยบังเอิญ(Serendipity) การมองโลกในแง่ดี (Optimist) ความสามารถในการรับรู้ข่าวสารในขอบเขตที่กว้าง(Dynamic range) การไม่ลืมที่จะทำการปรับปรุงพัฒนาอยู่เสมอ (Innovation)โดยการปรับพฤติกรรมเล็กๆ น้อยๆ หรือนิสัยที่ทำเป็นประจำในทุกวัน

4.4.3 มีความรู้พื้นฐานทางด้านกระบวนการยุติธรรมหรือกฎหมายพื้นฐาน เช่น คดีความแต่ละประเภท ลักษณะของคดีความแต่ละประเภท ซึ่งพี่เลี้ยงได้ความรู้ที่เกี่ยวข้องนี้จากการปรึกษาพูดคุยกับเจ้าหน้าที่ของสำนักงานคุมประพฤติ สำนักงานยุติธรรมจังหวัดตรัง และทนายความ หรือจากการอ่านหนังสือ ส่วนในเวทีนำเสนอระดับหมู่บ้านและตำบลก็เชิญทนายและเจ้าหน้าที่หน่วยงานไปให้ความรู้ด้านกฎหมายที่ชาวบ้านสอบถาม เป็นการเติมความรู้ทั้งต่อพี่เลี้ยง/ทีมวิจัย/ชาวบ้านในชุมชน

4.4.4 ประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ เพราะระหว่างทางของการทำงานกับชุมชน เกิดปัญหาขึ้นชาวบ้านก็โทรศัพท์ปรึกษาพี่เลี้ยง พี่เลี้ยงไม่ได้มีความรู้รายละเอียดทั้งหมด ต้องมีผู้รู้ที่จะให้ความกระจ่างแต่ละด้านได้ จึงต้องรู้ว่าจะประสานงานใครเพื่อให้ความช่วยเหลือต่อได้

4.4.5 ค้นหาความรู้ใหม่ คุณค่าหรือสิ่งดีๆ ที่มีอยู่ในชุมชนหรือของเครือข่ายยุติธรรมชุมชน อย่างเช่น พบว่าทีมกรรมการบางคนเมื่อได้จัดการปัญหาที่เกี่ยวข้องกับกฎหมาย ก็เกิดความรู้จากการทำจริงก่อความรู้ติดอยู่ในตัว และผู้นั้นจะเป็นแหล่งความรู้ให้กับทีมกรรมการศูนย์ฯหรือชาวบ้านคนอื่นๆ ได้ แต่ยังต้องมีการวางระบบการถ่ายทอดความรู้ต่อไปในอนาคต อย่างเช่น ลุงผุด เครือข่ายตำบลนาหมื่นศรี หรือผู้ใหญ่นาค เครือข่ายตำบลบางหมาก ที่มีความรู้เรื่อง พรบ. เป็นอย่างดี น้าหลี เครือข่ายตำบลคลองชีล้อม สามารถจัดการปัญหาเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนได้ดี เนื่องจากเป็นผู้มีจิตใจโอบอ้อมอารี ใช้เทคนิคที่มีความใส่ใจ พี่ปิ๋ม เครือข่ายตำบลวังคีรีสามารถประสานงานกับเจ้าหน้าที่ภาครัฐได้ดี เครือข่ายของเกาะลิบงใช้หลักการทางศาสนาจัดการปัญหาในชุมชน เจ้าหน้าที่สายตรวจประจำตำบลของเกาะลิบง และนาหมื่นศรี ที่ยังเป็นเจ้าหน้าที่ที่ทำงานเพื่อชาวบ้าน มีความรู้กฎหมายที่ใช้ในการจัดการเชิงป้องกันได้ และทำงานร่วมกับผู้นำชุมชนโดยไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ฯลฯ เมื่อพบเจอแล้วต้องนำสิ่งดีๆ เหล่านี้มาคิดสร้างสรรค์เพื่อส่งเสริมให้เกิดประโยชน์ต่อ

4.4.6 กระตุ้นการขยายเครือข่าย ช่วยมองหาคนที่น่าจะเข้ามาร่วมทีมเพิ่ม เพราะงานยุติธรรมชุมชนนั้นกรรมการศูนย์ฯไม่จำเป็นต้องคงที่เท่าเดิม สามารถที่จะเปลี่ยนแปลงเข้า-ออกได้ตลอด การสร้างเครือข่ายเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จะทำให้เป็นของชุมชนและชุมชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ที่ผ่านมาหลายคนมีความตั้งใจที่จะทำงานแต่ประสบการณ์เดิมบอกว่าทำโครงการกับรัฐแล้วก็ไม่เกิดผลประโยชน์ใดจึงเกิดความเบื่อหน่าย ไม่อยากทำ คิดว่าโครงการนี้ก็คงเป็นเช่นเดียวกัน บางคนมีภูมิความรู้ บางคนก็มีความสามารถ แต่ทีมวิจัยยังไม่ได้เข้าไปชักชวนเข้ามา ในขณะที่บางคนพร้อมที่จะเข้าร่วม บางคนที่เข้ามาร่วมประชุมในเวทีระดับหมู่บ้านและตำบลแต่ไม่ได้เป็นทีมวิจัยหรือกรรมการศูนย์ เป็นผู้มีความรู้ บางคนมีข้อเท็จจริงของกระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก ในช่วงหลังของโครงการทีมวิจัยเริ่มวิเคราะห์หาคนที่มีศักยภาพมาเพิ่มตลอดทาง โดยมีพี่เลี้ยงช่วยหนุน

4.4.7 เข้าใจบริบทของชุมชน ความเป็นผู้นำ โครงสร้างทางสังคมระดับประเทศ และระดับตำบล โครงสร้างและระบบของฝ่ายปกครองส่วนท้องถิ่น รู้วัฒนธรรมขององค์กรภาครัฐ อย่างเช่นอดีตที่ผ่านมาระบบการทำงานของรัฐได้กระทำให้เกิดการปลูกฝังความเชื่อและรูปแบบ (วัฒนธรรม) การทำงานของชุมชน ทั้งเรื่องของการประชุมที่ต้องไปร่วมประชุมทุกเวที ทำให้ตัวแทนที่ไปประชุมกับหน่วยงานคนไหนก็เป็นคนนั้น ประชุมมาแล้วก็จบไม่ได้มีการถ่ายทอดต่อในชุมชน การอบรมในหลักสูตรที่ภาครัฐเป็นผู้กำหนด การทำโครงการในชุมชนโดยไม่มีส่วนร่วมของคนในชุมชน ชาวบ้านการเกรงกลัวเจ้าหน้าที่ มอบอำนาจให้กับเจ้าหน้าที่ภาครัฐ ชาวบ้านไม่คิดว่าตนเองมีความรู้และศักยภาพ

4.4.8 เป็นผู้ที่มีความจริงใจ ไม่ได้เข้าไปกอบโกยประโยชน์ ไม่ใช้อำนาจสั่งการ ไม่ทำตัวเป็นผู้รู้ แต่เข้าไปด้วยใจที่พร้อมที่จะให้ พร้อมที่จะเรียนรู้ ให้เกียรติซึ่งกันและกัน เคารพในความเป็นมนุษย์ มีความเป็นเพื่อน สร้างความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการ ทำงานระนาบเดียวกับชุมชน

4.4.9 มีที่ปรึกษา/ผู้หนุนเสริมความรู้และกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น เพราะที่ปรึกษาสามารถช่วยออกแบบการวิจัยเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ประสานงานกับผู้รู้เพื่อหนุนเสริมพี่เลี้ยงและงานยุติธรรมชุมชนได้ เพราะพบว่าเมื่อพี่เลี้ยงทำงานไประยะหนึ่งมักจะประสบกับปัญหาที่แปลกใหม่เข้ามาเรื่อยๆ บางครั้งก็ไม่สามารถที่จะออกแบบวิธีการหนุนเสริมต่อได้ ต้องพึ่งที่ปรึกษา ที่ปรึกษาคือผู้ประสานงานให้คนที่มีภูมิรู้และช่วยพัฒนาศักยภาพอีกชั้นหนึ่งมาช่วยพี่เลี้ยงได้

4.4.10 เติมความรู้ที่เหมาะสมให้กับชุมชน ชาวบ้านไม่รู้สิทธิฯเบื้องต้น ไม่รู้กฎหมาย ไม่กล้า ไม่มั่นใจ เกรงกลัว ขาดความรู้ ไม่มีเงิน ไม่ได้รับความเป็นธรรม เหล่านี้เป็นอยู่ในทุกชุมชน เมื่อชาวบ้านต้องติดต่อกับหน่วยงานภาครัฐจึงมักถูกเจ้าหน้าที่ละเลย ถูกเอารัดเอาเปรียบ หลายๆ เรื่องราวของการจัดการปัญหาที่เก็บบันทึกมาจากหลายๆ ตำบลพบว่าเมื่อชาวบ้านเกิดปัญหาหรือความขัดแย้งขึ้นก็ไปพึ่งระบบการจัดการของเจ้าหน้าที่ภาครัฐ อย่างเช่นตำรวจ ทนายความ ศาล มักต้องเสียค่าใช้จ่ายจำนวนมากเพราะขาดความรู้ เกรงกลัว ไม่ต้องการให้เรื่องยืดยาว ต้องเสียเวลาเพราะเลือกวิธีการจัดการด้วยยุติธรรมกระแสหลัก และมักจะไม่ได้ถูกจัดการด้วยความเป็นเพื่อนมนุษย์หรือความยุติธรรม

4.4.11 จัดกระบวนการที่สร้างการมีส่วนร่วม และสร้างการเรียนรู้แก่ชุมชน

ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะของการหนุนเสริมเจ้าหน้าที่ภาครัฐ

1. พี่เลี้ยงของ สกว. และเจ้าหน้าที่ซึ่งมาเรียนรู้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เป็นคนใหม่กับการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น การเรียนรู้จากการทำจริงต้องเป็นไปอย่างช้าๆ เพราะการทำงานชุมชนมักมีสิ่งที่ไม่ได้อยู่ในแผนให้ต้องพบ จึงต้องหาวิธีการที่เหมาะสมในการหนุนเสริมและแก้ไข ประสบการณ์จึงเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งที่สำคัญ ซึ่งหากพี่เลี้ยงมีไม่เพียงพอ ก็พึ่งได้จากที่ปรึกษา นักวิชาการ

2. การคัดเลือกพี่เลี้ยงของกรมคุ้มครองสิทธิฯ คนใหม่ที่จะมาเรียนรู้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในฐานะเจ้าหน้าที่ภาครัฐแนวใหม่นั้น เบื้องต้นกระบวนการคัดเลือกไม่อาจจะทำให้รู้แนวคิด และนิสัยได้ทั้งหมด จึงต้องคัดคนที่คิดว่าเหมาะสมกับงานที่สุด ส่วนเมื่อเข้ามาทำงานแล้วอาจจะมีแนวคิดบางอย่างที่ไม่เหมาะกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ทั้งนี้อาจเนื่องจากการอยู่ในโครงสร้างและระบบของสังคมที่เป็นอยู่มานาน ดังนั้นในการดำเนินการในช่วงต้นต้องหาเครื่องมือที่เหมาะสมมาปรับแนวคิดหรือใช้การกลั่นกรองก่อนที่จะลงพื้นที่ปฏิบัติงานจริงให้ได้ อย่างเช่น การอบรม การปรับวิธีคิด การอธิบายความเหมาะสมของการทำงานชุมชน การทดลองงาน

3. ภารกิจของหน่วยงานในกระทรวงยุติธรรมแยกส่วน ทำให้โครงการในปีแรก เป็นการดึงผู้ที่เกี่ยวข้องมาร่วมประชุมรับรู้ ร่วมสังเกตการณ์แต่ยังไม่ได้ทำงานอย่างบูรณาการร่วมกัน

4. ควรพัฒนาการนำภารกิจของหน่วยงานที่หลากหลายมาใช้ในการทำงานมากขึ้น

5. ควรสร้างการมีส่วนร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมากขึ้นกว่าเดิม

6. การหนุนเสริมการทำงานของกรรมการศูนย์ฯ จำเป็นต้องมีพี่เลี้ยงที่เข้าใจงานชุมชนเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างถูกต้องและต่อเนื่อง

ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะของการหนุนเสริมเครือข่ายยุติธรรมชุมชน จ.ตรัง

1. ผู้นำชุมชนที่เป็นกรรมการศูนย์ฯ อยู่ในระบบการเลือกตั้งทั้งของการปกครองส่วนท้องถิ่น และองค์การบริหารส่วนตำบล ระบบการเลือกตั้งของประเทศไทยมีพัฒนาการไปในทางที่ไม่ค่อยจะดีนัก ชาวบ้านและผู้นำกันเองในทุกพื้นที่สะท้อนเหมือนกันหมดว่าต้องใช้เงินในการหาเสียง แล้วยังสร้างความขัดแย้งและแตกแยกกับคนในชุมชนกันเอง แต่ก็ต้องยอมรับในรูปแบบที่ใช้กันอยู่นี้ ส่วนใหญ่ผู้นำชุมชนที่ได้รับการเลือกตั้งก็ถือว่าประชาชนเลือกเพราะต้องการให้เข้ามาดูแลชุมชน ดังนั้นวิจารณญาณที่ใช้ในการเลือกก็ยังถือว่าไม่ได้แย่เสียทีเดียว ยังเลือกคนที่มีจิตสาธารณะเป็นพื้นฐาน บ้างก็ได้เพราะมีบารมีที่สืบทอดกันมา หรือชาวบ้านให้ความเคารพยำเกรง ระบบการเลือกตั้งที่กำหนดวาระในการดำรงตำแหน่ง หมดวาระก็ต้องมีการเลือกตั้งใหม่ กรรมการศูนย์ฯที่เป็นทีมวิจัยเมื่อถึงช่วงเวลาที่ต้องลงสมัครรับเลือกตั้งใหม่ก็ต้องหยุดทำกิจกรรมไปด้วย ยิ่งเป็นการเลือกตั้งนายก อบต. ใหม่ในช่วงเดือนกรกฎาคม 52 ที่ผ่านมา การทำกิจกรรมในพื้นที่ต้องหยุดชะงักหมด เพราะทีมกรรมการเป็นหนึ่งในผู้ลงสมัครรับเลือกตั้งด้วย บางพื้นที่ต้องตัดกิจกรรมเวทีระดับหมู่บ้านออก ส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพของการทำโครงการวิจัย และเกิดความล่าช้าในการทำกิจกรรม เมื่อระบบการเลือกตั้งทำให้มีการเปลี่ยนตัวนายก อบต. คนใหม่เข้ามา ขณะที่นายกฯ คนเก่าก็ยังร่วมทำงานอยู่กับกรรมการศูนย์ฯ ซึ่งหากทั้งสองฝ่ายเป็นการเมืองคนละขั้วที่ยังมีความขัดแย้งต่อกันอยู่ เป็นการยากลำบากที่จะจัดการให้ทั้งสองฝ่ายทำงานร่วมกันได้ ส่วนการเลือกตั้งกำนันและผู้ใหญ่บ้านใหม่ก็ส่งผลกระทบเช่นกัน เมื่อกรรมการที่เป็นผู้ใหญ่บ้านคนเดิมไม่ได้รับการเลือกตั้ง ก็มักจะออกจากการเป็นกรรมการศูนย์ฯ จึงต้องมีการดึงผู้ใหญ่บ้านที่ได้รับการเลือกตั้งมาร่วมเรียนรู้ใหม่อีกครั้ง

2. ผู้นำรับภารกิจของภาครัฐเกือบทุกหน่วยงาน อย่างเช่น กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กรมคุ้มครองสิทธิฯ กรมคุมประพฤติ สสส. อำเภอ จังหวัด เป็นการทำโดยไม่ได้เกิดการมีส่วนร่วมในชุมชนอย่างแท้จริง ทำให้คนที่รับภารต้องทำงานทุกโครงการ และสิ่งที่ต้องทำมากคือการเข้าร่วมประชุม พบว่าบางคนในบางวันต้องเข้าประชุม 2-3 หน่วยงานก็มี บางครั้งวันใดจัดโรงแรมเดียวกันเครือข่ายก็จะเข้าไปลงทะเบียนทั้ง 2 เวทีรับค่าเดินทางจาก 2 หน่วยงานไปเลยก็มี ส่วนงานที่ทำของแต่ละหน่วยงานก็ไม่ได้มีการบูรณาการร่วมกัน

3. การจัดเวทีสร้างการมีส่วนร่วมในชุมชนพบว่า เมื่อชุมชนรู้จักเจ้าหน้าที่ภาครัฐมากขึ้น ก็มีการติดต่อกับเจ้าหน้าที่หลายๆ ส่วนมากขึ้น จึงต้องหาวิธีการหรือรูปแบบการทำงานที่เหมาะสมเพื่อไม่ให้เจ้าหน้าที่ภาครัฐใช้กระบวนการทำงานที่ไม่เหมาะสมในการทำงานกับชุมชน

4. หน่วยงานภาครัฐเมื่อได้รู้จักกับกรรมการศูนย์ฯมากขึ้น ก็เชิญกลุ่มเครือข่ายยุติธรรมชุมชนร่วมทำกิจกรรมกลุ่มนี้มากขึ้น บางกิจกรรมของภาครัฐก็ไม่ได้สร้างการมีส่วนร่วม

5. พบบทเรียนว่าพื้นที่ใดมีเรื่องการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องหรือเกิดความแตกแยกทางการเมืองระหว่างนายก อบต. กับ ผู้นำในตำบล ทำให้งานวิจัยทำได้ลำบาก

6. พื้นที่ที่มีความซ้ำซ้อนของการดำเนินงานของหน่วยงานในกระทรวงยุติธรรม โดยกระทรวงก็เปิดศูนย์ระดับหมู่บ้าน ทางสำนักงานคุมประพฤติจังหวัดตรังก็เปิดศูนย์ระดับตำบล กรมคุ้มครองสิทธิฯ ก็ทำโครงการวิจัยด้วย ผู้ทำงานเกิดความสับสน ไม่เข้าใจบทบาทหน้าที่ยังคิดแบบแยกส่วน

7. บางพื้นที่ยังไม่เกิดกระบวนการเรียนรู้การทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นหรือการทำงานแบบมีส่วนร่วม ทำให้มีการเปลี่ยนคนเข้ามาร่วมเรียนรู้ในเวทีระดับจังหวัด ไม่มีความต่อเนื่อง ผลที่เกิดจึงไม่ดีนัก

8. ตำบลไหนที่ได้ทำกิจกรรมจัดเวทีระดับหมู่บ้าน ทำให้ทีมวิจัยเกิดกระบวนการเรียนรู้การทำงานทุกคน และสามารถพัฒนาการทำงานได้ดีขึ้น แต่พื้นที่ไหนไม่ได้ผ่านการจัดเวทีระดับหมู่บ้าน เมื่อจัดเวทีระดับตำบลจะเกิดปัญหาในเวที อย่างเช่น การวางแผนเตรียมตัวไม่ดี เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานที่เชิญมาร่วมมีบทบาทในเวทีมากเกินไป

9. นักวิจัยที่มีศักยภาพในการเขียนของทีมวิจัยเป็นคนเดียวกับคนที่เก็บชุดข้อมูลความรู้ของชุมชนไว้ด้วย ยังต้องหาวิธีการหนุนเสริมเพื่อเพิ่มศักยภาพ ทีมวิจัยขาดการเขียนบันทึกอย่างต่อเนื่อง ขาดแรงบันดาลใจในการเขียน

10. การเลือกหัวหน้าทีมวิจัยในช่วงต้นของโครงการในบางพื้นที่ยังเกิดจากความเกรงใจต่อกัน ไม่ได้เลือกจากศักยภาพในการทำงานจริง จึงส่งผลให้การทำงานไม่ค่อยจะราบรื่นนัก

11. พื้นที่ตำบลที่กรรมการศูนย์ฯไม่ได้มาจากฝ่ายปกครองส่วนท้องถิ่น หรือผู้นำไม่เข้าร่วมทำกิจกรรม ไม่สามารถทำงานต่อได้ ตัวอย่างที่ปรากฏคือตำบลนาวง ตำบลวังคีรี (เป็นอยู่ช่วงต้นๆของโครงการ) และตำบลโคกสะบ้า (ช่วงหลังของโครงการ)

12. เมื่อมีการสร้างเครือข่ายใหม่เพิ่มเข้ามาในทีม ต้องอธิบายโครงการที่ทำ วัตถุประสงค์ เป้าหมาย กิจกรรมที่ทำมาแล้ว แนวทางในอนาคต ประโยชน์ต่อชุมชน ซึ่งกว่าจะทำให้เกิดความเข้าใจได้ต้องใช้เวลานาน บางคนมาครั้งแรกไม่เข้าใจก็ไม่มาอีกเลย

พี่เลี้ยง สกว.ตรัง เกิดการเรียนรู้ สู่การเปลี่ยนแปลง

1. เกิดพลังภายใน ไม่กลัวปัญหา/อุปสรรค มองเห็นเป็นเพียงปรากฏการณ์ ที่ต้องใช้ปัญญาจัดการแก้ไข
2. ความเชื่อต่อการสร้างความเป็นธรรมในสังคมยังเหมือนเดิมและยิ่งเพิ่มขึ้นเมื่อได้เรียนรู้เรื่องจริงจากชุมชน (นิสัยกระทิงยังคงอยู่ติดตัว)
3. ไม่ต้องทำทุกสิ่งที่คิด แต่คิดก่อนทำ เลือกทำสิ่งที่เหมาะสม (บางอย่างไม่ต้องบอก บางอย่างไม่ต้องพูด บางอย่างไม่ต้องแสดงออกก็ได้)
4. ตอนแรกมองภูเขาน้ำแข็งเห็นเพียงสิ่งที่ปรากฏ ไม่เห็นว่าภายใต้ภูเขามีอะไรบ้าง ตอนนี้เริ่มมองเห็นสิ่งที่อยู่ภายใต้ภูเขาน้ำแข็งบ้างแล้ว แต่ก็ยังไม่รู้ว่ารูปร่างลักษณะเป็นแบบใด ประกอบด้วยธาตุใดบ้าง ยึดติดกันด้วยพันธะใด แต่พร้อมจะขุดค้นลงไปและวิเคราะห์หาองค์ประกอบ เพื่อให้รู้ว่ามันมีคุณสมบัติอย่างไร แล้วจะละลายหรือนำมาแปรเปลี่ยนทำประโยชน์อย่างไร ก็ค่อยเรียนรู้กันไปทีละขั้น
5. พอจะยับยั้งเมล็ดพันธุ์ด้านลบบางเมล็ดที่อยู่ภายในใจไม่ให้เติบโตขึ้นมาได้บ้าง เช่น ความโกรธ
6. พบคุณค่า พลัง และความสุข

คุณค่า มีมากมายในคนธรรมดาสามัญหรือที่เราขนานนามว่าผู้นำ กรรมการศูนย์ฯหรือชาวบ้าน (แล้วแต่จะเรียก) หากสังคมนี้ไม่โหดร้ายหรือเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ไม่ดีเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ คุณค่าดีๆหลายอย่างคงจะกลับคืนมา หลายครั้งที่ไปทำงานกลับบ้านดึกดื่น ต้องนั่งเรือกลับท่ามกลางความมืดหรือต้องเดินทางไกล คนที่เป็นห่วงเป็นใยบอกให้เราดูแลตัวเองดีๆ ขับรถระวังๆ หรือไม่ก็บอกว่าอย่ากลับเลยนอนค้างที่บ้านก่อนแล้วค่อยกลับวันรุ่งขึ้น บางคนก็โทรถามว่าถึงบ้านหรือยัง ผู้ที่ให้สิ่งเหล่านี้คือชาวบ้านที่เราไปขู่เข็ญให้ทำวิจัยนั่นแหละ คุณค่าของคนอยู่ที่ตรงนี้นี่เองอยู่ที่ “ใจ” พบว่าคุณค่าจากสิ่งดีๆ อย่างอื่นก็อยู่ในชาวบ้านทั้งนั้น เช่น การช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความมีน้ำใจไมตรี มิตรภาพ ความห่วงใย ความรู้ภูมิปัญญา สารพัดสิ่งที่มีคุณค่าอยู่ในชุมชนให้ค้นหา และเป็นสิ่งหนึ่งที่ทำให้พี่เลี้ยงมีกำลังใจในการทำงาน

พลัง ส่วนใหญ่จะเป็นพลังภายใน เช่น ความศรัทธา ความเชื่อ ความมุ่งมั่น แต่กว่าจะก่อร่างสร้างตัวขึ้นมาได้ทั้งในตนเองและชาวบ้านนั้นแสนยากลำบาก ต้องฝ่าฟัน เรียนรู้ เจอแรงกระตุ้นแรงๆ จนรู้สึกว่ามันค่อยๆก่อตัวขึ้นมาเองเงียบๆ จะว่าเกิดพลังอันยิ่งใหญ่ขึ้นมาแล้วก็ไม่ใช่ เพียงแค่ก่อตัวเท่านั้นเอง (ไม่แน่ว่าอาจจะดับลงเมื่อไหร่ก็ได้) ยังไปต่อกรกับสิ่งใดในสังคมนี้ไม่ได้มันยังอ่อนแรงมาก ยังคงต้องสร้างให้มีแรงมากกว่านี้

ความสุข ก็เป็นผลพวงจากการทำงานร่วมกับชาวบ้านท้องถิ่น ทำให้เรียนรู้ว่าความสุขที่แท้คือการให้ (แต่ก็ยังมีความต้องการเงินเดือนที่พอนำมาเปลี่ยนเป็นปัจจัยในการดำรงชีวิตและทำงานได้) การให้โอกาส ให้ความรู้ ส่วนชาวบ้านคนทำวิจัยก็ไม่ได้ทำเพื่อตนเอง เขาก็คือผู้ให้ ทุกคนจึงน่าจะมีความสุขร่วมกัน

7. เมื่อปิ๊งแว๊ป รีบจด แล้ววิเคราะห์นำมาใช้

8. เข้าใจคน เข้าใจงาน เข้าใจชีวิตมากขึ้น
9. ชีวิตไม่ได้มีอะไรน่ากลัว สิ่งที่น่ากลัวคือการไม่มีชีวิตจิตใจ
10. ไม่มีใครดี 100% และไม่มีใครร้าย 100%
11. นิสัยจดบันทึกเกิดขึ้นได้อย่างไร พกสมุดติดตัวเป็นไปได้อย่างไร ก็ไม่ทราบ แต่คิดว่าคงเกิดจากกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น
12. คิดบวกมากขึ้น
13. มีเล่ห์เหลี่ยม มีชั้นเชิง ที่จริงคือกลยุทธ์ในการต่อสู้กับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไม่หยุดนิ่ง
14. การประสานงาน การสื่อสาร ถือว่าดีขึ้นมาเล็กน้อย
15. การปรับตัวทำงานร่วมกัน การอยู่ร่วมกัน และความเป็นอิสระทางความคิด
16. เคารพในความดีของผู้อื่นและตนเอง
17. พบว่าสิ่งดีๆ คนดีๆ มีอยู่ทุกที่ อยู่ที่จะเพิ่มขยายเชื่อมต่อและสร้างเครือข่ายขึ้นมาได้อย่างไรนี่ซิ
17. **มองสังคมอย่างที่มันเป็น** ใช้สโลแกนของ สกว.ที่ว่า สร้างสรรค์ปัญญา เพื่อพัฒนาสังคมไทย
18. คิดอะไรเป็นผังเส้นทางความคิด จะถูกผิดไม่เป็นไรเพราะเปลี่ยนแปลงแก้ไขได้

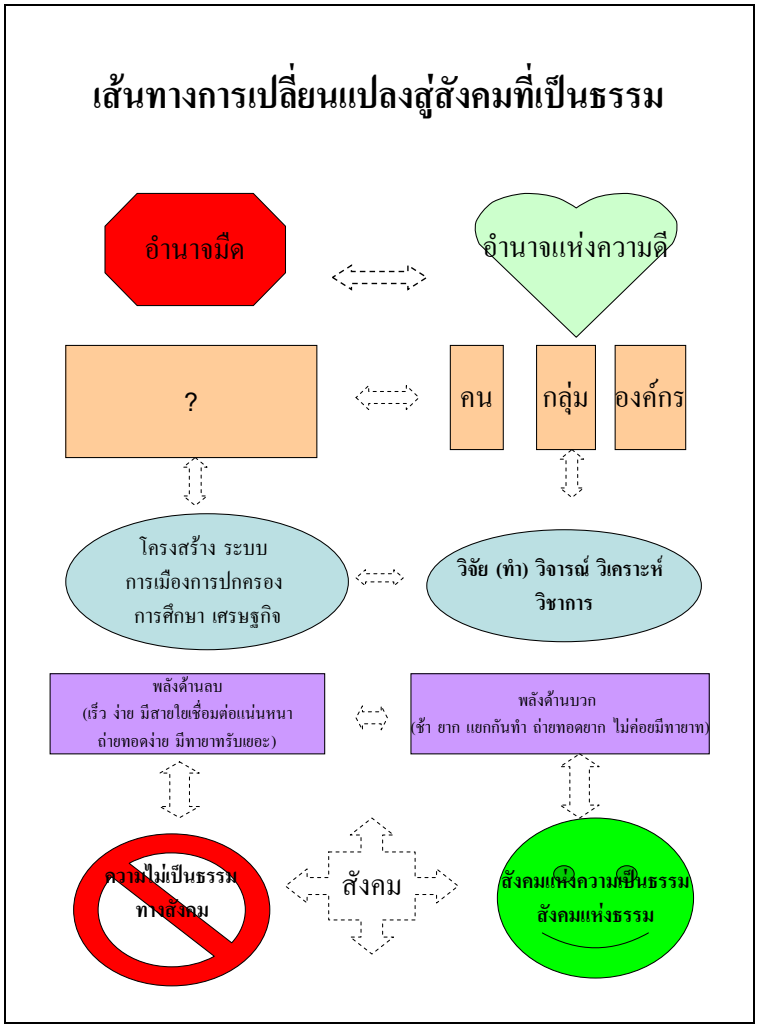

สิ่งที่ต้องดำเนินการต่อในโครงการปีที่ 2

จากการดำเนินงานที่ผ่านมาแม้ว่าจะเกิดผลมากมาย แต่ผลที่เกิดยังไม่ได้เปลี่ยนแปลงอะไรมากนัก และที่สำคัญหากขาดความต่อเนื่องผลที่เกิดขึ้นก็จะค่อยๆ เลือนหายไป ดังนั้นยังมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องหนุนเสริมอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เครือข่ายยุติธรรมชุมชนทั้ง10 พื้นที่ สามารถยกระดับเป็นศูนย์เรียนรู้ ที่ใช้ข้อมูลความรู้ประกอบการจัดการปัญหาของชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง จากนั้นก็หนุนเสริมกระบวนการเพื่อทำงานต่อยอดในเชิงแก้ไข/ป้องกันปัญหา ดูแลปกป้องสิทธิเสรีภาพของคนในชุมชน พัฒนาศักยภาพของกรรมการศูนย์ฯ สร้างชุมชนให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ เกิดปัญญา สร้างความเป็นธรรมทางสังคม และทำกิจกรรมถอดบทเรียนเพื่อสร้าง “ศูนย์เรียนรู้” ดำเนินการจัดการข้อมูลภายในและข้อมูลภายนอกชุมชนมาพัฒนาการดำเนินงานยุติธรรมชุมชนได้อย่างเหมาะสมต่อเนื่องและยั่งยืน และเป็นที่เรียนรู้ให้กับพื้นที่อื่นๆ ภายในจังหวัดและต่างจังหวัดต่อไป

ศูนย์ยุติธรรมชุมชนทั้ง 10 ศูนย์ต้องจัดทำแผนกิจกรรมเพื่อพัฒนาศักยภาพของศูนย์ฯ จัดเวทีเพื่อให้ความรู้ที่เหมาะสมแก่ชุมชนจัดกิจกรรมเพื่อการแก้ไขและป้องกันปัญหา เพื่อใช้งบประมาณหนุนเสริมจาก อบต. ที่ได้เข้าแผนงบประมาณ 3 ปีไว้แล้ว

เจ้าหน้าที่ภาครัฐที่เป็นผู้ช่วยวิจัยของกรมคุ้มครองสิทธิฯ ทั้ง 2 คนในตำแหน่งพนักงานของกรมคุ้มครองสิทธิฯ ดูแลงานยุติธรรมชุมชนในพื้นที่ ดำเนินงานในเชิงต่อยอดการทำงานกับพื้นที่ทั้ง 10 พื้นที่เดิม และขยายพื้นที่เพิ่ม

ผู้เชี่ยวชาญเพลินใจ เหรียญนาค ก็ยังเป็นผู้หนุนเสริมการบูรณาการการทำงานในภารกิจยุติธรรมชุมชนของหน่วยงานในกระทรวงยุติธรรมของจังหวัดตรังและการขยายผลการดำเนินงานต่อไปในระดับกระทรวง

ทุกส่วนที่เกี่ยวข้องร่วมกันศึกษาแนวทางการทำงานความร่วมมือที่ขยายหน่วยงานและบทบาทการเรียนรู้เพิ่มขึ้น และสร้างกลไกการประสานงานการทำงานในระดับจังหวัด (ดังแผนภาพที่ 7)

แผนผังที่ 8 แสดงแนวทางการพัฒนาเพื่อการทำงานความร่วมมือของหน่วยงานและเครือข่ายยุติธรรมชุมชนในระดับจังหวัด

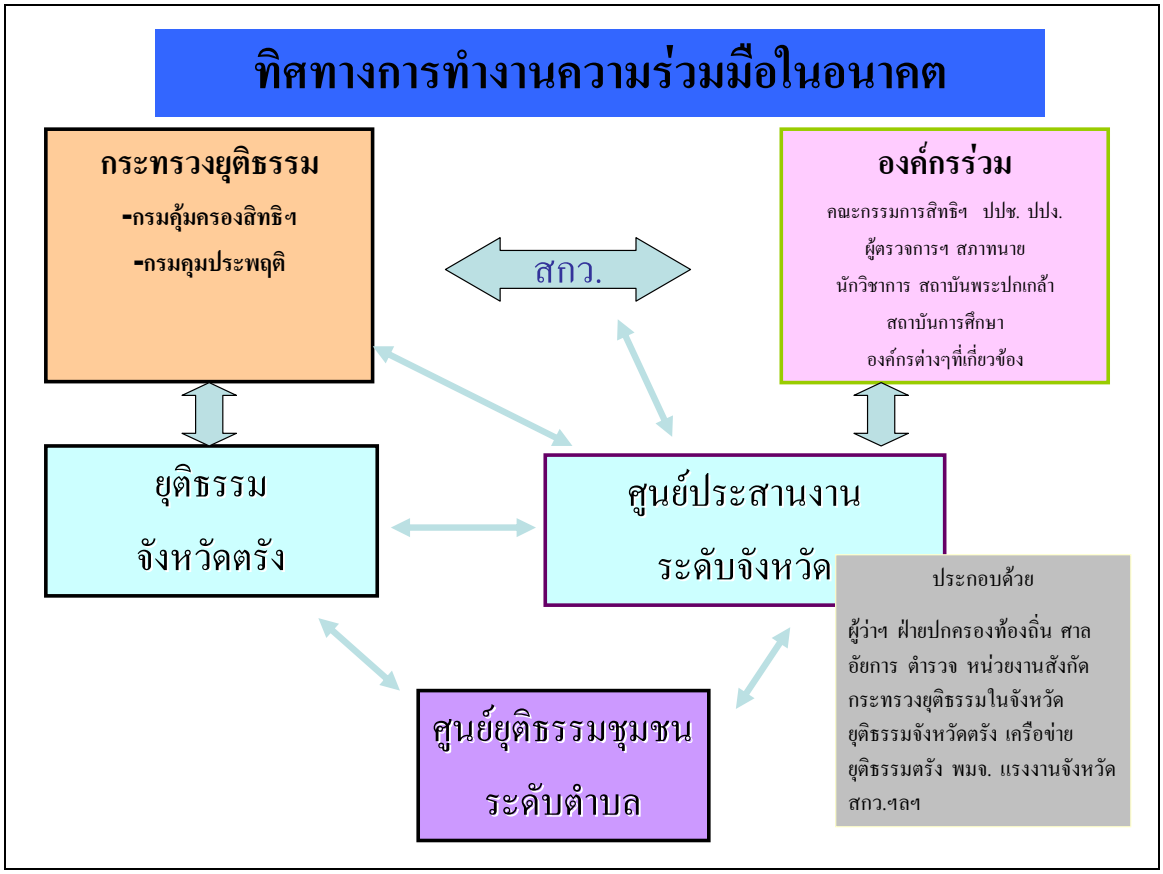

แผนกิจกรรมหนุนเสริมของพี่เลี้ยง สกว.ตรัง ภายใต้โครงการวิจัยประเด็นยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง ปี 2553

1. ติดตามหนุนเสริมการทำกิจกรรมในโครงการเดิมของพื้นที่วิจัย 10 โครงการ
   - 1.1 เวทีเติมเต็ม/วิเคราะห์/สังเคราะห์ชุดข้อมูล
   - 1.2 เวทีคืนข้อมูลสู่ชุมชน
   - 1.3 เตรียมความพร้อม/เตรียมข้อมูล เพื่อเตรียมนำเสนอในเวทีระดับจังหวัดร่วมกับโหนดตรัง สกว.ภาค กรมคุ้มครองสิทธิฯ และนักวิชาการ
   - 1.4 เตรียมชุมชนเพื่อนำเสนอในเวทีระดับจังหวัด
   - 1.5 เวทีสรุปผลการดำเนินงานวิจัยของ 10 พื้นที่เพื่อเตรียมนำเสนอในเวทีระดับจังหวัด
   - 1.6 เวทีนำเสนอระดับจังหวัด
   - 1.7 สรุปบทเรียนทบทวนการทำงานประเด็นยุติธรรมชุมชนระดับพื้นที่ตำบล และพัฒนาโครงการต่อยอดโครงการเดิม

1.8 หนุนเสริมการจัดทำแผนปฏิบัติการของศูนย์ในพื้นที่โครงการวิจัยเดิมเพื่อขอ
งบประมาณและบุคลากรหนุนเสริมจาก อบต. และหน่วยงานในสังกัดกระทรวง
ยุติธรรมที่เกี่ยวข้อง

2. เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของเครือข่ายยุติธรรมชุมชน จ.ตรัง และหน่วยงานภาคี
3. ศึกษาดูงาน
4. อบรมเพื่อพัฒนาศักยภาพทางด้านการเขียนแก่เครือข่ายยุติธรรมชุมชน จ.ตรัง
5. ติดตามหนุนเสริมพื้นที่วิจัยเดิม 10 พื้นที่ พื้นที่ละ 1 ครั้งต่อเดือน
6. เวทีสรุป/นำเสนอผลการดำเนินงานยุติธรรมชุมชนปี 2553

บรรณานุกรม

กชกร ชิณะวงศ์ (บรรณาธิการ). 2552. ยุติธรรมชุมชนตรัง กระบวนการสร้างเครือข่ายยุติธรรมชุมชนสู่สังคมเป็นสุข. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น.

เกศสุดา สิทธิสันติกุล (บรรณาธิการ). 2552. ชาวบ้านวิจัย รากฐานใหม่ของสังคม. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น.

กรณิศนันท์ วิลาวัลย์ และณภัทร ประภาสุชาติ.2548. การวิจัยปฏิบัติการ เส้นทางสู่สังคมภูมิปัญญา. เอกสารเพื่อการเรียนรู้ในโครงการวิจัยและพัฒนาชีวิตสาธารณะท้องถิ่นน่าอยู่ ชุดคู่มือเสริมสร้างการเรียนรู้:ลำดับที่2 . สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ(สสส.) สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา(LDI).

คณะทำงานโครงการนำร่องพัฒนาระบบงานยุติธรรมชุมชน กระทรวงยุติธรรม. 2550.รายงานการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง ยุติธรรมชุมชน หนทางสู่สังคมแห่งความเป็นธรรม 9 เมษายน 2550 ณ ตึกสันติไมตรี.

โครงการพลังเครือข่ายยุติธรรมชุมชนแก้ปัญหายาเสพติด.2549. เมื่อเข้าถึงจึงเข้าใจ บันทึกประสบการณ์การทำงาน. กรมคุมประพฤติ กระทรวงยุติธรรม.

บัญฑิต โรจน์อารยานน์ (แปล).2553. ความลับของสมอง ทำงานอย่างไรให้สมองมีความสุข. สถาบันเทคโนโลยีไทย-ญี่ปุ่น.

ไพสิฐ พาณิชย์กุล. ผลการสังเคราะห์ “งานวิจัยโครงการยุติธรรมชุมชนของจังหวัดตรัง” ภายใต้โครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งกลไกเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง. เผยแพร่ในเวทีประชุมวิชาการ วันที่ 23 ธันวาคม 2552 ณ โรงแรมธรรมรินทร์ธนา จังหวัดตรัง.

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น.งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น 10 ปี คุณค่าและความหมายต่อสังคมไทย และก้าวต่อไปในอนาคต.วันที่ 6-7 กุมภาพันธ์ 2552 โรงแรมสยามซิตี้ ถนนศรีอยุธยา กรุงเทพฯ. หน้า 10-17.

สุธีระ ประเสริฐสรรพ์.2552. วิจัยงานที่สร้างความสุขร่วมกัน. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น.

สมชาติ เอี่ยมอนุพงษ์. 2549. บทความในหนังสือ “ยุติธรรมชุมชน รวมงานวิจัย บทความ”. หน้า 50-51

อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2544.วิธีคิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน: พลวัตและศักยภาพของชุมชนในการพัฒนา. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

_____.รายงานแผนประสานความร่วมมือด้านการสนับสนุนกระบวนการยุติธรรมทางเลือก (พ.ศ. 2551-2554) ปรับปรุงตามมติการประชุมเพื่อจัดทำแผนประสานความร่วมมือด้านการสนับสนุนกระบวนการยุติธรรมทางเลือก เมื่อวันที่ 28 เมษายน 2551 เวลา 08.30 - 15.00 น. ณ ห้องออคิด โรงแรมรามาการ์เด้นส์ ถนนวิภาวดีรังสิต กรุงเทพมหานคร.

Internet

Online:วันชัย รุจนวงศ์. http://www.probation.go.th/admin/stock/images_stock/20061110114720_1.pdf

Online: http://www.moj.go.th

Online: http://www.dopa.go.th

ภาคผนวก

รายงานเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง

สรุปการประชุมประจำเดือนของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง

วันที่ 8 เมษายน 2551 ณ หอจดหมายเหตุแห่งชาติฯตรัง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้การทำงานของแต่ละศูนย์ฯ
2. เพื่อวางแผนการทำงานต่อ

ประเด็นการพูดคุย

- การทบทวนพื้นที่เครือข่ายยุติธรรมตรังที่ยังขับเคลื่อนงานในปัจจุบัน
- การขับเคลื่อนงานหลังจากเปิดศูนย์ฯ
- บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการศูนย์ฯ
- การวางแผนการทำงานต่อ
- ภารกิจของยุติธรรมชุมชน
- ภารกิจของกรมคุ้มครองสิทธิฯ
- การเริ่มดำเนินการโครงการสร้างความเข้มแข็งศูนย์ยุติธรรมชุมชน
- ปัญหาและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการพูดคุยแลกเปลี่ยน

1. **พื้นที่เครือข่ายยุติธรรมชุมชนของจังหวัดตรังที่ขับเคลื่อนงานในปัจจุบัน**
    - ตำบลสุโสะ
    - ตำบลละมอ
    - ตำบลคลองชีล้อม
    - ตำบลหนองบ่อ
    - ตำบลเกาะสุกร
    - ตำบลนาหมื่นศรี
    - ตำบลบางหมาก
    - ตำบลห้วยยอด
    - ตำบลนาโยงเหนือ
    - ตำบลปากแจ่ม
    - ตำบลวังคีรี
    - ตำบลนาวง
    - ตำบลเกาะลิบง
    - ตำบลโคกสะบ้า

2. การขับเคลื่อนงานหลังเปิดศูนย์ฯ

ตำบลคลองชีล้อม

- เปิดศูนย์ฯ เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2551
- การเปิดศูนย์ทำให้ชาวบ้านรู้จักกรรมการศูนย์ฯมากขึ้น ตอนนี้กรรมการได้ทำหน้าที่ตามบทบาทหน้าที่แล้ว
- ได้สร้างการมีส่วนร่วม มีการกระจายข่าวในชุมชน
- มีการไกล่เกลี่ยสำเร็จแล้ว 2 เรื่อง คือเรื่อง เยาวชน และเรื่องการแย่งชิงเขตแดน

ตำบลสุโสะ

- ทำการเปิดศูนย์ฯ แล้วเมื่อ 21 มีนาคม 2551
- ชาวบ้านพร้อมมาปรึกษากับกรรมการฯ ทำให้เรื่องไม่ต้องถึงตำรวจ
- กรรมการได้ทำการไกล่เกลี่ยกรณีชาวบ้านถูก ธกส. ยึดทรัพย์ ได้สำเร็จ ในพื้นที่หมู่ที่ 3 ส่วนหมู่บ้านอื่นยังไม่มีกรณีความขัดแย้ง

ตำบลนาหมื่นศรี

- เปิดศูนย์ฯ เมื่อวันที่ 20 มีนาคม 2551ประกอบด้วยทีมคณะกรรมการศูนย์ฯ 19 คน
- ชาวบ้านให้ความสนใจการทำงานของกรรมการฯ
- หลังเปิดศูนย์ฯ กรรมการรู้สึกว่าทำงานง่ายขึ้น เกิดความมั่นใจมากขึ้น

ตำบลบางหมาก

- เปิดศูนย์ฯ เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2551
- กรรมการได้ทำบทบาทหน้าที่มาก่อนแล้วจึงรู้บทบาทหน้าที่ดี
- ได้ทำการประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านรู้จัก ในเวทีประจำหมู่บ้าน
- ชาวบ้านมีการพูดถึงและเห็นด้วยกับการมีศูนย์ฯ ของตำบล
- การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชุมชนส่วนใหญ่เป็นเรื่องการแย่งเขตแดน

ตำบลปากแจ่ม

- เปิดศูนย์ฯ เมื่อวันที่ 20 มีนาคม 2551
- มีเพื่อนเครือข่ายไปร่วมวันเปิดศูนย์ฯ อย่างอบอุ่น
- ได้จัดประชุมกรรมการไปแล้วในเดือนเมษายน 2551 และจะจัดประชุมประจำเดือนทุกเดือน
- ได้ทำการรวบรวมกรณีพิพาทในชุมชน

ตำบลนาวง

- เปิดศูนย์ฯ เมื่อ 24 เมษายน 2550 โดยการสนับสนุนร่วมกันของคุมประพฤติตรัง และ สกว.ตรัง
- ที่ทำการตั้งอยู่ที่ อบต.นาวง
- มีการจดบันทึกการทำงาน
- วันเปิดศูนย์ฯ มีการอบรมให้ความรู้แก่กรรมการฯ
- ตอนนี้กรรมการทำหน้าที่ไม่เต็มที่ เนื่องจากไม่ได้มีตำแหน่งเป็นผู้นำ
- การประชาสัมพันธ์ยังไม่มาก ต้องทำการประชาสัมพันธ์เพิ่มอีก
- ยังไม่มีกรณีพิพาท/ข้อขัดแย้งที่รุนแรงเกิดขึ้นในชุมชน
- ต้องจัดประชุมคณะกรรมการใหม่อีกครั้งเพื่อการชี้แจงการทำงานที่ชัดเจน

ตำบลโคกสะบ้า

- เปิดศูนย์ฯ แล้วโดยการสนับสนุนร่วมกันของ สกว. ตรัง และคุมประพฤติตรัง และมีคณะกรรมการนั่งประจำศูนย์ฯ ทุกวันพุธ
- ผู้นำของชุมชนเห็นด้วยกับการมีศูนย์ฯ
- ชาวบ้านบางส่วนไม่เชื่อถือคณะกรรมการศูนย์
- ประชาสัมพันธ์กรรมการในเวทีประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน
- ได้ทำการไกล่เกลี่ยสำเร็จไปแล้ว 3 กรณี

3. บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการศูนย์ฯ

- ให้คำปรึกษาแนะนำเบื้องต้นเกี่ยวกับเรื่องสิทธิและข้อกฎหมายต่างๆ
- ไกล่เกลี่ยปัญหาความขัดแย้งในชุมชน
- ประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านรู้จักกรมฯ ภารกิจของกรมฯ และการทำงานของคณะกรรมการ
- เพิ่มเติมความรู้ที่จำเป็นแก่กรรมการฯ และชาวบ้าน
- บันทึกการจัดการกรณีปัญหาต่างๆ ไว้ที่ศูนย์ฯ

4. แนวทางการทำงานต่อ

- แต่ละพื้นที่เขียนแผนกิจกรรม/แผนการดำเนินงาน
- ขยายผลให้เป็นศูนย์ฯ เรียนรู้ยุติธรรมชุมชน
- เสริมความรู้จากภายนอก (อบรมเสริมศักยภาพ)
- ขยายผลความรู้ภายในชุมชน (ภูมิปัญญา)
- สร้างเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันทั้งในและนอกพื้นที่ รวมทั้งหน่วยงานภาครัฐ

5. ภารกิจของยุติธรรมชุมชน

- ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท
- ดูแลและปกป้องสิทธิตัวเอง/ชุมชน ตามกฎหมาย เข้าถึงและรู้ข้อมูลข่าวสาร

6. ภารกิจของกรมคุ้มครองสิทธิฯ

- สนับสนุนความเข้มแข็งในชุมชน โดยให้ชุมชนเสนอแผนกิจกรรมที่เป็นความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง บนฐานความยั่งยืนและประโยชน์สูงสุด

7. การเริ่มดำเนินงานโครงการสร้างความเข้มแข็งศูนย์ยุติธรรมชุมชน

- พื้นที่ที่สนใจ จะจัดเวทีถอดบทเรียนเพื่อเขียนโครงการ/แผนการทำงาน
- มีพี่เลี้ยงของ สกว. และกรมฯ ช่วยหนุน
- มีงบประมาณหนุนเสริมให้เข้มแข็ง
- มีการศึกษาดูงานเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน

8. ปัญหาและข้อเสนอแนะ

- ทำอย่างไรให้ศูนย์ฯ มีคุณภาพ ชาวบ้านยอมรับ กรรมการเกิดความมั่นใจในการทำงาน
  - การดำเนินงานที่ต่อเนื่องในการศึกษาการจัดการปัญหาความขัดแย้งของชุมชน
  - ดำเนินการเปิดศูนย์เพิ่ม ในพื้นที่ที่ยังไม่ได้เปิด ได้แก่ ตำบลปะเหลียน ตำบลวังคีรี ตำบลห้วยยอด และตำบลเกาะสุกร

สรุปผลการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรังครั้งที่ 1

วันที่ 21-22 ตุลาคม 2551 ณ เลตรังรีสอร์ท อ.สิเกา จ.ตรัง

อาจารย์ไพสิฐ พาณิชย์กุล ซึ่งเป็นนักวิชาการด้านกฎหมายมหาชน ที่ร่วมโครงการโดยทำหน้าที่ในการถอดบทเรียนจากการทำโครงการ สรุปว่าแนวทางในการทำงานอย่างเป็นกระบวนการของเครือข่ายกับการพัฒนากลไกการระงับข้อพิพาทซึ่งพัฒนาโดยใช้งานวิจัยท้องถิ่นนั้นเป็น ดังนี้

1. เรื่องความคาดหวังของเครือข่าย ภาพรวมแล้วอยากได้ความรู้ ซึ่งแบ่งเป็น 2 ส่วนคือส่วนที่ 1 คือ ความรู้จากประสบการณ์ ทั้งเรื่องการไกล่เกลี่ย การทำงานเป็นกลุ่ม ซึ่งก็ประเมินดูว่าได้ตามที่คาดหวังจากเวทีแลกเปลี่ยน
2. เรื่องความรู้ทางด้านกฎหมาย ตรงนี้สามารถหาความรู้ได้ง่ายเพราะมีแหล่งให้ค้นคว้ามากมาย
3. อยากพัฒนาตัวเอง ซึ่งเวทีที่เราพบกันบ่อย ๆ จะทำให้เราได้ลับคม ทั้งด้านเทคนิค ประสบการณ์ ความรู้ ยิ่งได้พบกันบ่อย ๆ ก็ยิ่งดี เพราะจะได้เอาประสบการณ์ความรู้มาแลกเปลี่ยนทำให้เกิดความคมขึ้นมา คมที่ว่าคือคมในความรู้ คมในข้อมูล

สิ่งพวกนี้ถือว่าเราสามารถจัดกระบวนการได้ แต่ที่สำคัญคือสิ่งที่พวกเราทำกันอยู่ ซึ่งมี 3 วงซ้อนกันอยู่ คือ

1. ชาวบ้าน
2. เนื้อหาของงาน/ภารกิจ
3. วิธีการในการเดินงาน คืองานวิจัยที่เรากำลังเดินกันอยู่

1. ชาวบ้าน คือองค์ประกอบที่สำคัญเป็นที่ตั้งของงานนี้ เมื่อพูดถึงความสัมพันธ์จะเห็นตั้งแต่

- **ผู้นำ** ซึ่งเกิดมาจากผู้นำแบบไม่เป็นทางการ ผู้นำบางคนก็กลายไปเป็นแกนนำ และบางคนก็สวมหมวกหลาย ๆ ใบ แต่พอทำงานไปก็จะเริ่มรู้ว่าชอบงานด้านไหน

- **ทีม** แต่ละคนมีศักยภาพมีจุดเด่นของแต่ละคนแตกต่างกันไป ต้องเลือกคนมาทำงานให้เหมาะสม แล้วในชุมชนมีคนแบบไหนอยู่บ้างก็ต้องให้ทำงานอย่างเหมาะสม ต้องวิเคราะห์เพื่อเอาจุดแข็งของแต่ละส่วนมาช่วยกัน อย่าเอาจุดอ่อนต่อจุดอ่อนมาต่อกัน ต้องเลือกทีมที่สอดคล้องกับงาน แม้ในชุมชนเองจะมีทีมซึ่งมีอยู่แล้วก็ตามแต่งานแบบนี้ต้องได้คนที่มีความเฉพาะเหมาะกับงานสอดคล้องกับงาน

- **ระบบกลไก** เรื่องการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ต้องอาศัยการหารูปแบบเทคนิค กลไก เรากำลังหากระบวนการตรงนี้อยู่ ซึ่งแต่ละพื้นที่จะไปไม่พร้อมกันเพราะเรายังอยู่ในช่วงของการค้นหา หารูปแบบที่

เหมาะกับศักยภาพและชุมชนของแต่ละชุมชน ที่ต้องหารูปแบบให้ได้เพราะว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องของเรา เมื่อ สกว. หรือหน่วยงาน หรืออาจารย์ ถอยออกไป ชุมชนต้องมีรูปแบบที่เหมาะสมสำหรับตัวเองเพื่อให้เดินต่อได้ เพราะฉะนั้นต้องคนหารูปแบบศักยภาพของพื้นที่เพื่อการเดินต่อได้

- ความสัมพันธ์ ถ้าดูจากเวทีเมื่อวาน และการแลกเปลี่ยน พบว่าความสัมพันธ์เป็นแบบ บวก-บวก คือความสัมพันธ์ทั้งภายใน และภายนอกนั้นดีมาก เพราะงานที่ทำนี่ก็เพื่อยกระดับความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ไม่ได้ไปเลื่อยขาเก้าอี้ใคร ไม่ได้ขัดขวางใคร แต่ทำเพื่อความเป็นอยู่ของคนในชุมชนที่ดีขึ้น

- ท่าที ทุกคนมีท่าที่เป็นมิตรกัน อยากจะเข้ามาช่วยอยากจะทำงาน อยากถอดสลักความขัดแย้ง ซึ่งไม่เหมือนเวทีการเมือง เวลาหาเสียงจะเป็นอีกแบบ ถ้าเรามองชาวบ้านเวลาจัดการปัญหาความขัดแย้งจะเป็นท่าทีที่เห็นอกเห็นใจ อยากช่วยให้เขาพ้นทุกข์ อยากให้ชุมชนสงบสุข

- ชุมชน องค์กรในชุมชน จากการที่อาสาฯ เข้ามาทำตรงนี้ก็ได้รับเสียงสะท้อนว่าไปยุ่งเรื่องคนอื่นหรือไม่ ก็มีแนวโน้มว่าคนจะเข้าใจมากขึ้น มีการเล่าว่าแม้ในวงเหล้าก็นำเรื่องยุติธรรมชุมชนไปคุยกัน แสดงว่าเห็นสว่างว่าเป็นที่พึ่งได้

2. เนื้อหางาน/ภารกิจ เป็นเรื่องของพวกเราเอง ทำอย่างไรให้รู้สึกว่าเป็นเรื่องของเรา เพราะฉะนั้นต้องมี

- เป้าหมาย ซึ่งเป้าหมายก็มีหลายระดับ อาจจะเริ่มที่ระดับที่ 1 แล้วค่อย ๆ ขยับเข้าไป งานอาสาสมัครต้องมีความจริงใจ เมื่อวานมีการบอกว่าตรงไหนที่ทำได้ หรือทำไม่ได้ เมื่อทำงานมากขึ้น มีประสบการณ์มากขึ้นก็จะได้ยกระดับขึ้นไป เพราะฉะนั้นเป้าหมายก็ต้องวางเป็นระยะ ๆ คือการขยับไปตามหลักกิโลเมตร เมื่อผ่านหลักที่ 1 ก็ไปหลักที่ 2

- ขอบเขตงาน ซึ่งสัมพันธ์กับเป้าหมาย ต้องดูว่าตอนนี้ปัญหาไหนไกล่เกลี่ยได้ก็ไกล่เกลี่ย ส่วนปัญหาไหนไกล่เกลี่ยไม่ได้ ก็ต้องหาทางอื่น หรือเรื่องไหนที่ร้ายแรงเกินไป จัดการให้

- ผู้เข้าร่วมงาน แกนของชาวบ้านกันเองเป็นอย่างไร หรือกลุ่มต่าง ๆ ที่เกี่ยวพันในชุมชนเป็นอย่างไร หรือวงภายนอกเป็นอย่างไร ต้องศึกษาว่าแต่ละวงจะทำงานด้วยกันอย่างไร

- เทคนิคต่าง ๆ ที่นำมาแก้ปัญหาในการทำงาน เป็นรูปแบบที่เห็นได้เป็นรูปธรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่แต่ละพื้นที่ที่ค่อยๆขยับเพื่อแก้ปัญหาที่เกิด ซึ่งอาจเหมือนหรือต่างกัน ต้องถอดออกมา ซึ่งเมื่อมาผ่านการแลกเปลี่ยนในเวทีแล้วจะพบว่ามีวิธีการหลายๆวิธีการที่แก้ปัญหาได้ และไม่มีวิธีใดที่เหมาะสมที่สุดต้องมีการวิเคราะห์บริบทที่แวดล้อมด้วยด้วย

- ภูมิปัญญา คือเรื่องจัดการความขัดแย้ง และเรื่องการดูแลสิทธิเสรีภาพ เป็นภารกิจว่าจะใช้ภูมิปัญญาในการจัดการให้เกิดความเป็นธรรมได้อย่างไร ที่ต้องเริ่มจากการจัดการความขัดแย้งเพราะถ้าไม่จัดการความขัดแย้งจะเป็นทางที่ทำให้ชุมชนเกิดความล่มสลาย แล้วก็ต้องจัดการความขัดแย้ง ทำให้ชุมชนเกิดความเป็นธรรม เรื่องไหนที่ดีอยู่แล้วก็ส่งเสริมให้มีต่อไป แต่ถ้าเรื่องไหนที่เป็นปัญหาหนัก ๆ ก็ต้องหาวิธีการในการแก้ไข สิ่งเหล่านี้จะถอดออกมา ผ่านการเขียนการบันทึก ส่วนอีกอย่างหนึ่งคือภูมิ

ปัญญาในการสร้างเครือข่าย ทาง สกว. และอาจารย์อยากรู้วิธีการในการจัดระบบการสร้างเครือข่าย เมื่อวานอาจารย์สมเจตนาบอกว่าภูมิปัญญาในการสร้างเครือข่ายมันอยู่ในดีเอ็นเอของทุกคน ในชุมชนมีภูมิปัญญาในการสร้างเครือข่าย แต่พอสังคมเปลี่ยนไป มีคนจากภายนอกเข้ามามากขึ้น มันมีวิธีการหรือเงื่อนไขในการสร้างเครือข่ายเป็นไปอย่างไร กระบวนการในการวิจัยคือการเรียนรู้ว่าประสบการณ์ของชาวบ้านในการสร้างเครือข่าย บางพื้นที่ใช้ความเป็นเครือญาติ บางพื้นที่ใช้วิธีการของการเจอปัญหาของกลุ่มคนในชุมชนร่วมกันต่อสู้ บางพื้นที่ใช้เครือข่ายความเชื่อร่วมกัน

3. วิธีการในการทำงาน

การทำงานครั้งนี้ไม่ได้เริ่มต้นจากการที่เขาสั่งให้ทำ แต่เกิดจากมีโจทย์ร่วมกัน การทำงานวิจัยอาจจะไม่คุ้นเคยในชีวิตเรา แต่ในปกติเราใช้การวิจัยในชีวิตประจำวันเช่นการเลือกที่ของที่ต้องคิดแล้วคิดอีก ซึ่งกระบวนการที่นำมาใช้ในครั้งนี้คือกระบวนการงานวิจัยท้องถิ่น ไม่ใช่การวิจัยกระแสหลักที่ทำแล้วขึ้นหิ้ง แต่เป็นกระบวนการที่ทำให้ชาวบ้านเรียนรู้โดย

-ใช้การลงมือทำเลยแล้วทำไปแก้ไปปรับรูปแบบไปบนฐานข้อมูลที่ค่อยๆมาต่อกัน เพราะฉะนั้นไม่มีรูปแบบที่แน่นอน

-ไม่ใช่เรื่องที่ถูกสั่งให้ทำไม่ใช่การใช้อำนาจทำไม่มีคำตอบที่ตั้งไว้ เนื้อของกระบวนการวิจัยคือการจัดการความรู้ (KM) โดยผ่านกระบวนการ เป็นขั้นเป็นตอนดังนี้

ขั้นที่ 1 กระบวนการการเก็บข้อมูลที่มีอยู่ในพื้นที่อยู่แล้ว เพราะสังคมไทยเป็นสังคมบอกเล่า เพราะฉะนั้นจะเป็นเรื่องที่เขาว่าแบบนั้นเขาว่าแบบนี้ แล้วทำอย่างไรให้เรื่องที่เล่า ๆ กันมาได้เรียนรู้กัน จึงต้องมีการเก็บข้อมูล

ขั้นที่2 กระบวนการสอบทานข้อมูล เพราะข้อมูลที่เล่าต่อกันมาอาจจะไม่ถูกต้องทุกด้านต้องผ่านการสอบถามหลาย ๆ คน เพราะมองได้จากหลายๆด้าน เมื่อวานกลุ่มย่อยบอกว่าเมื่อสอบถามจากชาวบ้านเขาจะบอกเล่าไม่หมด แล้วทำอย่างไรให้ได้ให้หมด

ขั้นที่3 การจัดระบบ เรียบเรียงข้อมูล ว่าด้วยเรื่องอะไร เช่น ว่าด้วยเรื่องประวัติศาสตร์ ว่าด้วยเรื่องตัวละครที่เข้ามาเกี่ยวข้อง

ขั้นที่4 การวิเคราะห์คือเอาข้อมูลที่ได้มาต่อกันว่ามีอันนี้จึงทำให้อันนี้เกิดขึ้น หรือที่คุณมานพ วิเคราะห์ว่าที่ไกล่เกลี่ยไม่ได้เพราะมีมือที่ 3 อันนี้คือกระบวนการในการวิเคราะห์ บางครั้งอาจจะเป็นมือที่ 3 ที่ดีก็มี ทั้งนี้เพื่อสร้างการเรียนรู้ให้แก่ทีมวิจัย

ขั้นที่5 การสังเคราะห์ความรู้ เป็นการยกระดับกรณีที่ศึกษาให้เป็นข้อสรุปร่วมกัน เป็นการสังเคราะห์เพื่อให้ใช้ประโยชน์ในเชิงนโยบาย สร้างความคิดทางทฤษฎี ซึ่งอาจารย์ไพสิฐ ก็จะเข้ามาช่วยทั้งแต่ต้นกระบวนการต้นจนถึงระดับนี้ ซึ่งจะทำให้ 10 พื้นนำร่องของจังหวัดตรังนี้เป็นคำตอบของหน่วยราชการว่าถ้าจะออกนโยบาย จะปฏิรูประบบราชการ จะทำอย่างไรให้สอดคล้องกับความต้องการของชาวบ้าน

ขั้นที่ 6 คือการถ่ายทอดการที่จะถ่ายทอดได้ต้องมีข้อมูลที่เป็นจริงและรอบด้าน มีคำตอบในแต่ละส่วน การถ่ายทอดจึงไม่ใช่เรื่องของการประชาสัมพันธ์ ไม่ใช่การโฆษณาชวนเชื่อ เพราะการโฆษณาชวนเชื่อเสร็จแล้วก็จบไป แต่การถ่ายทอดนั้นการคือการเอาความจริงถ่ายทอดส่งต่อคนรุ่นหลัง โดยมีเวทีมีวงสนทนา เป็นอีกระดับหนึ่งที่จะทำให้ความรู้ที่มีในชุมชนส่งต่อคนรุ่นหลัง ๆ ต้องมีเนื้อหา มีประเด็น มีจุดที่บอกได้ว่า มีจุดอ่อน จุดแข็งอย่างๆ ไร จึงจำเป็นต้องมีข้อมูลที่เป็นคลังของความรู้ก่อน

สามวงที่ซ้อนกันนี้คือการสร้างเครือข่าย โดยมีชาวบ้าน มีเนื้อหาที่ตอบโจทย์ และมีกระบวนการทำงาน ถือว่าเป็นการสร้างเครือข่ายที่เป็นของคนในชุมชน และมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่สำคัญคือกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ นักวิชาการ สกว. ตรัง และหน่วยงานราชการในพื้นที่ ซึ่งจะต้องเป็นพันธมิตรที่จับมือกันเพื่อจะช่วยเสริมการทำงานของชุมชน เป็นการทำงานอย่างบูรณาการ ที่หน่วยงานบูรณาการกันเองไม่ได้เพราะมีตำแหน่ง มีอำนาจ ค้ำอยู่ ซึ่งที่จังหวัดตรังเมื่อชาวบ้านจับมือกับกรมคุ้มครองสิทธิและ สกว. ทำเรื่องการจัดการปัญหาของชุมชน ต่อไปจะทำให้ราชการทำงานอย่างโดด ๆ ไม่ได้ จะต้องเข้ามาดูการทำงานชาวบ้าน

จากที่แลกเปลี่ยนกันในเวทีทำให้รู้ว่าในอนาคตจะพัฒนาไปในรูปแบบไหน หรือใช้ประโยชน์อะไร

1. ยืนยันศักยภาพและภูมิปัญญา ความสามารถของชุมชนในการจัดการปัญหาความขัดแย้งและการมีส่วนร่วมในงานยุติธรรมของสังคม โดยการเก็บข้อมูล มาวิเคราะห์เรียนรู้

2. เกิดความชัดเจนของฐานข้อมูลที่ชัดเจนที่เป็นรูปธรรม องค์ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน และความต้องการของชาวบ้านในพื้นที่

3. เป็นคำตอบให้กับรูปแบบหรือระบบในการปฏิรูปของราชการ

4. เกิดความหมายทางวิชาการที่ชาวบ้านวางกรอบว่าความเป็นธรรมแบบชาวบ้านเป็นเช่นไร

สรุปผลการประชุมประจำเดือนของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง

วันอังคารที่ 9 ธันวาคม พ.ศ. 2551 เวลา 13.00-17.00 น. ณ ห้องประชุมหอจดหมายเหตุฯ ตรัง

ผู้เข้าร่วมประชุม

1. เครือข่ายยุติธรรมชุมชน 9 พื้นที่ตำบล 27 คน
2. ผู้ประสานงาน สกว.ตรัง และผู้ช่วยผู้ประสานงาน 3 คน
3. พี่เลี้ยง สกว. 1 คน
4. พี่เลี้ยงกรมฯ 2 คน

วัตถุประสงค์

1. นำเสนอผลการทำงานที่ผ่านมา ปัญหา อุปสรรค แนวทางแก้ไข
2. เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานในแต่ละพื้นที่
3. เพื่อชี้แจงเรื่องการบริหารโครงการ และการทำรายงานความก้าวหน้า
4. เพื่อวางแผนการทำงานครั้งต่อไป

การพูดคุย

คุณมานพ: ชี้แจงวัตถุประสงค์ของการจัดเวทีในวันนี้ว่าเพื่อมาแลกเปลี่ยนประสบการณ์จากการทำงาน และชี้แจงเรื่องการบริหารจัดการโครงการ

ทิน: ทบทวนโครงการว่าการดำเนินโครงการกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างความเข้มแข็งศูนย์ยุติธรรมชุมชนนั้นมีกิจกรรมเพื่อให้การดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์โดยมีกิจกรรมที่ดำเนินการตามลำดับดังนี้

- เวทีเตรียมความพร้อมทีมวิจัย
- เวทีชาวบ้าน
- การลงเก็บข้อมูล

จากนั้นก็ไล่เรียงกิจกรรมในงวดแรกเพื่อให้รู้ว่าตอนนี้ดำเนินกิจกรรมถึงขั้นไหนแล้ว และเพื่อการเตรียมทำรายงานความก้าวหน้า สำหรับในวันนี้มาประชุมเพื่อมาแลกเปลี่ยนการทำงานเพื่อให้ได้ประสบการณ์ที่หลากหลาย จากการลงพื้นที่ทั้งหมดสามารถสรุปภาพรวมแต่ละพื้นที่ได้ดังนี้

- แบ่งทีมวิจัยลงไปเก็บแต่ละหมู่บ้าน
- ลงไปสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้าน
- แบ่งเป็นทีมทำงานแต่ละหมู่บ้าน

การทำข้อมูลทุกพื้นที่จะเจอปัญหา โดยเฉพาะด้านการเขียน การลงเก็บข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมายเขาจะให้หรือไม่ ทำให้ไม่ได้เริ่มเขียนสักที หรือที่เขียนมาก็มักจะขาด เทคนิคหรือบทบาทของคนที่เข้าไปไกล่เกลี่ยมักไม่ได้ใส่ลงไป จึงวางแผนกันว่าจะทำอย่างไรดีกับข้อมูลที่เก็บมาได้ ตกลงให้พี่เลี้ยง

นำเรื่องที่เก็บได้มาช่วยดูก่อน แล้วนำไปเติมให้สมบูรณ์อีกทีหนึ่งโดยลงไปในพื้นที่ก่อนที่จะนำเรื่องราวเหล่านั้นมาเรียบเรียง

คุณมานพ: ที่เชิญมาวันนี้จากการลงพื้นที่พบว่า มีกลุ่มพื้นที่ 3 แบบคือ

- มีการลงเก็บข้อมูล วิเคราะห์ละแยกประเด็นได้แล้ว
- ลุ่มที่ทำบ้างแล้ว แต่ยังน้อยกว่ากลุ่มแรก
- กลุ่มที่ไม่ค่อยได้ทำ ขยับน้อย

เนื่องจากการทำโครงการนี้จะต้องเดินไปพร้อมๆกัน การประชุมในครั้งนี้จัดขึ้นเพื่อมาแลกเปลี่ยนกันจะจัดการกับข้อมูลที่เก็บมาได้อย่างไร ข้อมูลที่ได้มาสามารถนำมาใช้ประโยชน์อะไรได้บ้าง กิจกรรมทั้งหมดจะติดขัดถ้าไม่ได้ข้อมูลมา ข้อมูลนำไปใช้ในการวางแผน บอกต่อ ว่ามีปัญหาอะไรบ้าง กรณีที่มีคนมาดูงาน สามารถบอกได้ว่าชุมชนของเรามีปัญหาอะไรบ้าง พื้นที่ที่ทำแล้วสามารถบอกปัญหาได้ชัดเจน

จากนั้นเป็นการนำเสนอการทำงานของแต่ละพื้นที่โดยเริ่มทีละอำเภอเริ่มที่ตำบลในพื้นที่อำเภอกันตัง

1. ตำบลคลองชีล้อม โดยผญ.สมจิต สองเมือง

เกริ่นนำว่าตัวเองจบการศึกษามาน้อย ครั้งแรกที่ได้เริ่มโครงการ เราก็ได้มีการประชุมกระบวนการทำงาน การเก็บข้อมูล

- แบ่งนักวิจัยเป็นหมู่บ้านๆ ละสองคน ทั้งหมด 5 หมู่บ้าน
- เก็บข้อมูลจากตัวเองที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งและเก็บจากผู้ใหญ่บ้าน
- เก็บข้อมูล ในช่วงเวลาที่ว่างจากงานแล้ว
- หลังจากได้ข้อมูลครั้งที่หนึ่ง แล้วก็นำมาเติมรายละเอียดเพิ่มเติม และวิเคราะห์ร่วมกัน
- เก็บข้อมูลเพิ่มโดยแบ่งทีมเหมือนเดิม
- หลังจากได้ข้อมูลครั้งที่สองก็นำมาแยกกลุ่มข้อมูล จักกลุ่มย่อยช่วยกันเติมรายะเอียด วิเคราะห์เรื่องราว

จากการลงเก็บข้อมูลพบว่ามีปัญหาเรื่องการเขียน การเก็บมูลที่เจ้าของข้อมูลมักไม่ค่อยให้

ทิน : ถามว่า เก็บมาสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างไรบ้าง

ผู้ใหญ่สมจิต : ตอบว่า ทำให้รู้สาเหตุของปัญหา สามารถนำมาเป็นแนวทางป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นได้

ทิน: อยากให้คนอื่นๆ ในทีมวิจัยช่วยเพิ่มเติม

ผญ. ย้วน: บอกว่าความรู้สึกจากการลงพื้นที่ มีปัญหา เช่น การไม่ได้ข้อมูลเพราะบางเรื่องเป็นเรื่องที่ไม่ควรเปิดเผย เช่น เรื่องการฆ่ากันตาย แต่ก็จะพยายามต่อไป จากการทำงาที่ผ่านมารู้สึกว่าดีใจมาก เวลานั่งร้านกาแฟก็ได้พูดคุยเรื่องศูนย์ยุติธรรมกับชาวบ้าน ได้อธิบายให้เขาเข้าใจ โดยเฉพาะคนที่

หัวดื้อ จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอธิบายให้เข้าใจ ตอนนี้คิดว่าทีมทำงานได้สมบูรณ์ ประมาณแปดสิบเปอร์เซ็นต์

2. ตำบลบางหมาก โดยนายดน หมาดเด็น

บังดนได้แนะนำตัว และบอกว่าจริงๆ แล้วเข้ามาประชุมสาย ตั้งแต่เริ่มทำวิจัยมาก็ได้ประชุมกันมาประมาณ 4-5 ครั้ง บางหมากมี 6 หมู่บ้านแต่ทำวิจัยแค่ 5 หมู่บ้าน ทีมวิจัยมีทั้งหมดสิบสองคน ข้อมูลการจัดการปัญหาความขัดแย้งของของตำบลบางหมากยังมีไม่กี่เรื่อง เพราะในการประชุมครั้งแรกๆ ยังไม่เข้าใจว่าเก็บข้อมูลอย่างไร คิดว่าเก็บข้อมูลเรื่องที่เกิดใหม่ๆ หลังจากเปิดศูนย์เท่านั้น ในวันที่ 4 ธันวาคม 51 ที่ผ่านมา ได้มาประชุมพูดคุยกับน้องๆทำให้เข้าใจการเก็บข้อมูลมากขึ้น ปัญหาในการเก็บข้อมูล คือ เก็บข้อมูลไม่ละเอียด ไม่ลึก ขาดรายละเอียดในการไกล่เกลี่ย เทคนิคการพูดคุย ตอนนี้อยู่ในช่วงการทำข้อมูลใหม่ จะพยายามทำให้เสร็จในเดือนธันวาคม

ผช .ชัยพร: ถามว่าทำไมในวันนี้ทีมวิจัยบางหมากมาเพียงแค่สองคน

คุณมานพ: ถามว่า ทำไมบังดนเพิ่งมาเข้าใจในวันที่สี่ว่าการเก็บข้อมูลนั้นเก็บอย่างไร พื้นที่อื่นเข้าใจเหมือนบังดนไหม และคิดอย่างไร

บังดน: พูดว่าในความเข้าใจของตนเอง คือ การเก็บข้อมูลต้องเก็บเฉพาะข้อมูลที่เกิดขึ้นหลังจากเปิดศูนย์แล้วเท่านั้น

ทิน: สรุปว่า บางหมากมีปัญหาเรื่องความเข้าใจในการเก็บข้อมูล ตอนนี้เริ่มรู้แล้วว่าควรเก็บข้อมูลอย่างไร และได้นัดในวันที่ 10 ธันวาคมนี้แล้วว่าจะไปเก็บข้อมูลกัน

3. ตำบลปากแจ่ม โดยนายจัด โชติรัตน์

ผมเก็บข้อมูลได้หลายเรื่องบางเรื่องชัดเจนบางเรื่องไม่ชัดเจน วันนี้ผมส่งแล้วครับข้อมูล ผมทำงาน การลงพื้นที่เก็บข้อมูล โดย

- นัดพร้อมกัน 4-5 คน นัดเจ้าของบ้าน นัดผู้ใหญ่บ้าน
- เลือกคนให้ข้อมูล เช่น อดีตผู้ใหญ่บ้าน นายด้อม ศรีคง
- ลงไปที่บ้านเพื่อเก็บข้อมูล

เมื่อผู้ให้ข้อมูล ถามว่าเก็บข้อมูลไปทำอะไร น้าจัดบอกว่าจะเอาข้อมูลไปพิจารณาศึกษากันต่อ

คุณมานพ: ถามว่านอกจากเก็บของคนอื่นแล้ว เก็บของตัวเองด้วยหรือไม่

น้าจัด: เก็บของตัวเองด้วย น้าจัดบอกว่านอกจากเก็บแล้ว ยังนำเรื่องที่เก็บมาถอดด้วย ไม่ใช่เขียนมาร่ายยาว วันนี้ตัวอย่างข้อมูลที่เก็บและถอดแล้วมาให้ดูเป็นตัวอย่างด้วย ในวันนั้นใช้เวลาวิเคราะห์กันประมาณ เจ็ดชั่วโมง เรื่องที่นำมาเป็นตัวอย่าง คือเรื่องที่ดิน ให้พี่ทวีศักดิ์เป็นคนอ่านให้ฟัง พี่ทวีศักดิ์ เล่าถึงเรื่องที่มาเล่าว่านางสุพินปลูกยางเข้าในแดนนายสุทัศน์ ดิน นส 3 ก มาแจ้งผู้ใหญ่สมปอง สมบูรณ์

พี่มานพ: ถามว่าปากแจ่มตอนนี้เก็บได้ประมาณกี่เรื่องแล้ว

พี่ทวีศักดิ์: 40-50 เรื่อง

ทิน: สรุปปากแจ่มมีการลงเก็บข้อมูลเป็นทีม แบ่งประเด็นกลุ่มย่อยเพื่อช่วยกันวิเคราะห์ เพื่อให้ข้อมูลได้เติมเต็ม มีผลตอบรับจากชาวบ้านว่าเก็บข้อมูลไปทำไมและไปทำอะไร

4. ตำบลนาวง โดยคุณสัญญา เอี่ยมอักษร หัวหน้าโครงการ

นาวงมี 11 หมู่บ้าน ทำวิจัยแค่ 7 หมู่บ้าน การทำข้อมูลช้าเพราะทีมวิจัยนาวงไม่ได้เป็นผู้นำ แต่คนในตำบลถูกปลูกฝังให้คนรุ่นใหม่เคารพนับถือผู้ใหญ่ ปัญหาที่เกิดขึ้นใหม่น้อย ต้องไปขุดคุ้ยเรื่องเก่ามาเล่าใหม่ วิธีการ คือทีมเก็บข้อมูล 3 คนลงไปที่หมู่บ้านต่างๆ เก็บข้อมูล

ทิน: สรุปว่านาวงตอนนี้แบ่งโซนกันเก็บข้อมูล แม้จะช้าแต่อาจจะแซงหน้าก็ได้

5. ตำบลโคกสะบ้า โดยคุณสุชีพ เพ็งผอม ทีมวิจัย

วันนี้เราก็มาคุยการทำงาที่ผ่านมา ทีมโคกสะบ้า มีทีมวิจัยทีทำหลักๆอยู่ 4-5 คน ผมเป็นคนหลักในการลงพื้นที่ โคกสะบ้าตอนนี้บันทึกได้ประมาณสิบกว่าเรื่องแล้ว มีปัญหาเรื่องการเก็บข้อมูลอย่างไรให้ละเอียด ตอนนี้อยู่ในขั้นตอนให้ทีมวิจัยแต่ละหมู่บ้านเก็บรวบรวมข้อมูลอยู่ ทั้งในอดีตและปัจจุบันเป็นคนรวบรวมและนำมาเรียบรียงใหม่อีกที วันนี้ถ่ายเอกสารมาให้แล้ว ตนเองได้บอกทีมว่าให้เก็บข้อมูลทุกเรื่องที่มีที่จำได้ ไม่จำเป็นต้องเป็นเรื่องใหม่เท่านั้นคิดว่าธันวานี้คงจะเสร็จ ประชุมครั้งล่าสุดเดือนกันยายน และคิดว่าเดือนนี้น่าจะประชุมกันอีกครั้ง

จากการลงพื้นที่ของพี่เลี้ยง ได้แนะนำเพิ่มเติมในเรื่องการเก็บข้อมูลให้ละเอียดขึ้น ในเรื่องสาเหตุที่แท้จริงของเรื่องคืออะไร ต้องวิเคราะห์ให้ลึกซึ้ง และเมื่อไกล่เกลี่ยจนเรื่องยุติแล้ว ให้ตามต่อว่าความสัมพันธ์ของคู่กรณีเป็นอย่างไรอีกประเด็นหนึ่ง คือ การติดตามความสัมพันธ์ของคู่กรณี ว่าหลังจากเรื่องยุติแล้วความสัมพันธ์เป็นอย่างไร การทำงานของทีม คือ ไม่จำเป็นต้องประชุมแบบเป็นทางการ แต่จะพูดคุยกันตามร้านน้ำชา หรืองานศพ เพราะจะให้เห็นการทำงาน

ทิน: สรุปการทำงานของโคกสะบ้ามีทีมหลัก พูดคุยเรื่องงานวิจัยและการทำงานไกล่เกลี่ยได้ทุกโอกาส

6. นาหมื่นศรี โดยผู้ใหญ่ สนอง หนูวงษ์ หัวหน้าโครงการ

สำหรับการทำงานของทีมวิจัยได้เดินมาประมาณ สามขั้นตอน คือการเตรียมทีมวิจัย,ประชุมชาวบ้าน, และตอนนี้กำลังเก็บข้อมูล ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ยุ่งยากพอสมควร และไม่ค่อยจะเข้าใจเหมือนที่บังดนว่า ทีมเข้าใจว่าเก็บข้อมูลที่เกิดขึ้นหลังจากเปิดศูนย์แล้ว ซึ่งเรื่องที่เกิดขึ้นหรือเป็นผลงานนั้นน้อยมาก ปัญหา คือ ทีมวิจัยส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้นำ ไม่มีเวลา มีปัญหาเรื่องการเขียน และนัดกันว่าประมาณกลางเดือนจะรวบรวมข้อมูลให้ และขออ่านข้อมูลที่เขียนมาเรื่องทะเลาะวิวาทให้ในเวทีวันนี้ฟัง

ทิน: บอกว่าเรื่องที่ผู้ใหญ่เล่ามาชี้ให้เห็นการทำงานเป็นกลุ่ม เป็นทีม สามารถทำเรื่องใหญ่ให้กลายเป็นเรื่องเล็กได้ ปัญหาของนาหมื่นศรี คือ ผู้นำไม่ค่อยว่าง ต้องปลีกเวลาเอาตอนเย็น

7. ตำบลเกาะสุกร โดย อาจารย์ราตรี ปักษี หัวหน้าโครงการ

ตำบลเกาะสุกรที่ได้ดำเนินการไป อยู่ขั้นตอนที่สาม คือ การเก็บข้อมูล วิธีการ คือ แบ่งกันเก็บข้อมูลในหมู่บ้านของตัวเอง และถ้าเกี่ยวข้องกับหมู่อื่นก็สามารถเขียนได้เช่นกัน ได้บันทึกแล้วก็ได้นัดกันว่าจะเอาข้อมูลมาดูกัน ส่วนใหญ่จะนัดกันประมาณหนึ่งทุ่ม ติดตามเรื่องที่ทุกคนได้ไปเก็บ ว่าเก็บมาได้คนละกี่เรื่อง ใครที่เรื่องเท่าเดิมก็บอกว่าให้เก็บมาเพิ่ม ไม่ใช่เอาแต่เรื่องที่เกิดขึ้นในปัจจุบันเท่านั้น ในอดีตก็ได้เก็บมาได้สักพักก็สงสัยว่าเก็บข้อมูลไปทำไม พี่เลี้ยงได้ลงไปช่วยในการวิเคราะห์ข้อมูล ให้ละเอียดขึ้น ทำให้เข้าใจกันมากขึ้น จากการประชุมครั้งล่าสุด เกิดการแบ่งงานกันใหม่ คือ การวิเคราะห์เรื่องราวนั้นถ้าวิเคราะห์ในกลุ่มใหญ่ก็จะไม่ทัน เลยให้แต่ละหมู่บ้านซึ่งเป็นกลุ่มย่อยวิเคราะห์กันเองภายในกลุ่มก่อน อยู่ในขั้นตอนนี้ตอนนี้มีเรื่องเข้ามาให้ไกล่เกลี่ยมากพอสมควร บอกทีมว่าไกล่เกลี่ยแล้วให้บันทึกทุกครั้งเร็วๆ นี้ จะประชุมพบปะกันอีกที

8. ตำบลสุโสะ โดยนายมณี ตู้ดำ ทีมวิจัย

ผมฟังมาแล้วปัญหาเหมือนกันหมด ปัญหาของสุโสะ คือ ปัญหาเรื่องการเก็บข้อมูล คือ การเขียนหนังสือ เล่าถูกแต่เขียนไม่คล่อง ถ้าถามว่ายากไหม ตอบได้เลยว่าไม่ยาก แต่รุกได้ไหม ผมตอบได้เลยว่ายาก ผมต้องทำงานกับผู้ใหญ่ 11 คน แล้วมีผมคอยผลักคนเดียวนั้นเป็นเรื่องที่ยาก แต่ผมได้แนวคิดใหม่แล้วว่าทำอย่างไรให้มันเดิน ผมจะให้ผู้ใหญ่เขียนข้อมูลที่เคยไกล่เกลี่ยมาแล้ว เขียนเรื่องของตัวเอง และอีกเรื่องประธานไม่ค่อยมีเวลา แบ่งเวลาให้ว่างตรงกันไม่ได้

ส่วนที่สอง คือ หลังจากนี้ถ้าหมู่ไหนเขียนไม่ได้ ผมก็จะไปเขียนให้ แล้วก็น้องๆในหมู่บ้านที่พอจะเขียนได้ อาจจะมีค่าตอบแทนบ้างเล็กๆน้อยๆ ถ้าเก็บข้อมูลได้หมดแล้วจะแยกข้อมูลเป็นประเด็นว่าเรื่องไหนเกิดขึ้นมากที่สุด แยกเป็นประเด็นหนึ่งสองสาม แล้วให้แต่ละหมู่บ้านนำไปวิเคราะห์

คุณมานพ: บอกว่าการเขียนเป็นสิ่งที่ยากสำหรับคนที่ไม่เคย จากการนำเสนอสามารถสรุปได้ดังนี้ เกาะสุกร มีการขยับงาน สงสัยว่าเก็บข้อมูลไปทำอะไร การเขียนที่ไม่มีรูปแบบทำให้เขียนได้ไม่อั้น ไม่ยึดกรอบพื้นที่ที่เริ่มขยับได้แก่ เกาะสุกร ปากแจ่ม คลองชีล้อม

วิธีการแก้ปัญหาเรื่องการเก็บข้อมูล

- ให้เก็บเรื่องจาก กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ให้ไล่เรื่องมาเลย เอาจากสมุดบันทึกเก่าๆก็ได้ หรือให้เขียนหัวข้อเรื่องมาก่อนว่ามีกี่เรื่องก่อนจะลงรายละเอียด
- สำคัญ คือ ทีมที่เป็นแกนหลักต้องขยับ เหมือนเครื่องจักรที่ต้องใช้แกนหมุนขยับฟันเฟืองตัวอื่นๆ

หากยังติดปัญหาเรื่องการเขียนก็มีแนวทางคำถามเพื่อให้ข้อมูลครบถ้วนดังนี้

- เรื่องที่เกิดเป็นเรื่องอะไร

- เกิดที่ไหน เมื่อใด
- ระหว่างใครกับใคร
- เกิดอย่างไร สาเหตุจากอะไร
- แต่ละฝ่ายมีใครเข้ามาเกี่ยวข้องบ้าง
- ใครเป็นคนไกล่เกลี่ย
- เข้าไปเกี่ยวข้องได้อย่างไร
- ขั้นตอน(วิธีการ) ไกล่เกลี่ยทำอย่างไร ใครเกี่ยวข้องบ้าง
- ไกล่เกลี่ยกี่ครั้ง แต่ละครั้งทำอย่างไร ใครเกี่ยวข้องบ้าง (เข้าร่วม) ผลเป็นอย่างไรในแต่ละครั้ง
- ผลการไกล่เกลี่ยเป็นอย่างไร สำเร็จ , ไม่สำเร็จ
- เสร็จแล้วมีการทำอย่างไร (บันทึกข้อตกลงหรือไม่)
- การไกล่เกลี่ยครั้งนี้ให้บทเรียนอะไรบ้าง กับคนที่ไกล่เกลี่ย กับคู่กรณี และสำหรับคนที่เกี่ยวข้อง
- ปัญหาอุปสรรคในการไกล่เกลี่ยมีอะไรบ้าง

จากนั้นเป็นการระดมกลุ่มย่อยแต่ละพื้นที่ เพื่อระดมปัญหา แนวทางแก้ไข และวางแผนการทำงานในครั้งต่อไป ผลการระดมกลุ่มย่อยได้ดังนี้

พื้นที่ตำบล	ปัญหา	แนวทางแก้ไข	แผนการทำงาน
คลองชีล้อม	- การเรียบเรียงยังไม่ถูกต้องทำให้ไม่อยากเขียน - การสอบถามเรื่องราวในอดีตส่วนใหญ่เขาไม่อยากให้ข้อมูล (เจ้าของเรื่อง)	- ให้พี่เลี้ยงช่วยเติมเต็มข้อมูล - จะใช้ความพยายาม	- นัดวันที่ 12 ธ.ค. 51 เวลา 13.00 น.
บางหมาก	- ทีมวิจัยเขียนไม่ได้ - ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ข้อมูลยังไม่ชัดเจน	- ให้พี่เลี้ยงลงไปช่วยในพื้นที่ - ให้ทีมวิจัยช่วยเติมเต็ม	- หมู่ 4,5,1 นัดวันที่ 10 ธ.ค.51 หมู่ 1,2,3 นัดวันที่ 19 ธ.ค.51 - ให้ทีมวิจัยติดตามแต่ละหมู่บ้าน
ปากแจ่ม	- ยังเก็บข้อมูลไม่เรียบร้อย - เรื่องที่เก็บมาแล้วยังสรุปไม่เสร็จ	- นัดประชุมเพื่อติดตามการทำงาน	- นัดประชุมวันที่ 19 ธ.ค.51 - จัดเก็บข้อมูลให้เสร็จภายในเดือนธันวาคมนี้
นาวง	-ขาดผู้นำในชุมชนเช่น	- ดึงกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เข้ามามีส่วนร่วม	- ทีมหลักลงเก็บข้อมูลตั้งแต่

	กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เข้ามามีส่วนร่วม - ผู้ใหญ่บ้าน กำนันขาดการบันทึกการจัดการข้อพิพาท - การทำงานของทีมวิจัยไม่ได้ดึงผู้ใหญ่บ้านเข้ามามีส่วนร่วม	ในทีมวิจัย	วันที่ 12 ธ.ค.51 นี้ - พี่เลี้ยงประสานงานติดตาม
โคกสะบ้า	- ทีมวิจัยยังเก็บข้อมูลได้ไม่มาก - ทีมวิจัยเขียนข้อมูลไม่ละเอียด	- ทีมวิจัยแกนหลักลงพื้นที่เก็บข้อมูลเพิ่มอีกครั้ง - ทีมวิจัยแกนหลักร่วมกับพี่เลี้ยงช่วยกันดูข้อมูล	- ลงพื้นที่ดังนี้ 21 ธ.ค. หมู่ 3, 10 22 ธ.ค. หมู่ 1,6,11 23 ธ.ค. หมู่ 4,7,9 24 ธ.ค. หมู่ 2,5,8 25 ธ.ค. รวบรวมข้อมูลทั้งหมดที่ อบต. โคกสะบ้า
นาหมื่นศรี	-การคัดเลือกเรื่องราว -ทีมวิจัยไม่ค่อยมีเวลา -วิธีการเขียนข้อมูล -การบริหารจัดการโครงการ - การทำรายงาน	-ขอให้พี่เลี้ยงเข้าไปช่วย -มีการกำชับเรื่องเวลา โดยแกนนำทีม/มีทีมติดตาม 3 ทีม (3 หมู่บ้าน/1 ทีม -ให้เขียนมาก่อนแล้วหัวหน้าทีมวิจัยจะดูให้ก่อน -จะหยอดน้ำมันหล่อลื่นใส่ระบบเพื่อให้งานเดินได้คล่อง -กำหนดให้รองสุนทร รับผิดชอบ	ดูความคืบหน้า นัดพี่เลี้ยงวันที่ 21 ธ.ค.51 เวลา 17.00 น. - น่าจะเสร็จภายในเดือนมกราคม 52
เกาะสุกร	-เก็บข้อมูลยังไม่ครบ -ยังขาดการวิเคราะห์ข้อมูล -เวลาในการทำงานมีน้อย -ชาวบ้านยังไม่เข้าใจการทำงานของศูนย์ฯ -ขาดการบันทึกข้อมูลการทำงาน	-เก็บเพิ่มเติม -ประชุมชี้แจงทำความเข้าใจและปรึกษาทีมวิจัยหลัก -เน้นการเกิดประโยชน์แก่ชุมชนบ้านเกิด มีความเสียสละ -จัดเวลาประชุมทำความเข้าใจกับชาวบ้าน -การทำงานทุกครั้งต้องทำการบันทึกทุกเรื่อง	-ภายในเดือนธันวาคม 51 -ตั้งแต่ 10-31 ธ.ค.51 - ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป - ปีละ 3 ครั้ง - ตลอดไป

สุโสะ	- ผู้ใหญ่บางหมู่บ้านไม่เขียนเรื่องราว และไม่รู้สาเหตุที่ไม่เขียน - ไม่เข้าใจการเก็บข้อมูล - ไม่ได้พบปะกัน	-ประธานกระตุ้นลูกทีม - ผู้ประสานงานทำงานอย่างต่อเนื่อง - มีการพบปะของทีมให้มากขึ้น	-นัดพบกำนันวันที่ 12 ธ.ค. เวลา 17.00 น.

หลังจากระดมกลุ่มย่อยคุณมานพสรุปปัญหาจากการทำโครงการ รวมถึงเรื่องงบประมาณ

ทิน: ชี้แจงเรื่องการบริหารโครงการ ว่าหัวหน้าโครงการต้องบริหารงบประมาณ ให้สอดคล้องหรือคุ้มค่ากับผลที่เกิดขึ้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการบริหารกันเองภายในทีม และต้องทำรายงานส่งในงวดแรกมีตัวอย่างรายงานมาให้ดู ทุกครั้งที่ทำกิจกรรม ต้องบันทึกการทำงานทุกครั้ง เพื่อให้เห็นกระบวนการทำงานทั้งหมด

คุณมานพ: ชี้แจงข้อตกลงเรื่องค่าเดินทางในการลงเก็บข้อมูล ซึ่งในที่นี้หมายถึงการลงเพียงหนึ่งหรือสองคน คนอื่นจะไม่ได้เงินในส่วนนี้ แล้วจะจัดการยังไง แล้วเงินที่ให้เพื่อเป็นการเก็บข้อมูล เช่น สองเรื่อง ให้สองร้อย สมควรหรือไม่ ทางทีมจะจัดการอย่างไรต้องปรึกษากันเอง

ย้ำให้ทุกพื้นที่ทุกคนกลับไปอ่านโครงการเพื่อทำความเข้าใจอีกครั้งหนึ่ง และให้น้ำจัดเพิ่มเติมเรื่องขั้นตอนการทำงาน กระบวนการทำงานต้องบันทึกทุกครั้ง เพราะเป็นสิ่งที่สำคัญมาก เปรียบเสมือนเป็นเบื้องหลังการถ่ายทำ

ทิน: ย้ำเรื่องการบันทึกกระบวนการทำงาน เพื่อให้เห็นความต่อเนื่องของงานที่ทำ ชี้แจงเรื่องการทำรายงานความก้าวหน้า ซึ่งความจริงแล้วธันวานี้เราต้องรายงานความก้าวหน้าแล้ว แต่ยังไม่รู้ว่าจะทันหรือไม่ โดยกรอบการจัดทำรายงานความก้าวหน้าโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งศูนย์ยุติธรรมชุมชน

1. รายละเอียดโครงการ
2. บริบท/ประวัติชุมชน ระดับตำบล
3. ขั้นตอนการทำกิจกรรมโครงการ
4. บทสรุป
5. ภาคผนวก

หลังจากคุยกันเสร็จแล้วก็กล่าวอำลากับทีมวิจัย เลิกเวทีประมาณ 17.00 น. แล้วย้ำว่าพี่เลี้ยงจะลงพื้นที่ตามที่ทำแผนไว้

สรุปเวทีประชุมสรุปผลการทำงานครบ 7 เดือนของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง

วันอังคารที่ 27 มกราคม 2552 เวลา 10.00-17.00 น. ณ หอจดหมายเหตุแห่งชาติฯ ตรัง

ผู้เข้าร่วมประชุม

- ตัวแทนโครงการวิจัยเครือข่ายตำบลนาหมื่นศรี บางหมาก เกาะลิบง โคกสะบ้า คลองชีล้อม ปากแจ่ม วังคีรี นาวง สุโสะ เกาะสุกร
- ตัวแทนกรมคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ นางสาวเพลินใจ เหรียญนาค
- อาจารย์ไพสิฐ พาณิชย์กุล อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ นักวิชาการ
- คุณโกเมน รอตโกมิล สำนักงานคุมประพฤติตรัง
- ผอ. สมหมาย จรัสแสงวรกุล สำนักงานคุมประพฤติตรัง
- คุณอาภา พงษ์คีรีแสน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยท้องถิ่น
- คุณชีวัน ขันธรรม เจ้าหน้าที่โครงการสกว.ภาคเหนือ
- คุณสมบูรณ์ อัพภาสกิจ ผู้ประสานงาน สกว.ภาคใต้
- พี่เลี้ยง และ เจ้าหน้าที่ โครงการเครือข่ายฯ
- ผู้ประสานงานและเจ้าหน้าที่ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดตรัง

รวมผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมด 45 คน

วัตถุประสงค์

- เพื่อทบทวนและแลกเปลี่ยนการทำงานของเครือข่ายทั้ง 10 พื้นที่ในจังหวัดตรัง
- เพื่อให้ได้ชุดข้อมูลการทำงานของเครือข่าย 7 เดือนที่ผ่านมา
- เพื่อหาแนวทางการหนุนเสริมการทำงานช่วงต่อไป
- เพื่อให้กำลังใจกันและกัน

สรุปการจัดกิจกรรม

อ.ไพสิฐ พาณิชย์กุล ในครั้งนี้มาส่ง “การ” มายัง “บ้าน” โดยสรุปว่า

คุณสมบัติคนทำงาน

- ศรัทธา
- กระบวนการวิจัย ที่จะทำให้อาสาสมัครเกิดปัญญาจากการทำงาน ระดมสมอง

สัญญาจากเลตรังเมื่อเวทีแลกเปลี่ยนครั้งที่ 1

- ทำการประมวลภาพรวม ลองดับ ลองเรียง ลองประกอบส่วน
- การนำมาขยายผลต่อ

ผักเหนาะ กับการวิจัย

ผักเหนาะ สะท้อนเรื่อง วัฒนธรรม ภูมิปัญญา การวิจัยมีหลายแบบ ถ้าเป็นแบบระดับนักวิชาการสูงๆ แหลงกันเรื่องสูง ๆ ก็เหมือนมาม่าสำเร็จรูป ไม่ค่อยมีประโยชน์ แต่ก็เอามาเป็นผลงานได้ แต่ถ้าเป็นวิจัยชาวบ้าน ผักเหนาะคือ ข้อมูลที่ชาวบ้านช่วยกันหา จะทำให้กินข้าวอร่อยขึ้น ทำให้งานวิจัยเป็นงานที่มีค่า กินได้ มีรสชาติ มีประโยชน์จริง ต้องรู้จักว่าผักเหนาะอะไรกินกับแกงอะไร กินผักเหนาะอะไร แก้โรคอะไร หรือป้องกันโรคอะไร เพราะฉะนั้นงานวิจัยที่ชาวบ้านมีส่วนร่วม เป็นสิ่งสำคัญว่าทุกคน ชาวบ้านต้องเข้ามามีส่วนร่วม เรื่องที่เราทำเป็นเรื่องของการเอาชาวบ้านมามีส่วนวางแผน กำหนดทิศทาง กระบวนการในการหาข้อมูล

งานวิจัยแบบนี้สะท้อนระบบคิด มีมิติที่ต่างกันมาก แต่ละพื้นที่ก็จะมีบริบทที่ต่าง ๆ กันสภาพเกาะ สภาพเขา สภาพที่ราบ ในเมือง นอกเมือง ความหลากหลายข้อมูล ต่างไปตามวัฒนธรรม ประเพณี เศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง กฎหมาย เทคโนโลยี เพราะฉะนั้นการวิเคราะห์เป็นสิ่งสำคัญ

เป็นการทำงานร่วมระหว่าง กรมฯ + สกว.+ ชาวบ้าน

วันนี้เราอยู่ตรงไหนของกระบวน และ "ขบวน"

"ขบวน" เช่น รถไฟ เอาหลายตู้มาต่อกันจึงจะเป็น ขบวน ในฐานะอาสาพัฒนา มีหลายแบบ ชาวบ้านทำเอง ทำเป็นเครือ เครือข่ายพันธมิตร ทำกับเพื่อน ทำกับราชการ เป็นการเอาขบวนเข้ามาต่อกัน บางคนเป็น อบต. บางคนเป็นผู้ใหญ่ บางคนเป็นกำนัน (อบต.เป็นขบวนการทางการเมือง ขบวนการเมืองท้องถิ่น ฯลฯ)

"กระบวน" 5 ขั้นตอน

ขั้นที่ 1 ค้น → คัด → คน (ดูใจ ประวัติ บทบาท) อาจเริ่มจากชาวบ้านทำเอง หรือมีใครเข้าไปช่วย คัด ค้น เพื่อให้ได้คน

ขั้นที่ 2 ตั้งกลุ่ม จัดทีม → ตั้งเป้า ชี้ทิศ

ขั้นที่ 3 ขยับ/ ขับเคลื่อน/ เดินงาน (เป็นช่วงที่กำลังทำอยู่ในปัจจุบัน) การทำงานในอดีต เป็นอย่างไร

ขั้นที่ 4 สรุป → ถอดบทเรียน ประสบการณ์

ขั้นที่ 5 ต่อยอด / นำไปใช้ประโยชน์ / ขยายผล

แล้วเราอยู่ตรงไหน ? ขั้นไหน ?

วังคีรีอยู่ขั้นที่ 3

- ค้นหาเรื่อง ค้นหาสาเหตุ รวบรวม
- ชาวบ้านมีเรื่องก็เข้าไปช่วยเหลือ

- กำลังสรุป ถอดบทเรียน ไปเร็วเพราะข้อมูลอยู่ในหัว แต่ว่ามีปัญหาคือ การเขียน บางคนไปไกล่เกลี่ยหลายเรื่อง แต่การเขียนลำบาก เพราะหลายคนแก่กันมากไปแล้ว
- บางพื้นที่ไม่มีอุปสรรค จะขับเคลื่อนไปเรื่อย ๆ

นาหมื่นศรีอยู่ขั้น 4

- กำลังสรุปเนื้อหา

ปากแจ่มอยู่ขั้น 4

- กำลังสรุปเนื้อหา

อ.ไพสิฐบอกว่าทั้ง 5 ขั้นตอนนี้อาจทำกลับไปกลับมาซ้ำ ๆ กันได้ไม่จำเป็นต้องเรียงลำดับ 1 – 5 แล้วก็เสร็จเลย

- ส่วนใหญ่คงอยู่ระหว่าง 3 หรือ 4 เมื่อถามว่ามีพื้นที่ไหนที่อยู่ขั้นอื่น หรือมีกระบวนไหนบ้างที่มีคนเข้า มาเพิ่ม
- กรรมการเครือข่ายหรือทีมวิจัย ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยในชุมชน
- ชาวบ้านรู้จักคณะกรรมการมากขึ้น
- มีการขยายวงคนที่จะเข้าร่วม
- มีการขยายเรื่องของความสนใจ
- พยายามค้นหาคำตอบของเรื่องที่อยากรู้ต่อไป

เห็นอะไรบ้างจากข้อมูลใน 10 พื้นที่

1. เห็นเรื่องราวเชิงกระบวนการ ที่พัฒนาไปสู่ความขัดแย้ง อธิบายให้เห็นกระบวนการที่พัฒนาไปสู่ความขัดแย้ง ซึ่งจะนำไปสู่การวางแผนการป้องกันเพื่อแก้ปัญหาได้

1.1 คนในชุมชน (ประเภทของคน วัย สถานะภาพ) วัยสำคัญ เพราะเป็นต้นเหตุแห่งความขัดแย้งมากเหมือนกัน สถานภาพ ก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่ง

1.2 พฤติกรรม(ในการสัมพันธ์กับคนในชุมชน พฤติกรรมในการแสดงออก การเลียนแบบ) หลายกรณีมาจากคนเมา

1.3 การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากภายนอกชุมชนที่เกิดขึ้นต่อคนในชุมชน (เช่น การรับวัฒนธรรมใหม่เข้ามา)

2. เห็นระบบที่มีอยู่ในชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ ที่ดึงเข้ามาจัดการความขัดแย้ง
   - ทำคนเดียว
   - ทำคนเดียว + ผู้สนับสนุน
   - ทำเป็นทีม
   - ทำเป็นเครือข่าย
3. เห็นบทบาทของฝ่ายต่าง ๆ ในเชิงกระบวนการ

- บทบาทของผู้ไกล่เกลี่ย
- บทบาทของฝ่ายสนับสนุน
- บทบาทของผู้ได้รับผลกระทบในวงต่างๆ

4. เห็นวิธีการวางน้ำหนักของปัญหาความขัดแย้ง
   - ครอบครัว+ญาติ
   - ระดับชุมชน
   - ระดับตำบล
   - ระดับอำเภอ

   เป็นเรื่องเร่งด่วน/ปกติ
5. โลกทัศน์ในการมองผลจากความขัดแย้ง ที่จะส่งผลต่อชุมชนกับทางเลือกที่จะจัดการ
6. เห็นบทเรียนจากการทำงานในการจัดการความขัดแย้ง
   - ตั้งความหวัง/ ตั้งเป้า
   - คิดถึงทางออก
   - ทำไปแก้ไป
7. เห็นวิธีการเตรียมการ (เก็บวิธีการ หลักฐาน ถ่ายรูป)
8. เห็นความเข้าใจ ไม่เข้าใจของชาวบ้าน
9. เห็นวิธีการแก้ปัญหา ป้องกันเหตุ

การนำเอาบทเรียนไปขยายผล ใช้ประโยชน์

- การป้องกัน
- การสร้างภาพในการจัดการความขัดแย้งในระยะยาว
- การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างพื้นที่กับหน่วยงานสนับสนุน

ทำอย่างไรจะ**เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างพื้นที่** (ข้อมูลจากการเขียน) เพื่อให้เห็นประสบการณ์ของแต่ละที่ และสามารถนำบางวิธีการมาใช้

รู้สึก/สิ่งที่ได้

- ภาคภูมิใจที่ได้ทำ
- ลำบากแต่ก็สนุก
- ได้รู้เรื่องราวสมัยก่อน ๆ
- ชาวบ้านได้รู้เรื่องไปด้วย
- รู้เรื่องราวที่เป็นประโยชน์กับตัวเอง กับชุมชนมากยิ่งขึ้น
- เป็นครูให้เพื่อนได้ ให้คำแนะนำได้

- การประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ
- รู้หน้าที่บทบาทของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ปัญหา

- เขียนไม่ได้
- เขียนเป็นภาษาใต้ ไม่กล้านำเสนอ (นาวง)
- รู้สึกไม่มั่นใจ
- ไม่รู้จะเขียนอย่างไร
- ไม่อยากจะเขียน
- ต้องประชุมสมาชิกก่อนเขียนแต่ละเรื่องยาก เพราะเป็นเรื่องจริง
- เวลา การบริหารจัดการ
- ช้า
- ความน่าเชื่อถือ
- บางเรื่องไม่สามารถเอามาเล่าได้ เพราะส่งผลกระทบต่อคนที่เกี่ยวข้อง
- ไม่เข้าใจคำที่ใช้กันในกลุ่มพี่เลี้ยง นักวิชาการ สกว.
- ไม่เข้าใจวิธีการ ขั้นตอนการทำวิจัย
- ไม่เข้าใจการเขียนรายงานความก้าวหน้า

ข้อเสนอแนะ

- อยากให้ทุกคนลองเขียน ให้พี่เลี้ยงอ่าน ให้ข้อแนะนำ ทำต่อ
- ไม่ต้องกังวลเรื่องภาษา พี่เลี้ยงจะช่วย
- หากมีเวลามีเรื่องไหนบ้างที่น่าจะเอามาเป็นบทเรียน
- เดือนกุมภาพันธ์นี้คงจะเสร็จเรื่องการเก็บข้อมูล
- กรรมการ ยุติธรรม สม่ำเสมอ น่าเชื่อถือ เป็นที่พึ่งได้ บุคลิก ทุนเดิม
- บางเรื่องจำเป็นต้องหารือผู้เกี่ยวข้อง ผู้หลักผู้ใหญ่
- ความน่าเชื่อถือของข้อมูล
- การนำข้อมูลมาวิเคราะห์
- บางกรณีนำมาเรียนรู้แลกเปลี่ยนกัน
- นัดพบเพื่อทำความเข้าใจร่วมกันอีกที ในบางเรื่อง

ผู้เชี่ยวชาญเพลินใจ เหรียญนาค กล่าวว่าเป้าหมายกรมฯ ทำอย่างไรที่จะทำให้ชุมชนเข้มแข็ง จัดการความขัดแย้งได้

สิ่งที่กรมฯ กับ สกว.คิดว่าการสร้างเครือข่ายไม่อยากให้สร้างแล้วจบ สร้างขึ้นมาแล้วทิ้ง แต่คิดว่าทำอย่างไรให้ชุมชนเข้มแข็ง สามารถจัดการปัญหาของตัวเองได้ เมื่อคุณมานพ สื่อสารไปทางกรมฯ

ปรากฏว่า ที่เราเห็นตั้งแต่แรกจนถึงวันนี้ (4 ขั้นตอน) ทำให้เราเห็นอะไรมาก แต่จะถอดมาเป็นวิชาการได้อย่างไร วันนี้ตอนเช้าหลายคนฟังแล้วอาจจะยิ่งมึน แต่อยากให้ทราบว่า สิ่งที่ถอดออกมาเป็นวิชาการ ทำให้เราเห็นเทคนิคอะไรอีกมาก แต่ไม่ได้จบแค่นี้ ยังมีขั้นตอนอีกมาก

ตอนนี้ดูเหมือนเราคิดจะทำอะไรสักอย่าง เช่น ทำกับข้าว จะทำแกง คนทำอาจยังทำไม่เป็น แต่กำลังไปซื้อกับข้าว กำลังแยกแยะว่าผักหรือเนื้อแต่ละประเภททำกับข้าวอะไรได้บ้าง โดยมีอาจารย์ไพสิฐ พยายามแยกให้เห็นว่าเราจะไปทำอะไรได้บ้าง

ต่อไปคิดว่าจะลงมาทุกสัปดาห์ ลงพื้นที่ไปวิเคราะห์ข้อมูล แต่ตอนนี้ขอเอกสารจากทุกพื้นที่ไปวิเคราะห์ข้อมูลก่อน แล้วจะดูอีกทีว่าข้อมูลที่ได้ไปทำอะไรได้บ้าง หรือจะกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ได้อย่างไร

บางพื้นที่มีการขยายการทำงาน ไปไกล่เกลี่ยหมู่บ้านใกล้เคียงด้วย

ทุกคนสามารถเขียนสิ่งที่ตัวเองพบเจอเหตุการณ์ได้โดยตรง คิดอย่างไร ทำอย่างไร เขียนได้เลย ข้อมูลที่เขียนมาใช้ได้หมด เพียงแต่ว่าต่อไปจะต้องนำข้อมูลมาวิเคราะห์

ตอนนี้พยายามชวนอธิบดีหรือท่านรองฯมาด้วย สิ่งที่ทุกคนกำลังทำเข้าเป้าหมายของกรม ฯ แต่อย่างน้อยตอนนี้ทุกคนรู้แล้วว่าจะจัดการกับความขัดแย้งหรือกรณีต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนได้อย่างไร

คุณอาภา พงษ์คีรีแสน สกว.ฝ่ายวิจัยท้องถิ่น (สกว.ภาค)

สิ่งที่พวกเรากำลังพยายามทำอาหารอยู่นี้ ทำกันทุกภาค แต่ว่าวัตถุดิบบ้านเรามีอะไรบ้าง ต้องเอาออกมาดูให้หมด อันนี้เป็นสิ่งที่พวกเรากำลังบันทึกกันอยู่ ต่อไปหากมีแค่วัตถุดิบก็จะไม่ได้กิน เราก็ต้องรู้ว่าวัตถุดิบแต่ละอย่างจะนำมาทำกับข้าวอะไรได้บ้าง ถ้าทำไม่เป็นจะให้ใครไปช่วยทำ เพราะฉะนั้นถ้าเราไม่มีวัตถุดิบเราก็ทำไม่ได้

คำถามก็คือว่า แล้วการบันทึกของเราใช่ของดีของสดจากทะเลหรือยัง ถ้าเป็นของดีอยู่แล้วเราก็นำไปปรุงได้เลย แต่ถ้าวัตถุดิบยังไม่พร้อม ยังไม่สด ก็ต้องคิดต่อว่าทำอย่างไรจะให้วัตถุดิบของเราครบหรือว่าสด อันนี้พี่เลี้ยง สกว.ก็จะเข้าไปช่วย

หลังจากนั้นกับข้าวบางอย่างอาจจะต้องปรุงพิเศษ เพื่อให้คนระดับนโยบายกิน ก็ต้องให้นักวิชาการช่วย แต่ถ้าเป็นอาหารธรรมดา เช่นแกงส้ม เราก็ใช้พี่เลี้ยงในพื้นที่ได้ แต่ถ้าเป็นอาหารพิเศษ เช่น อาหารจีน อาหารเหลา อาหารฝรั่ง เราอาจไม่ถูกปาก แต่ก็เหมาะสำหรับสากล ก็ต้องให้ อ.ไพสิฐ ปรุงให้ จุดสำคัญคือ ทำอย่างไรให้เราได้วัตถุดิบดี ๆ ที่จะใช้เป็นเครื่องปรุงทำอาหารอร่อย ให้อาจารย์ไพสิฐนำไปปรุงให้ระดับนโยบายได้ชิม ได้กิน พวกเราคงต้องช่วยกันหาวัตถุดิบ หากะปิดี ๆ หาปลาสด ๆ

ทิน

หน้าที่พวกเราทุกคนคือหาวัตถุดิบ ซึ่งเรามีความสามารถอยู่แล้ว เพียงแต่เราต้องคัดวัตถุดิบ พี่เลี้ยงจะช่วยคัดวัตถุดิบ

ผู้เชี่ยวชาญเพลินใจ

เพิ่งไปดูงานทางยุโรปมา ถามเขาว่า ทางยุโรป เขามีงานอาสาสมัครชุมชนแบบนี้มั๊ย เขาบอกว่า ประชาชนของประเทศเขามีหน้าที่ต้องรู้กฎหมาย เขาไม่ต้องมีอาสาสมัคร ตรงข้ามกับทางเอเชีย จะมีการทำงานแบบพวกเรา จะต่างกัน ของเขาขึ้นศาล แต่ของเรามีวิถีชีวิต มีการใช้วัฒนธรรมไกล่เกลี่ย พอเล่าให้เขาฟังเขาแปลกใจมาก เพราะการขึ้นศาลมีแต่แพ้ กับชนะ แตกแยกก่อศัตรู แต่ของเราไกล่เกลี่ยเสร็จเป็นเพื่อน เป็นญาติกันเหมือนเดิม

ประมาณกุมภาพันธ์ คิดว่าคงทำข้อมูลได้สมบูรณ์ระดับหนึ่งได้ ก็น่าจะนำมาแลกเปลี่ยนกันอีกครั้ง

คุณสมบูรณ์ อัมภาสกิจ ผู้ประสานงานภาคใต้ สกว.ท้องถิ่น

เท่าที่ได้มีโอกาสรับรู้ จะเห็นว่าแต่ละที่มีเรื่องราวอีกเยอะ คิดว่าที่ อ.ไพสิฐช่วยสรุป จะช่วยได้เยอะมาก เป็นการเอาเรื่องราวของเรามาจุดมุมที่น่าเรียนรู้ คิดว่าหลาย ๆ เรื่องของเรา มีหลายเรื่องที่น่าสนใจมาก อาจจะไม่ต้องเน้นว่าจะสมบูรณ์หรือไม่ แต่เค้าโครงเรื่องที่ยกขึ้นมาจะมีความหมายมาก ช่วยกันเติมเต็ม ฉะนั้นคิดว่า มันสองชั้น คือ สมบูรณ์ในตัวจะเป็นฐานเรื่อง กรณี เช่น กรณีที่ดิน กรณีตีกัน กรณีวัวกินยาง จะมีหลายเรื่องหลายองค์ประกอบ ระหว่างต้นทาง ระหว่างทาง ปลายทาง ไม่เหมือนกัน ซึ่งถ้าทุกพื้นที่ทำออกมาจะมีประโยชน์มาก อาจจะลองสกัดเรื่อง ลองหาวิธีขุดเอาเรื่องราวพวกนี้ออกมาให้คนที่เชี่ยวชาญหรือนักวิชาการ ช่วยดู สกัดให้อีกที สิ่งสำคัญคือ บางกรณีที่มีการข้ามเขต ลองดูว่ากระบวนมันจะเป็นอย่างไร จะเห็นว่าเราก็ลองเดินกระบวนการนี้ในช่วงแรก หลังจากนี้เราก็คงรู้ว่าจะไปต่อปรือ

เปิดเวทีเป็นการแลกเปลี่ยนระหว่างพื้นที่

เกาะลิบง

ไม่ค่อยมีเวลา เพราะแต่ละคนมีงานเยอะ สมองหมุนเหมือนเรดา การเขียนต้องมีอารมณ์ ต้องมีสมาธิ เป็นเรื่องสำคัญ ไม่มีสองสิ่งนี้ก็เขียนได้ไม่ดี ผมเป็นคนขี้เกรงใจคน เพราะเขามีอาชีพ ต้องรับผิดชอบครอบครัว เพราะฉะนั้นเลยมักทำเสียเอง เลยต้องหนักอกอยู่คนเดียว ถ้าเอาศาสนามาแหลงทุกเรื่องก็ยุติได้

เกาะสุกร

มีปัญหาเรื่องเวลาเหมือนกัน

สุโสะ

เป็นผู้ใหญ่เรื่องเขียนมีปัญหาอยู่แล้ว แต่ว่าใช้ลูกให้เขียนแทน เพราะลูกมาก ผมทำงานวิจัยตั้งแต่ปี 43 บ้านผมคุณมานพ เข้าไปนานแล้ว เมื่อกรมฯเข้ามา คุณมานพ ก็เข้าไปพื้นที่แรก เพราะฉะนั้นไม่ต้องห่วง มันง่าย เพราะว่าเราเอาของเก่า หรือเรื่องของเรามาเขียนเป็นตัวหนังสือ ผมเขียนตั้งไว้แล้วให้ลูก

แก้ให้ แก้ส่วนที่ผิด งานวิจัยนี้ไม่เหมือนที่ทำมาก่อน เพราะเมื่อก่อนเก็บข้อมูลในชุมชน แต่ตอนนี้มาเก็บคดี เก็บข้อมูลเหตุที่เกิดง่าย เพราะเป็นการเขียนจากสิ่งที่เขาเล่า เขียนไม่ถูกพี่เลี้ยงช่วย

วัตถุดิบไม่ต้องไปแหลง เพราะเราไม่เข้าใจ เราแหลงตามภาษาเรา ตั้งแต่ 43 มาปี 47 จึงจะเข้าใจทำอยู่เรื่อย ทำอยู่อย่างนั้น เพราะเขาไม่บอกว่าให้ทำปรือ เหมือนแหลงเรื่องข้อมูล เรื่องวัตถุดิบ เราไม่เข้าใจ เขาเขียนขึ้นแผ่นชาร์ท พวกเราก็ไม่เข้าใจ ไปประชุมที่หาดใหญ่ ผมถึงเข้าใจว่า จริง ๆ แล้วเป็นการเล่าความหลัง นั่นแหละผมถึงเข้าใจว่าเป็นงานวิจัย

กรมคุ้มครองสิทธิเข้าพื้นที่สุโสะก่อนที่อื่น ฝ่ายปกครองคือกำนัน ผู้ใหญ่เป็นหลัก บังเอิญ 11 หมู่บ้านอยู่เป็นพี่เป็นน้อง ตอนนี้ผมได้เขียน 8 เรื่อง ถ้าคดีไหนที่ดูแล้วจะกระทบคนในหมู่บ้านก็ไม่ต้องเอามาใส่ ไม่จำเป็นต้องรื้อฟื้น เพราะบางทีมันจะกลายเป็นความขัดแย้งต่อ เช่น แหลงเรื่องของกิน ผมยอมรับของกินที่ทุกคนทำ วันปิดโครงการ เราต้องจัดประชาคมใหญ่สุดทั้งตำบล ผู้ใหญ่ทุกหมู่บ้านต้องมาแหลงเรื่องคดี เพราะฉะนั้นต้องระวังเหมือนกัน

ปากแจ่ม

อาสาเรามีหลายคน ต้องแบ่งเวลาให้ถูกต้อง ถ้าวันนี้ไม่ได้เขียน ให้เลขาฯเขียน เป็นต้น บางกรณีก็ต้องปล่อย เช่นกรณีวัยรุ่นที่ก่อเรื่องซ้ำซาก เพื่อเข็ดหลาบ เพราะบางคนเกเรมาก โดยเฉพาะยาเสพติด

บางหมาก

เมื่อก่อนไม่เข้าใจเรื่องเก็บข้อมูล ก็มานั่งหารือกัน พอเริ่มเข้าใจก็เก็บข้อมูลได้ง่ายขึ้น ถ้าแหลงว่าเราเกิดแนวร่วมหรือไม่ แต่ก่อนมีหลายฝ่าย ไม่ค่อยเห็นความสำคัญของศูนย์ฯ แต่พอได้มาเก็บข้อมูล ก็เริ่มเห็นความสำคัญ ความเป็นจริง ก่อนมากำนันผู้ใหญ่มักเป็นผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในพื้นที่ แต่การไกล่เกลี่ยนั้นไม่ได้บันทึก แหลงกันแบบบ้าน ๆ จบแล้วจบเลย พอเราเปิดเป็นศูนย์ขึ้นมา พอเราเริ่มเขียน เริ่มบันทึก เขาเห็นว่าเป็นเรื่องแปลก เป็นเรื่องใหม่ ทีนี้ต้องอธิบายและสร้างความเข้าใจให้ชุมชนพอสมควร พอช่วงที่เราเก็บข้อมูลได้ก็เริ่มเห็น ตำรวจชุมชนก็เริ่มหันมาสนใจ บ้านผมมีดาบตำรวจ พอดีวันนี้รถชนหน้ามัสยิดบางหมาก มีผู้ใหญ่สวาท ผม จิ๋ว เริ่มไปคุยกัน เริ่มแรกตำรวจไม่ตกลง ดาบสุนทร วิทยุให้เจ้าหน้าที่มา ผู้ใหญ่บอกว่า เรื่องนี้เป็นเรื่องของเราให้เราคุยกันเสียก่อน ในที่สุด รถกระบะและรถเครื่องซึ่งขี่ย้อนศรมาทั้งสองคัน รถเครื่องชนท้าย ตำรวจบอกว่ารถเครื่องเป็นฝ่ายผิด ผมกับจิ๋ว ผู้ใหญ่ หารือกันว่าอย่าให้ถึงตำรวจ ปรากฏว่าตกลงกันได้ ในที่สุดดาบตำรวจมองเห็นภาพ ว่าการไกล่เกลี่ยในชุมชนไม่ต้องไปถึงเจ้าหน้าที่ ไม่ต้องเสียเบี้ย ตกลงกันได้ รถเครื่องเสียได้รถกระบะ 1,500 บาท เรื่องจบ

คลองชีล้อม

แลกเปลี่ยนกรณีเรื่องยาบ้าที่ระบาดในชุมชน ว่าที่คลองชีล้อมกลายเป็นพื้นที่ปลอดยาเสพติด แต่ทำงานกันมานานตั้งแต่ปี 41 หมดเกลี้ยง (น้อยลง) ปี 48 โดยวิธีการใช้แบบสอบถาม สอบถามถามทางครัวเรือน ส่งตู้ ป.ณ.123 ใส่กล่องไปเปิดที่กองร้อย ไม่ได้เปิดที่หมู่บ้านเพื่อให้ชาวบ้านกล้าบอกความจริง

การเก็บข้อมูลนี้เป็นการเข้าไปเก็บด้วยตัวเอง ชี้แจงพูดคุยปรับความเข้าใจกับชาวบ้านก่อน ใช้การชี้แจงให้เข้าใจว่าข้อมูลที่ให้ต้องเป็นข้อมูลจริงเนื่องจากอะไร น้าหลีเล่าว่าจัดการเรื่องนี้ใช้เวลาถึง 8 ปี

เกาะสุกร

ควายที่เกาะมีหลายร้อยตัว เรามีกฎของชุมชนมาตั้งแต่แรก แต่ตอนนี้ที่ดินเปลี่ยนมือ ก็มีการล้อมรั้ว สัตว์ที่เลี้ยงแรกก่อนเคยเอาไปขายถึงมาเลเซีย แต่ระยะหลัง แม่ค้าไม่ซื้อเลยเลี้ยงไว้กินและขายในงานแต่ง แต่ว่ามีควายคนละ 5 ตัว อย่างน้อย ที่ดินทำนาเสียแล้ว ก็ต้องปล่อยควายหากินที่อื่น ควายก็ไปกินพืชผลที่ปลูก ถ้าผู้นำมานั่งร่วมคิดกัน น่าจะแก้ปัญหาได้ เพราะอย่างน้อย คนในชุมชนเป็นพี่เป็นน้องเพียงแต่ตอนนี้ขาดการพูดคุยในชุมชน

เกาะสุกรมีพื้นที่ประมาณ 8 พันกว่าไร่ ชาวบ้าน เลี้ยงสัตว์ ทำสวน สองอย่างนี้ก็เป็นศัตรูอยู่แล้ว ก็เลยพยายามแก้ปัญหากันเอง ปล่อยได้เป็นฤดูกาล คนทำสวน คนปลูกยางต้องร่วมด้วย คนเลี้ยงสัตว์ก็พยายามครอบคลุมสัตว์เลี้ยงตัวเอง ตอนนี้ก็มีการบุกรุกจับจองที่สาธารณประโยชน์ กลายเป็นที่ทำกินของชาวบ้านไปแล้วบางส่วน

โคกสะบ้า

เก็บข้อมูลระยะที่ 1 ไปแล้ว มีเวทีเตรียมความพร้อม ชี้แจง แล้วก็ลงพื้นที่เก็บข้อมูล เรียบเรียงข้อมูล ตรงนี้เรายังไม่ค่อยเข้าใจ แล้วก็เวทีสรุปบทเรียน ผมคิดว่าตรงนี้อาจจะต้องทำความเข้าใจกันใหม่หลาย ๆ ที่คงยังไม่เข้าใจ เวทีประชุมประจำเดือน การเรียบเรียงข้อมูลผมถือว่าสำคัญ เพราะเป็นการเตรียมนำเสนอระยะต่อไป

เพราะฉะนั้นอยากหาข้อสรุปว่าทำอย่างไรไม่ให้คนในชุมชนเกิดปัญหาความขัดแย้ง มองว่าบ้านเราเห็นว่าปัญหาเริ่มมีเริ่มเกิด เราคิดกันหรือยังว่าทำอย่างไรไม่ให้มันเกิด แม้กระทั่งเรื่องการเมือง ทั้งระดับท้องถิ่น ระดับชาติ เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งในชุมชนมาก เพราะฉะนั้นทำอย่างไรให้มันเกิดขึ้นน้อยที่สุด

อ.ไพสิฐ พาณิชย์กุล

ทำปรือไม่ให้ปัญหาความขัดแย้งเกิดขึ้นในชุมชน

- ปัญหาส่วนใหญ่สาเหตุจากการเมือง

กระบวนการวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งและการใช้ประโยชน์จากกระบวนการวิจัย?

ข้อมูล+การวิเคราะห์ (ปรากฏการณ์ที่พบเห็น) สู่ความรู้

ความรู้ + ข้อมูลชุดใหม่ + กระบวนวิเคราะห์ สู่ความรู้

ทางแก้ปัญหา - คิดทบทวน

- ดึงข้อมูลจากคลังข้อมูลเดิม ๆ
- ความพร้อมในชุมชนกับบทบาทของหน่วยงานที่เข้าไปช่วยเหลือ

- ทดลองใหม่ เริ่มจากทำข้อมูลแบบมีส่วนร่วม (จากผู้ที่เกี่ยวข้อง) เป็นการยืนยันความถูกต้อง

พลังของข้อมูล ⟶ พลิกสถานการณ์

งานการแก้ปัญหาแบบนี้ต้องทำนานต้องใช้เวลา ไม่ใช่ประกาศแก้ปัญหายาเสพติด แต่ต้องแทรกซึมหลายรูปแบบ พื้นที่ของน้ำหลีที่แก้ปัญหายาเสพติดใช้เวลาถึง 8 ปี เหมือนการทำวิจัย แต่จะทำอย่างไรให้รู้ว่า การทำแบบนี้หรือวิธีนี้จะแก้ปัญหาได้ หรือจะนำไปสู่แนวทางในการแก้ปัญหาได้ หรือจะนำกรณีที่มีวิธีการแก้ปัญหาที่น่าสนใจมาแลกเปลี่ยนกันได้อย่างไร

ประสบการณ์คลองชีล้อมทำให้เห็นว่า

โครงสร้าง/องค์ประกอบ/กระบวนการของปัญหา

เราเข้าใจกระบวนการปัญหาขนาดไหน?

เห็นสาเหตุ แต่ขาดความเชื่อมโยง

การแก้ปัญหาของชุมชนด้วย<u>ความรู้</u>ที่เกิดจากการวิจัยท้องถิ่น

ที่เรามาอาสาทำ เป็นเรื่องการแก้ปัญหาชุมชน ซึ่งมีเต็ม เช่น ยาเสพติด การเมือง ใช้กระบวนการวิจัยมาแก้ปัญหา ที่จริงความรู้มาจากหลายที่ เช่น ภาครัฐ ที่ต้องการแก้ปัญหายาเสพติด ออกนโยบาย ความรู้ประเภทนี้บางครั้งแก้ปัญหาไม่ได้ เพราะไม่สามารถตอบโจทย์กระบวนการแก้ปัญหาได้ เช่นเดียวกับของคลองชีล้อม ที่มีการเชื่อมโยงข้อมูล ทำไปเรื่อย ๆ มีหลายวิธีการ

เราไม่เห็นสาเหตุความเชื่อมโยง แก้ตรงนั้นทีแก้ตรงนี้จุด เลยทำให้แก้ไม่ได้ แต่ของคลองชีล้อมมีข้อมูล มีคนที่เกี่ยวข้อง กับคนนี้แก้แบบนี้ คนนั้นแก้แบบนั้น มีการเชิญใครต่อใครเข้ามารับรู้หาวิธีการด้วยกัน

ผมเห็นกระบวนการที่พัฒนาไปสู่ความขัดแย้งแล้ว (จากข้อมูลที่ได้มา) เพราะฉะนั้น ทำอย่างไรให้สะท้อนภาพให้เห็นว่า แต่ละชุมชน มีการพัฒนาไปสู่ความขัดแย้งอย่างไรบ้าง ทำมาให้เห็น เช่น เรื่องของวัย ก็มีส่วนในการพัฒนาไปสู่ความขัดแย้ง

ถ้าแต่ละที่ทำให้กระบวนการเห็นการพัฒนาการไปสู้ความขัดแย้งให้ชัดเจน เราก็จะสังเคราะห์หรือนำไปสู่วิธีการหรือแนวทางในการแก้ปัญหาได้

รู้สาเหตุแล้ว ต้องเชื่อมโยงให้ได้ด้วย เช่น วัวไปกินหญ้ากินผัก แต่เพราะอะไร เพราะพื้นที่ของวัวน้อยลง จะแก้ปัญหาอย่างไร เช่น อบต. มีที่หลวง อาจพัฒนาไปเป็นทุ่งเลี้ยงสัตว์ แต่ถ้าจะแก้ปัญหาด้วยการล้อมรั้วหรือล่ามเชือก เป็นเพียงการแก้ปัญหาระยะสั้น เพราะฉะนั้น การเชื่อมโยง แล้วมองไปข้างหน้าไกล ๆ แก้ปัญหาระยะยาวเป็นเรื่องสำคัญ

กระบวนการที่ทำให้เห็นปัญหา เป็นเรื่องสำคัญ ทำให้เราคลายล็อกได้ คิดว่าเรื่องราวเหล่านี้เรียนกันได้ บางตัวอย่างสามารถนำไปใช้กับกรณีอื่น ได้

คุณมานพ

การเมืองเหมือนฝนตก มาเป็นฤดูกาล บางช่วงหยุด ซา หนัก การวิเคราะห์สาเหตุไม่ใช่มองแค่ปรากฏการณ์ แต่ต้องมองในภาพรวม บางปัญหาต้องคุยหลายฝ่าย แต่ช่วงแรกนี้เราอาจมองแต่ละเรื่อง แต่เมื่อเอามารวมกันแล้ว เราต้องมองให้ออกถึงสาเหตุใหญ่ สาเหตุหลักจริงก่อน แล้วค่อยหาทางแก้ในภาพรวม

ถ้าเรามองสาเหตุย่อยแล้วมองให้เห็นภาพรวม แล้วแก้ปัญหาก็จะชัด และแก้ปัญหาได้ในระยะยาว

การวิเคราะห์สาเหตุเป็นเรื่องสำคัญ ต้องเห็นให้ตลอดตั้งแต่ต้นทางถึงปลายทาง

เดือนกุมภาพันธ์ต้องเสร็จเรื่องข้อมูล เราจะหาทางทำปรือแต่ละพื้นที่ หาทางในการทำงาน เช่น หมู่บ้านละ 10 เรื่องเป็นอย่างน้อย เราจะทำอย่างไร เสร็จในแบบที่ค่อนข้างจะสมบูรณ์ แต่ละพื้นที่ลองไปทำตารางมาดูว่าจะทำอะไรบ้าง จะได้เข้าไปช่วย หลังจากนั้นเราค่อยเอาข้อมูลมาเรียบเรียง แบ่งกลุ่มข้อมูล ตั้งวงคุย อาจจะอยู่ด้วยกันสองวันหนึ่งคืน หรือแล้วแต่ทางพื้นที่สะดวก เราต้องเอาข้อมูลมาย่อยเพื่อให้เราเข้าใจปัญหา สาเหตุ การแก้ ทั้งหมด

หลังจากนั้นจัดเวทีหมู่บ้าน คืนข้อมูลพวกนี้สู่ชุมชน เพื่อรับรู้ สร้างการเรียนรู้ พื้นที่หมู่บ้านละอย่างน้อย 10 คน อันนี้น่าจะเป็นเดือนมีนาคม เมษาต้องเตรียมเวทีระดับตำบล พฤษภาคมน่าจะถึงเวทีระดับจังหวัด เพราะฉะนั้นเราต้องมาสรุปข้อมูลร่วมกัน จะมีอาจารย์เข้ามาช่วย วิเคราะห์ให้เห็นว่าข้อมูลที่ได้มาบอกอะไร หรือวางแผนต่อย่างไรได้บ้าง

นายโชติ อับดุลกะเดช อดีตโต๊ะอิหม่ามเกาะลิบงกล่าวอวยพร ปิดเวที

เราต้องการจัดการความขัดแย้งในชุมชน ลดปัญหา ลดค่าใช้จ่าย บางครั้งเรื่องที่ขึ้นโรงขึ้นศาลไม่ใช่เรื่องที่เหมาะสม ดังนั้น เมื่อเราทำงานแล้วให้คิดเสียว่าไม่มีงานใดที่จะลื่นไหล เพราะฉะนั้นมีปัญหาเราก็ต้องช่วยกันแก้ปัญหา คนทำงานก็ต้องถูกแรงกระทบ นี่เป็นสิ่งสำคัญที่ท้าท้ายหัวใจคนทำงานทุกคน ขอให้ทุกคนประสบความสำเร็จการทำงานทั้งส่วนตัวและส่วนรวม ขอให้พระผู้เป็นเจ้าดลใจดลจิตให้พวกเราทำในสิ่งที่ถูกสิ่งที่ควรด้วย

รายงานเวทีประชุมประจำเดือนเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง

วันจันทร์ที่ 25 พฤษภาคม 2552 เวลา 10.00-17.00 น. ณ ห้องประชุมหอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติฯ ตรัง

ผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมด 40 คน

เครือข่ายจาก 10 พื้นที่

นาหมื่นศรี ผู้ช่วยสมเจตน์

คลองชีล้อม น้าหลี,น้าดี,ผู้ใหญ่จิต,ผู้ใหญ่ย้วน

บางหมาก ผู้ช่วยประวิทย์,สูช่วย,บังดน,ผู้ใหญ่ปรีชา,พี่ถาวร

นาวง ผู้ใหญ่แฉล้ม,นายนิรันดร์ (มาเรียนรู้งาน)

ปากแจ่ม กำนันเผดิม,พี่ชีพ

สุโสะ ผู้ใหญ่สุรพงษ์, ผู้ใหญ่หนอม,ผู้ช่วยประยงค์,ผู้ช่วยมณี,ผู้ช่วยก่อเดช

เกาะลิบง กำนันหีม

เกาะสุกร ครูแอ๋ว,บังอง,ผู้ใหญ่ขวัญ,นางวันดี (เจ้าของคดีศึกษาเรื่องทำร้ายร่างกาย)

โคกสะบ้า พี่สุชีพ

วังคีรี ผู้ใหญ่กรอด,พี่เอียด,พี่ปิ๋ม

ทุ่งค่าย ผู้ใหญ่ชะเวท

ผู้เชี่ยวชาญจากกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ

ชช.เพลินใจ เหรียญนาค

สำนักงานคุมประพฤติจังหวัดตรัง

คุณโกเมน รอตโกมิล

คุณมัณฑนา

เจ้าหน้าที่สำนักงานยุติธรรมจังหวัดตรัง

คุณสายรุ้ง ศรีเพ็ชร

ผู้ประสานงาน สกว.ตรัง

คุณมานพ ช่วยอินทร์

ทีมพี่เลี้ยงสกว.ตรัง พี่เลี้ยงกรมฯ

น.ส.สุทิน สีสุข

นางสาวจอมแก้ว เสนี

นักศึกษาฝึกงาน สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง กทม.

นายสันติสุข สิทธิชัย

นายจาตุรงค์ ด้วงนุ้ย

วัตถุประสงค์

1. เพื่อแลกเปลี่ยนกระบวนการทำงานวิจัยของเครือข่ายทั้ง 10 พื้นที่
2. เพื่อให้เครือข่ายและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้พบปะปรึกษาปัญหาการทำงาน
3. เพื่อวางแผนการทำงานต่อ

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. เครือข่ายสามารถนำวิธีการทำงานของพื้นที่อื่นไปปรับใช้กับทีมตัวเองได้
2. ได้ปรึกษาปัญหากับเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีความรู้เกี่ยวกับปัญหาที่เกิด
3. ได้กิจกรรมที่ต้องทำต่อ

บันทึกกิจกรรม

กำนันเผดิมมาเร็วเสมอ

ก่อนเริ่มเวทีในเวลา 10.00 น. เรามักนั่งคุยแลกเปลี่ยนเรื่องทั่วไปกันก่อนเสมอ เป็นการรอเพื่อนๆ และสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน (เพราะเราเป็นชาวสวนยางเช้าๆขอทำมาหากินกันก่อน)

กิจกรรมวันนี้เริ่มด้วยการแนะนำตัว คุณสุทินพี่เลี้ยงโครงการได้ให้เครือข่ายหรือที่เรียกกันว่าทีมวิจัยนั้นแนะนำตัวเองว่าชื่ออะไร มาจากไหน และบอกว่าประทับใจอะไรที่ได้มาทำงานยุติธรรมชุมชนนี้

1. กำนันเผดิม โชติรัตน์ ประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลปากแจ่ม บอกว่าประทับใจทุกคนที่มาเพราะทุกคนที่มาถือว่าเป็นคนที่เสียสละและมาด้วยใจ เงินเดือนก็ไม่มี ใครมีอะไรก็ไปหาผมที่บ้านที่หมู่ที่ 3 ตำบลปากแจ่มได้

2. พี่ทีป สวัสดีค่ะ ชื่อนางฤทัยรัตน์ โชติรัตน์ เป็นเครือข่ายจากตำบลปากแจ่ม ประทับใจเพื่อนๆที่ทำงานเครือข่ายนี้
3. พี่ปิ๋ม ทีมวิจัยจากตำบลวังคีรี มาทำงานตรงนี้ที่ประทับใจมากที่สุด ตอนลงพื้นที่เก็บข้อมูลที่ชาวบ้านให้ความร่วมมือ โดยเฉพาะเรื่องฆ่ากันที่เขากล้าเล่าให้เราฟัง เพราะเขาให้ความเชื่อถือเรา อยากให้เราอยู่กับกรมฯไปนานแสนนาน
4. พี่เอียด ชื่อนางประภาพรรณ ทีมวิจัยจากตำบลวังคีรี สิ่งที่ประทับใจ คือได้พบปะเครือข่ายในหลายๆ ตำบล ไปเจอกันที่ไหนก็ให้ทักทายกันบ้าง
5. ผู้ใหญ่กรอด จากตำบลวังคีรี ภูมิใจที่ได้ไปไกล่เกลี่ย
6. บังอง ชื่อนายองอาจ ทีมวิจัยจากตำบลเกาะสุกร ประทับใจที่ได้ช่วยเหลือชาวบ้านทางศูนย์ได้แนะนำให้ชาวบ้าน ได้รู้ลึกถึงปัญหา
7. อาจารย์ราตรี ปักษี หัวหน้าโครงการตำบลเกาะสุกร อยากจำชื่อให้ได้ทุกคนแต่บางทีจำไม่ได้ อายุมาก ประทับใจที่ได้ช่วยเหลือคนที่มีปัญหาเกี่ยวกับคดีความต่างๆ ได้เห็นการปฏิบัติงานของเครือข่าย ได้เห็นบ้านเราแล้วได้เห็นบ้านของคนอื่นบ้าง ไม่ใช่อยู่แต่ในเกาะ เอาตัวอย่างจากที่อื่นไปปรับปรุงได้
8. ผู้ใหญ่ย้วน หัวหน้าโครงการตำบลคลองชีล้อม วันนี้มีน้องใหม่มาเพิ่มกันบ้าง ประทับใจการทำงานของคณะกรรมการตำบลคลองชีล้อมทุกคน ทีมทำงานดี มีทีมพี่เลี้ยงที่ช่วยหนุนการทำงาน เพราะบางทีเราก็ทำเองไม่ได้
9. นางถาวร ทีมวิจัยตำบลบางหมาก งานนี้ทำให้ที่ได้รู้จักเครือข่าย ได้ช่วยเหลือชาวบ้าน ติดต่อประสานงานได้ ประทับใจสูช่วย ทีมวิจัยของทีมบางหมากเอง
10. น้าดี ทีมวิจัยตำบลคลองชีล้อม ประทับใจทีมงานและเครือข่ายที่เป็นกันเอง
11. น้าหลี ทีมวิจัยตำบลคลองชีล้อม ดีใจมากที่ได้รวมตัวกันอีกครั้งหนึ่ง ได้พบหน้าได้เจอกันตั้งแต่ทำมาประทับใจพี่เลี้ยง ที่ช่วยแนะนำช่วยบอกเล่า ในสิ่งที่ทีมยังไม่รู้ ตอนนี้คิดว่าทำไปได้บ้าง แต่อยากเรียนรู้การทำงานจากศูนย์อื่นๆ ด้วย
12. บังดน หัวหน้าโครงการตำบลบางหมาก เรียนท่าน ชช.เพลินใจ เหรียญนาค และเครือข่ายที่ประทับใจพี่เลี้ยงที่แนะนำให้ความรู้ และสกว. ที่สนับสนุน จะทำงานให้สำเร็จ
13. ผู้ใหญ่จิต ทีมวิจัยตำบลคลองชีล้อม ประทับใจทุกขั้นทุกตอน มันไม่ใช่เรื่องง่าย และสำหรับคนที่มีความรู้น้อยอย่างพวกเรา ถ้าคิดว่าง่ายก็ง่าย ถ้าคิดว่ายากก็ยาก ทำมาแล้วคิดว่าใช้ได้ และมีพี่เลี้ยงคอยช่วยเหลือ ประทับใจทุกคนที่ได้ทำงานร่วมกัน
14. สูช่วย ทีมวิจัยตำบลบางหมาก สิ่งที่ประทับใจ คือ การที่เครือข่ายแต่ละเครือข่ายร่วมใจกันทำ และพี่เลี้ยง ช่วยกันหลายแรง
15. ผู้ใหญ่ปรีชา ทีมวิจัยตำบลบางหมาก สิ่งที่ประทับใจ คือ ประทับใจสูช่วยที่ช่วยเหลือคนในหมู่บ้านทุกเรื่องทุกอย่าง

16. ผู้ช่วยสวัสดิ์ ทีมวิจัยตำบลบางหมาก ประทับใจการทำงานเป็นทีม และได้ประสบการณ์การทำงานหลายอย่างจากพี่น้องต่างเครือข่าย
17. ผู้ช่วยประวิทย์ ทีมวิจัยตำบลบางหมาก ประทับใจวาระการทำงานของเครือข่ายที่ก้าวหน้า มีการวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของเครือข่าย การเข้าไกล่เกลี่ยประทับใจประชาชนที่ให้ความร่วมมือ
18. ผู้ใหญ่แฉล้ม ทีมวิจัยตำบลนาวง สิ่งที่ประทับใจ คือได้เรียนรู้กฎหมาย หลายๆอย่างได้รู้จักกับเจ้าหน้าที่ และนำความรู้มาให้กับชาวบ้าน และรู้สึกประทับใจที่เจ้าหน้าที่ไปถึงบ้าน รู้ว่าผมเป็นอย่างไร
19. พี่สุชีพ เลขาศูนย์ตำบลโคกสะบ้า บอกว่าวันนี้มาคนเดียว ผู้ใหญ่วีติดประชุมกองทุนหมู่บ้าน สิ่งที่ประทับใจ คือ การได้ทำงานเพื่อสังคม ช่วยเหลือพี่น้อง ไกล่เกลี่ยปัญหาในชุมชน น้องๆทีมงาน สกว.ที่ได้เข้าไปติดตามดูแลเครือข่าย ช่วยเหลือ แนะนำในการเก็บข้อมูล
20. เรียนท่าน ชช. ผมผู้ใหญ่สมบัตร หูดัง มาจากหมู่ที่ 4 ตำบลเกาะสุกร ยินดีที่ได้มานั่งตรงนี้ เพราะว่านานแล้วที่ไม่ได้มา ประทับใจตรงที่ได้ช่วยเหลือชาวบ้าน ช่วยได้บ้างช่วยไม่ได้บ้างแต่ก็ภูมิใจที่ได้ช่วย มีทีมงานสกว.ไปแนะนำ
21. ผู้ช่วยสมเจตน์ ทีมวิจัยตำบลนาหมื่นศรี สวัสดี ท่าน ชช. และเครือข่ายทุกท่าน ธรรมดาจะมา 3 คน แต่วันนี้มาคนเดียว เพราะคนอื่นๆ ติดประชุม สิ่งที่ประทับใจ คือ ความร่วมมือของทุกเครือข่ายที่มาประชุมพร้อมหน้ากัน ประทับใจที่สุด คือ สามารช่วยชาวบ้านได้ ลดคดี ลดเวลาลดค่าใช้จ่าย นอกจากนี้เมื่อไกล่เกลี่ยแล้วคู่กรณีจะไม่มีใครรู้สึกว่าเป็นผู้แพ้หรือผู้ชนะ
22. ผู้ใหญ่ชะเวท จากตำบลทุ่งค่าย ในวันนี้ผมมาธุระที่สกว. พอดีเจอพี่มานพ บอกให้มานั่งสังเกตการณ์ผู้เข้าร่วมประชุมส่วนใหญ่เปิดศูนย์แล้ว ทุ่งค่ายกำนันบอกว่าให้เปิดศูนย์ได้เร็วๆนี้ ผมเพิ่งไกล่เกลี่ยไปเรื่องหนึ่ง คือเรื่องตบกัน บันทึกเรียบร้อย อยู่มาเกิดเรื่องแบบเดียวกันอีก แต่ไม่ได้บันทึก หลังจากนั้นขึ้นโรงพัก กำนันบอกว่านี่ไงข้อเสียของการไม่ได้บันทึก ขอบคุณมากที่ได้ให้โอกาสเข้าร่วมมาสังเกตการณ์ในวันนี้
23. กำนันหีม รู้สึกภูมิใจที่ได้ทำงานตรงนี้ เพราะว่าได้รับการยอมรับ แต่ก่อนทำงานร่วมกับผู้นำทางศาสนา แต่ตอนนี้ชาวบ้านรู้จักศูนย์ฯ กับคณะกรรมการมากขึ้น เมื่อไม่นานมานี้มีชาวบ้านมาร้องเรียนให้ไปไกล่เกลี่ยเรื่องราวที่เกิดขึ้นในโรงเรียน ชาวบ้านยอมรับมากขึ้น รู้สึกภูมิใจ
24. ท่าน ชช.เพลินใจ เหรียญนาค ประทับใจผู้ใหญ่ชะเวท แล้วขอถามกลับว่าประทับใจอะไรในเครือข่ายที่เปิดศูนย์แล้ว และเพราะอะไรที่ทำให้อยากเปิดศูนย์เหมือนเครือข่ายอื่นๆ

ผู้ใหญ่ชะเวท เรียนท่าน ชช.ที่เคารพ ก่อนนี้ก็เริ่มจากการทำเล็กๆ อยู่ในหมู่บ้าน ปกติผู้ใหญ่ก็ไกล่เกลี่ยทุกเรื่องอยู่แล้ว แต่ไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร อยากเปิดศูนย์เพื่อเป็นที่เก็บข้อมูลรองรับการแก้ปัญหาความขัดแย้ง

ท่าน ชช. เพลินใจ บอกผู้ใหญ่ว่าเป็นเป้าหมายของการทำโครงการนี้ อยากให้ศูนย์ของเราเป็นศูนย์การเรียนรู้ให้กับพื้นที่ใกล้เคียง เห็นดีก็ทำด้วย คิดว่าไม่นานผลงานของเราได้ประชาสัมพันธ์ให้ทุกภาคส่วนรับทราบโดยทั่วกัน อยากบอกว่าประทับใจพวกเราทุกคน ความเสียสละของพวกเราทุกคน ตอนแรกอาจจะงงไม่รู้ว่าทำอะไรกัน พูดถึงการทำงานของราชการ ที่ดีไซด์มาให้เรียบร้อย และให้งบประมาณลงมา แต่โครงการของเราเป็นโครงการที่ทำจากข้างล่าง

นอกจากนี้ยังพูดถึงคำพูดของบังคน ที่พูดในช่วงแรกๆ ทำโครงการว่าไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร (ไม่รู้อีทำปรือ) ชช.กลับไปเล่าให้คนในกรมฯฟัง เราก็ใจฝ่อเลย คือการทำงานของเราเป็นรูปธรรมและช่วยคนได้จริงๆ เห็นความเป็นทีมงาน เมื่อลงไปทำงานแล้วชาวบ้านไว้วางใจ ยอมเล่าเรื่องราวให้ฟัง อยากทำงานไปด้วยกันจนกว่าเครือข่ายทั้งหลายจะกลายเป็นศูนย์เรียนรู้

ในวันนี้เราจัดเวทีนั่งล้อมวงเป็นรูปตัวยู มีไมล์เวียนให้พูดแลกเปลี่ยนกันได้อย่างทั่วถึง

คุณสุทิน วันนี้ไม่เห็นน้องแขกเนื่องจากเขาป่วยเป็นโรคชิคุนกุลยา วันนี้มีใครเป็นโรคฮิตนี้บ้าง ได้ยินเสียงตอบกลับมาว่ากินยาดักไว้แล้ว หรือบางคนบอกว่าดุกว่ายุงเลยไม่กล้ากัด

คุณสุทินได้ไล่กิจกรรมที่ทำมาแล้วมีดังนี้

- เตรียมความพร้อมทีมวิจัย
- ชี้แจงชาวบ้าน
- วางแผนการเก็บข้อมูล
- เก็บข้อมูล
- ฝึกวิเคราะห์ข้อมูล
- เติมเต็มข้อมูล
- ร่วมกิจกรรมของ สกว. กรมคุ้มครองสิทธิฯ ยุติธรรมจังหวัดตรัง คุมประพฤติตรัง
- ประชุมประจำเดือน ประชุมหมู่บ้าน
- ทำรายงาน บัญชีการเงิน

แล้วบอกว่าวันนี้ให้ช่วยกันเล่าว่าทำอะไรบ้าง เกิดอะไรขึ้นบ้าง มีปัญหาอุปสรรคอะไรบ้าง มีจุดเด่น จุดด้อยอย่างไร และมีข้อเสนอแนะอะไรบ้าง โดยให้เครือข่ายซักถามกันเองดีกว่า อย่าให้ตนเองเป็นคนถามเลย หลังจากนั้นก็แจ้งให้ทราบว่าจะมีพื้นที่ที่ต้องกลับก่อน คือ วังคีรีกับปากแจ่ม เนื่องจากติดภารกิจ พื้นที่อื่นอยู่ครบ เพราะช่วงบ่ายจะวางแผนการทำงานต่อด้วย อาทิ พื้นที่นาวงพี่สัญญาบอกแล้วว่าติดขัด แต่ก็มีวิธีการแก้ไขปัญหานั้น อยากให้ช่วยกันซักถาม ให้แต่ละเครือข่ายมาเล่าข้างหน้าเวที เล่าจริงตามที่ทำ โครงการนี้เป็นโครงการความร่วมมือ ระหว่างกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ และสกว.ตรัง และมีหน่วยงานทั้งสำนักงานคุมประพฤติ, ยุติธรรมจังหวัดอีกซึ่งจะมาสมทบในช่วงบ่าย พื้นที่แรกที่จะมาเล่าคือ วังคีรีเนื่องจากติดภารกิจในช่วงบ่าย

ตำบลวังคีรี

พี่ปิ่ม ตอนแรกได้ประชุมทีมงานว่าอีทำปรือที่จะทำให้เป็นรูปธรรม เพราะผู้ใหญ่กำนันไม่ว่างกันเลยมีเรื่องเข้ามาให้ไกล่เกลี่ยไม่เว้นวัน มาเจออาจารย์มานพ บอกว่าสนใจที่จะเปิดศูนย์ไหม หลังจากประชุมกันแล้วก็เปิดศูนย์ โดยมีผู้ใหญ่กรอดเป็นแกนนำ เพราะไปไกล่เกลี่ยเรื่องต่างตำบลอยู่บ่อยๆ ตอนแรกชาวบ้านไม่ยอมรับ เช่นตอนลงเก็บข้อมูลใหม่ๆชาวบ้านไม่กล้าเล่า ตอนนี้ยอมรับมากขึ้น ตอนเปิดศูนย์ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากกรมฯ มีท่านอธิบดีลงมาเปิดศูนย์ อธิบดีมาคุยให้ชาวบ้านได้ฟังอย่างชัดเจน ตอนแรกไม่มีที่ทำงานที่เป็นหลักแหล่งตามตัวยาก แต่ตอนนี้มีศูนย์ฯที่เห็นเป็นรูปธรรมแล้ว วังคีรีบันทึกข้อมูลได้ 80 กว่าเรื่อง

อุปสรรค คือ ทำอย่างไรให้คนเชื่อ เชื่อนาย (ตำรวจ) มากกว่า พอไปหานายนายเอาเงินมาก แต่ถ้ามาไกล่เกลี่ยที่ศูนย์ไม่เอาเงินเลย

ข้อเสนอแนะ อยากให้ทนายมาให้คำแนะนำความรู้ เนื่องจากทีมไม่มีความรู้ด้านกฎหมายเลย

จุดเด่น เครือข่ายของจังหวัดตรังไปกันไกลแล้วนะ จังหวัดอื่นยังมาดูงานจังหวัดตรังเลย

จุดด้อย อยากให้ท่านผู้ใหญ่หลายๆคนบนกรมฯ มาคลุกคลีกับพื้นที่ เพราะคนสูงๆไม่ค่อยรู้ปัญหาของชุมชน เท่ากับคนในชุมชนเอง

สุทิน ถามเพิ่มเรื่องการทำโครงการ

พี่เอียด การเก็บข้อมูลของวังคีรีรู้สึกว่ายากมาก เพราะต้องหาชาวบ้านที่ให้ข้อมูล แล้วยังจะต้องมาฝึกเขียนอีกกว่าจะเขียนได้สักเรื่องอู้ย (ถอนหายใจ) แต่เมื่อหลายฝ่ายช่วยกัน ก็แก้ปัญหาได้ ตอนนี้งานถือว่าเสร็จแล้วประมาณ 80%

ในช่วงเวลานี้คุณสายรุ้งจากสำนักงานยุติธรรมจังหวัดตรังเข้ามา แล้วก็แนะนำตัวเอง สวัสดีเครือข่ายทุกท่าน ขอโทษที่มาช้าเนื่องจากไปพบ ผบ.เรือนจำ

สุทิน สรุปว่า วังคีรีอยากมีพี่เลี้ยงที่มีความรู้ด้านกฎหมาย ตอนนี้เราคิดงานต่อได้แล้ว รู้แล้วว่าตอนนี้ตนเองขาดอะไร ต้องการอะไรหรือจะหาที่ปรึกษาของศูนย์ก็ได้

ท่าน ชช. เสริมเรื่องการติดต่อพี่สายรุ้ง ที่สำนักงานยุติธรรมจังหวัดตรัง ตอนนี้มีกฎหมายที่ทางกระทรวงจะร่างขึ้นมา คนทำงานไกล่เกลี่ยไม่มีกฎหมายรองรับ ทางการก็พยายามที่จะร่างกฎหมายขึ้นมารองรับ ตำรวจก็ร่างกฎหมายเรื่องการไกล่เกลี่ยในขั้นสอบสวน เดิมมีการไกล่เกลี่ยเฉพาะคดีแพ่ง คดีอาญาไกล่เกลี่ยไม่ได้ แต่คดีอาญาบางคดีไกล่เกลี่ยได้และกำลังร่างกฎหมายรองรับ

ในอนาคตถ้ามีคดีตำรวจก็สามารถยุติคดีได้ ศาลก็ยุติได้ ตอนนี้กำลังร่างกฎหมายหลายฉบับมาก ไกล่เกลี่ยในชั้นตำรวจ ถ้ามีปัญหาอะไรให้ปรึกษาคุณสายรุ้ง

คุณสายรุ้ง ให้เบอร์โทร 075-214562 075-214773 และ 089-1252102 และบอกว่านอกจากตัวเองแล้วหากมีปัญหาข้อสงสัยสามารถปรึกษานิติกรที่สำนักงานยุติธรรมจังหวัดได้ นิติกรชื่อคุณธีรวุฒิ ปรึกษาข้อกฎหมายได้ทุกเรื่อง ปรึกษาฟรี เช่น เรื่องค่าตอบแทนผู้เสียหายในคดีอาญา เป็นต้น

แล้วทีมพื้นที่ตำบลสุโสะมาเพิ่มอีก ให้แนะนำตัวสั้นๆ

ผู้ช่วยมณี สวัสดีท่านวิทยากรและเพื่อนสมาชิกทุกคน ผมนายมณี ตู้ดำ ประทับใจหลายๆสิ่ง ได้เรียนรู้ด้วยตนเอง หลายๆเรื่องจากศูนย์อื่นด้วย ได้เรียนรู้เรื่องราวที่เราไม่เคยประสบมาเลย

ผู้ช่วยประยงค์ เราก็ได้มาอบรมกันหลายครั้ง ที่เราได้ไกล่เกลี่ยมาประมาณ 30 เรื่อง ชาวบ้านให้ความสนใจและให้ความร่วมมือในการไกล่เกลี่ย ไม่ต้องพูดมากนักเพราะมาล่า (ช้า) แล้ว

ผู้ช่วยก่อเดช สิ่งที่ประทับใจ คือ ได้ร่วมงานกับเครือข่ายหลายๆท่าน

ผู้ใหญ่สุรพงษ์ สิ่งที่ประทับใจ คือ ประทับใจทีมงาน

ผู้ใหญ่หนอม สิ่งที่ประทับใจ คือ เรื่องการไปไกล่เกลี่ยเรื่องอะไรก็ดี ประทับใจทีมงานของตำบลสุโสะด้วยที่ให้ความร่วมมือ

พี่ปิ่ม เพิ่มเติมเรื่องการทำงานของเครือข่ายตำบลวังคีรีที่บอกว่าตอนนี้ได้เข้าแผน อบต.เรียบร้อยแล้ว คิดว่าจะจัดการอบรมผู้นำของศูนย์ยุติธรรมชุมชน ทำอย่างไรให้ชาวบ้านเชื่อถือ ซึ่งเมื่อเราไปอบรมไปฟังมาเราก็จะได้พัฒนาตนเอง

คุณสุทิน สรุปว่าจุดเด่นของตำบลวังคีรี คือ เข้าแผน อบต.ไว้แล้ว 20,000 บาท

หลังจากวังคีรีเล่าประสบการณ์การทำงานจบคุณสุทินชี้แจงเครือข่ายเพิ่มเติมว่าต้องเล่าถึงอะไรบ้าง กิจกรรมงวดที่ 1 ตั้งแต่เวทีเตรียมจนถึงเก็บข้อมูลเสร็จ การเก็บข้อมูลมีวิธีการไหนบ้างจนพี่เลี้ยงลงไปช่วยเก็บตก

นอกจากทำงานในโครงการแล้ว เครือข่ายยังเข้าร่วมงานของหน่วยงานอื่นอีก บางพื้นที่ทำกิจกรรมที่นอกเหนือจากโครงการ เช่น เกาะลิบงที่ทำกิจกรรมเรื่องร้านเหล้า คุณสุทินบอกว่าถ้าประชุมเรื่องนี้ก็สามารถนำมาเขียนเป็นกิจกรรมได้เช่นกันเนื่องจากเป็นการร่วมกันแก้ไขปัญหาในชุมชน

คุณมานพให้ชี้แจงกิจกรรมที่เหลือว่าต้องทำอะไรบ้าง

สุทิน ข้อมูลที่ได้มาตอนนี้วิเคราะห์แล้วในระดับพี่เลี้ยง แล้วจะนำกลับไปให้ทีมวิเคราะห์กันอีก อย่างเช่น เกาะสุกร ตอนนี้ได้วิเคราะห์และแยกเป็นประเด็นแล้ว

- วิเคราะห์ข้อมูล
- คืนข้อมูล /ประกาศผลงานของศูนย์ฯในชุมชน (เวทีระดับตำบล)
- เวทีแลกเปลี่ยน/ถอดบทเรียน 3 วัน 2 คืน
- เวทีระดับจังหวัด 400 คน จัด 1 วัน
  - นำเสนอผลงาน
  - ประกาศตัวตน
  - หน่วยงานรับทราบ/ยอมรับ

คุณมานพ บอกว่าตอนนี้ที่ห่างพื้นที่ไป เนื่องจากทีมพี่เลี้ยงกำลังดูรายงานอยู่หัวฟูทีเดียว หลังจากนั้นก็จะนำข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์ ต่อมาก็จะเป็นการจัดเวทีตำบล นำเสนอต่อชาวบ้านให้ชาวบ้านได้รับรู้ หลังจากเวทีระดับตำบล ก็จะมีเวทีแลกเปลี่ยนอีกทีหนึ่งว่าเราทำมาทั้งหมดแล้วได้อะไรมาบ้าง หลังจากนั้นจะเป็นการจัดเวทีระดับจังหวัด จะเชิญครือข่ายตำบลละ 30 คน เป็นเวทีที่บอกว่าอนาคตของยุติธรรมชุมชนจะไปทางไหน เพราะจะเชิญหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาเข้าร่วมทั้งหมด จะเชิญปลัดกระทรวงยุติธรรมด้วย คาดว่าของตรังจะต้องเดินหน้าต่อไป ใช่ว่าโครงการจบแล้วจะจบกันไป

คุณสุทิน พื้นที่ต่อไปให้ตำบลปากแจ่มเล่ากิจกรรม โดยมีกำนันเผดิม โชติรัตน์เป็นตัวแทน

ผู้ช่วยประวิทย์ จากตำบลบางหมากขอคั่นรายการ พี่ทินจึงส่งไมล์ไปให้ ผู้ช่วยถามเรื่องกรณีรถชน รถของตัวเองจอดอยู่ แล้วก็มีรถอีกคันถอยหลังมาชน (จอดห่างกันประมาณ 10 กว่าเมตร) ทำให้รถได้รับความเสียหาย แต่เจ้าของรถคันที่ถอยหลังมาชนไม่รับผิดชอบ บอกว่าถ้าอยากได้ค่าเสียหายก็ให้ไปฟ้องร้องเอาเ อง

ท่าน ชช. มันเป็นเรื่องของศักดิ์ศรีหรือเปล่าว่าต้องเอาเรื่องกันให้ได้ ชช.บอกว่าอันที่จริงน่าจะไกล่เกลี่ยกันได้ ผู้ช่วยบอกว่าฝ่ายเจ้าของรถที่ถอยมาชนท้าย ว่าถ้าจะเอาเงินให้ฟ้องศาลเอา ชช.แนะนำให้ไกล่เกลี่ย เพราะถ้าเป็นคดีความขึ้นมากลายเป็นเรื่องยาวได้ ถ้าฟ้อง คนผิดจะสู้คดี ผู้ช่วยถามว่าคนผิดจะมีสิทธิ์ชนะหรือไม่ ชช.บอกว่าไม่มีทางชนะแน่นอนเนื่องจากเป็นคนผิด อาจจะต้องเสียเงิน

ผู้ช่วยสมเจตน์ ถามว่าจอดอย่างไร ธรรมดาเขาบอกว่าให้จอดห่างจากคันอื่น 1 เมตร ผู้ช่วยประวิทย์บอกว่าตนจอดห่าง 10 กว่าเมตร

คุณมานพ ค่าซ่อมเท่าไหร่ ผู้ช่วยประวิทย์บอกว่า ประมาณสี่หมื่น ของผู้ช่วยมีประกันชั้นหนึ่ง คนชนได้เปรียบ คือ มีทนายของประกันอยู่แล้ว กรณีเราไม่มีประกันเราจะเสียเปรียบ สอง คือ ถ้าเรียกมาก เค้าประชดเพราะเขามีทนาย เขาสามารถพยายามหลีกเลี่ยงได้อีกมากมาย ทางที่ดีที่สุด คือ หาคนมาคุยให้ตกลงกัน เพราะถ้าคุยกันเรื่องกฎหมายเราจะเสียเปรียบทันทีเลย

เรื่องนี้จึงกลายเป็นประเด็นยาวจนเที่ยงครึ่งจึงต้องพักเที่ยงก่อน ค่อยมาคุยกันต่อในตอนบ่าย ซึ่งกำนันเผดิมของตำบลปากแจ่มต้องขอตัวกลับก่อน จึงต้องขออภัยกำนันไว้ด้วยที่ไม่สามารถให้ได้เล่าให้ทันก่อนพักเที่ยงได้

วันนี้ได้อาหารที่ทั้งมุสลิมและพุทธทานร่วมกันได้ คิดว่าคงจะราบรื่นเอร็ดอร่อยกันอย่างแน่นอน แล้วปัญหาเรื่องอาหารก็เกิดขึ้นอีกเป็นครั้งที่ที่เท่าไหร่ไม่รู้นับไม่ได้แล้วสำหรับการจัดเวทีเครือข่ายยุติธรรมที่ผ่านมา ทำไมไม่รู้เรื่องอาหารมักติดขัดเสมอ แสดงว่าเรื่องกินเป็นเรื่องสำคัญ ต่อไปเรื่องอาหารการกินคงต้องวางแผนดีๆ

เรื่องของเรื่องก็คือเราสั่งอาหารร้านสีฟ้า เป็นบุฟเฟ่แต่เราเอามาตักเป็นชุดๆ เอง ข้าวสวยที่ได้มา 1 กระติก ตอนแรกก็เห็นแล้วว่ากระติกข้าวนั้นค่อนข้างเล็กนั่นแหละ แต่น้องๆนักศึกษาฝึกงานบอกว่าเขาคงอัดมาแน่น พอตักได้เพียงคนละ 1 จานในรอบแรกข้าวก็หมดซะแล้ว จึงต้องโทรศัพท์หาที่ร้านเอาข้าวมาเพิ่มด่วนจี๋ นี่ขนาดย้ำแล้วนะว่ากลุ่มเครือข่ายฯเรากินข้าวจุ กว่าข้าวจะมาก็ต้องบอกเครือข่ายตามตรงว่าข้าวกำลังปลูกอยู่ให้ทานช้าๆ เดี๋ยวจะมาเพิ่ม แต่การกินก็คงขาดตอนไปบ้าง ทำให้หลายคนหันมากินผลไม้จนอิ่มแทนข้าว เมื่อข้าวมาก็มีเติมกันบ้าง แต่หลายคนก็บอกว่าอิ่มแล้ว แต่สุดท้ายก็ไม่เห็นใครจะเป็นปัญหาเรื่องข้าวหมดหรือต้องรอเติม แสดงว่าเรื่องกินสำคัญแต่ไม่ใช่เรื่องใหญ่โตอะไร ปัญหามีทางออกเสมอ เรื่องกินเรื่องใหญ่ แต่เรื่องความเข้าใจสำคัญกว่า

ภาคบ่ายเริ่มเวลา 13. 30 น.

คุณโกเมน รอตโกมิล เจ้าหน้าที่จากสำนักงานคุมประพฤติจังหวัดตรังมาสมทบ แนะนำตัวกับเครือข่าย หลังจากนั้นก็ให้เล่าประสบการณ์การทำงานของเครือข่ายกันต่อเลย

<u>นาหมื่นศรี</u>

ผู้ช่วยสมเจตน์ บอกว่านาหมื่นศรีเก็บข้อมูลได้ทั้งหมด 70 เรื่อง มีการทำงานเป็นทีม แบ่งเขตรับผิดชอบตามหมู่บ้าน เช่น ผู้ช่วยอยู่หมู่ที่ 3 ก็เก็บข้อมูลหมู่ที่ 3

จุดเด่น คือการทำงานเป็นทีม

จุดด้อย ทีมวิจัยบางคนไม่กล้าทำงาน

นาหมื่นศรีมีการประชุมตอนเย็น ในตอนกลางวันลงไปเก็บข้อมูลแล้ว ตอนเย็นเลยมานั่งคุยกันที่บ้านหัวหน้าทีมวิจัย ช่วยกันเติม ช่วยกันดู หลังจากนั้นก็ให้พี่เลี้ยงช่วยดูกันอีกที

คุณสุทิน ถามว่าชอบกิจกรรมอะไรมากที่สุด

ผู้ช่วยสมเจตน์ ชอบกิจกรรมที่นั่งถกเรื่องที่เกิดขึ้นใหม่ สำหรับเรื่องเก่านั้นคิดว่าเป็นการฟื้นฝอยหาตะเข็บมีความลำบากใจมากทั้งคนที่เก็บข้อมูลและผู้ให้ข้อมูลที่ไม่อยากเล่าเรื่องเก่า แต่ถ้าเรื่องทีเกิดขึ้นใหม่ๆสามารถแก้ไขได้ทันท่วงที และทำให้คู่กรณีดีกันเหมือนเดิมได้

คุณสุทิน คิดอย่างไรกับการเก็บข้อมูลย้อนหลัง/เรื่องที่เกิดขึ้นในอดีต

ผู้ช่วยสมเจตน์ บอกว่ามันมีทั้งดีทั้งเสีย เรื่องบางเรื่องคนรุ่นก่อนตัดสินไว้ดีอยู่แล้ว แต่เราเด็กรุ่นใหม่ๆจะไปทำบางทีข้อมูลบางข้อมูลไม่สามารถเอามาใช้ประโยชน์ได้แล้ว มันเก่าไปแล้ว

อบต. หนุนการทำงาน โดยเฉพาะนายก อบต. ส่วนการเข้าแผนอบต. นั้นตอนนี้เขียนแผนเสนอนายกแล้ว ขอเงิน 20,000 บาท คิดว่าต้องเข้าแผนปี 52 นี้แน่นอน

คุณสุทิน นาหมื่นศรีมีความเป็นกลุ่มก้อน มีวงคุยเป็นปกติอยู่แล้ว สามารถแทรกเรื่องที่ไปเก็บมาคุยกันในวงปกติได้

<u>โคกสะบ้า</u>

พี่สุชีพ วันนี้มาคนเดียวเนื่องจากท่านประธานติดประชุม ไม่รู้จะเริ่มเล่ายังไง เพราะทำหลายเรื่องแรง หลังจากเซ็นสัญญาโครงการ และทำงาน ทีมวิจัยที่ทำงานมีเพียง 4-5 คน

มีคณะกรรมการศูนย์กระจายอยู่ทุกหมู่บ้าน มีทั้ง อสม. หัวหน้าสายตรวจ อบต. เข้าร่วมด้วย ทำให้รู้ว่าการแก้ไขปัญหาต้องใช้คนหลายหน่วยงาน

ผมเองเป็นคนลงพื้นที่อยู่ตลอด ร่วมกับผู้ใหญ่ทวี และรองเลขาฯ ลงไปเก็บรวบรวมข้อมูลจากทุกหมู่บ้าน เรื่องราวที่เก็บส่วนใหญ่พบว่าเป็นเรื่องที่ดิน ทะเลาะวิวาท อุบัติเหตุ เรื่องที่เป็นปัญหาหลักตอนนี้ คือ ปัญหาเรื่องที่ดิน ซึ่งมีหน่วยงานเข้าไปแก้ไขอยู่ มีปัญหาในหมู่ 10, 1 ,6 ,11

จุดด้อย ทีมวิจัยบางคนไม่ได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูล เวลาไม่อำนวย ทำงานหลายหน่วยงานไม่มีเวลา การเก็บข้อมูลทำอยู่เรื่อยๆ

มีการพบปะพูดคุยกันเป็นประจำตามงานบุญต่างๆทั้งงานศพ งานแต่งงาน จากการทำโครงการการเขียนยังมีปัญหาอยู่พอสมควร การเขียนเรื่องราวนั้นไม่เป็นปัญหาแล้วเพราะตอนนี้เก็บข้อมูลเสร็จแล้ว การเขียนรายงานเป็นปัญหา เพราะไม่มีกรอบ พอนึกออกแล้วก็ลืม เขียนได้เพียงวันละ 1-2 กิจกรรม ปัญหาเรื่องการเขียนรายงาน เขียนไม่ถูก แต่หลังจากที่น้องแขกได้ลงไปที่บ้านก็ได้แนะนำ ว่าสามารถแทรกคำพูดไปในรายงานกิจกรรมได้ ก็เขียนได้มากขึ้น ตอนนี้ก็ได้ 4-5 กิจกรรมแล้ว ทำแผนเข้า อบต. ไว้แล้ว 20,000 บาท

หลังจากการนำเสนอของเครือข่ายตำบลโคกสะบ้า พี่ชะเวทเครือข่ายจากตำบลทุ่งค่ายขอคั่นรายการเนื่องจากต้องขอตัวกลับก่อน

พี่ชะเวท ผมเองแม้ยังไม่ได้เปิดศูนย์ แต่เป็นสมาชิกการไกล่เกลี่ยมานาน เมื่อก่อนไม่เป็นที่รู้จักมากนัก แต่เมื่อได้เป็นผู้ใหญ่บ้านสามารถช่วยได้มาก เนื่องจากมีการประชุมสัญจรทุกเดือน การไกล่เกลี่ยมีอยู่ทุกวัน แต่ไม่ค่อยได้บันทึก ปัญหาเรื่องเวลาของผู้นำที่ไม่ว่าง ถ้าเป็นไปได้จะดึงฝ่ายกฎหมายของอบต.เป็นคณะกรรมการศูนย์ด้วย

เมื่อวันอาทิตย์ที่ผ่านมาก็เพิ่งไกล่เกลี่ยเรื่องแดนมา ในส่วนอื่นๆ นั้นไม่ค่อยมีเวลา เนื่องจากต้องไปเรียนต่อที่พัทลุง เกรงว่าหากไม่ศึกษาให้ดี ไม่มีเวลาศูนย์ของเราจะพลาด จำเป็นต้องหาบุคลากรนอกกลัวว่าเปิดแล้วจะสูญเปล่าเลยต้องศึกษาให้ดีก่อน

ปัญหาเรื่องงบประมาณตอนนี้เข้าแผนเรียบร้อยแล้ว เป็นการอบรมให้ความรู้ด้านกฎหมาย ซึ่งทำทุกปีอยู่แล้ว ขอบคุณครับ

ท่าน ชช. พูดถึงเรื่องงบประมาณที่ถูกตัด แต่อย่างน้อยก็สามารถเปิดศูนย์ได้ 1 ศูนย์ที่ทุ่งค่าย โดยให้ 10 ศูนย์เป็นพี่เลี้ยง ไม่ต้องมีพี่เลี้ยงแล้วให้ 10 ศูนย์เป็นพี่เลี้ยงแทน นอกจากนี้ยังมี สกว. และหน่วยงานต่างๆ ช่วยอีก

<u>ตำบลสุโสะ</u>

ผู้ใหญ่หนอม อันที่จริงผมไม่ใช่ชอบแหลง (พูด) เพราะแหลงไม่ค่อยเป็น การเก็บข้อมูลผมคิดว่าในตำบลสุโสะนั้นไม่ลำบาก เพราะต่างคนต่างเก็บกัน หมู่ใครหมู่มัน บ้านผมมีความสำคัญอยู่สิ่งหนึ่งคือ ถ้าพี่เลี้ยงไม่ไปก็ไม่ทำงาน เนื่องมาจากผมแก่กว่าเพื่อน ถ้าผมไม่ทำเด็กมันก็เลียนแบบ เขียนเองก็อ่านไม่ออก เลยเขียนเองก่อนแล้วให้ลูกคัดให้ ส่วนมากพี่เลี้ยงเข้ามาช่วยในหมู่บ้าน ตระเวนไปทุกหมู่บ้าน ไม่จำเจ คือว่าบางคนไม่ว่างที่จะเขียน ก็เล่าให้พี่เลี้ยงเขียนให้

ปัญหาอุปสรรคไม่มี ถ้าเขา(พี่เลี้ยง)โทรไปเราต้องว่าง ถ้าไม่โทรก็ไม่มา ส่วนเรื่องการเข้าแผน อบต.นั้นเป็นเรื่องที่ลำบากเนื่องจากแบ่งเป็นขั้วทางการเมือง นายก กับกำนันเจอกันไม่ได้ แต่ไม่ต้องเป็นห่วงเรื่องงบประมาณ เพราะพรุ่งนี้มีการประชุมที่ อบต. ตอนแรกคิดว่าจะไม่ก้าวก่ายเลย แต่ตอนนี้ผมจะนำเรื่องนี้เข้าสู่ที่ประชุม

ทำไมชาวบ้านด่าแต่ผู้ใหญ่อย่างเดียว ถนนขาดก็ด่าผู้ใหญ่ อบต.ทำไมไม่ชี้แจงให้ชาวบ้านรู้ว่าหน้าที่ของ อบต.คืออะไร หน้าที่ของผู้ใหญ่ ผู้ช่วยคืออะไร ประชุมชี้แจงให้ชาวบ้านรู้ทั่วกัน

น้องมานพเข้าไปเมื่อปี 42 ผมเพิ่งมารู้เรื่องว่างานวิจัยเขาทำกันยังไง ตอนใน 47 งานของกรมคุ้มครองสิทธิฯก็เข้ามา คิดว่าง่ายที่สุดเนื่องจากมาจากประสบการณ์ของตัวเอง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเด็กหนีตามกันหรือเรื่องอื่นๆ วันนี้เครือข่ายตำบลสุโสะมากันหลายคนหลายหมู่ เพราะถ้ามาต้องมาด้วยกันหลายหมู่ไม่ใช่มาแค่หมู่เดียวมีอะไรจะได้นำไปบอกต่อได้ แต่ถ้าพี่เลี้ยงลงไปที่บ้านรับรองได้ว่าประชุมกันเกือบ 20 คน ทุกทีที่ลงไป

ผู้ช่วยประวิทย์ เครือข่ายจากตำบลบางหมาก ถามเรื่อง อบต.กับกำนันไม่ลงรอยกัน ทำให้ทำยากไหม และเกิดมานานหรือยัง

ผู้ใหญ่หนอม ตอบว่าไม่ลำบากเพราะกำนันกับนายกเท่านั้นที่ขัดกัน ผู้ใหญ่ไม่เกี่ยว ใครเป็นนายกผมดีด้วยหมด ใครเป็นกำนันผมดีด้วยหมด ผมผ่านหมด เข้าได้เพ้น (หมด) ไม่ลำบาก ในหมู่บ้านผมผ่านหมดผู้ช่วยผ่านหมด เพราะในหมู่บ้านเป็นญาติกันหมด สมาชิกทำงานด้วยกันได้หมดทุกคนเข้ากันได้หมด ยกเว้นนายกกับกำนัน

คุณสุทิน ให้เสริมถึงความเปลี่ยนแปลงของทีมสุโสะ

ผู้ช่วยมณี ในส่วนของตำบลสุโสะ ลำบากเนื่องจากยังไม่ได้เขียนรายงาน ถ้าทำจริงๆผมคิดว่า 2 วันจบ แต่ที่ยังไม่ได้ทำเพราะทุกอย่างอยู่ที่ผมหมด (เป็นเลขาเกือบทุกโครงการ) ส่วนเรื่องการเขียนรายงานต้องขอคำแนะนำ

ตำบลสุโสะจะแบ่งกันไปกระจายไปตามหมู่บ้าน เพื่อให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญด้วย มีการประชุมประจำเดือนทุกเดือน แทรกในวันประชุมผู้ใหญ่บ้าน การทำงานส่วนใหญ่ไม่ค่อยขัดแย้งกัน ประธานศูนย์รับทราบอย่างเดียว สั่งการอย่างเดียว

ผู้ช่วยประยงค์ ต้องลงไปในหมู่บ้าน ชาวบ้านมีเรื่องทุกข์สุขอย่างไร ลงไปทุกหมู่บ้านเลย

คุณสุทิน สุโสะจะเวียนไปทุกหมู่บ้าน มีเจ้าภาพ มีแขกที่มาร่วม

ผู้ใหญ่สุรพงษ์ การเวียนไปทุกหมู่บ้านทำให้เกิดความสามัคคี ไกล่เกลี่ยได้ทุกเรื่อง ยกเว้นกำนันกับนายกเท่านั้นที่ไม่ถูกกันแล้วเราเคลียร์ไม่ได้เพราะขัดแย้งกันมานาน นอกนั้นเคลียร์ได้หมด

คุณมานพ ถามว่าเกิดอะไรขึ้นบ้าง

ผู้ใหญ่สุรพงษ์ ช่วยเหลือชาวบ้านได้ แก้ปัญหาได้หลายอย่าง ลดค่าใช้จ่าย ไม่ต้องเสียเวลา ทำให้คนดีกัน

คุณสุทิน บอกว่าสามารถเอารูปแบบการเวียนประชุมของสุโสะไปใช้ได้ บทบาทของประธานคือกำนันเป็นผู้สั่งการ การทำงานคล่องตัว ไม่ยาก ทีมพร้อมจะทำ

ตำบลเกาะลิบง

กำนันหีม วันนี้มาคนเดียวเนื่องจากทีมงานติดธุระ ตั้งแต่เปิดศูนย์มา ก็ตั้งทีมวิจัยประมาณ 15 คนแต่ทำงานจริงๆแค่ 7-8 คน ส่วนที่เหลือนั้นให้ความช่วยเหลือทางด้านอื่น นาหมื่นศรีบอกว่าการเก็บข้อมูลเก่าๆ เป็นการฟื้นฝอยหาตะเก็บ แต่ผมมองว่าการเก็บข้อมูลในอดีตก็สามารถนำมาใช้แก้ไขปัญหาปัจจุบันได้ เรื่องราวของเกาะลิบงที่เก็บมาได้ส่วนใหญ่เป็นเรื่องมรดก เรื่องแดน และครอบครัว แต่ส่วนมากจะเป็นเรื่องมรดก เช่น การแก้ปัญหาเรื่องมรดกปกติจะใช้หลักศาสนา แต่ก็เกิดความขัดแย้งเช่นกัน เพราะส่วนใหญ่คนโบราณจะให้กันโดยปากเปล่าไม่ได้ทำหลักฐานอะไร เมื่อพ่อแม่ตาย ก็ทำให้เกิดปัญหาตามมาเนื่องจากพี่น้องตกลงกันไม่ได้ บ้างก็อ้างว่าป๊ะให้ทางปละตก (ทิศตะวันตก) บางคนบอกว่าปละออก (ทิศตะวันออก) ชี้มั่วไปหมด ทางทีมงานได้ชี้แจงให้พี่น้องทราบว่าคนรุ่นก่อนนั้นให้ที่ดินกันปากเปล่าไม่ได้มีหลักเขตหรือหลักฐานอะไรที่เด่นชัด ทำให้เกิดปัญหาตามมายังรุ่นลูก จากการเก็บข้อมูลจึงทำให้รู้ว่าส่วนใหญ่ปัญหามรดกที่มักแบ่งกันไม่ลงตัว ก็เพราะพ่อแม่ไม่ได้แบ่งไว้ให้ชัดเจน เช่น มีสวนยางอยู่แต่จะแบ่งให้ลูก 3 คน ปักไม้ไว้อันเดียว เป็นต้น การเก็บข้อมูลทำให้เรียนรู้ว่าสาเหตุของปัญหาคืออะไร และผู้นำจะแก้ปัญหานี้อย่างไร อย่างเรื่องมรดกที่ดินก็ปักหลักให้ชัดเจน และแบ่งเป็นสัดส่วนตั้งแต่ยังมีชีวิตอยู่ แม้ว่าจะให้โดยปากเปล่า เพื่อว่าจะไม่ให้มีปัญหาในรุ่นลูกตามมาอีก นอกจากนี้ยังได้เรียนรู้เรื่องเขตแดนที่ส่วนมากในอดีตนั้นใช้ต้นไม้เป็นตัวแบ่งเขตแดน ศาสนาอิสลามมีกฎหมายอยู่ตัวหนึ่งมีระเบียบการต่างๆที่คอยชี้นำ เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นก็ยึดตามนี้ ปัญหาต่างๆก็จะคลี่คลาย

สำหรับศูนย์ยุติธรรมชุมชนนั้นตอนแรกก็ได้รับการตอบรับ ส่วนใหญ่ก็จะมาหาให้ไปช่วยแก้ปัญหา หลายเรื่องได้ไปถึงโรงพักแล้วแต่ทางเจ้าหน้าที่ตำรวจได้โทรกลับมาเพื่อให้ศูนย์ยุติธรรมชุมชนไกล่เกลี่ย โทรมาหาถามว่าแก้ไขปัญหาเรื่องนี้ให้เขาได้ไหมเพราะไม่อยากให้ถึงโรงถึงศาล ทางเราก็พาทีมไปที่เกิดเหตุ เพราะส่วนมากทีมเกาะลิบงจะไม่ได้ทำงานที่ศูนย์แต่จะไปที่เกิดเหตุ เหตุเกิดที่ไหนก็ตามไปที่นั่น ตามไปที่บ้านเลยไปสอบถามเก็บข้อมูลก่อน เพื่อวิเคราะห์คน วิเคราะห์สถานการณ์ ยอมรับว่าตอนเป็นผู้นำใหม่ๆนั้น เวลามีเรื่องก็ไปไกล่เกลี่ยตามหน้าที่ มีทั้งสำเร็จบ้างไม่สำเร็จบ้างปะปนกันไป แต่หลังจากได้เก็บข้อมูลก็ได้เรียนรู้ว่าการไกล่เกลี่ยหรือการแก้ปัญหาใดปัญหาหนึ่งนั้น บางครั้งก็รีบด่วนสรุปไม่ได้ ต้องเก็บข้อมูลก่อน ต้องวิเคราะห์คน วิเคราะห์สถานการณ์ และต้องรู้ข้อมูลทั้งสองฝ่ายไม่ฟังความข้างเดียว นอกจากนี้ยังต้องรู้ว่าเรื่องนี้ใครเคลียร์ได้ดี พูดแล้วมีคนฟังก็ให้มาไกล่เกลี่ยเลย ใช่ว่าคนๆเดียวจะไกล่เกลี่ยได้ทุกเรื่อง

ปัญหาส่วนใหญ่มีการส่งทอดมาตั้งแต่รุ่นพ่อแม่ วันนี้นำมาเล่าเพื่อเป็นตัวอย่างสักเรื่อง เรื่องนี้เกิดขึ้นเมื่อ 16 มีนาคม คนแก่คนหนึ่งได้ตายไปมีมรดกคือ สวนยาง ตกลงแบ่งคนละครึ่งให้ลูกและหลาน แต่ที่ดินแปลงนี้มีคนยืมไปตั้งจำนำ ธกส.ไว้ ทำให้มีปัญหาเนื่องจากได้ที่ดินเฉพาะในนามเท่านั้น แต่ที่ดินจริงไม่ได้ ตามหลักศาสนาอิสลามก่อนฝังต้องตกลงเรื่องหนี้สินให้เรียบร้อยก่อน ว่าใครต้องรับผิดชอบ ลูกเขาได้แต่ชื่อ แต่ว่าที่ดินนั้นมีคนเอาไปตั้ง ธกส.ไว้ ยืมไปตั้งเฉยๆ ไม่ได้ทำ

สัญญาอะไร เพราะคนที่เกาะไว้ใจกัน หลังจากนั้นก็ได้คุยกันทั้งคนที่ยืมนส.3ไปตั้งพร้อมทั้งลูกและหลานของผู้ตาย โดยคนที่ยืมไปยอมรับผิดชอบในส่วนของหนี้สินที่เกิดขึ้นบอกว่าจะนำเงินไปจ่ายให้เรียบร้อย และจะนำหลักฐานที่ดินมาคืนให้

จากปัญหาดังกล่าว ตอนนี้ก็มีหลายคนมาให้ทางกำนันบันทึกไว้ว่าใครยืมเอกสารไปตั้งจำนำไว้บ้าง และต้องมีส่วนรับผิดชอบอย่างไรบ้าง จะได้ไม่มีปัญหาตามมาทีหลังอีก

คุณมานพบอกว่าที่กำนันพูดเป็นสิ่งที่สำคัญมาก เพราะทำให้เห็นว่าข้อมูลนำไปใช้ประโยชน์อะไรได้บ้าง เป็นหัวใจของการเก็บข้อมูลเลยก็ว่าได้

คุณสุทิน เกาะลิบงมีทีมหลักอยู่ประมาณ 7-8 คน แม้ว่าจะมีคนหลุดออกไป แต่ก็มีการหาคนมาเพิ่มอยู่เรื่อยๆ

<u>ตำบลเกาะสุกร</u>

ครูแอ๋ว บอกว่าขอเล่าเรื่องการวางแผนเก็บข้อมูลเลยเพราะเดี๋ยวเวลาไม่พอ ทีมเกาะสุกรมี 12 คน 4 หมู่บ้าน การแบ่งงานนั้นต้องเก็บข้อมูลในหมู่บ้านของตัวเอง เก็บจากอดีตผู้ใหญ่บ้าน แบ่งทีมแล้วก็จะนัดกันว่าจะลงไปเก็บวันไหน ส่วนมากจะประชุมกันตอนกลางคืน เนื่องจากสะดวกเรื่องเวลาเพราะตัวเองต้องสอนหนังสือ บางคนก็ตัดยาง ทุกคนจึงเห็นว่าควรประชุมตอนกลางคืน

หลังจากที่เปิดศูนย์มีเรื่องมาเรื่อยๆ มีเรื่องที่หมู่ไหนคณะกรรมการในหมู่นั้นลงไปไกล่เกลี่ยก่อน ถ้าสำเร็จก็ไม่ต้องหาทีมใหม่ แต่ถ้าไม่สำเร็จก็มาปรึกษากันว่าแล้วใครต้องไปไกล่เกลี่ยบ้าง ส่วนมากนำเรื่องเข้าประชุมหาข้อสรุปร่วมกัน

บางเรื่องมีตำรวจร่วมไกล่เกลี่ยด้วย และส่วนมากเรื่องจะจบในพื้นที่ สำหรับปัญหาในเรื่องการเก็บข้อมูลนั้น คือเขียนไม่เป็นเขียนไม่ถูก ถ้าไปเก็บมาแล้วก็นัดวันกันมาส่ง เช็ครายคนเลยว่าเก็บได้คนละกี่เรื่อง เมื่อเห็นว่าเรื่องน้อย ก็หาวิธีการทำให้ได้เรื่องมากขึ้น ตอนแรกให้เวลาทุกคนไปเขียนมาก่อน แต่ปรากฏว่ายังเหมือนเดิม เลยให้เขียนกันตรงนั้นเลย จับคู่กันเขียน บ้าง เป็นกลุ่มบ้าง ใครเขียนไม่ได้ก็ให้เล่าให้คนอื่นเขียนให้ ทำให้ได้เรื่องหลายเรื่อง

พูดถึงครั้งที่เครือข่าย 14 จังหวัดภาคใต้ลงมาดูงานที่เกาะ พวกเราต้อนรับตามอัตภาพของเกาะ ทีมงานรู้สึกภูมิใจที่ผลงานออกมาเป็นที่พอใจ

พอเก็บข้อมูลเสร็จมาขั้นตอนการวิเคราะห์ ก็วิเคราะห์ไม่ถูกอีก ต้องอาศัยน้องๆ(พี่เลี้ยง)เข้าไปช่วยวิเคราะห์เพื่อให้รู้ว่าเรื่องต่างๆที่เก็บมาสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างไรบ้าง

กว่าจะได้ตรงนี้ก็หอบขึ้นเหมือนกัน เป็นคนเขียนรายงานเอง ตอนทำรายงานต้องดูชาร์ตประกอบ รวมทั้งบันทึกของเลขา เอามากางเต็มไปหมด ทำอย่างเต็มความสามารถเท่าที่ตัวเองจะทำได้ ขาดเหลืออะไรก็ให้ทางนี้ช่วยเติมเต็มด้วย

คุณสุทิน เกาะหมูส่วนใหญ่ทีมเข้าประชุมครบ รายงานของที่นี่อาจารย์เขียนละเอียดแล้ว ไม่ต้องเติมอะไรมาก ส่วนการเขียนเรื่องก็ให้ไปนั่งเขียนกันเลย เช่นวันนี้ตั้งเป้าว่าคนละ 3 เรื่องนะ ทำจนทีมเขียนได้ นั่งคนเดียวบ้าง นั่งเป็นคู่บ้างช่วยกันไป

กรณีเครือข่ายลงไปดูงาน ราบรื่นดีผลงานเป็นที่น่าพอใจเนื่องจากมีการวางแผนการทำงานล่วงหน้า และมีการเตรียมงานมานาน ทีมรู้สึกภูมิใจที่เครือข่ายลงมาดูงานที่เกาะ

ตำบลนาวง

ผู้ใหญ่แฉล้ม ก่อนเข้าสู่โครงการวิจัยนั้น ขอเล่าว่าผมซึ่งเป็นประธานศูนย์นั้นเป็นชาวบ้านธรรมดา ไม่ได้เป็นผู้ใหญ่บ้านอย่างทุกวันนี้ ไปอบรมที่ อบต.ได้โหวตเสียงให้เป็นประธานศูนย์ ไม่รู้ว่าเป็นแล้วต้องทำอะไรบ้างไม่รู้เลย แต่หลังจากนั้นก็เริ่มหาความรู้มาเรื่อยๆ ในตอนแรกคณะกรรมการมาจากทุกหมู่บ้านทั้งหมด 11 หมู่ แต่เข้าร่วมโครงการไม่กี่หมู่ เนื่องจากเรียกประชุมแล้วไม่มา

เรื่องการเก็บข้อมูลตอนนี้เก็บมาได้ประมาณ 50 เรื่อง เนื่องจากมีปัญหาภายในทีม ไม่รู้จะแก้ปัญหาอย่างไร มีคนทำอยู่ทั้งหมด 4 คน คนอื่นไม่เข้าเนื่องจากไม่รู้ว่าจะเอาไปทำอะไรเรื่องนี้ วันนี้พาคนใหม่มา 1 คน มาเรียนรู้งาน ส่วนเรื่องการทำงานต่อนั้นต้องไปปรึกษาพี่สัญญา (หัวหน้าโครงการ) ก่อน

คุณสุทิน อาจจะติดขัด แต่ก็ทำมาได้เรื่อยๆ งานเครือข่ายไม่จำเป็นต้องทำเข้มข้นอย่างนี้ก็ได้ เดินอย่างอื่นได้อีก มีหลายรูปแบบนาวงอาจจะเดินในรูปแบบอื่น

ตำบลคลองชีล้อม

น้าหลี สำหรับศูนย์คลองชีล้อม หลังจากเปิดศูนย์นั้นก็มีการวางแผนเก็บข้อมูล เก็บข้อมูลได้ทั้งหมด 80 กว่าเรื่อง คณะกรรมการได้มีโอกาสขึ้นไปเรียนรู้คดีการฟ้องร้องที่ศาลจังหวัดตรัง จากเรื่องที่เก็บเนื่องจากยังอยู่ในกระบวนการศาล

สำหรับเรื่องราวที่เก็บไปแล้วนั้นก็สามารถนำมาวิเคราะห์และแยกเป็นประเด็นแล้ว สำหรับปัญหานั้นอยู่ที่การประสานงาน เพราะบ้านอยู่กระจัดกระจายกัน ส่วนการแบ่งงานภายในทีมคนที่ช่วยด้านนี้ไม่ได้ ก็ไปช่วยด้านอื่นแทน ส่วนรายงานนั้นผู้ใหญ่จิตเป็นคนรับผิดชอบการเขียน ขอส่งต่อให้ผู้ใหญ่จิตเลยค่ะ

ผู้ใหญ่จิต คลองชีล้อมแบ่งทีมเก็บข้อมูลพื้นที่ใครพื้นที่มัน แล้วนัดกันหลังจากนั้น 1 เดือน แต่ปรากฏว่าส่วนใหญ่ก็ไม่ได้เขียนกัน จึงตกลงกันว่าให้เขียนข้อมูลจากตัวเองก่อนส่วนเรื่องที่เก็บจากคนอื่นนั้นค่อยว่ากันทีหลัง

ข้อมูลเก็บมาได้ 80 กว่าเรื่องปัญหาการเขียนไม่ถนัดเรียบเรียง แล้วก็เขียนไม่ค่อยถูก มีทีมวิจัยบางคนไม่เข้าใจว่าเก็บข้อมูลไปทำไม พี่เลี้ยงต้องอธิบาย

สำหรับการเขียนรายงานเขียนไม่ละเอียด เพราะขณะประชุมบางทีต้องออกไปพูด และบางครั้งก็คิดว่าไปเขียนที่บ้านเอาก็ได้ จึงไม่ได้บันทึกในเวที ต้องมานึกใหม่ เรียบเรียงใหม่ใช้เวลา 2 อาทิตย์กว่าจะเขียนเสร็จ จนงานอื่นต้องพักไว้ก่อน

การทำงานนี้ทีมวิจัยได้เรียนรู้สิ่งใหม่ๆ สำหรับคนการศึกษาอย่างเราถ้าไม่ได้มาทำงานวิจัยก็คงไม่ได้เรียนรู้ขนาดนี้ ทำงานนี้ได้รู้สึกว่าภูมิใจมาก

<u>ตำบลบางหมาก</u>

บังคน กราบเรียนท่านชช. คุมประพฤติ ยุติธรรมจังหวัด บางหมากมีทั้งหมด 6 หมู่บ้าน การทำงานของทีมวิจัยแบ่งเป็น 2 – 3 คนตามพื้นที่ และความมากน้อยของประชากรในหมู่นั้นๆ

การทำงานส่วนใหญ่แล้วผมเป็นเพียงหัวหน้าโครงการ แต่การไกล่เกลี่ยนั้นไม่ได้ไปไกล่เกลี่ยด้วยตัวเอง แต่เป็นคนประสานให้เกิดการไกล่เกลี่ยเสียมากกว่า โดยส่วนมากถ้ามีเรื่องจะเลือกไปคุยกับคนที่ผิดก่อน ให้ตกลง ถ้าไม่ตกลงก็ให้นายกหรือกำนันไปคุย ไกล่เกลี่ยทีละฝ่าย หาข้อตกลง มีจบในชุมชนกับไม่จบต้องถึงตำรวจ

การเก็บข้อมูลตอนแรกชาวบ้านไม่เข้าใจ เพราะเรื่องมันจบไปนานแล้ว และไม่รู้ว่าจะเก็บข้อมูลไปทำไม จึงต้องอธิบายจนยอมให้ข้อมูล สำหรับปัญหาอุปสรรคอยู่ที่การเขียน เขียนไม่ถูก เขียนไม่ได้ บางคนมีเรื่องมากแต่เขียนไม่ได้ แก้ปัญหาโดยเล่าให้พี่เลี้ยงเขียนให้ ตอนแรกได้ข้อมูลน้อยก็ปรึกษากับพี่เลี้ยงว่าทำอย่างไร ได้ข้อสรุปว่าให้ดูว่าในพื้นที่มีใครเป็นกลุ่มเป้าหมายบ้างให้ไปเชิญแกมา โดยหากลุ่มเป้าหมายอดีตผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วย ผู้นำศาสนาแล้วเล่าให้ทีมพี่เลี้ยงช่วยเขียน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องเขตแดน ชู้สาว (เด็กหนีตามกัน) ที่ดินทำกินในที่สาธารณะ

ปัญหาปัจจุบัน คือ ปัญหาที่ดินทำกินที่อยู่ในเขตทุ่งเลี้ยงสัตว์และที่ดินส่วนทรัพย์สินพระมหากษัตริย์ ไม่มีเอกสารสิทธิ์ มีปัญหาในการขอทุนสงเคราะห์สวนยาง บ้านที่ปลูกใหม่ขอบ้านเลขที่ลำบาก

<u>ตำบลปากแจ่ม</u>

พี่ชีพ กราบเรียนท่าน ชช.เพลินใจ คุมประพฤติ ยุติธรรมจังหวัด สำหรับตำบลปากแจ่มนั้นเป็นเครือข่ายของอาสาสมัครตั้งแต่สมัยคุณชาญเชาว์ กรรมการศูนย์ฯเป็นคนชุดใหม่ ไม่ใช่อาสาแต่เดิม การทำงานไม่ค่อยมีปัญหา ลงหาข้อมูลจากกำนันเก่า ผู้ใหญ่เก่าสามารถนำเรื่องเก่าและใหม่มาเปรียบเทียบกัน แล้วดูว่าเปลี่ยนแปลงกันไปอย่างไร เรื่องราวสร้างการเรียนรู้

ในอดีตนั้นชาวบ้าน-ผู้นำไม่ค่อยร่วมมือกัน ปัจจุบันกำนันสามารถเชื่อมผู้นำ-ชุมชน ได้ดี

ปัญหาอุปสรรค คือ การที่เจ้าของข้อมูลไม่กล้าให้ข้อมูลเนื่องจากเกรงว่าจะมีผลกระทบ เช่น ปัญหาความขัดแย้งเรื่องชาวบ้านกับนายทุนที่เกิดขึ้นในตำบลปากแจ่ม ซึ่งถือว่าเป็นปัญหาใหญ่ระดับจังหวัด

จุดด้อย ไม่ค่อยมีชาวบ้านรู้จักสิทธิของตัวเอง มีปัญหาก็รวมตัวกัน

ข้อเสนอแนะ อยากให้ทางการลงมาประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านได้รับรู้ เพราะชาวบ้านยังไม่ค่อยรู้จักศูนย์ฯ ถ้ามีข่าวสารต่างๆ ชาวบ้านคงได้เรียนรู้มากกว่านี้สมัยก่อนชาวบ้านบอกว่าไม่รู้จักความเป็นธรรมเนื่องจากผู้นำไปขึ้นกับนายทุน ยังจำคำกลอนนี้ได้

"ความเป็นธรรมนั้นมีอยู่ที่ไหน
ใครเคยได้พบเห็นเช่นนั้นหรือ
ความเป็นธรรมนั้นมีไว้ให้ใคร....
.....

คุณสุทิน แลกเปลี่ยนกันครบแล้ว 10 พื้นที่ลองดูว่าสามารถนำไปปรับใช้อะไรได้บ้าง มีอะไรที่เปลี่ยนแปลงไปบ้าง จะเห็นได้ว่าตอนนี้เราเริ่มเขียนได้แล้ว ส่วนการประชุมนั้นตอนนี้ก็ได้วิธีการประชุมที่หลากหลายแล้ว สิ่งที่ได้รับกับตัวเอง คือ ความภูมิใจ การได้รับการยอมรับจากชาวบ้านมากขึ้น การทำงานก็เป็นระบบมากขึ้น สำหรับบางพื้นที่ก็สามารถคิดงานต่อได้แล้วว่าจะนำข้อมูลที่เก็บได้มาใช้ประโยชน์อย่างไร ต่อยอดได้อย่างไรบ้าง ไม่ใช่แค่ว่าเก็บข้อมูลแล้วเสร็จ

นอกจากนี้ในวันนี้เราเชิญจ๊ะ.....จากเกาะสุกรซึ่งพ่อของจ๊ะประสบปัญหาถูกฟ้องข้อหาทำร้ายร่างกายจนต้องขึ้นโรงขึ้นศาลอยู่ 8 ปี ลองให้จ๊ะเล่าเรื่องให้ฟัง เราช่วยกันวิเคราะห์ และจะได้ขอคำปรึกษาที่มีทั้งท่าน ชช. คุณโกเมน และคุณสายรุ้ง

จ๊ะ เล่าว่าป๊ะ (พ่อ) ของแกคือสูลิบนไปหากุ้งที่ชายคลองตอนหัวรุ่ง ไปเจอกับนายหนกและได้พูดคุยเรื่องที่เคยขัดแย้งกันมา ทั้งสองได้นั่งถกเถียงกันแต่ไม่ถึงขั้นทะเลาะกัน ไม่นานก็น้ำลดและได้หากุ้ง นายหนกก่อน ส่วนสูลิบนนั้นหากุ้งต่อ

สักพักหนึ่งจ่าชัย ซึ่งเป็นสายตรวจประจำตำบลเกาะสุกรก็มาหาสู แกถามสูว่าไปตีนายหนกทำไม สูแปลกใจเพราะไม่ได้ทำอะไรก็บอกจ่าไปว่าไม่ได้ไปทำอะไรนายหนกเลย จ่าชัยจึงบอกว่ารอให้รุ่งเช้าก่อนให้ไปหาแกที่ป้อมตำรวจด้วย แล้วจ่าก็กลับไป

เช้าขึ้นมาสูจึงไปหาจ่าชัยที่ป้อมตำรวจ ทำให้ทราบว่านายหนกได้มาหาหมอที่สถานีอนามัยของเกาะสุกรแล้ว ให้หมอดูแผลจะขอใบรับรองว่าเป็นรอยถูกฟัน แต่ทราบจากหมอว่าดูแล้วไม่ใช่แผลที่มากนักจึงไม่ออกใบรับรองให้ นายหนกจึงออกไปหาหมอข้างนอก แจ้งว่าถูกยิงให้หมอออกใบรับรองให้เพื่อเอาไปใช้ในการดำเนินคดี จากนั้นแกก็ได้แจ้งความไว้ที่โรงพักอำเภอปะเหลียน

ถัดมาอีก 2 วันสูก็ได้รับหมายเรียกไปโรงพักสูจึงได้ชวนผู้ใหญ่ปลอบ เทศนอก ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 3 ให้ไปเป็นเพื่อน เมื่อไปถึงโรงพักสูจึงได้ทราบว่าถูกจับข้อหาใช้ปืน 80 มม. พยายามฆ่า ในชั้นนี้ก็ได้ประกันตัวออกมาโดยใช้ตำแหน่งของครูราตรี ปักษี แล้วฝ่ายโจทก์คือนายหนกก็ได้ดำเนินการฟ้องศาล

ไม่ถึงเดือนก็มีหมายศาลมา คราวนี้สูก็ชวนผู้ใหญ่ปลอบอีกเช่นเดิมไปขึ้นศาลตามที่ศาลนัด ในวันนั้นสูได้ใช้หลักทรัพย์ที่ดินของครูราตรีกับของนายกบ (ลูกชายสูลิบน)ประกันตัวออกมาในวงเงิน 200,000 บาท และได้จ้างทนายมาช่วยต่อสู้คดีในชั้นศาล จ่ายค่าทนายไป 20,000 บาท แต่ตอนนั้นสูไม่มี

เงินก็ติดค้างเขาไว้ก่อน และได้ไปยืมเงินมาจ่ายให้ทนายในภายหลัง การต่อสู้กันในชั้นต้นนั้นศาลได้นัดสืบพยานทั้งสองฝ่าย โดยฝ่ายสูนั้นก็ได้ผู้ใหญ่ปลอบ ช่วยเหลือ และมีนายบะหรี่ เทศนอก น้องเขยมาช่วยเป็นพยานให้อีก 1 คน ส่วนฝ่ายโจทก์นายหนกให้ลูกชายเป็นพยาน ซึ่งผมก็ยังสงสัยว่าลูกเป็นพยานให้พ่อนั้นจะยุติธรรมหรือไม่ แล้วในวันฟังคำพิพากษาของศาล ศาล**ตัดสินสั่งจำคุกตลอดชีวิต**

สูจึงต้องมาขอความช่วยเหลือจากทั้งผู้ใหญ่บ้าน และได้นายศุภชัย ใจสมุทร คนมีชื่อเสียงในท้องถิ่นมาช่วยทำเรื่องการอุทธรณ์ให้ เพราะสูเองเป็นชาวบ้านธรรมดาที่ไม่รู้เรื่องกฎหมายหรือเรื่องการขึ้นโรงขึ้นศาลเลย โดยมีนายภาณุ เพ็ชรเพ็ง เอาเรื่องไปยื่นอุทธรณ์ที่กรุงเทพฯ เรื่องก็ถูกส่งมาดำเนินการที่ศาลจังหวัดตรัง ในชั้นนี้จ้างทนายไป 105,000 บาท เดินเรื่องกันอยู่ 3 เดือน ขึ้นๆลงๆศาลกันอยู่หลายรอบมาก ต้องเสียค่าเดินทางติดต่อต่างๆก็หลายตังค์ แล้วในวันฟังคำตัดสินหลังจากว่ากันในห้องพิพากษาแล้วก็ออกมาตั้งโต๊ะกันที่หน้าห้องศาล มีตำรวจ เจ้าหน้าที่ ทนาย และอ่านคำตัดสินกันตรงนั้น ครั้งนี้สูชนะคดีแต่สูฟังคำตัดสินที่เขาอ่านไม่เข้าใจหรอก ที่ดำเนินการมาก็ทำตามที่ทนายให้ทำไป

พอสูชนะคดีในชั้นนี้ นายหนกก็ทำเรื่องขอฎีกาอีก ปรากฏว่าศาลตัดสินยกฟ้อง ทำให้สูชนะคดี

ฝ่ายนายหนกนั้นเป็นคนกว้างขวางรู้จักผู้มีอิทธิพลมาก แล้วเราจะช่วยเหลือคนที่ถูกเอาเปรียบจากคนในสังคมได้อย่างไรบ้าง

คุณมานพ วิเคราะห์ ว่า สาเหตุ เนื่องมาจากนายหนก มีความขัดแย้งกับผู้ใหญ่ปลอบเรื่องสร้างถนน และขัดแย้งเรื่องที่ดินกับญาติของสูลิบน เพราะการที่สูลิบนโดนลิดลอนสิทธิเช่นนี้ ทำให้ผู้นำอย่างผู้ใหญ่บ้าน อาจารย์ราตรี เข้าไปช่วยเหลืออยู่ตลอด เมื่อเสร็จกระบวนการนี้แล้วเราน่าจะช่วยเหลือได้อย่างไร

ท่าน ชช. ตอบว่าเรื่องค่าตอบแทน ถ้าติดคุกโดยศาลตัดสินว่าไม่ผิดนั้นทางราชการจะให้ความช่วยเหลือทางการเงิน ชดเชยค่าเสียให้ได้ ต้องติดต่อกับยุติธรรมจังหวัด แต่กรณีของสูไม่ติดคุก **จะฟ้องคืนได้หรือไม่** และการฟ้องมีการช่วยเหลืออยู่เรียกว่ากองทุนยุติธรรม ระเบียบเรื่องกองทุนยุติธรรม เป็นการขอยืมเงินฟ้องร้องคดีที่ประเมินแล้วว่าต้องชนะอย่างแน่นอน และผู้เสียหายยากจนไม่มีเงินที่จะฟ้อง

คุณมานพ พูดถึงศูนย์ประสานงานเครือข่ายในระดับจังหวัด ที่เป็นรูปธรรมคิดกันไว้ก่อนหลังจากโครงการนี้จบก็จะมาคุยเรื่องนี้กันอย่างเป็นเรื่องเป็นราว

เมื่อถามความเห็นของแต่ละคนในเครือข่ายว่าคิดอย่างไรกับเรื่องนี้ ควรจะฟ้องกลับหรือไม่

บังดน	บอกว่าฟ้องกลับ
ผู้ใหญ่แฉล้ม	ควรสั่งสอนเพื่อให้เปลี่ยนพฤติกรรมทั้งคนทำ และเรียกร้องค่าเสียหาย
ผู้ช่วยประวิทย์	ฟ้องกลับ
ผู้ใหญ่ปรีชา	ฟ้องกลับ
ผู้ใหญ่จิต	ฟ้องกลับ
สูช่วย	ฟ้องทั้งหมอที่ทำหลักฐานปลอม ทั้งคนทำคดี

พี่ถาวร ฟ้องกลับ แต่อยากให้ดูที่สถานีตำรวจด้วย ให้ดูเรื่องแผลที่ได้รับการรับรองได้อย่างไร โดยไม่ได้ไปพบหมอ

กรมคุ้มครองสิทธิฯ จะเข้ามาช่วยได้ในขั้นตอนใดบ้าง

- การยื่นเรื่องราวร้องทุกข์ กรณีที่มีเรื่องที่ไม่ชอบมาพากล สามารถยื่นได้ที่สำนักงานยุติธรรมจังหวัด ถ้าคณะกรรมการระดับจังหวัดไม่สามารถตัดสินได้ ก็จะส่งเรื่องไปยังระดับกรมฯ
- กรณีที่ตัดสินคดีแล้ว กรมสามารถช่วยได้ในเรื่องการฟ้องกลับ

จะใช้ทนายจากส่วนกลางได้หรือไม่

กองทุนยุติธรรม ทนายต้องขึ้นบัญชีกับจังหวัดตรัง จังหวัดตรังมี 5 คน ใช้วิธีการประกวดราคา เรื่องนี้ให้ทีมกรรมการศูนย์ฯช่วยกันประสานต่อ ติดตามเรื่องทุกขั้นตอน

คุณสุทินสรุปงานที่ทำต่อ

- รายงานงวดที่ 1 นั้นเดี๋ยวค่อยนำไปเติมในพื้นที่แต่ละตำบล เรื่องราวที่เก็บได้ก็จะนำลงไปชวนกันวิเคราะห์ในแต่ละพื้นที่เช่นกัน
- ติดตามเรื่องกรณีคดี และการจัดตั้งศูนย์เครือข่ายระดับจังหวัด กันต่อ ในการประชุมครั้งต่อไป
- คุณมานพแจ้งเรื่องการทำสื่อ ที่ในปีนี้กรมสนับสนุน เพื่อสื่อเรื่องราวการทำงานของเรา เราจะสื่ออะไรดี ฝากไว้ด้วย

เมื่อถึงเวลาเย็นมากแล้ว (ประมาณ 17.20 น.) เพราะบางทีมต้องต่อรถ ลงเรือกันอีก ก็ให้สู่ช่วยทีมวิจัยอาวุโสของตำบลบางหมากช่วยกล่าวปิดเวที สู่ช่วยออกมากล่าวว่าขออวยพรให้งานสำเร็จทุกประการ ตอนแรกทีมตนเองก็ทำไม่สำเร็จเหมือนกัน แต่พอเจ้าหน้าที่มาวัง (เข้ามาเยี่ยมมาหา) ก็รู้เรื่องขึ้นมานิด มีอะไรก็ปรึกษากันได้ ขอให้ทุกคนทำงานลุล่วงไปด้วยดีและขอให้ทุกๆคนโชคดี

สรุปผลการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรังครั้งที่ 2
วันที่ 27-29 มิถุนายน 2552 ณ เลตรังรีสอร์ท อ.สิเกา จ.ตรัง

อ.ไพสิฐ พาณิชย์กุล คณะนิติศาสตร์ ม.เชียงใหม่ สรุปจากการถอดบทเรียนว่าจากตั้งแต่เปิดศูนย์ฯ มาทบทวนเห็น 4 ประเด็นคือ

1. การทำงานเชิงระบบ มีระบบเกิดขึ้น คือระบบการไกล่เกลี่ย มีการจัดทีม จัดคนเข้าไปไกล่เกลี่ย มีคนมากขึ้น ได้ขยายต่อโดยเชื่อมต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เอาระบบของรัฐ ท้องถิ่น ตำรวจมาต่อ แต่ไม่ขยายเท่าไหร่ ยังขาดชุดระบบปฏิบัติการ-ข้อมูล-ความคิด-ความรู้ ที่ทำมาใน 4-5 ปีออกมาให้เป็นระบบได้ ผมคิดว่ามันเป็นตัวต่อยอดได้อย่างดี ตรงนี้อาจจะต้องรอเวลาในการรวบรวม สังเคราะห์ เวทีวันนี้ก็เพื่อดึงเอาประสบการณ์ความรู้จากแต่ละที่ออกมา

อีกอันหนึ่งที่พยายามเสนอ คือ กระบวนการยุติธรรมทางเลือก สะท้อนให้เห็นว่าถ้าดูระบบความเป็นธรรม การเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมที่รัฐใช้อยู่ คนต้องทนกับระบบนี้ หลายที่พูดถึงตำรวจที่เรื่องนี้ไม่ยอมต้องเอาเงินเท่านั้นเท่านี้ ทำให้ชาวบ้านต้องอดทนกับยุติธรรมกระแสหลัก อดในที่นี้หมายถึงอดได้ความเป็นธรรม ทนกับสิ่งที่ถูกปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรม ตรงนี้คือสิ่งที่จะทำให้เกิดจุดเปลี่ยน

การทำงานนี้ก็เป็นอย่างที่ ชช. ว่าคือภาคราชการเองก็ไม่ไว้ใจ สิ่งที่ระบบราชการต้องการตัวชี้วัด ผมทำที่ลำพูน เชียงใหม่ สิ่งที่ราชการกำหนดคือให้เก็บสถิติด้วยว่าการสร้างอาสาสมัครแล้วคดีมันลดลงมากน้อยแค่ไหน ตรงนี้คือสิ่งที่ต้องต่อสู้กันอย่างแรงระหว่างระบบภาครัฐ กับสิ่งที่ชาวบ้านกำลังทำ ดังนั้นถ้าจะอยู่ได้หรือไม่ได้ จึงต้องกลับมาถามว่าสิ่งที่เราทำอยู่นั้นทำพันปรือมั่ง ข้อมูลที่ได้ประเมินได้หรือไม่

1 สมเหตุสมเหตุหรือไม่
2 ใช้ได้จริงหรือไม่
3 เป็นจริงหรือไม่

ต้องให้เห็นว่าชาวบ้านที่มาหาเราเขาได้รับความเป็นธรรม เขาพอใจ ไม่ต้องจ่ายเบี้ย และที่สำคัญต้องสร้างความเป็นเหตุเป็นผลให้ได้ เพราะจะบ่งบอกว่าสิ่งที่เราทำจะยั่งยืนหรือไม่

2. สถานการณ์ความเป็นจริง หลายที่ไม่ได้บอกว่าเมื่อมีระบบนี้เกิดขึ้นแล้วความขัดแย้งมันเป็นอย่างไร บางพื้นที่ความขัดแย้งลดน้อยลง แต่ก็วัดไม่ได้

3. กระบวนการ เราอยู่ในขั้นตอนทำ “กระบวนการ” การลงพื้นที่ กระบวนการทำทีม องค์ประกอบของทีมที่เป็นผู้นำชุมชน อบต. คนที่มีตำแหน่งทางสังคม และคนที่ใจอาสา เริ่มต้นจากศรัทธางานที่ทำ อยากเห็นสังคมดี แต่ที่สำคัญเราจะวางตำแหน่งกลุ่มนี้ในสังคมอย่างไร มีหลายเรื่องที่เกิดขึ้นเราพยายามดึงเรื่องการไกล่เกลี่ยเข้ากลุ่ม ที่สำคัญคือจะทำอย่างไรให้กลุ่มชั่งน้ำหนักว่าเรื่องที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องควรเข้าหรือไม่ควรเข้าจัดการปัญหา ระดับไหนถึงจะเหมาะสม และที่สำคัญคือให้

ชาวบ้านรู้เท่าทันปัญหา **<u>รับมือ</u>**และ**<u>ป้องกัน</u>**การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ และอีกอย่างคือการรุกกลับ จะวางระบบอย่างไร ซึ่งขึ้นอยู่กับกระบวนการที่เรายังไปกันไม่สุด

4. อนาคต เราเห็นแสงปลายอุโมงค์ คือ ระบบที่เราทำ กับระบบที่ราชการทำ เราต้องมาประเมินและถอดบทเรียนกัน

คำถามอนาคตว่าทุกกลุ่มเข้ามาจะเชื่อมโยงกันอย่างไร กระบวนการยุติธรรมชุมชนที่ทำเล็กและทำลึกจะเป็นคำตอบว่า งานบางงานทำใหญ่ไม่ได้ ต้องเริ่มจากระดับพื้นที่เล็ก ๆลึก ๆ การเริ่มเล็กจะลดต้นทุนทางสังคม อันนี้ถือเป็นประสบการณ์เล็ก ๆ ที่จะทำให้เกิดขึ้นจะสร้างเครือข่ายระดับตำบลขึ้น

อ.สมเจตนา มุนีโมไนย ที่ปรึกษา สกว.ตรัง/โครงการฯ ซึ่งมาทำกระบวนการในเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ครั้งที่ 2 บอกว่า **ถ้าคนเราไม่สูญจากรากเหง้า** อย่างเรื่องอ้างบุญคุณ จะพูดกันจนถึงลูกถึงหลาน สั่งกันให้ดีว่าอย่าเอาเรื่อง แต่ปัจจุบันในระบบการศึกษาไม่สอนเรื่องนี้ สอนกันแต่กฎหมาย สอนเรื่องต่าง ๆ ทำให้คนเอารัดเอาเปรียบ ดูถูกกัน สิ่งเหล่านี้ไม่มีอยู่ในตำรา ที่เรามาเพื่อมาเรียนรู้สิ่งที่ไม่มีในตำรา สิ่งเหล่านี้เราต้องเทออกมาเรียนรู้จากกันและกัน พึ่งใครไม่ต้องต้องพึ่งกันเอง **รากฐานตรงนี้ที่ประเทศกำลังต้องการ** เพราะความรู้ในระบบสร้างปัญหา ในขณะเดียวกันเราต้องตระหนักว่าเป็นคนเล็กคนน้อย แม้จะใหญ่จริงแต่ใหญ่เฉพาะในหมู่บ้าน ถ้าลูกบ้านพิพาทเรื่องโสดแดนชายดมเราใหญ่ได้ แต่ถ้าเป็นเรื่องกระบวนการยาเสพติด ยาบ้า ไม่ใช่เด็กเสพแค่คนสองคน มันเป็นกระบวนการใหญ่โตระดับชาติ มันแทรกซึมในระบบ ถ้าจะสู้ปัญหานี้เราต้องทำเรากระบวนการเราให้เป็นระดับใหญ่ก่อน ถึงจะสู้ได้ ตอนนี้เราก็ทำเล็ก ๆ กันไปก่อน

งานวิจัยที่เราทำคือการบันทึกไว้เป็นเอกสาร บันทึกไว้ในใจก็ได้แล้วฝากลูกฝากหลาน อย่างกรณีลูกไก่ร้องไห้กันทั้งบ้าน เรื่องการแก้ไขวัวกินผักโดยการให้เบี้ยซื้อเชือกล่ามวัว การบันทึกเรื่องดีๆ ไว้ก็จะให้สิ่งดี ๆ มีพลัง

เราต้อง **“เอาความดีมาเป็นความรู้ มาเป็นปัญญา มาเป็นความคิด”** เราก็จะสามารถวิเคราะห์ข้อมูลได้ เทคนิคต่างๆ เราต้องเล่าสู่กันฟัง เรียนรู้กัน ถ้าคิดว่าเหมือนกันหมดจะทำให้เราหยุดเรียนรู้ เรียนรู้กันว่าเต้นมีเทคนิคปันปรือ ทำกันพันปรือ อย่างเรื่องการระเบิดถ้ำ ได้จัดกิจกรรมแล้วก็ไปเชิญพระครูมาแหลง พระครูบอกว่าถ้ำเป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่พระมาปักกรดของพระพุทธเจ้า เป็นที่อยู่ของพญานาค เป็นที่ไว้ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เช่นรูปหนังลุง ถ้าเราทำลายถ้ำก็เท่ากับทำลายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เมื่อเราได้บันทึกข้อมูลจริงข้อมูลด้านบวกแบบนี้ก็จะทำให้เราสู้กับปัญหาได้

เมื่อทำได้แล้วลงให้ถึงจิตใจเลย ถ้าไม่ถึงจิตใจมันก็เปลี่ยนแปลงไม่ได้ ถามว่าทำไมมาทำงานนี้ โต๊ะอิหม่ามบอกว่าที่ทำเพราะมันเป็นหน้าที่ หน้าที่นี้ใครมอบ พระผู้เป็นเจ้ามอบให้ คนที่ไม่ค่อยลึกซึ้งในศาสนาบอกว่าไปยุ่งเรื่องเพื่อนก็เพราะชาวบ้านเลือก เป็นจิตอาสา เราก็ทำงานเพื่อประชาชน ถ้าจิตใจเขวก็อาจไม่ทำด้วยจิต จะใช้ข้อมูลนี้ไปในทางเฉโกง เช่นจัดตั้งเครือข่ายขายสินค้าขายตรง ฐานจิตใจจึงเป็นฐานที่สำคัญมาก

เพราะฉะนั้นเราอย่าดูถูกตนเอง อย่ามองตนเองต่ำติดดิน ไม่งั้นคุณค่าทางจิตใจเราไม่มี ที่จริงคุณค่ามีแต่เรามองไม่เห็น ถ้ามองเห็นเราสามารถออกแบบได้ แต่ถ้าออกแบบเพื่อเงินความร่ำรวย เพื่ออำนาจ เพื่อชื่อเสียง ชีวิตมันก็จะไปแบบนั้นด้วย ถ้าขาดมิติทางจิตใจจะขาดคุณค่า อาจจะไปทำสิ่งไม่ดี สิ่งแบบนี้เราต้องตราในใจทุกวันให้จิตใจมั่นคง สะสมสิ่งดีให้แน่น ให้ปิติ ให้ถูกหล่อเลี้ยงอยู่ตลอดเวลา ไม่ฉะนั้นจะห่อเหี่ยว การวิ่งหาเพื่อนภายนอกอาจจะช่วยได้แค่ชั่วครั้งชั่วคราว แต่สิ่งดีๆ เหล่านี้จะไม่ไปไหน เราต้องตราไว้ในใจ

การมองตัวเอง ตัวเรามีคุณค่าอะไรบ้าง ถ้าทำตามกลไกก็ไม่มีคุณค่า ไม่มีชีวิตชีวา

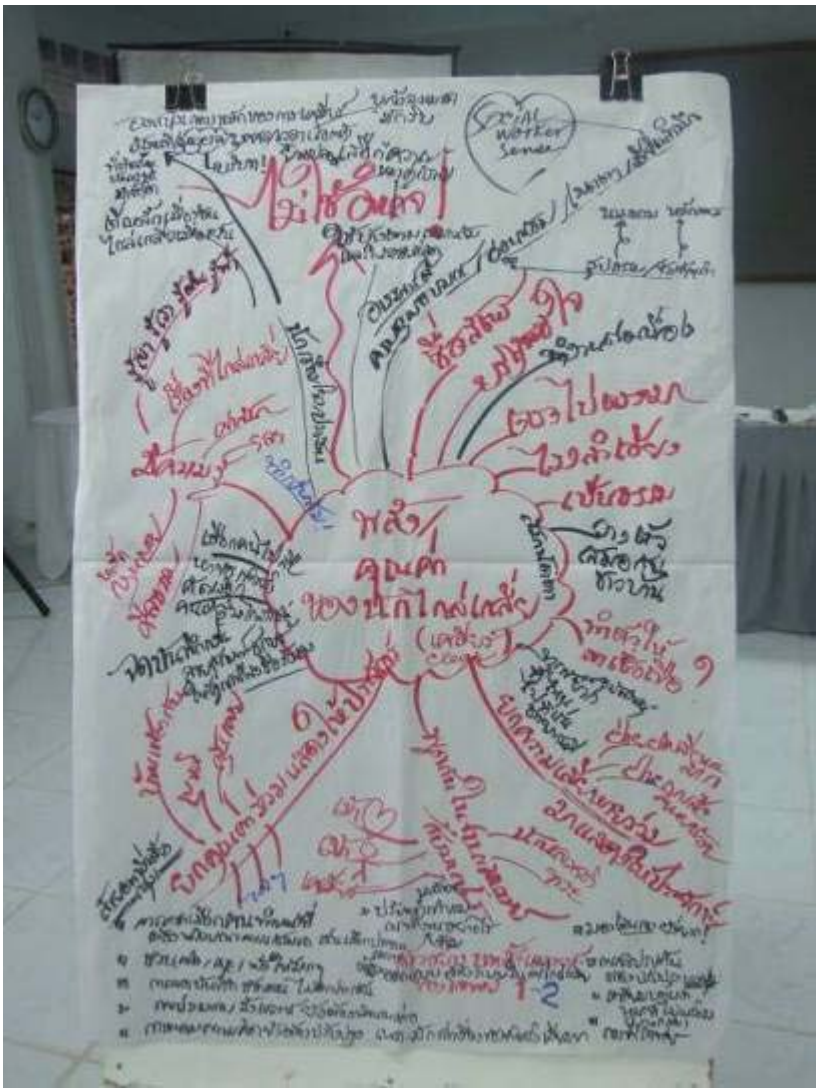

- ความแตกต่างระหว่างความรู้ในหนังสือ กับความรู้ที่เราทำจริง
- **ทำอย่างที่มนุษย์ทำกับมนุษย์ พูดอย่างที่มนุษย์พูดกับมนุษย์**

<u>อาจารย์ไพสิฐ สรุปว่า</u> การสรุปเป็นหัวใจของการทำงาน ยิ่งทำงานโดยใช้กระบวนการวิจัยด้วยแล้วยิ่งสำคัญ ตรังแตกต่างจากพื้นที่อื่นๆ การทำงานที่มีงานวิจัยเป็นเครื่องมือ มันจึงเป็นการทำงานที่แตกต่างจากการทำงานอื่นๆ เพราะเป็นการทำงานเพื่อชีวิต ไม่ใช่ทำงานเพื่องาน

หลายคนอาจสงสัยว่างานวิจัยนั้นเป็นอย่างไร งานวิจัยคือ กระบวนการในการค้นหา แสวงหาแนวทาง ทางออก หรือทางเลือกที่คิดว่าดีที่สุด สำหรับการแก้ปัญหาต่างๆ

ระบบที่มีอยู่ในปัจจุบันเป็นเหมือนยาสามัญประจำบ้าน ที่รักษาได้แค่โรคพื้นฐานเป็นแค่การปฐมพยาบาลเบื้องต้น แต่อาการจริง ๆ ของโรคนั้นต้องวิเคราะห์ให้ลึกกว่าจะรักษาได้อย่างไร

กระบวนการที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับการจัดการความขัดแย้ง ต้องมองให้ลึกถึงเหตุหรือปัจจัยที่ลึกๆ ไม่คิดแบบหยาบ ๆ อย่างเช่นที่เน้นเรื่อง กาลเทศะ เวลา สถานที่ อย่างคนที่มาจากเกาะจะไม่นัดเวลาเป๊ะ เพราะไม่สามารถจำกัดเวลาในการเดินทางได้ เนื่องจากบริบทต่าง ๆ ที่ต่างกัน กาลเทศะ เวลา สถานที่ จึงสำคัญ

กิจกรรมที่มุ่งสร้างเนื้อหาในการทำงาน ความชัดเจนในเนื้อหาของการทำงาน ทำให้พี่เลี้ยงได้เรียนรู้กระบวนการทำงาน กระบวนการกลุ่ม การรวมพลังทางความคิด ไม่ใช่ต่างคนต่างพูด

สิ่งที่คิดว่าเป็นเรื่องสำคัญ คือ มีคำอยู่ 3 คำ การสรุป การสรุปบทเรียน และการถอดบทเรียน ความหมายไม่เหมือนกัน เวทีนี้ออกแบบเป็นการถอดบทเรียน เพราะโจทย์ถามว่าคิดอย่างไรที่มาทำทำอะไรมาแล้วบ้าง ทำแล้วเป็นอย่างไร สิ่งที่ภูมิใจ และสิ่งที่ต้องการปรับปรุง เป็นการย้อนไปตั้งแต่แรก ๆ ดูว่าตรงไหนดี ตรงไหนแก้ไข ตรงไหนควรปรับ การถอดบทเรียน สามารถทำให้เราทบทวนตัวเองได้ตลอดเวลาว่าเป็นอย่างไรบ้าง โจทย์การถอดบทเรียน สิ่งที่เราทำมาเป็นพันปรือมั่ง อยากเอากรณีศึกษาของแต่ละพื้นที่ แล้วเอาเรื่องการไกล่เกลี่ยมาศึกษาว่าอยู่ในระดับไหน คิดว่าเป็นงานขั้นต่อไปที่ต้องทำในพื้นที่

ทำอย่างไรให้ดีขึ้นคิดว่าคณะกรรมการต้องคม เนื้อในต้องคม อยู่ที่ว่าจะลับบ่อยแค่ไหน หากมองงานวิจัยชุมชน รวมถึงวิธีการแก้ปัญหา ได้ข้อสรุปมาอย่างหนึ่งคือ เรื่องของชาวบ้าน ชุมชนท้องถิ่น มีแนวทางการแก้ปัญหาหลายแนวทาง ทั้งของกระทรวงมหาดไทยก็มี มียุติธรรมกระแสหลัก แต่ต้องตอบโจทย์ว่าได้แก้ปัญหาที่แท้จริงได้ไหม กระบวนการยุติธรรมแบบนี้ให้ความเป็นธรรมกับชาวบ้านได้จริงไหม หรือว่าเป็นธรรมกับคนที่มีเงินจ้างทนายมาว่าความเท่านั้น

กรณีเด็กหนีตามทำไมไม่ไปหาตำรวจ แต่มาหากำนันผู้ใหญ่บ้าน ในทางทฤษฎีได้ข้อสรุปว่าเรื่องของชุมชนชุมชนต้องแก้เอง เป็นเจ้าของเอง สิ่งที่คิดว่าเป็นหัวใจสำคัญของการแก้ปัญหาของชุมชน **“ทฤษฎีเหล็กไช ดอกสว่าน”**

การแก้ปัญหาของชุมชนท้องถิ่น คือ ต้องแก้โดยคนใน เพราะว่าเป็นคนเห็นปัญหาจริง เข้าใจบริบท ถ้าต้องการให้ชุมชนเข้ามาแก้ไขปัญหากันเองต้องทำให้ชุมชนเข้ามาจัดการให้ได้ และการจัดการต้องทำจริง ไม่ใช่เสร็จแล้วจบกัน หลาย ๆ คนที่เข้ามาตรงนี้ คิดว่าการแก้ปัญหาในชุมชนน่าจะแก้ได้แต่จากการค้นพบผลกระทบที่ทำให้เกิดปัญหา คือ

- ชาวบ้านคิดว่าแก้ปัญหาตัวเองไม่ได้ ไปปรึกษากับหน่วยงานภายนอก คือ อุปสรรคใหญ่
- บางชุมชนเริ่มเข้าไปแก้ปัญหา แต่ถูกปัญหาการใส่ร้าย ถูกยิงทิ้ง ทำให้ท้อถอย

ถ้าต้องการให้ชุมชนลุกขึ้นจัดการปัญหาของตัวเอง จะทำอย่างไร ตอนนี้ชุมชนกำลังเป็น**โรคความคุ้มกันชุมชนบกพร่อง** กรณีเกาะลิบง แม้ศาสนาจะเข้มข้น แต่ก็ยังมีการลักลอบขายเหล้าเหล้ามีการปรับเปลี่ยนสำหรับผู้บิริโภค แล้วตัวยาที่ใช้รักษาโรคความคุ้มกันชุมชนบกพร่องได้คือ

- **กระบวนการปรับวิธีคิด**
- **การจัดระเบียบชีวิตใหม่ พฤติกรรมใหม่**
- **การจัดการชุมชน**

ทั้ง 3 ข้อเชื่อมโยงกันอย่างไร ถ้าผสมเข้าไปจะรักษาโรคนี้ได้อย่างไร ลองกลับไปดูในชุมชน ที่มีมากที่สุดคือ การจัดการชุมชน แต่ส่วนมากจะเป็นเรื่องโครงสร้างพื้นฐาน อยากให้วงที่ 1 กระบวนการวิจัยปรับวิธีคิดใหม่มีมากขึ้นให้ครอบการจัดระเบียบชีวิตใหม่ในวงที่ 2 และการจัดการชุมชนในวงที่ 3

ถ้าจะพูดเรื่องแบบนี้ให้เข้าใจง่าย ๆ ก็คือคนลาวเรียกตะปู ว่าเหล็กโคน มาจากคำว่าเหล็กกล การที่เป็นโรคนี้ คือ ขยับไม่ออก จะทุบก็ไม่ได้ ต้องเจาะทะลุกำแพง เครื่องมือ คือ เหล็กไช ผู้นำต้องเป็นกลุ่มที่ใหญ่ที่สุด การจัดระเบียบชุมชนนำไปสู่การสร้างกติกาขึ้นมาใหม่ จะทำอย่างไรให้เกิดการจัดระเบียบชีวิตใหม่ แล้วทำให้เป็นที่ยอมรับของหน่วยงาน ในฐานะของเครือข่ายจะทำอย่างไรให้ทั้งสามวงเกิดขึ้นในพื้นที่ วง 1 คือ การขับเคลื่อนการปรับวิธีคิดใหม่กับข้อมูลมาเจอกัน วงที่ 2 และ 3 แต่ละวงรวมกันได้ โดยมีเหล็กไชซึ่งใช้คมนิดเดียว เหมือนหลายคมประสาน วางน้ำหนัก/ ทิศทาง จะทำให้เกิดเรื่องความเป็นธรรม

ถ้าเกิดเราเห็นบทเรียนของที่อื่น ที่เริ่มทำโครงการด้านการจัดการทรัพยากรก่อน พอทำไปสักพักก็เกิดปัญหาไปต่อไม่ได้ **แต่ที่นี่เราเริ่มจากสิ่งยากก่อน คือ เรื่องการจัดการความขัดแย้งในชุมชน การจัดการความขัดแย้ง ไม่ใช่เรื่องของการปกครองแต่เป็นเรื่องของการจัดการ ทำอย่างไรให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม ความเป็นธรรมสูงกว่าคำว่าความยุติธรรม ต้องเคลียร์ให้ใสเหมือนแก้ว นำไปสู่ความเป็นธรรมได้**

กระบวนการวิจัยท้องถิ่น จะเคลื่อนงานในแต่ละส่วนได้อย่างไรก็ต้องหาคำตอบ ขณะที่กระทรวงเองมีนโยบายมากมายเพื่อดึงชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม แต่ติดกับระบบราชการทำ

จึงต้องหาคำตอบว่าเกี่ยวกับการทำงานวิจัยคือ

- เป็นเครื่องมือที่สร้างสำนึกใหม่ได้อย่างไร
- การวิจัยจะไปสร้างเครือข่ายได้อย่างไร
- สร้างอัตลักษณ์ สร้างแสงพลังของชุมชนได้อย่างไร
- ทำอย่างไรให้กระบวนการวิจัยเป็นกระบวนการสร้างให้เกิดการแปลงข้อมูลข่าวสารกลายเป็นความรู้

สรุปผลการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรังครั้งที่ 3
วันที่ 11-12 ตุลาคม 2552 ณ ปากเมงรีสอร์ท อ.สิเกา จ.ตรัง

<u>บทสรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพจากพี่เลี้ยงยุติธรรมชุมชน จ.ตรัง</u>

- ปัญหาเรื่องที่ดินเกิดขึ้นมากที่สุด ลักษณะปัญหาที่เกิดมักเป็นเรื่องล้ำแดน มรดก เกิดจากที่ดินที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ หรือเป็น สค.1 นส.3 เป็นส่วนใหญ่ รวมถึงการบุกรุกป่าหรือที่สาธารณะ
- เห็นว่าความเปลี่ยนแปลงทางสภาพเศรษฐกิจ สังคม เป็นสาเหตุหนึ่งของการก่อเกิดปัญหาความขัดแย้ง เช่น
    - การท่องเที่ยว วัฒนธรรม ความเจริญ ทำให้เกิดความขัดแย้งทั้งเรื่องที่ดิน ทะเลาะวิวาท อุบัติเหตุ
    - การบุกรุกที่สาธารณะ ทำให้พื้นที่เลี้ยงสัตว์ลดลง สัตว์เลี้ยงเข้าทำลายพืชผล
- เรื่องที่ไกล่เกลี่ยไม่ได้มักเกิดจากการที่มีคนยุให้สู้คดี ไม่ให้ยอมความ หรือคู่กรณีต่างก็ทิฐิ บางคู่ไปแจ้งตำรวจเลยโดยผู้นำไม่ทราบเรื่อง หรือบางเรื่องที่เกิดเห็นว่ามีคนอยู่เบื้องหลังทำให้ไกล่เกลี่ยไม่ได้
- ทำให้เห็นผลเสียของกระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก คือทำให้เสียเงิน ค่าศาล ค่าทนาย เสียเวลา ขัดแย้ง ไม่ได้รับความยุติธรรม บางกรณีกระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก ก็ไม่ได้ให้ความเป็นธรรมจริงแต่ว่ามีการตัดสินตามพยานหลักฐานและความเก่งของทนาย
- คนไกล่เกลี่ยมีความเป็นผู้นำสูง มักตามช่วยเหลือลูกบ้านถึงที่ศาล ขอไกล่เกลี่ยบนชั้นศาล
- บางพื้นที่ ศาล หรือตำรวจส่งเรื่องกลับไปให้ไกล่เกลี่ยที่ศูนย์ฯ อย่างเช่น บางหมาก
- พื้นที่เกาะลิบงใช้หลักศาสนาในการไกล่เกลี่ยปัญหาที่ดิน ครอบครัว
- ควรเสริมความรู้กฎหมายเรื่องที่ดินและมรดก หรือสิทธิในกระบวนการยุติธรรม เรื่องที่เขียนมาทำให้ทราบว่าผู้ไกล่เกลี่ยหรือชาวบ้านคู่กรณียังไม่รู้เรื่องกฎหมายที่ดิน เรื่องมรดก เรื่องสิทธิในกระบวนการยุติธรรม ทำให้เรารู้ว่าเราควรเสริมความรู้เรื่องอะไร
- หลังจากทำวิจัยทำให้กรรมการไกล่เกลี่ยเป็นทีมมากขึ้น นำข้อมูลมาวิเคราะห์ร่วมกันก่อน พยายามไกล่เกลี่ยให้สำเร็จ และให้จบโดยสันติ ให้มีการให้อภัยแก่กัน มีการปรับตัวของคนที่ทำผิด อย่างเช่นที่เกาะสุกร เกาะลิบง

- บางพื้นที่คิดงานเชิงป้องกัน เช่น การทำพินัยกรรม การปลูกยางเว้นเขตแดน ทุกพื้นที่เห็นว่าควรจะทำเป็นกติกาของชุมชน
- บางพื้นที่เห็นแนวทางการทำงานร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น ต.โคกสะบ้า เรื่องเขตแดน ให้กองทุนมาตรวจดูก่อนปลูกยาง หรือรังวัดโดยใช้ช่างของ อบต. มารังวัดปรับเป็นการทำงานเชิงความร่วมมือที่จะขยับงาน ที่ ต.เกาะลิบง เห็นแนวทางการทำพินัยกรรมแบบชาวบ้าน เพื่อป้องกันการแย่งชิงของลูกหลานในภายหลัง

<u>อาจารย์ไพสิฐ พาณิชย์กุล สรุปนิยาม 4 องค์ประกอบของยุติธรรมชุมชน</u>

1. มองแบบองค์รวม
2. ประเมินผลกระทบที่เกิด (คิดจากวิธีการพิจารณาคดีของศาล)
3. กระบวนการที่ยืดหยุ่นในการแก้ปัญหา (ไม่มีการตั้งข้อหา) ซึ่งตรงกันข้ามกับยุติธรรมกระแสหลัก ที่เขาบอกว่าเขาไม่ได้เริ่มต้นจากการตั้งข้อหา เทียบให้เห็นว่าเลยว่าเรื่องนี้กฎหมายจัดการอย่างไร มีเกณฑ์ตั้งไว้เป็นไม้บรรทัด ส่วนชุมชนจัดการอย่างไร
4. องค์ประกอบอื่นที่มีลักษณะของความเป็นชุมชน

<u>บทสรุปการนำเสนอผลจากการระดม:เงื่อนไข/ปัจจัย ที่ทำให้การไกล่เกลี่ยประสบผลสำเร็จ จัดกระบวนการโดยอาจารย์ชัยวัฒน์ ถิระพันธุ์</u>

1.วิธีการ

- การทำงานเป็นทีม เป็นคนกลาง มีบารมี
- การเข้าหา: ผู้ที่เกี่ยวข้อง สาเหตุ การสืบเสาะ
- การเข้าถึง: แบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ
- เปรียบเทียบการจัดการของชุมชน/กฎหมาย
- ใช้หลักศาสนา กฎหมายประกอบ

2.ข้อมูลความรู้

- การหาข้อมูล
- การวิเคราะห์/ตัดสิน/ประเมิน

3.คน

- ใช้เหตุผล
- ประนีประนอม
- ความเป็นผู้นำ: เจตนาดี เป็นกลาง มีจิตวิทยา
- คู่กรณีตกลงกันเอง
- คนมีบารมี มีอำนาจ

- คนแวดล้อม คนนอก ตำรวจบ้าน

4.ปัจจัยอื่นๆ

- สถานที่: เป็นกลาง เช่นมัสยิด
- ผู้ไกล่เกลี่ย
- ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ
- เวลา

5.สิ่งที่ควรระมัดระวัง

- ผู้มีอำนาจ เชิงบวก-ลบ
- มือที่สาม
- อย่าด่วนตัดสิน
- คนหัวหมอ: คนเรียนสูง คนนอกชุมชน ฐานคิดกระแสหลัก

6.ฐานคิด

- ความสัมพันธ์ของชุมชน
- การอภัย
- หลักศรัทธา
- ความไม่เอาเปรียบ
- ความเป็นธรรมชาติ
- ความเป็นมนุษย์

<u>นำเสนอบทสรุปเวที โดยอาจารย์ไพสิฐ พาณิชย์กุล</u>

<u>กระบวนการถอดบทเรียน</u> เราถอดบทเรียนเพื่ออะไร

- **กระบวนการในการถอดบทเรียน**
    - ถอดความรู้
    - สร้างความชัดเจน
- เพื่อดึงเอาข้อมูล - กระบวนการ- ประสบการณ์ที่มีออกมา สกัดออกมาเป็นความรู้ เพื่อคืนกลับสู่สังคมว่ายุติธรรมชุมชนที่เราทำมานั้นไม่ได้สูญเปล่า
- เพื่อยกระดับความรู้ทั้ง 10 ศูนย์ที่ทำมานี้มีภาพรวม ลักษณะไหนร่วมกันบ้าง เหมือนที่อาจารย์ชัยวัฒน์ให้ทำ 5 กลุ่มเมื่อกี้ พอนำเสนอแล้วมีบางอย่างที่เหมือนกัน บางอย่างก็แตกต่างกัน ภาพรวมสำคัญเพราะว่าสามารถยกระดับนโยบายได้
- อีกอย่างที่สำคัญของการถอดบทเรียนคือการสร้างความชัดเจน เราทำงานตรงนี้มาปีกว่าเราต้องการความชัดเจนเพื่อคุยกับคนข้างนอกว่าสิ่งที่เราทำนั้นสามารถทำได้ผล แต่กระบวนการที่เราทำต้องให้ออกลูกออกผลที่ชัดเจน

- ให้เกิดการนำไปใช้ภายใน ที่เอาความรู้ภายในใช้กับข้างใน

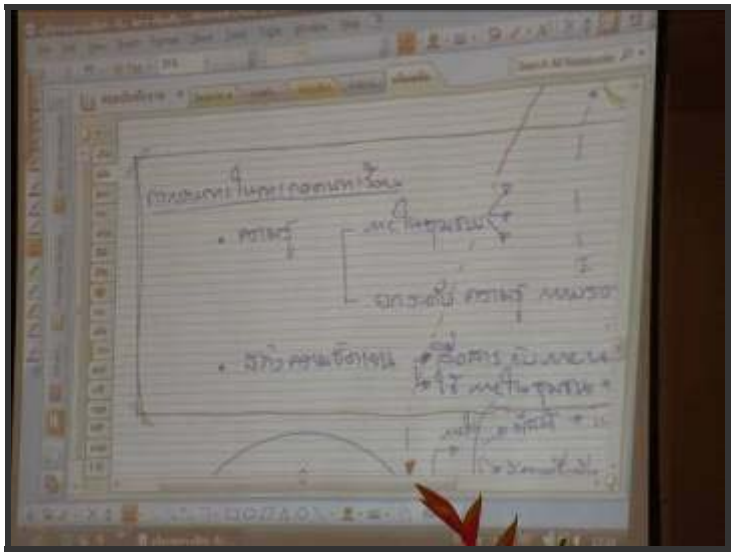

<u>กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น</u>

- **กระบวนการวิจัยเป็นเครื่องมือเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลง**
    - เปลี่ยนแปลงในฐานของชุมชน
    - เปลี่ยนแปลงระดับนโยบาย
- **มีเครื่องมือวิจัย**
    - บทเรียนในอดีต เมื่อก่อนการพัฒนาท้องถิ่น นโยบายสั่งมาจากข้างบน ทำแล้วไม่ตอบโจทย์ของชาวบ้าน ไม่แก้ปัญหาชาวบ้าน
    - การจัดการท้องถิ่น เน้นการมีส่วนร่วม เรื่องนี้คิดใหม่ว่าแทนที่จะพัฒนาเรื่องของท้องถิ่น การวิจัยจะพัฒนาฐานของชุมชน ไม่ยึดติดพื้นที่ มีการบูรณาการ เป็นเรื่องของการใช้ความสัมพันธ์ เครือข่าย การใช้ความรู้
- **มีกระบวนการพัฒนานักวิจัย**
    - เริ่มต้นจากความเป็นอาสาสมัคร
    - พัฒนาให้เป็นนักวิจัย เป็นนักวิจัยทางสังคม ต้องมีลักษณะพิเศษที่มีใจทำงานในชุมชน
    - พัฒนายกระดับเป็นนักจัดการทางสังคม (ในอนาคต)
- **มีแนวคิด/ปรัชญา**
    - การจัดการทางสังคม
    - ฐานคิดเพื่อความยุติธรรมทางสังคม

- บางเรื่องเป็นยุติธรรมทางกฎหมาย บางเรื่องเป็นยุติธรรมทางสังคม และบางเรื่องทั้งสองด้านมีความขัดแย้งกัน แต่สิ่งที่เกิดขึ้นการแก้ปัญหาจะคงความสัมพันธ์ของความเป็นเครือญาติ ความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูก ความสัมพันธ์ภายในชุมชน

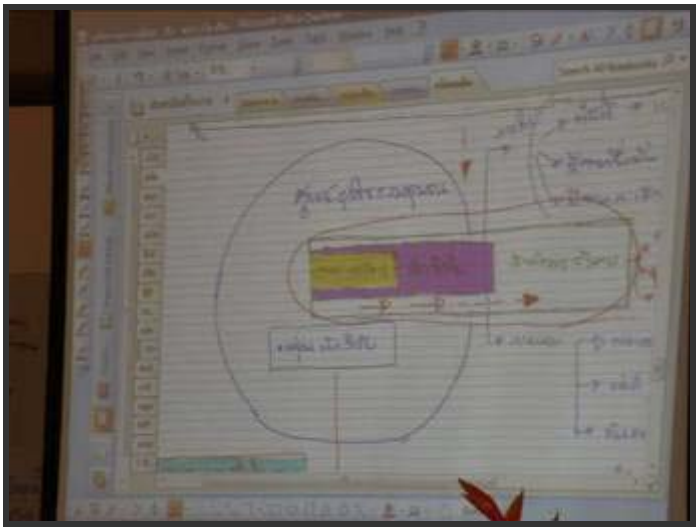

- **<u>กระบวนการสร้างฐานชุมชน</u> (การจัดการท้องถิ่น)**
  - **เน้นการมีส่วนร่วมในชุมชน**
    - ความสัมพันธ์ของชุมชนมาก่อน ใจคนในชุมชนมาก่อนใจนาย
    - ถ้าเราทำ case ออกมาได้มาก ๆ สกัดแก่นปรัชญาเรื่องยุติธรรมชุมชนออกมาได้ สามารถนำไปสู่ปรัชญาเรื่องยุติธรรมชุมชนของประเทศไทยได้เลย แทนที่จะใช้เรื่องกฎหมายเป็นหลัก เช่นเรื่องยืมเบี้ย ตามกฎหมายต้องเซ็นหนังสือ แต่ของเราไม่ต้องเขียนสัญญากันเลย

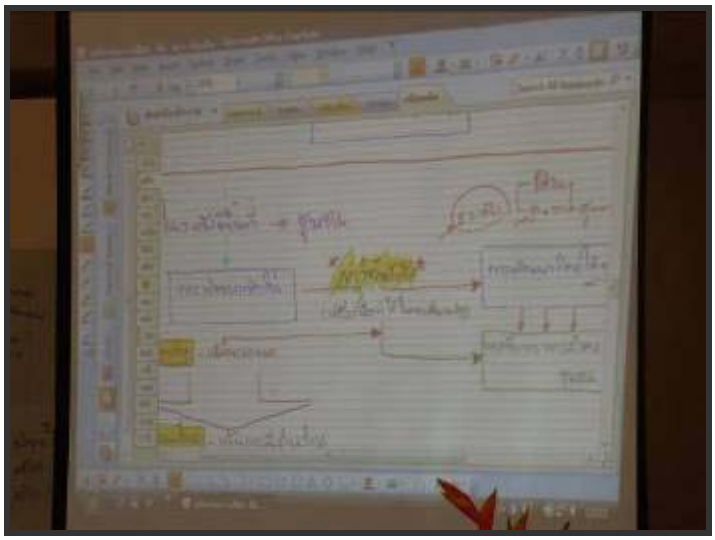

○ **กระบวนการวิจัย**

- หาแกน หาคนมีใจ
- ตั้งทีม
- ขับเคลื่อนกิจกรรมผ่านการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจริง
- ทำฐานข้อมูล
- สรุปบทเรียน
- สังเคราะห์ ยกระดับ

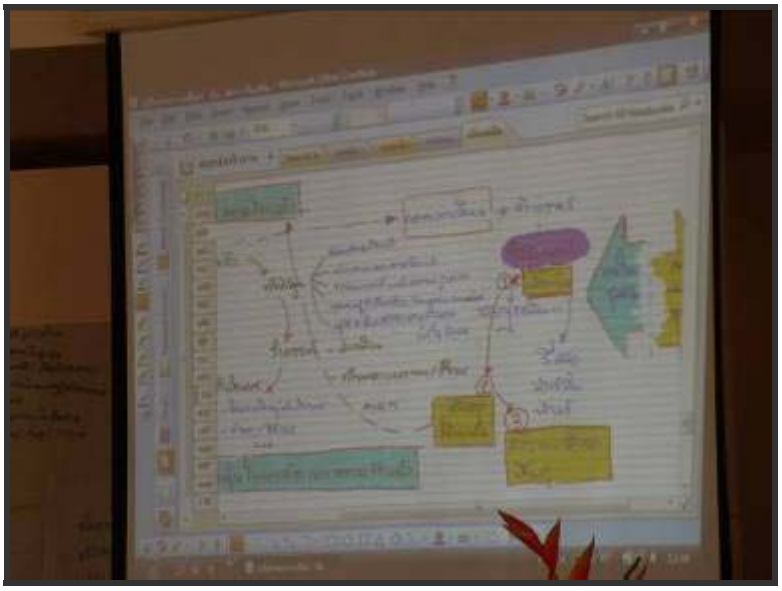

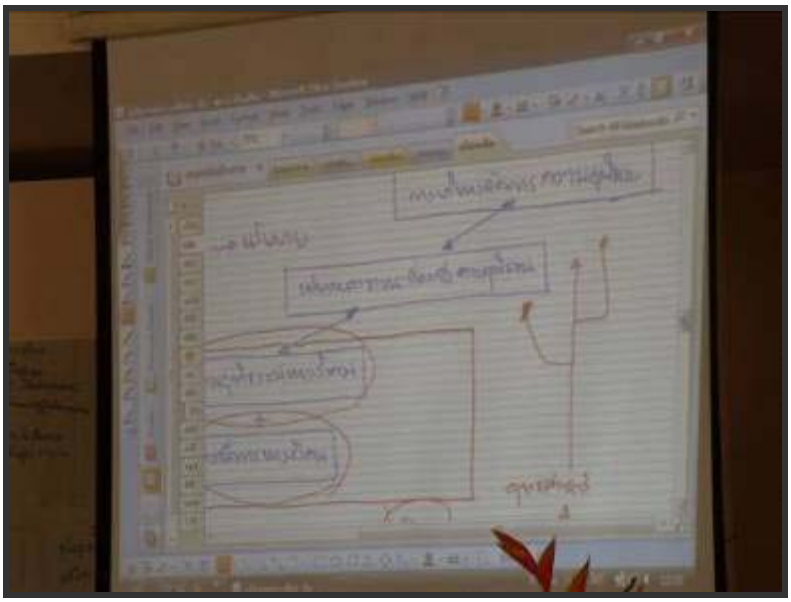

- **<u>กระบวนการสร้างงานวิจัยยุติธรรมชุมชนมี</u> 3 วงซ้อนกันอยู่ในการทำงาน**
    - กระบวนการเสริมศักยภาพของอาสาสมัครไปสู่นักวิจัย
    - กระบวนการในการพัฒนาองค์กรกลุ่ม องค์กรในการทำงาน เช่นเรื่องแบบนี้ต้องมีใครบ้างเข้ามาจัดการ จัดการอย่างไร
    - กระบวนการพัฒนารูปแบบเทคนิคการจัดการข้อพิพาท

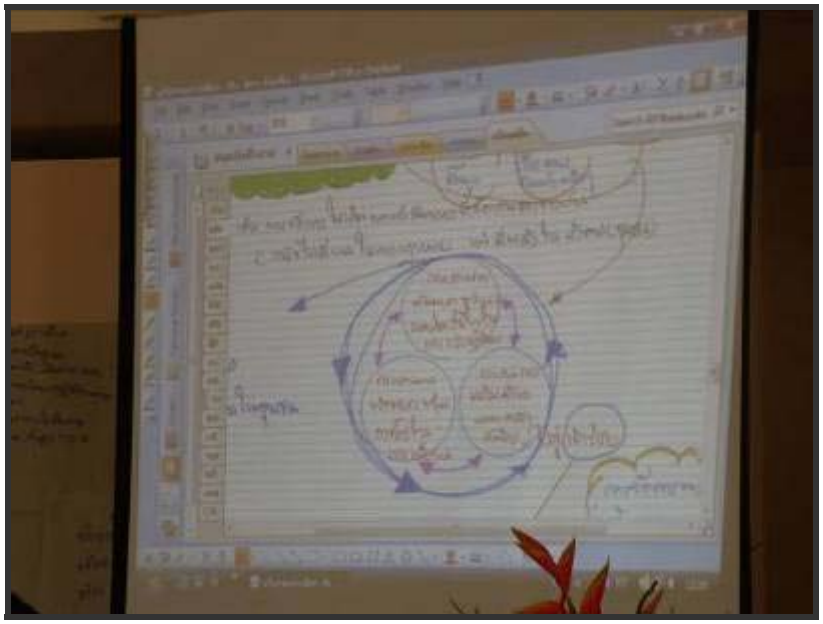

อาจจะหนักไปในวงใดวงหนึ่ง แต่ 3 วงนี้จะเกิดไปพร้อมๆ ในเวลาเดียวกัน เพื่อไปสู่การเป็นนักจัดการเพื่อสร้างความยุติธรรมแก่สังคม ซึ่งคิดว่าเป็นเป้าหมายอีก 5-10 ปีข้างหน้าที่จะเกิดนักจัดการความเป็นธรรมทางสังคม

ถอดประสบการณ์การทำงานที่ผ่านมาเกิดรูปแบบเช่นนี้หรือไม่

- สมัยก่อนพอมีความขัดแย้งก็กระโดดเข้าไปแก้ไขเลย
- พอผ่านกระบวนการวิจัย เริ่มต้นพอมีความขัดแย้งไม่ผลีผลามแล้ว
    - เริ่มหาข้อมูล สภาพความขัดแย้ง ลักษณะความขัดแย้ง สถานการณ์ความขัดแย้ง ระดับความรุนแรง บุคคลที่เกี่ยวข้องทางตรงทางอ้อม บุคคลที่จะสนับสนุนการจัดการความขัดแย้ง มันออกมาจากที่เราระดมจากกรณีเมื่อวานที่เราทำกัน แต่พอระดมออกมาแล้วจะขมวดเป็นขั้นตอนการทำงานแนวทางการทำงาน เอาไปใช้ปรือ สำคัญสำหรับการขยายเผยแพร่
    - หลังจากมีข้อมูลแล้วก็มีการวิเคราะห์ แล้วก็ต้องประเมินแนวทางการแก้ปัญหา
    - เข้าไปดำเนินการ มีรายละเอียดว่าใครจะเป็นคนเข้าไปดำเนินการ หรือบางเรื่องต้องแหลงผ่านทางเมียไป
    - เข้าสู่กระบวนการแก้ปัญหา
    - สรุป ถอดบทเรียน เพื่อสู่การสังเคราะห์และใช้ประโยชน์สิ่งที่ทำมา
    - สู่การป้องกัน วางแนวปฏิบัติ สร้างกฎระเบียบ หรือนำไปปรับปรุงวิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้ง ว่าต้องทำอย่างไร สู่กระบวนการสร้างการเยียวยาฟื้นฟู
    - เป็นการแก้ปัญหาที่ไม่ใช้กระโดดเข้าไปแก้เลย แต่จะคิดอย่างรอบคอบ
    - ประโยชน์คือการยกระดับใช้นอกชุมชน เป็นเรื่องที่จะกลับมาสู่ที่อาจารย์ชัยวัฒน์ว่า หากเราสามารถเป็นนักจัดการทางสังคมได้ เราสามารถยกระดับสู่นโยบาย และเราจะเป็นคนกำหนดยุทธศาสตร์นโยบายสาธารณะเกี่ยวกับความยุติธรรม
    - สิ่งที่อยากทำต่อไปคือจะระดมทุนปันปรือ ข้อตรงนี้คือสิ่งสำคัญที่จะนำไปสู่นโยบายระดับประเทศ สังคม นโยบายนี้ประกอบด้วย
        - การจัดการความเป็นธรรม ที่เมื่อก่อนอยู่ที่ศาล อัยการ ตำรวจ ตอนนี้ศาลก็อยากทำ ตำรวจก็จะทำ แล้วก็เข้าล็อคเราที่มีต้นแบบในการสนับสนุน เป็นเรื่องที่เราจะผลักต่อไปเพื่อทำให้ความรู้ที่เกิดขึ้น ผ่านการยึดโยงของคนที่ทำกันมายาวนาน จะเป็นคำตอบเชิงนโยบาย ที่เกิดจากล่างขึ้นบน

<u>บทสรุปและแง่คิดจากอาจารย์ชัยวัฒน์ ถิระพันธุ์</u>

เวลาเราเรียนรู้อะไรตาของเราจะมองไปข้างนอกตลอด บางทีต้องหันมามองตัวเราเอง เราไปติดอะไร เราไปยึดอะไรไว้ แล้วสิ่งที่มันสะท้อนมาที่เรา เรียนรู้อะไร พวกเราได้เรียนรู้อะไร คำว่าเรียนรู้นี่ไม่ใช่ information หรือได้ information ใหม่ๆ แต่เป็นการเรียนรู้ว่าตัวเอง พบอะไรในตัวเองบ้าง ตัวเองไปติดอยู่ในไหนบ้าง บางทีเราไม่รู้หรอก..... บางทีคำพูดของคนอื่นสะกิดเรา พอฟังเขาพูดเราก็กลับมาคิดว่าเรามีแว่นในการมอง มีกรอบในการมอง ซึ่งแต่ละคนต้องคอยสังเกตตัวเองตลอดเวลา เวลาเราไปเผชิญกับการเรียนรู้ของคนอื่น เราเห็นอะไรบ้างหรือเปล่า มีใครอยากจะบอกอะไรอีกไหมครับที่น่าสนใจ ***<u>มาครั้งนี้ที่ได้พบ เป็นเชิงความรู้ที่นำไปใช้หรือเป็นแบบสะท้อนตัวตนของเรา</u>*** เพราะท้ายที่สุด***<u>การเรียนรู้ก็ต้องมีการ transformation ภายใน</u>*** ในที่นี้***ต้องเป็นการเปลี่ยนตัวเราเองด้วย มันไม่ใช่แค่ได้ข้อมูล*** ที่นุ้ยพูดเป็นการเปลี่ยนตัวเองในระดับหนึ่ง ในบางสิ่งบางอย่าง แต่ใช่ว่าครั้งอื่นหรือครั้งต่อๆ ไปจะไม่เป็นอีก เป็นแล้วเราอาจจะเป็นอีกก็ได้ เพราะเรามีกรอบของเรา เราเคยคิดอย่างนี้ เคยมองอย่างนี้ เราก็เผลอไปโดยไม่รู้ตัว ฉะนั้น***การปล่อยวางแต่ละครั้งนี่มันไม่ใช่เรื่องง่าย การทำตัวให้ว่าง มองอะไรโดยที่ไม่มีจิตกำหนดไว้ล่วงหน้า มันเป็นเรื่องไม่ง่ายหรอก*** .....***เราติดกรอบเกินไป ยึดอะไรมากเกินไป เราจะทำยังไงให้โครงการยุติธรรมชุมชนนั้นออกมาดี เพราะเห็นชัดเจนแล้วว่าไอ้สภาวะระหว่างที่มันเป็นทางการกับไม่เป็นทางการ ต้องระวังให้ดี มันต้องมีสภาวะสมดุล มีสภาวะพอดี ถ้าไม่เป็นทางการตลอดเวลาก็ลำบากเพราะมันขาดรูปแบบ*** (ขาดความเป็น.....) แต่การมีรูปแบบพอทำอะไรมาก ๆ เข้ามันก็แข็งตัว มันก็ไม่มีชีวิตชีวา มันก็มีปัญหาอีก ฉะนั้นยุติธรรมชุมชนมันต้อง balance ระหว่างไม่เป็นทางการแต่มีส่วนหนึ่งที่ต้องเป็นทางการบ้าง มันจะอยู่แค่ไหน อย่างไร ต้องพูดว่าให้เป็นทางการน้อยที่สุดเท่าที่จะน้อยได้ แต่ไม่ใช่ไม่มีเลย ต้องให้มัน minimum ที่สุด มันคืออะไรบ้าง ก็ต้องมานั่งคิดนั่งศึกษา อย่างเช่น เราต้องการทำให้เป็นกิจจะลักษณะ ก็ต้องมีการเก็บข้อมูล บันทึกข้อมูล หรือการติดตามเรื่องราว ...เราก็ไม่รู้ว่าเขาต้องควักเงินไปเท่าไหร่ และชีวิตของคนพวกนี้ก็ไม่ได้ทำเฉพาะงานยุติธรรมชุมชน คนหนึ่งไม่รู้ทำตั้งกี่เรื่องเยอะแยะไปหมด เขาจะรับไหวหรือเปล่า ชีวิตกับงาน ให้มันมี minimum ที่ต้องไป support เขา ที่เขาพูดก็มีเหตุผลกรณีขึ้นโรงพักก็บอกว่าให้มันตั้งอยู่ที่โรงพักเลย เพราะทุกคนมักพุ่งไปหาโรงพักก่อน ก็ให้อยู่ที่นั่นเลย แต่ก่อนจะขึ้นโรงพักก็มาที่ศูนย์ก่อน แต่จริงๆ แล้วไม่ให้ไปขึ้นโรงพักให้มาที่เราก่อนจำเป็นหรือไม่ที่ต้องเป็นสถานที่หรือเป็นกฎกติกาที่ทางการบอกว่าก่อนจะขึ้นโรงพัก มาที่นี่มาที่ศูนย์ก่อน ถ้าไกล่เกลี่ยไม่ได้แล้วค่อยไปที่โรงพัก ....บางคนเขาพูดก็มีเหตุผลจากประสบการณ์ชีวิตของเขา คนมีเรื่องทีไรก็ต้องขึ้นโรงพักก่อนทุกทีแหละ ไอ้นี่เราก็ต้องมานั่งวิเคราะห์ ตั้งคำถามหรือวิจัยต่อ ยังไม่สรุปว่ามันใช่หรือไม่ใช่ ดีหรือไม่ดี มีอีกหลายเรื่องที่เราต้องตั้งคำถาม ค้นคว้าต่อ เพราะมีวิถีชีวิตประจำวันที่มันครอบงำมนุษย์อยู่ แต่การออกจากวิถีแบบนี้ทำยังไง ให้มันพอดีและไม่เป็นเรื่องที่หนักหนาเกินไปสำหรับคนทำงาน

เราจะสรุปบทความรู้นี้ยังไงให้เห็นว่าการก่อตัวของศูนย์ยุติธรรมชุมชนที่คิดมาจากกระทรวงนี่มันมีหลายเรื่องที่ไม่ทราบ คือต้องคิดใหม่ปรับตัวใหม่ เพราะจริงๆแล้ว***ความสำเร็จถ้าพูดตามภาษาอังกฤษเขาบอกว่ามันเกิดขึ้นมาจากดิน มันเกิดขึ้นมาจากมนุษย์*** ไอ้ตัวที่มันเกิดขึ้นมาจากดิน มันเป็น fresh organize มันจัดการกันเอง ดูแลกันเอง ตรงนี้มันมี structure อยู่ในระดับหนึ่ง แต่ว่า structure นี้แหละ คือ ศูนย์ยุติธรรมชุมชน โครงสร้างที่ว่านี้อาจเป็นโครงสร้างของกฎเกณฑ์กติกาอะไรบางอย่าง เพราะว่าศูนย์ยุติธรรมชุมชนที่มาจากกระทรวง มันสั่งลงมาเลย คิดเอาเอง แต่ขณะที่***การ action ของชาวบ้านเป็น living systems เป็นระบบที่มีชีวิต*** ทำยังไงจะเอาสิ่งที่เกิดขึ้นนี่ไป ตั้งคำถาม .....ทำยังไงให้ศูนย์ยุติธรรมชุมชนมัน function ให้ได้

ฉะนั้นการก่อตัวของศูนย์ยุติธรรมชุมชน ก็ต้องก่อตัวมาจากความเป็นชุมชน เพราะชุมชนเป็นแกน ทำยังไงให้มี structure บ้างบางส่วน แล้ว structure นี้เป็นที่ยอมรับ ต่อไปในอนาคตจะทำอย่างไร ต้องคิดไปข้างหน้าต้องมองไกลไปว่าต่อไปจะเป็นอย่างไร ราชการก็เห่อ ทุกคนก็เห่อ เห่อกันหมด ต่อไปยุติธรรมชุมชนจะเป็นคำฮิต ทำกันจนฉิบหายเลย ผมกลัวจริง ๆ คำนี้ ผมขอบอกตรงๆ แล้วทุกคนจะมึน แล้วก็จะทำให้ความเป็นยุติธรรมชุมชนหมดสภาพไปเลย เมื่อศาลก็จะทำ อัยการก็จะทำ ตำรวจก็จะทำ กระทรวงยุติธรรมก็ทำ เสร็จแล้วยุติธรรมชุมชนมันก็เจ๊งคามือ ยับคามือเลย ผมรับรองได้

“ความเป็นมนุษย์” เรื่องของยุติธรรมชุมชนในเชิงของความเป็นมนุษย์ มันหมายความว่าอย่างไร เราตีความประโยค หรือ คำนี้ให้มันลึกซึ้งได้ไหม ความเป็นมนุษย์มันหมายความว่าไง มันเกี่ยวข้องอะไรกับหลักศาสนา หรือหลักความเป็นองค์รวมของมนุษย์ตรงไหน เพราะท้ายที่สุดชุมชนก็ประกอบด้วยมนุษย์กับมนุษย์ ยุติธรรมชุมชนเป็นเรื่อง***ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์*** และฟังจากหลายคนพูดว่าท้ายที่สุดแล้วเขามีความสุขที่ได้ทำ บางส่วนก็อาจจะพูดในแง่ของปรัชญาว่า ***เมื่อเราได้รับใช้ในสิ่งที่ยิ่งใหญ่กว่า เราก็จะมีความสุข*** สิ่งเหล่านี้มันเขียนอยู่ในบทความต่างๆมากมายในจิตวิวัฒน์บ้าง ในหลักศาสนาบ้าง เราจะดึงอย่างไรให้ออกมาเป็นความรู้ได้ ผมคิดว่าอาจจะต้องแนะนำพวกเราให้ไปดู **literature review** บางอย่างที่มาเสริม ***เมื่อมนุษย์ connects กัน เข้าหากัน เจอตนเอง ได้เปลี่ยนตนเอง ได้รับใช้สิ่งที่ใหญ่กว่าได้ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ ได้แสดงความเมตตา กรุณาให้อภัยผู้อื่น เรารู้สึกยังไง เราเป็นมนุษย์ที่ไม่ใช่มนุษย์เดิมแล้ว เราเติบโตขึ้นเรียกได้ว่าเป็นมนุษย์ที่จิตใจที่ไม่คับแคบ*** แต่ไม่อยากใช้คำว่า “จิตอาสา” ผมเบื่อ เพราะคำนี้ฟังแล้วเป็นภาษาแบบซ้ำซาก เป็นภาษาที่ไม่มีหัวใจ ทั้งที่การกระทำมันมีหัวใจ แต่พูดแล้วมันกลับไม่ขลัง แล้วก็พูดซ้ำกันอยู่เรื่อย ไม่รู้นะผมมีอคติกับคำบางคำ จิตสาธารณะก็เหมือนกัน ผมบอกเลยจิตสาธารณะ เพราะว่าคนไทยไม่รู้จักคำว่าจิตสาธารณะหรอก รู้จักแต่คำว่าของหลวงเท่านั้นเอง จิตสาธารณะมันเป็นภาษาทางการ มันเป็นภาษาที่นักวิชาการยัดเยียดใส่ แต่ชาวบ้านฟังแล้วรู้สึกอีกอย่างหนึ่ง

ยุติธรรมชุมชนเป็นเรื่องของปรัชญา นำหลักปรัชญา ซึ่งมีทั้งหลักปรัชญาในศาสนา ปรัชญาในเรื่องของวิทยาศาสตร์ใหม่ๆ ปรัชญาเต๋า ปรัชญาทั้งหลายเข้ามาสู่วิถีชีวิตประจำวัน เข้ามาสู่วิถีชีวิตชุมชน

ตรงนี้เราจะทำยังไงให้สิ่งที่เราค้นพบ บทความของเรา ข้อเขียนของเรา..มีพลัง ผมไม่อยากให้งานของเราที่จะนำเสนอมันเป็นแค่งานวิชาการเชิงเทคนิค หรืองานวิชาการเชิงกระบวนการ แต่ควรต้องหยิบหลักปรัชญาที่มันยิ่งใหญ่ที่มันมีพลังให้เห็น เพราะท้ายสุดเรื่องยุติธรรมชุมชนเป็นเรื่องของปรัชญา ปรัชญาของความเป็นมนุษย์ ฐานะคนที่ทำเป็นปัจเจกก็จริง เป็น group ก็จริง เป็นชุมชนก็จริง แต่มันมีอะไรมากกว่านั้นหรือเปล่า อันนี้คือ สิ่งที่ผมตั้งข้อสังเกตนะ

อันที่สอง คือ ***เทคนิคในการไกล่เกลี่ย นี่เป็นเทคนิคสำคัญ พวกเขาก็ทำกันมาแต่โบราณ แต่ไม่มีเทคนิคหรอก อาศัยสังเกตเอา ใช้หัวใจ*** ดูว่าช่วงไหน จังหวะ หรือเวลาที่จะเข้าไป บางคนชวนกินเหล้ากันก่อนแล้วค่อยคุย บางคนรอให้ใจเย็นก่อนแล้วค่อยเข้าไป แต่เทคนิคอย่างนี้สอนได้ มีอยู่ในหลักสูตร ...หลักสูตรเรื่องการไกล่เกลี่ย หลักสูตรปริญญาโท หลานสาวผมก็เรียนมาโดยตรง พอมีเทคนิคคนก็จะไวขึ้น แล้วต่อไปจะสร้างคนรุ่นใหม่ หลักสูตร..คือหลักสูตรที่สำคัญ ถ้าชาวบ้านหลายคนได้อบรมเขาจะไวขึ้น เพราะว่าเทคนิคจะช่วย อย่างเช่นเราเล่นกีฬาถ้ามีแต่พรสรรค์แต่ไม่มีโค้ช ไม่มีเทคนิคใหม่ๆ นักกีฬาคนนั้นก็เติบโตไปได้ยาก เพราะฉะนั้นการเติมอะไรใหม่ๆ หรือต่อไปอาจจะเป็นเรื่องการจัดการข้อมูล เพราะท้ายสุดเราเห็นไหมครับว่างานพวกนี้มันต้องทำงานเป็นทีมถึงจะดี เราต้องเสริมเรื่องการทำงานเป็นทีม เสริมเรื่องการหาความรู้ใหม่ๆ มาเติมให้พวกเขา แต่ผมคิดว่าเราจะให้..ยังไง ท้ายที่สุดผมมองไปข้างหน้าเลยนะ เราเห็นได้ชัดเจนพวกเราก็ได้พูดไปบ้างแล้วว่าความขัดแย้งทั้งหมดที่เกิดขึ้นล้วนมาจากการเปลี่ยนแปลงของสังคม แล้วสังคมไทยจะเปลี่ยนแปลงไปอีกเยอะ หมายความว่าต่อไปความขัดแย้งในชุมชนจะเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นบ่อยมาก ***เพราะฉะนั้นสิ่งที่จะเป็นหัวใจในศตวรรษที่ 21 คือ การคลี่คลายความขัดแย้งอย่างไรให้เป็นการคลี่คลายอย่างสันติ ให้ใช้อำนาจน้อยที่สุด ใช้ความรุนแรงให้น้อยที่สุด*** ถ้าเราเติมตรงนี้ลงไปได้ ศูนย์ยุติธรรมชุมชนต่อไปไม่ใช่แค่นี้แล้ว อาจจะเข้าไปมีบทบาทหรือว่าถ้าทำดีๆ ก็อาจจะกลายเป็นสิ่งที่ช่วยแก้ปัญหาใหญ่ได้

ยุติธรรมชุมชนเป็นสภาวะการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ คนไกล่เกลี่ยเขาเป็นมนุษย์ เวลาสัมภาษณ์เขาดีๆ เห็นไหมเจออะไรเยอะแยะมากมาย แล้วไอ้ทีมที่ไปทำงานก็เป็นทีมมนุษย์ทุกอย่างอยากให้ช่วยอะไร สังคมมันจะอยู่ด้วยกันได้ ยุติธรรมชุมชนจะนำไปสู่ขั้นสูงสุด คือ การให้อภัย การอยู่ร่วมกันได้ หรืออย่างที่เขาเคยทำชุมชนบำบัดเรื่องยาเสพติด มันก็ตัวเดียวกันทั้งนั้นแหละ คือกลับเข้ามาสู่ความเป็นมนุษย์

ทีนี้มาถามว่าศูนย์ฯ ให้ความเป็นมนุษย์หรือว่าทำลายความเป็นมนุษย์ ถ้ามันออกแบบให้ทำลายความเป็นมนุษย์ มันแข็งตัวผมว่ามันผิดแล้ว ทุกอย่างต้องมารับใช้มนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นกฎหมายหรือปรัชญากฎหมาย ทำยังไงให้ตรงนี้มันมีพลัง แล้ว structure มันต้องใส่ใจในการตั้งคำถาม เพราะเราเรียนรู้มามากมายว่า ***ใครก็ตามที่คิดว่าตัวเองรู้ดี ใช่แล้ว ถูกต้องแล้วนั่นคือ ความผิดพลาด*** นโยบายมันคิดว่ารู้ดี คิดว่าใช่อันนั้นคือทางนโยบาย แต่เราต้องบอกว่าไม่ใช่ ต้องเรียนรู้อีกเยอะ อย่าปล่อยให้ตรงนี้กว้างขึ้น...แล้วใช้เวลากี่ปีก็แล้วแต่ ค่อยๆทำขึ้นมาทุกอย่างมันจะมีรูปแบบที่หลากหลายจากรูปแบบที่หลากหลายค่อยๆ develop ขึ้นมา แล้วท้ายสุดเรื่องนี้มันต้องเข้าไปอยู่ในกระบวนการเรียนการสอนใน

มหาวิทยาลัยระดับต่างๆ ไม่ต้องใช้คำว่ายุติธรรมชุมชนหรอก ใช้คำว่าวิชาว่าด้วยการไกล่เกลี่ย หรือ mediation ก็ได้ คลุมไปเยอะแยะ มันใช้ได้เยอะ เพราะต่อไปปัญหามันมีแน่นอน วิชานี้เอาไปใช้ได้ อย่างหลานสาวผมจบวิชานี้ ใช้ไปทำงานในโรงงานก็ได้ ที่ทำงานได้เพราะมันเป็นเรื่องของการคลี่คลายความขัดแย้ง พ่อแม่ทะเลาะกัน ในระดับสังคมก็ใช้ได้ เพราะทุกสังคมมีความขัดแย้ง ไม่ว่ามนุษย์จะทะเลาะกัน ไม่อยากร่วมงานกัน ทำงานด้วยกันยาก วิชานี้จะนำไปใช้ประโยชน์ได้

ประมวลภาพการทำกิจกรรม

ประมวลภาพการเปิดศูนย์ยุติธรรมชุมชนของพื้นที่ 10 ตำบลในจังหวัดตรัง

ประมวลภาพเวทีพัฒนาโจทย์วิจัยของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนรวม 11 พื้นที่

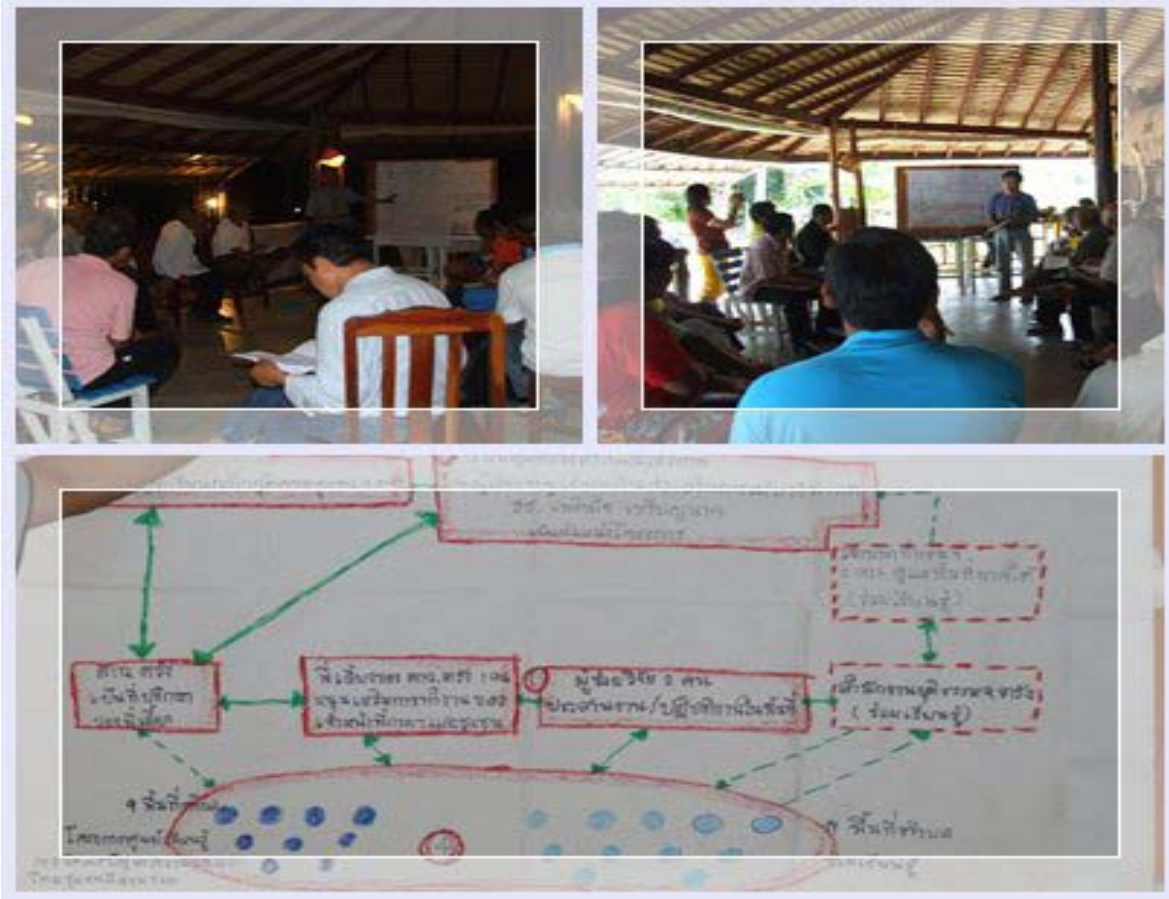

ประมวลภาพการพัฒนาโครงการกับกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ

ประมวลภาพการลงพื้นที่หนุนเสริมการทำกิจกรรมของชุมชนตำบลคลองชีล้อม

ประมวลภาพการลงพื้นที่หนุนเสริมการทำกิจกรรมของชุมชนตำบลบางหมาก

ประมวลภาพการลงพื้นที่หนุนเสริมการทำกิจกรรมของชุมชนเกาะลิบง

ประมวลภาพการลงพื้นที่หนุนเสริมการทำกิจกรรมของชุมชนตำบลสุโสะ

ประมวลภาพการลงพื้นที่หนุนเสริมการทำกิจกรรมของชุมชนตำบลเกาะสุกร

ประมวลภาพการลงพื้นที่หนุนเสริมการทำกิจกรรมของชุมชนตำบลนาหมื่นศรี

ประมวลภาพการลงพื้นที่หนุนเสริมการทำกิจกรรมของชุมชนตำบลโคกสะบ้า

ประมวลภาพการลงพื้นที่หนุนเสริมการทำกิจกรรมของชุมชนตำบลปากแจ่ม

ประมวลภาพการลงพื้นที่หนุนเสริมการทำกิจกรรมของชุมชนตำบลนาวง

ประมวลภาพการลงพื้นที่หนุนเสริมการทำกิจกรรมของชุมชนตำบลวังคีรี

ประมวลภาพเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างทางครั้งที่ 1 วันที่ 21-22 ตุลาคม 2551

ประมวลภาพเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง วันที่ 9 ธันวาคม 2551

ประมวลภาพเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง วันที่ 27 มกราคม 2552

ประมวลภาพเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง วันที่ 25 พฤษภาคม 2552

ประมวลภาพเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างทางครั้งที่ 2 วันที่ 27-29 มิถุนายน 2552 ณ เลตรังรีสอร์ท ต.ไม้ฝาด อ.สิเกา จ.ตรัง

ประมวลภาพเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างทางครั้งที่ 2 วันที่ 27-29 มิถุนายน 2552 (ต่อ)

ประมวลภาพเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างทางครั้งที่ 3 วันที่ 11-12 ตุลาคม 2552 ณ ปากเมงรีสอร์ท ต.ไม้ฝาด อ.สิเกา จ.ตรัง

ประมวลภาพการเข้าร่วมกิจกรรมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ประกาศรับสมัครงาน

ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดตรัง (สกว.ตรัง) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เป็นหน่วยงานอิสระในสังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี มีภารกิจสนับสนุนให้ชุมชนทำวิจัยเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน เน้นสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้นในชุมชน มีความประสงค์จะรับสมัครผู้ช่วยนักวิจัย 2 ตำแหน่ง

คุณสมบัติ

1. มีประสบการณ์การทำงานชุมชนอย่างน้อย 2 ปี
2. จบการศึกษาระดับปริญญาตรีขึ้นไป สาขารัฐศาสตร์/นิติศาสตร์ (พิจารณาเป็นพิเศษ)
3. ทำงานได้เต็มเวลา หรือนอกเวลาราชการได้
4. สามารถทำงานในพื้นที่กับชุมชนได้
5. มนุษยสัมพันธ์ดี

สนใจสมัครได้ที่

ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดตรัง
หอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติฯตรัง
ถนนหนองยวน อำเภอเมือง จังหวัดตรัง
โทรศัพท์ 081-9782960, 081-4151050

รายงานวิจัย... ง่ายจะตาย?

ขนิษฐา จุลบล ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดตรัง

ใครก็บอก... รายงานวิจัยเป็นยาขม

ต้องคิดใหม่ คิดซะว่า "รายงานวิจัย... ง่ายจะตาย" แล้วทุกอย่างจะง่ายมาก ที่สำคัญอย่าเพิ่งเบื่อการเขียน เพราะเราไม่ได้เขียนอะไรที่ยาก ๆ แต่เราเขียนจากสิ่งที่เราทำ ทำเองกับมือ

เขียนรายงานวิจัย ... ไม่ได้ยากอย่างที่คิด

ใคร ๆ ก็สามารถเขียนรายงานโครงการวิจัยได้ ถ้า...

- เวทีใหญ่เวทีเล็กสรุปไว้ให้หมด การสรุปเวที ไม่จำเป็นต้องเฉพาะเวทีใหญ่ แต่เวทีเล็ก ๆ เช่น เวทีวางแผนเพื่อทำงาน ประชุม หรือแม้แต่การไปนั่งคุยกับใครสักคน คนเฒ่าคนแก่ ที่ปรึกษา ที่เกี่ยวกับเรื่องที่เราวิจัย ก็สามารถบันทึกหรือเขียนเอาไว้ได้ นี่ก็เป็นส่วนหนึ่งของการทำงานเหมือนกัน พยายามเก็บรายละเอียดในเวทีไว้ให้หมดเท่าที่จะมากได้ เก็บทุกครั้ง ทุกครั้งที่คิดว่าเรากำลังทำเกี่ยวกับโครงการวิจัย
- การบันทึกคือการเขียนเพื่อเก็บร่องรอยการทำงาน เขียนไปเถอะ เขียนไปเรื่อย ๆ เก็บเล็กผสมน้อย ให้เห็นร่องรอยการทำงาน ทุกอย่างที่เกิดขึ้นขณะทำกิจกรรมนั่นแหละคือที่มาของรายงาน
- ไม่สะสม ทำปุ๊บสรุปปั๊บ
- ไม่ละเลย เห็นอะไรดี ๆ พบอะไรดี ๆ อย่าลืมใส่ห้อยท้ายไว้ในบันทึกหรือสรุปกิจกรรมนั้นด้วย
- ช่างสังเกต ช่างอยากรู้ ช่างถาม ช่างเก็บ คือนิสัยนักวิจัย
- ปัญหาคือการเรียนรู้ และรู้จักที่จะจัดการกับมัน ปัญหาจากการทำงานแต่ละครั้ง อย่าลืมใส่แนบท้ายไปด้วย ไม่ว่าจะเป็นปัญหาจากการทำงาน ทำกิจกรรม ทำเวที หรือจากทีมวิจัย มีปัญหาอย่างไร แก้ไขหรือไม่ แก้อย่างไร หรือแค่รู้สึกว่าเป็นปัญหาเฉย ๆ แต่ไม่ได้แก้
- เก็บข้อมูลทุกอย่างไว้ให้ดี เก็บงานเกี่ยวกับโครงการวิจัยไว้ให้ดี ทั้งรายงานเวที รายชื่อคนประชุม บิลการเงิน ฯลฯ ให้เป็นที่เป็นทาง หาได้ หาง่าย หาเมื่อไหร่ก็หาพบ บางคนมีหน้าที่หลายตำแหน่ง แยกงานวิจัยท้องถิ่นไว้ต่างหากก็ดี

- ภาษาที่เขียนอย่างไรก็ได้ จะถูกผิดไม่สำคัญ ไม่ใช่ปัญหา ให้อ่านออกเป็นพอ บอกแล้วที่สำคัญคือขอให้เขียน ขอให้เก็บ
- เขียนเสร็จให้เพื่อนช่วยดู เพราะอาจตกหล่นบางเรื่อง อาจบันทึกหรือจำได้ไม่หมด ช่วยกันเติมข้อมูลจะได้สมบูรณ์ ครบถ้วน หรือถ้าเป็นไปได้ แจกสรุปการประชุมก็ยิ่งดี เป็นการทบทวนไปด้วยว่าคุยอะไรกันคราวที่แล้ว ตกลงอะไรกันไว้บ้าง
- ใช้พี่เลี้ยงให้เป็นประโยชน์ สงสัยเมื่อไหร่ถามได้ 24 ชั่วโมง ไม่ต้องเกรงใจ อย่าปล่อยไว้นาน เดี๋ยวจะสายไป พี่เลี้ยงมีไว้ใช้

สิ่งเหล่านี้แหละคือกระบวนการทำงาน นี่คือสิ่งที่จะสะท้อนให้แหล่งทุนหรือ สกว. ทราบว่าเราทำอะไรกันบ้าง ทำอย่างไร ทำแล้วได้อะไร มีปัญหาอะไร มีผลดีผลเสียอย่างไร หรือมีข้อเสนอแนะอย่างไร เพราะถ้าเราไม่มีการบันทึกทุกขั้นตอนระหว่างการทำงาน ก็จะมองไม่เห็นว่า กว่าที่เราจะได้คำตอบหรือข้อสงสัยตามโจทย์ที่วางไว้ เรามีวิธีการทำงานอย่างไร มีการวางแผนกันอย่างไร แบ่งหน้าที่กันอย่างไร ลงมือทำอย่างไร แล้วผลมันเป็นอย่างไร? ซึ่งอันนี้แหละที่เป็นเสน่ห์ของงานวิจัยท้องถิ่น ไม่ว่าใครจะอ่านเมื่อไหร่ ที่ไหน ก็รู้ได้ว่า เราทำงานกันอย่างไร ผลถึงออกมาเป็นเช่นนั้น

ที่บอกว่าเขียนรายงานโครงการวิจัยไม่ได้ สาเหตุหลักอันดับแรกน่าจะ...

ไม่ได้บันทึกการทำงานเอาไว้เลย ทำอะไร เมื่อไหร่ อย่างไร ที่ไหน กับใคร ไม่มีเวลาเขียนรายงานเลยไม่รู้จะเอาอะไรมาเขียน ลืมหมดแล้ว นึกไม่ออก เพราะแต่ละวันคนเรามีกิจกรรมที่ต้องทำต้องคิดมากมาย ไอ้ที่คิดว่าจำได้ ก็กลับลืม .... พอถึงเวลาต้องส่งรายงานก็นั่งนึก ครบมั่ง ขาดมั่ง เกินมั่ง ปวดหัวอยู่คนเดียว ที่สุดก็ตอบโจทย์โครงการวิจัยไม่ได้

มีหลายที่ทำกิจกรรมมาตลอดโครงการดีมาก แต่พอถึงเวลาส่งรายงานกลับเขียนไม่ได้ เพราะมัวแต่เพลินกับทำกิจกรรม ทำไปเรื่อย ๆ ลืมบันทึก ถึงเวลาไม่รู้จะเขียนรายงานยังไง ปิดโครงการไม่ลงก็มี แล้วรายงานที่ดีต้องเห็นสิ่งที่เราทำตั้งแต่เริ่มจนจบ หรือที่เรียกติดปากว่าเห็นกระบวนการทำงานนั่นแหละ อีกอย่าง เนื้อหาในรายงานก็สามารถตั้งหัวข้อให้เหมาะสมกับเรื่องที่เราทำได้เลย อิสระ สบายจะตาย

การบันทึกก็ไม่ใช่เรื่องยาก ใคร ๆ ก็บันทึกได้

<u>การบันทึก ก็คือการเขียนทุกสิ่งที่เราทำเก็บทุกครั้งนั่นเอง</u> ทำอย่างไรก็บันทึกอย่างนั้น ดังนั้นใคร ๆ ก็บันทึกได้ ไม่จำเป็นต้องจบปริญญาตรี ปริญญาโท เอาแค่อ่านออกเขียนได้ ก็สามารถบันทึกได้แล้ว และการบันทึกทุกครั้งที่ทำกิจกรรม ไม่จำเป็นต้องใช้ภาษาเขียนสวยหรู แต่เขียนอย่างไรก็ได้ ให้คนที่อ่านเข้าใจว่าเรากำลังทำอะไรอยู่ ทำอย่างไร ทำกับใคร ใครทำ ทำแล้วได้อะไร หรือมีปัญหาอะไรระหว่างที่ทำ แล้วมีวิธีแก้อย่างไร สำเร็จหรือไม่อย่างไร ให้รู้ ให้เห็นแค่นี้ก็พอแล้ว เขียนไว้ด้วยลายมือก็ได้ หรือถ้ายังยากอยู่ก็พยายามเก็บทุกสิ่งทุกอย่างรายละเอียดในเวทีหรือในกิจกรรมไว้ให้หมด

ตัวอย่างเช่น กำลังจะลงพื้นที่เก็บข้อมูลในชุมชน ก่อนลงมือทำงานก็ต้องมีการเตรียมตัวกันซักหน่อย ทีมวิจัยก็มานั่งคุยกัน ระหว่างที่คุยนั่นแหละทุกคนในทีมช่วยกันบันทึกหรือจะให้ใครก็ได้ที่เขียนได้ เขียนเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเวทีนั้นเอาไว้ .....เช่น

กิจกรรมเตรียมความพร้อมสำหรับการลงพื้นที่เก็บข้อมูล

วันเสาร์ที่ 21 พฤษภาคม 2551 ณ บ้านน้าพร้อม หมู่ 4 บ้านทุ่งนางหลง อ.วังวน จ.ตรัง

ผู้ร่วมกิจกรรม

ทีมวิจัยจำนวน 6 คน คือ น้าพร้อม น้าม้าย ลุงไข่ ลุงแมง พี่สีดา และจัน นั่งคุยกันที่บ้านป้าบอน เพื่อเตรียมตัวเตรียมความพร้อมในการลงพื้นที่เก็บข้อมูล

น้าพร้อม หัวหน้าโครงการ กล่าวว่า ตอนนี้ถึงเวลาที่เราจะต้องลงพื้นที่เก็บข้อมูลกันแล้ว โดยเรื่องที่จะเก็บครั้งนี้เป็นเรื่องประวัติความเป็นมาบ้านทุ่งนางหลง เราจะลงพื้นที่กันได้เมื่อใด ทุกคนลงความเห็นว่า ควรจะเริ่มลงพื้นที่วันแรกของเดือนหน้า โดยจะแบ่งหน้าที่กัน คือให้แบ่งเป็นสองทีม ทีมแรกให้ น้าม้าย ลุงไข่ พี่สีดา ไปด้วยกัน ในทีมตกลงให้พี่สีดา เป็นคนเขียนหลัก ที่เหลือผลัดกันถาม โดยไปหาคนเฒ่าคนแก่ คือตาเฉิม ตาขุ้ม ตาหมาย ยายมา เพราะมีความรู้เรื่องนี้ดี แต่ถ้ามีคนอื่นก็ถามเพิ่มได้ ส่วนอีกทีมคือ ลุงแมง จัน น้าพร้อม จะไปบ้านใครบ้างก็ให้ไปหารือกันเอง จะไปวันไหนก็ให้นัดกันเอง

แต่ว่ากลางเดือนหน้าเราจะมาดูข้อมูลด้วยกันที่บ้านตาลาย จะได้ช่วยกันทบทวน ตรวจสอบ รวบรวม เรียบเรียงให้ดี ตรงไหนขาดเหลือเป็นอย่างไร จะได้ทำให้สมบูรณ์

ก่อนจบหัวหน้าโครงการบอกว่า ช่วงนี้เป็นหน้าฝน การลงพื้นที่อาจไม่ค่อยสะดวกเท่าใด แต่ให้ทีมไปจัดการกันเองรับผิดชอบกันเอง ทำอย่างไรก็ได้ให้มีข้อมูลมานั่งคุยกัน อีกอย่างบ้านก็อยู่ใกล้กันนัดกันสะดวก

ปัญหา ช่วงนี้ฝนตกหนัก อาจทำให้ลงพื้นที่ไม่สะดวก แต่ข้อดีก็คือ คนส่วนใหญ่อยู่กับบ้าน

ข้อเสนอแนะ หากใครมีลูกหลานว่างอยู่กับบ้านให้ชวนไปด้วยเพื่อให้ช่วยกันเขียน ช่วยกันจำ และจะได้เรียนรู้เรื่องประวัติความเป็นมาของบ้านร่วมกันไปในตัวด้วย

ข้างล่างนี้อาจใช้เป็นแบบคร่าว ๆ เมื่อมีการบันทึกกิจกรรมได้

ชื่อกิจกรรม.....

(ให้บอกว่าเป็นกิจกรรมอะไร เช่น ประชุมทีมวิจัยเตรียมพร้อมลงพื้นที่เก็บข้อมูล หรือ เวทีตรวจสอบข้อมูล ฯลฯ)

วันเดือนปี.....สถานที่.....

วัตถุประสงค์ (วัตถุประสงค์หลักของการทำกิจกรรมหรือเวทีครั้งนี้คืออะไรกี่ข้อก็ได้)

.1. .....

2.....

3.....

ผู้ร่วมกิจกรรมหรือร่วมเวที (มีใครบ้าง กี่คน ตำแหน่งในชุมชนด้วยก็ได้) มีใครใส่มาให้หมด เพราะฉะนั้นจึงต้องมีการลงทะเบียนผู้ร่วมประชุมทุกครั้ง

1.....

2.....

3…….

รายละเอียดในการประชุม

.....

.....

(ตั้งแต่เริ่ม บันทึกให้ละเอียดเท่าที่จะมากได้ เพราะนี่คือที่มาของรายงานโครงการ)

ปัญหาอุปสรรค (จะเป็นปัญหาอุปสรรคในเวที หรือในการทำงาน ก็ได้)

1……..

2…….

ข้อสังเกต ข้อเสนอแนะ (ถ้ามี)

1……

2……..

นี่เป็นเพียงแนวทางหนึ่งเท่านั้น อาจไม่ใช่ตามแบบนี้เสมอไป แต่ที่สำคัญขอให้บรรทึกทุกครั้งก็พอ ย้ำ ... ถ้าบันทึกไว้ทุกครั้ง รับรองเขียนรายงานง่ายมาก.....หมู หมู

แนวทางการเขียนรายงานโครงการ

<u>บทที่ 1 บทนำ</u> (บทนำเป็นบทที่ยกเอาตัวโครงการใส่มาทั้งดุ้น ไม่ต้องไปดัดแปลงอะไร)

<u>บทที่ 2 บริบทชุมชนที่เกี่ยวข้อง และคำนิยามศัพท์ (ถ้ามี)</u> เรื่องบริบทชุมชนหรือสภาพชุมชนที่เป็นพื้นที่วิจัย นี่เป็นปัญหาอยู่เหมือนกัน เพราะส่วนใหญ่มักไปดึงข้อมูลจากอบต.จากหน่วยงาน ซึ่งเป็นข้อมูลเชิงกายภาพเป็นหลัก เช่น มีบ่อน้ำกี่บ่อ ถนนลาดยางกี่สาย โรงเรียนกี่โรง เป็นต้น ซึ่งไม่เห็นวิถีชีวิตของคนในชุมชนว่าอดีตอยู่กันอย่างไร ปัจจุบันเป็นอย่างไร มีอะไรบ้างที่เปลี่ยนแปลงไป ปัญหาน่าจะมาจากตอนวางแผนทำกิจกรรมไม่มีกิจกรรมนี้ เวลาทำไม่ได้ไปนั่งคุย ไม่ได้ไปฟังคนเฒ่าคนแก่เล่า ก็เลยมีแต่บริบทชุมชนที่ตายด้าน แห้งแล้ง (อ.สมเจตนา มุนีโมไนย) ซึ่งไม่มีประโยชน์อะไร

<u>บทที่ 3 รายงานกิจกรรม</u> บทนี้แหละหินที่สุด บทนี้แหละที่ส่วนใหญ่เขียนกันไม่ได้ ที่เขียนไม่ได้ไม่ใช่เป็นเพราะยากหรือว่าอะไร แต่ปัญหาหลักคือ ไม่ได้ไม่ได้บันทึกทุกขั้นตอนของการทำกิจกรรมนั่นเอง ถ้าได้บันทึกไว้ทุกครั้งที่ทำ รับรอง หมูมาก และบทนี้จะเป็นที่มาของบทต่อไป

<u>บทที่ 4 ผลที่ได้จากการทำวิจัย</u>

บทนี้จะเป็นบทที่ตอบว่า ที่ทำกิจกรรมมาทั้งหมด ได้ตามวัตถุประสงค์ หรือตอบคำถามของโครงการวิจัยหรือไม่ ถ้าได้ได้เพราะอะไร มีปัจจัยอะไรที่สนับสนุน มีปัจจัยอะไรที่เป็นตัวขัดขวางหรือที่เป็นลบบ้าง หรือถ้าไม่สามารถตอบคำถามวิจัยได้ ก็ต้องบอกให้ได้ว่ามีปัจจัยอะไร หรือมีตัวแปรอะไรที่ตอบไม่ได้

หรือ ถ้าระหว่างทางมีการปรับเปลี่ยนวิธีการหรือขั้นตอนการดำเนินงาน ก็ไม่แปลก แต่ต้องบอกด้วยว่าที่ต้องปรับเปลี่ยนเพราะอะไร ทำไม แล้วที่ปรับใหม่เป็นอย่างไร ผลเป็นอย่างไร เป็นต้น

ที่สำคัญผลที่ได้จากการทำโครงการวิจัย มีอะไรบ้าง มีความเปลี่ยนแปลงอะไรบ้าง (ทั้งทีมวิจัยเอง ชุมชน เรื่องราว หรืออื่น ๆ เปรียบเทียบก่อน ระหว่าง หลังการทำวิจัย) มีสิ่งดี ๆ อะไรเกิดขึ้นบ้าง มีใครหรือหน่วยงานใดเข้ามาระหว่างทางบ้าง เข้ามาได้อย่างไร เข้ามาเพื่ออะไร หรืออื่น ๆ เป็นการเน้นผลกระทบทั้งที่เป็นนามธรรม และรูปธรรมทั้งหมด ที่เป็นผลจากการทำโครงการวิจัย

<u>บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ</u>

บทสรุปสุดท้ายเป็นบทสำคัญ (ซึ่งอันที่จริงก็สำคัญทุกบท แต่บทนี้จะสำคัญสำหรับคนที่ไม่มีเวลาอ่านทั้งเล่ม) จะสรุปว่าอย่างไรเกี่ยวกับประเด็นที่ทำวิจัย ข้อเสนอแนะอะไรบ้างสำหรับทีมวิจัยชุมชน ผู้ที่เกี่ยวข้อง หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง หรือแม้แต่สกว.ฯลฯ

(หมายเหตุ การแบ่งเนื้อหาของรายงาน ปรับได้ตามความเหมาะสมของโครงการ)

ขนิษฐา จุลบล เรียบเรียงจากประสบการณ์

ตัวอย่างบันทึกเรื่องการแก้ไขปัญหาเยาวชนติดยาเสพติด
โดยนางหลี ชัยฤทธิ์ ทีมวิจัยตำบลคลองชีล้อม
ซึ่งใช้แจกเป็นตัวอย่างการเขียนบันทึกให้แก่เครือข่ายยุติธรรมชุมชนจังหวัดตรัง

กำหนดการเวทีเสวนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลเกาะสุกร

วันอังคารที่ 18 สิงหาคม 2552 เวลา 13.00 น. เป็นต้นไป

ณ ศาลาเอนกประสงค์หมู่ที่ 2 ต. เกาะสุกร

ลำดับที่ 1 พิธีกร กล่าวทักทายทุกคนที่มาร่วมเวที

ลำดับที่ 2 พิธีกร ชี้แจงวัตถุประสงค์ของเวที

1. เพื่อนำเสนอข้อมูลกรณีศึกษาที่เกิดขึ้นจริงในหมู่บ้าน
2. เพื่อร่วมแลกเปลี่ยนและสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน
3. เพื่อประชาสัมพันธ์บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการศูนย์

ลำดับที่ 3 พิธีกรแนะนำเจ้าหน้าที่หน่วยงานและผู้ที่เข้าร่วมเวทีในวันนี้

- นายมานพ ช่วยอินทร์ พร้อมคณะ จากศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จังหวัดตรัง
- นายชัยศิษฎ์ศิลป์ ช่วยอินทร์ ทนายความ

ลำดับที่ 4 นำเสนอที่มาของศูนย์/กรรมการศูนย์ฯ และบทบาทของกรรมการศูนย์ฯ
โดยนายสุภาพ เทศนอก

ลำดับที่ 5 นำเสนอผลงานหลังเปิดศูนย์ฯ และการหนุนเสริมของ อบต.
โดยนายสุนัน สัณห์พานิชกิจ

ลำดับที่ 6 นำเสนอที่มาของโครงการวิจัย การทำกิจกรรม และผลการดำเนินงานวิจัย
โดยนางราตรี ปักษี

ลำดับที่ 7 นำเสนอกรณีศึกษา

- เรื่องฟันต้นไม้ โดย นางสุรียา เพชรอินทร์
- เรื่องตีแพะตาย โดยนายอดุลย์ เจริญฤทธิ์
- เรื่องพยายามฆ่า โดยนางราตรี ปักษี

ลำดับที่ 8 เวทีแลกเปลี่ยน/ซักถาม

ลำดับที่ 9 สรุปเวทีโดย คุณมานพ ช่วยอินทร์

ลำดับที่ 10 กล่าวปิด โดยนายสามารถ หลงหลำ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2
และชายอล ไชยมล ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน

กำหนดการ

เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผลการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชน

เกาะลิบง ต.เกาะลิบง อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง

วันที่ 9 ตุลาคม 2552 ณ ศาลาเอนกประสงค์ หมู่ที่ 4 ตำบลเกาะลิบง

13.00 - 13.30 น. ลงทะเบียน

13.30 - 13.50 น. นำเสนอที่มาของศูนย์ยุติธรรมชุมชนเกาะลิบง
โดยนายประชุม เจริญฤทธิ์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 4

13.50 - 14.00 น. แนะนำกรรมการศูนย์และบทบาทของกรรมการศูนย์
โดยนายเจต ชุมจันทร์ ส.อบต. หมู่ที่ 7

14.00 - 14.20 น. นำเสนอกระบวนการทำโครงการ และข้อมูลจากการทำโครงการ
โดยนายอับดลรอหีม ขุนรักษา กำนันตำบลเกาะลิบง

14.20 - 14.50 น. นำเสนอสภาพปัญหาเรื่องที่ดินของชุมชนเกาะลิบง

โดย	นายนิสิต ชัยฤทธิ์	โต๊ะอิหม่ามมัสยิดหมู่ที่ 4
	นายโชติ อับดุลกะเดช	อดีตโต๊ะอิหม่าม
	นายองอาจ สารสิทธิ์	ส.อบต.หมู่ที่ 4
	ดต. ประภัทร ศรีโยธา	สายตรวจประจำตำบลเกาะลิบง

14.50 - 16.00 น. ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมแลกเปลี่ยนประเด็นปัญหาที่ดิน

16.00 - 16.30 น. สรุปเวที

หมายเหตุ กำหนดการอาจเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสม

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลการจัดการปัญหาความขัดแย้งในประเด็นที่ดิน ของชุมชนเกาะลิบง
จากการเก็บข้อมูลย้อนหลังไม่เกิน 10 ปี ซึ่งเป็นเพียงข้อมูลบางส่วนในชุมชน
ประเด็นที่ดินจำนวน 32 เรื่อง

รุกล้ำที่ดิน-ล้ำแดน จำนวน 19 เรื่อง

ปัญหา	สาเหตุ	การจัดการ	ผล	บทเรียนที่ได้เรียนรู้
- ปลูกต้นไม้ริมแดน (4 เรื่อง)	- หวังว่าจะใช้ที่ดินให้คุ้มจึงปลูกยางและต้นไม้ตรงริมแดนพอดี เมื่อต้นไม้โตขึ้นจึงล้ำแดนผู้อื่น - เห็นว่าได้ประโยชน์จากการปลูกติดแดนมากที่สุด	- ชี้แนวเขตโดยคนในอดีตที่รู้การชี้เขตแดนของคนรุ่นก่อน - โค่นต้นไม้ออกเพื่อไม่ให้โตขึ้นมีปัญหา - ยึดแนวเขตการปลูกยางใหม่ ให้ออกโฉนดเสีย	- ยุติ	- การปลูกยางหรือต้นไม้ติดริมแดน เมื่อต้นไม้โตขึ้นลำต้นจะล้ำแดน เป็นเหตุให้เกิดปัญหา - ทำให้ต้องหามาตรการในการปลูกต้นไม้ริมแดนให้เหมาะสม เช่นกำหนดระยะปลูกห่างจากแดนอย่างเหมาะสม
- ปลูกยางที่หัวดิน (3 เรื่อง)	- ที่อยู่ติดแดนของสองฝ่าย ไม่มีเจ้าของ ต่างคนต่างก็จะปลูกยางเพิ่ม - เป็นที่ดินไม่มีเอกสารสิทธิ์ - การซื้อขายที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ ทำให้ไม่ทราบว่าแดนจดตรงไหน	- ให้แบ่งคนละครึ่ง - เจรจาไกล่เกลี่ยตามหลักฐานห้วยที่กั้นอยู่ระหว่างแดนของสองฝ่าย - เจรจาไกล่เกลี่ยให้ยอมความกัน	- ยุติ	- ที่ดินบนเกาะลิบงยังเป็นที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์อยู่อีกมาก ทำให้เกิดปัญหาการแย่งชิงบริเวณที่เป็นหัวดินของแต่ละแปลงกันอยู่บ่อยครั้ง ดังนั้นน่าจะมีการจัดการเรื่องเอกสารสิทธิ์ให้ถูกต้องชัดเจนหากทำได้
- ต้นมะพร้าวซึ่งปลูกตั้งแต่ในอดีตอยู่ชิดริมแดน ลูกหล่นใส่หลังคาบ้านผู้อื่นได้รับความ	- ต้นมะพร้าวปลูกไว้ก่อนแล้ว มีผู้มาปลูกบ้านริมแดนที่หลัง ทำให้ลูกมะพร้าวหล่นใส่หลังคาบ้านจนหลังคาบ้านได้รับความเสียหาย จนมีเรื่องขัดแย้งกันเพราะเจ้าของมักปัดความรับผิดชอบ	- เจรจาให้โค่นต้นมะพร้าว รับผิดชอบโค่นโดยฝ่ายได้รับความเดือดร้อน หรือคนกลาง	- ยุติ	- การก่อสร้างที่อยู่อาศัยเพิ่มมากขึ้น ส่วนที่ดินก็แบ่งแยกย่อยให้รุ่นลูกหลานมากขึ้นทำให้ต้นมะพร้าวที่คนเฒ่าคนแก่ปลูกไว้ในสมัยก่อน มักจะอยู่ใกล้บ้าน เป็นเหตุให้ผลหล่นใส่หลังคาบ้าน เมื่อจะโค่นมักไม่มีใครกล้าเพราะเสี่ยงต่อการล้มใส่บ้าน ดังนั้นหาก

เสียหาย (3 เรื่อง)				ป้องกันได้ เริ่มตั้งแต่ก่อนสร้างบ้านควรเจรจาเรื่องต้นมะพร้าวให้เป็นที่เรียบร้อยก่อน
- บุกรุกที่ดินผู้อื่น (3 เรื่อง)	- ขอเข้าไปทำกินแล้วยึดที่ดินที่เป็นเอกสาร นส. 3 - เข้าใจเอาเองว่าเป็นมรดกที่ตนเองได้รับจึงเข้าไปทำกิน - ที่ดินที่เป็นมรดกไม่มีเอกสารสิทธิ์ คนรุ่นก่อนเพียงแค่ชี้แนวเขตกันเท่านั้น เมื่อรุ่นลูกรับมรดกมาก็มีการปลูกบ้านล้ำแดนกัน	- เจรจาให้ยอมออกจากที่ดินผู้อื่น - ให้หยุดการรุกล้ำก่อน - ตั้งกรรมการไกล่เกลี่ย และทำหลักฐานให้ไม่ล้ำเขตที่ดิน	- ยุติ - เรื่องเงียบไป - ผู้รุกล้ำถูกมือที่สามยุจึงสร้างบ้านล้ำเข้าที่ดินผู้อื่นถูกฟ้องศาลจนต้องรื้อบ้าน	- ปัญหาของผู้ที่พยายามจะยึดเอาที่ดินของผู้อื่น เนื่องจากเป็นที่ดินไม่มีเอกสารสิทธิ์ หรือมีเอกสารก็เป็นเพียง นส.3 ที่ใช้สิทธิเข้าครอบครองได้
- ปลูกยางล้ำแดน (2 เรื่อง)	- ที่ดินไม่มีเอกสารสิทธิ์ - เป็นที่ดินป่าสงวน	- ชี้แนวเขตโดยคนรุ่นเก่า - อีกฝ่ายยอมความไม่ขอมีเรื่องเนื่องจากผู้ไกล่เกลี่ยแจ้งความผิดเรื่องบุกรุกป่า	- ยอมรับและยุติ	- ปัญหาเรื่องที่ดินไม่มีเอกสารสิทธิ์ ทำให้คนรุ่นหลังที่ไม่ได้รับทราบการชี้ที่ชัดเจนมักจะทำการปลูกยางล้ำที่คนอื่นอยู่เสมอๆ - นอกจากนี้บนเกาะก็มีเขตอุทยาน ที่เป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่า ชาวบ้านบุกรุกทำกินเพิ่มมากขึ้น เมื่อบุกรุกถางออกไปก็ไม่รู้ว่าแนวเขตอยู่ตรงไหน เป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้งต่อกัน
- โค่นต้นไม้ในที่ดินผู้อื่น (2 เรื่อง)	- รู้เท่าไม่ถึงการณ์	- ให้ยอมความต่อกัน	- ยุติ	- ส่วนใหญ่เป็นการโค่นต้นไม้เพราะมีโครงการของ อบต. และแม่เห็นว่าต้นไม้ในที่ดินของลูกรกจึงไปฟันทิ้ง ทำให้เกิดความเสียดายถึงขั้นไม่ยอมต่อกันได้
- หลังคาบ้านล้ำแดน (1 เรื่อง)	- ปลูกบ้านในที่ดินประตู	- ให้รื้อหลังคาออก	- ยอมรื้อหลังคาบ้านเรื่องก็จบ	
- ล้มยางผิดสวน (1 เรื่อง)	- การแจ้งไม่รอบคอบ	- เจ้าของรถยอมจ่ายค่าเสียหาย	- ยุติ	- การว่าจ้างล้มยางต้องพูดคุยให้ผู้ดำเนินการเข้าใจ และรู้ว่าล้มยางในที่แปลงไหน

มรดกจำนวน 4 เรื่อง

ปัญหา	สาเหตุ	การจัดการ	ผล	บทเรียนที่ได้เรียนรู้
- คนที่เป็นเจ้าของเข้าทำกิน แต่คนอื่นเรียกร้องกรรมสิทธิ์ในมรดกด้วย - ญาติพี่น้องแบ่งที่ดินไม่ลงตัว	- พี่เรียกร้องในการเป็นเจ้าของในที่ดินมรดกของน้องด้วย - พี่น้องต้องการแบ่งที่ดินมรดก	- สืบจากญาติ รู้ว่าเป็นของน้องจึงไกล่เกลี่ยให้ยอมรับในพยานหลักฐาน - ดูจากพยานหลักฐานที่เป็นบุคคลและพินัยกรรม	- ยุติ - เรื่องจบแต่มีผู้ที่ไม่ได้รับผลประโยชน์	- ปัญหาการมอบมรดกที่ดินที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์โดยไม่ได้ทำเป็นหลักฐาน ทำให้คนรุ่นต่อมาที่รับมรดกมีการแบ่งกันไม่ลงตัว และมักจะมีผู้ที่ต้องการอยากได้มาคอยเอาเปรียบคนอื่น - ควรหาแนวทางในการป้องกัน ซึ่งอาจใช้การทำพินัยกรรมให้ชัดเจนก่อนที่เจ้าของมรดกจะเสียชีวิต

การสัญจรให้ถนนเสียหายจำนวน 2 เรื่อง

ปัญหา	สาเหตุ	การจัดการ	ผล	บทเรียนที่ได้เรียนรู้
- ลาดพื้นหน้าบ้านสูงขึ้น - ขับรถแม็คโคทับต้นไม้และที่ดิน	- ทำให้รถที่ใช้ทางผ่านขับลำบาก - ทำให้ที่ดินจม น้ำท่วม ขัดแย้งกัน	- แก้ไขเคลื่อนย้ายต้นไม้ - ชดใช้ค่าเสียหาย	ยุติ ยุติ	- กระบวนการจัดการคือการไปดูที่เกิดเหตุก่อน แล้ววิเคราะห์สภาพที่ก่อให้เกิดปัญหา แก้ที่ต้นเหตุที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง เมื่อต้นเหตุถูกแก้ก็เกิดความเข้าใจกัน

ทางสาธารณะจำนวน 2 เรื่อง

ปัญหา	สาเหตุ	การจัดการ	ผล	บทเรียนที่ได้เรียนรู้
- ปิดทาง	- ไม่พอใจคนที่ใช้ทางผ่าน - ผู้ซื้อที่ดินเจ้าใหม่ไม่ทราบเรื่องการอุทิศในอดีต ผู้จัดการส่วนตัวมาปิดถนนที่สร้าง ไม่ให้ผ่านที่ดินของเจ้านาย	- ให้พี่คนโตเจรจาไกล่เกลี่ย - ผู้นำพยายามให้เถ้าแก่ที่ซื้อที่ดินทราบเรื่อง เพราะทราบว่าเป็นคนชอบช่วยเหลือสังคม	ยุติ ยุติ	- การวิเคราะห์เหตุการณ์และผู้เกี่ยวข้องทุกส่วน แล้วลงมือปฏิบัติการกับผู้เกี่ยวข้องที่วิเคราะห์แล้วว่าเป็นผู้ที่มีจิตใจดี พร้อมช่วยแก้ปัญหาร่วมกัน

ไฟไหม้สวนจำนวน 2 เรื่อง

ปัญหา	สาเหตุ	การจัดการ	ผล	บทเรียนที่ได้เรียนรู้
- จุดไฟเผาเพื่อปลูกยางใหม่	ประมาท	ชดใช้ค่าเสียหาย	ยังอยู่ในชั้นศาล 1 เรื่อง	

ซื้อขายจำนองที่ดินจำนวน 1 เรื่อง

ปัญหา	สาเหตุ	การจัดการ	ผล	บทเรียนที่ได้เรียนรู้
- กู้ยืมเงินเอาที่ดินจำนอง	ผู้ให้จำนองจึงขอซื้อที่ดิน แต่เจ้าของที่ไม่ยอมออกจากที่ดิน	ผู้ซื้อที่ดินฟ้องศาล	ยังอยู่ในชั้นศาล	

บุกรุกที่สาธารณะจำนวน 1 เรื่อง

ปัญหา	สาเหตุ	การจัดการ	ผล	บทเรียนที่ได้เรียนรู้
- บุกรุกป่าสงวนถูกเจ้าหน้าที่จับกุม	ต้องการที่ดินทำกินเพิ่ม	เจรจาไม่ให้บุกรุกอีก ตกลงกันได้	ยุติ	

ขอปลูกต้นไม้ในที่ดินผู้อื่นจำนวน 1 เรื่อง

ปัญหา	สาเหตุ	การจัดการ	ผล	บทเรียนที่ได้เรียนรู้
- ในอดีตคนเป็นเจ้าของที่อนุญาตให้ผู้อื่นมาปลูกตะไคร้ได้	รุ่นต่อมาเจ้าของที่ฟันต้นตะไคร้ทิ้ง	จ่ายค่าเสียหายที่โรงพัก	ชดใช้ค่าเสียหายกันที่โรงพัก	